

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Filozof ve Kurt

Sevgi, Ölüm ve Mutluluk Üzerine
Bir Yabaniden Dersler

‘Olağanüstü bir deneyim...
derin ve dokunaklı’
– Van Hennessy, Daily Mail

Mark Rowlands

“Etkileyici ve sarsıcı bir inceleme”

London Review of Books

“Mark Rowlands, bize çok ender rastlanan bir şey sunuyor – en derin insan hislerinde dolaşırken okuyucuyu insan dünyasının ötesine taşıyan bir kitap. Sahiplendiği kurtla geçirdiği hayatın bu duygulu anlatımı, bizi insan denen hayvana dair düşündüklerimizi yeniden değerlendirmeye zorlayan, ufuk açıcı bir felsefe kitabı olarak görülecektir”

John Gray

“*Filozof ve Kurt*, muhteşem bir kitap. Bir filozofun duygularını, kalbini ve sevgisini daha derin ve akademik olduğu düşünülen meselelerle samimi bir şekilde harmanlaması çok sık rastlanan bir durum değildir. Mark Rowlands tam olarak da bunu yapıyor.”

Marc Bekoff, yazar

“Bu kitap felsefeye giden pek çok ilginç yol sunuyor. Rowland (Nietzsche’nin de yardımıyla) ölüm karşısındaki tavrımızı sorgulama konusunda iyi iş çıkarıyor.”

Keith Ridgway, *Daily Telegraph*

“Alışılmadık derecede etkileyici bir efsane.”

Times

“Kesinlikle afet bir kitap. Anlatısı ve düşünce derinliğinden etkilenmemenin imkânı yok. Öyle büyüleyici ki elden bırakılmıyor.”

Profesör Andrew Linzey, Oxford Hayvan Etiği Merkezi

“Bu kitap sevgi, mutluluk, ahlak ve insan varoluşuna dair çok temel sorulardan bahsediyor.”

Lucy Hope, yazar

“İnsanın varlığı, yaşam mücadelesi ve diğer türlerle ilişkisi eksik bırakılmadan incelenmiş ve hüzünlü bir tarzda oldukça güzel kaleme alınmış. Yüreğinizi titretecek ve zihninizi harekete geçirecek.”

Zoe Strimpel, *City AM*

“Bir hayvanın ahlak, ölümlülük ve insandan uzaklaşma konularında bu kadar ilham vermesi ender görülür... daha çok başroldeki hayvanla yaşanan acılı bir aşk ilişkisi şeklinde okunan bir insan hatıratı.”

Frans de Waal, *İçimizdeki Maymun* kitabının yazarı

“Safkan bir kurt ve bir felsefe profesörünün hayatının iç içe geçişinin büyüleyici ve ilham veren öyküsü, kah insanın içine işliyor kah güldürüyor. Duygu dolu ve dokunaklı bu eser, evcil hayvanlarımız ve onlara karşı sorumluluklarımız hakkında derin düşüncelere sevk edecek.”

Roger Fletcher, *Morning Star*

“Doğa, insanlık ve ikisinin birbirlerini dönüştürme gücüyle ilgili
oldukça dokunaklı bir öykü.”

James Crabtree, *New Humanist*

“Çoğu insanın olduğu gibi çoğu filozofun da peşinen kabullendiği,
hayvanlar ve kendileri hakkındaki düşüncelerini şekillendiren
varsayımları yıkıyor bu eleştiri.”

John Gray, *Literary Review*

“Rowland’ın düşüncelerinin berraklığı ve dürüstlüğü ... katılmak
isteyenlere ilginç ve kusursuz bir yolculuk imkânı sunuyor.”

Tom Adair, *Scotland on Sunday*

“Yırtıcı bir kurt olmanın anlamı ve kurdun aynasında yansıyan
insan üzerine derin düşünceler.”

Janice Galloway, *Scotsman*

Maya Kitap: 96, İnceleme: 23

1. Baskı, İstanbul Mart 2015

ISBN: 978-605-9902-08-3

Orijinal Adı: The Philosopher And The Wolf

Copyright © Mark Rowlands, 2008

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç

Editör: Banu Karakaş

Mizanpaj: Mehmet Büyükturana

Kapak: Gülay Tunç

Maya Kitap * Sertifika: 14079

Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4 Şişli / İstanbul Tel: 0212 296 97 12

e-posta: info@mayayayinlari.com www.mayayayinlari.com

Kayhan Matbaacılık * Sertifika: 12156

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 244

Topkapı/İstanbul Tel: 0212 576 01 36

FİLOZOF VE KURT

Mark Rowlands

Çevirmen
Esra Özkaya

Emma'ya

İçindekiler

Teşekkür	11
I Meydan	13
II Kurt Kardeş	24
III Açık Ara Vahşi	56
IV Güzel ve Çirkin	86
V Dalavereci	114
VI Mutluluk ve Tavşan Peşinde	137
VII Cehennem Mevsimi	161
VIII Zamanın Oku	180
IX Kurdun Dini	208
Dizin	234

Teşekkür

George Miller ta en başından beri bu kitabın Granta Yayınevi'nden çıkmasını istemişti. George açısından bakıldığında bu tamamen güven göstergesiydi. O zamanlar, kitabın ilk taslaklarında ne anlatıldığına dair kimsenin bir fikri yoktu. George gittikten sonra editöryel süreci Sara Holloway yürütmeye başladı; ancak hayallerde bulunabilecek türden bir editör. Onun zeki, ustaca ve en önemlisi de sabırla yönelttiği soruları ve asıl noktaya odaklanmam için gösterdiği kararlılık sayesinde bu kitap ortaya çıktı. O olmasa asla böyle güzel olamazdı. Kitabın redaktörlüğünü ise Lesley Levene yaptı. Oldukça engin sayılabilecek deneyimlerim arasında hiç bu kadar acısız ve hatta eğlenceli bir redaksiyon süreci olmamıştı. Üstelik yazma sanatı hakkında ilk kez bu kadar çok şey öğrendim. Üçüne de minnettarım. Ayrıca Vicki Harris'e de titiz düzeltme çalışmaları için teşekkür ederim. Söylememe bile gerek yok, temsilcim Liz Puttick'e bir çılgın projemi daha gerçekleştirmemi sağladığı için müteşekkirim elbette.

Mevzu bahis şahıs olmasa bu kitap da olmazdı. Bu nedenle

Brenin, kurt kardeşim, hayatını benimle paylaştığın için teşekkür ederim. Kader arkadaşları Nina ve Tess, tabii ki size de minnettarım.

Son olarak oğlum Brenin'e, kardeşim olana değil... Bu kitabı senin için yazdığımı söyleyemeyeceğim. Her şey sen daha vitamin bile değilken başladı. Fakat kitabı bitirmemin sebebi adını anlamamı istememdi. Yani hem onun için, hem de kitap için aldığım avansı harcadığım için. Bunu söylediğime ne kadar pişman olacağımı düşününce bile ürperiyorum ama sonunda: Kurtuluşumuz yalnızca aykırılığımızda yatar.

Mark Rowlands
Miami

Meydan

1

Bu kitap Brenin ismindeki bir kurdun hikâyesidir. On yıldan uzun bir süre boyunca, 1990'ların çoğunda ve 2000'lerin bir kısmında benimle birlikte yaşadı. Kök salmayan ve hiç yerinde durmayan bir entelektüelle hayatını paylaşmanın sonucunda sıradışı gezgin bir kurt oldu çıktı; ABD, İrlanda, İngiltere ve son olarak Fransa'da yaşadı. İstemeye istemeye de olsa, hiçbir kurda nasip olmayacak kadar bedava üniversite eğitiminden faydalandı. Onu yalnız bırakmam evimde taş üstünde taş kalmazdı, siz de anlattıkça göreceksiniz ya... O yüzden işe giderken onu beraberimde götürmeye mecburdum. Felsefe profesörüydüm, yani onu derslere götürmem gerekiyordu. Sınıfın bir köşesine kıvrılıp uyuklardı, tıpkı öğrencilerim gibi. Ben de bu sırada filozoflar ya da felsefi konular hakkında gevezelik ederdim. Bazen, dersler iyiden iyiye sıkıcılaştığında kalkıp ulurdu. Bu alışkanlığıyla öğrencilere kendini sevdirmişti; muhtemelen onlar da aynı şeyi yapabilmek için can atıyorlardı.

Elinizde tuttuğunuz kitap, insan olmanın ne anlama geldiğiyle alâkalı. Yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan değil, diğer yaratıkların yapamadığı şeyleri yapabilen bir mahlûk olmaktan

bahsediyorum. Kendimizle ilgili anlatılarımızda ne kadar da eşsiz olduğumuzu tekrar eder dururuz. Kimilerine göre biricikliğimizin kaynağı medeniyet kurabilme becerimizdir; bu sayede kendimizi vahşi doğadan koruyabiliriz. Diğerlerine göreyse iyiyle kötüyü ayırt edebilen tek türüzdür; böylece aslında iyilik veya kötülük yapabilen tek tür de biz oluyoruz. Kimileri eşsiz olmamızı mantıkla ilişkilendiriyor; mantık dışı yabanilerle dolu koskoca dünyada akıl yürütebilen yegane hayvanlar biziz. Diğerlerine göreyse dil kullanımımız bizi aptal hayvanlardan ayrı kılar. Kimilerine göre sadece biz özgür irademizle hareket edebildiğimiz için; diğerlerine göre yalnızca biz sevebildiğimiz için; kimilerine göre doğayı ve hakiki mutluluğun temelini sadece biz anlayabildiğimiz için; diğerlerine göre bir gün öleceğimizi yalnızca biz bildiğimiz için biricikiz.

Diğer yaratıklarla aramızda derin bir uçurum olduğu kabulünden yola çıkan bu hikâyelerin hiçbirine inanmıyorum. O yaratıklar, yapamayacaklarını düşündüğümüz kimi şeyleri yapabiliyor halbuki. Bizse yapabildiğimizi düşündüğümüz kimi şeyleri yapamıyoruz. Gerisi, tür olmaktan ziyade derece meselesi. Aslında yalnızca bu hikâyeleri anlattığımız, üstelik kendimizi bunlara inandırabildiğimiz için eşsiziz. İnsanoğlunu tek cümlede tanımlamam gerekse muhtemelen şöyle derdim: İnsan kendi anlattığı hikâyelere inanan hayvandır. İnsanlar saf hayvanlar...

Kendimize dair anlattığımız hikâyeler, bu karanlık zamanlarda, bir insanla diğeri arasındaki en büyük farkı oluşturabiliyor; söylemeye bile gerek yok. Saflıkla düşmanlık arasında ince bir çizgi var. Fakat ben daha ziyade, kendimizi diğer insanlardan değil de diğer hayvanlardan ayırmak için anlattığımız hikâyelerle ilgileniyorum; bizi insan yapanın ne olduğuna dair hikâyelerle... Her hikâyede karanlık bir taraf, bir gölge olur. Bu gölge hikâyede anlatılanın ardına saklanır; hikâyenin asıl meseli buradadır. Bu karan-

lığın iki muhtemel sebebi vardır. İlk olarak, genellikle hikâye insan doğasının gurur duyulamayacak, hatta tiksindirici yönlerini ortaya koyar. İkincisi, hikâyenin gösterdiği çoğu zaman kolayca idrak edilemez. Bu iki sebep birbirinden bağımsız değildir. Biz insanlar na-hoş taraflarımızı görmezden gelme konusunda oldukça maharetliyiz. Kendimizi kendimize açıklamaya çalışırken bile yaparız bunu.

Kurtsa insanlığın karanlık tarafının geleneksel temsilcisi olarak düşünülebilir; tabii bu ne kadar yerinde bir seçim, tartışılır... Pek çok açıdan ironik bir durum, özellikle de etimolojik olarak. Yunancada kurt anlamına gelen kelime, ılık kelimesinin karşılığı *leukos*'a çok benzeyen *lukos*'tu ve bu ikisi genellikle bağdaştırılırdı. Bu durum çeviri hatalarından kaynaklanmış olabilir, ama bu iki kelime arasında çok daha derin bir etimolojik bağlantı da söz konusu olabilir. Her ne sebeple olursa olsun, Apollon hem güneşin hem de kurtların tanrısı olarak görülürdü. Bu kitapta da önemli olan, kurt ve ılık arasındaki ilişki. Kurdu ormanın ortasında bir meydan olarak düşünün. Ormanın derinlikleri ağaçları göremeyeceğiniz kadar karanlık olabilir. Meydan, gizlenenlerin bir gün ortaya çıkabildiği yerdir. Kurt insan ruhunun meydanıdır; sizlere bunu göstermeye çalışacağım. Kurt, kendimize dair anlattığımız hikâyelerin gizli saklı köşelerinde kalanları, görünen ama söylenmeyenleri ortaya çıkarır.

Kurdun gölgesinde duruyoruz. Gölgede kalmak iki şekilde mümkündür: Bir şey ya ılığın önünü kesiyordur ya da ılık kaynağı odur da başka şeyler onun ılığını kesiyordur. Yani insan gölgesi ve ateş gölgesi... Kurdun gölgesi derken kurttan kaynaklanan bir gölgeyi değil, kurdun ılığı aracılığıyla oluşan gölgelerimizi kast ediyorum. Bu gölgelerin ardından kendimize bakmak da aslında bilmek istemediğimiz şeyin ta kendisi.

2

Brenin öleli birkaç yıl oluyor. Onu düşünmeden geçen bir günüm olmadı hâlâ. Ona aşırı düşkün olduğumu düşünebilirsiniz; ne de olsa sadece bir hayvandı. Yine de, belli başlı konularda işler hiç olmadığı kadar iyi gitse de yavaş yavaş azaldım gibi geliyor. Nedenini açıklamak zor, zaten uzun zaman ben de anlamadım. Sanırım şimdi şimdi kavrayabiliyorum; Brenin uzun eğitim hayatımın öğretmediği ve asla öğretemeyeceği bir şey öğretti bana. Fakat öğrettiklerini onun yokluğunda aynı netlik ve etkiyle muhafaza etmek zor. Zaman her şeyin ilacıdır elbet ama bunu silip geçerek yapar. Bu kitap, Brenin'in bana öğrettiklerini kaybetmeden evvel kaydetme çabamdır.

Bir İrokua efsanesi vardır, bir kavime dayatılan seçim hakkındadır. Çeşitli anlatımları var; ben en basitini anlatacağım. Kabile konseyi bir sonraki av mevsiminde nereye gideceklerine karar vermek üzere toplanmış. Seçmişler de, ancak seçtikleri yerde kurtların yaşadığından bihaberlermiş. Sonuç olarak, İrokua mükerrer saldırılara sahne olmuş, giderek daha çok kayıp vermeye başlamışlar. Seçim yapmak mecburiyetinde kalmışlar: ya göç edecekler ya da kurtları öldüreceklermiş. İkincisini seçerlerse kurtların soyunu tüketeceklerini fark etmişler; bunu yaparlarsa dönüşmek istedikleri insanlara benzeyeceklerini düşünmüşler. Böylece göç etmekte karar kılmışlar. Bir daha aynı hataya düşmek istememişler, bu yüzden gelecekteki tüm konsey toplantılarında aralarından birinin kurtları temsil etmesine karar vermişler. O noktada, "Kurt adına kim konuşacak?" sorusu zihinlerini meşgul etmiş.

İrokua açısından efsane böyle tabii ama kurtlar açısından anlatılsa eminim çok farklı olurdu. Her şeye rağmen bir hakikât barındırıyor. Hepimiz içimizde birer maymun ruhu taşıyoruz;

size bunu göstermeye çalışacağım. “Ruh” kelimesine çok da anlam yüklemiyorum. Ruh derken illa ki bedenlerimiz ölünce bile yaşamaya devam eden ebedî bir parçamızı kast etmiyorum. Bilmiyorum, belki de ruh denen şey öyle bir şeydir, emin değilim. Ya da belki ruh bildiğimiz akıldır; akıl da beyindir. Tekrar söylüyorum, şüpheliyim bu hususta... Ruh insanların kendilerine dair anlattıkları hikâyelerde ortaya çıkar, neden biricik olduklarıyla ilgili hikâyelerde; tüm aksi kanıtlara rağmen kendi kendilerini inandırdıkları hikâyelerde... Maymunların anlattığı hikâyeler üzerine konuşacağım. Bu hikâyeler belirli bir yapı, tema ve oldukça da maymunu bir içerikten oluşuyor.

Maymun kelimesini hepimizde az çok var olan bir eğilimi mecazen nitelemek için kullanıyorum. Bu bağlamda bazı insanlar diğerlerinden daha maymundur. Hatta bazı maymunlar bile diğerlerinden daha maymundur. “Maymun” dünyayı fayda üzerinden algılama eğilimidir; şeylerin değeri, maymuna sağlayabilecekleriyle ölçülür. “Maymun”, hayatı bir olasılıkları tartma, olabilirliklerini hesaplama ve çıkardığı sonuçları kendi yararına kullanma işlemi olarak görme eğilimindedir. Dünyayı kendi amaçları için kullanacağı bir kaynak yığını olarak görme eğilimidir. Maymun bu ilkeyi hayata ve daha ziyade diğer maymunlara uygular. Maymun, dost değil müttefik edinme eğilimidir. Maymun, yoldaş olduğu maymunlara bakıp geçmez, onları izler. Hep fırsat kollar. Maymun için yaşamak hamle yapmak için tetikte beklemek demektir. Maymun, diğerleriyle ilişkilerini tek bir sarsılmaz ilke üzerine kurma eğilimidir: Bana ne faydan olur ve sana bunu yaptırmam neye mâl olur? Eninde sonunda bu anlayış maymuna geri dönecek, öz algısını etkileyecek ve su yüzüne çıkaracaktır. Mutluluğu ölçülüp biçilir, tartılıp hesaplanır bir şey zanneder. Sevgiyi de öyle... Maymun hayatta en önemli şeylerin bedel-fayda analizine dayandığını sanma eğilimidir.

Bunun bir benzetme olduğunu tekrar vurgulamam gerek; insan eğilimini anlatmak için kullanıyorum. Hepimizin böyle tanıdıkları vardır. İş yerinde, gittiğimiz oyunlarda karşılaşırız bu tip insanlarla; konferanslarda, yemek masalarında karşı karşıya otururuz. Ama bunlar yalnızca temel insan tipinin abartılı hali... Zannediyorum ki çoğumuz, fark ya da itiraf etmekten çekindiğimiz kadar bu abartılı hale benziyoruz. Peki sizce bu eğilimi neden maymun olarak anlatıyorum? İnsanlar, insani duygular silsilesinin tadını çıkarabilen ya da bundan mustarip olabilen tek maymun türü değil. Gördüğümüz üzere diğer maymunlar da sevgi duyabilir; üzülebilir. Hatta o kadar yoğun hissedebilirler ki, üzüntüden ölebilirler. Sadece müttefik değil dost da edinebilirler. Bunu mümkün kılanlar maymun olduğu için bu eğilimi maymun olarak nitelendiriyorum; daha açık konuşmak gerekirse, bu süreç bildiğimiz kadarıyla yalnızca maymunlarda görülen bilişsel gelişim nedeniyle meydana geliyor. Dünyayı bedel-fayda çerçevesinde görme eğilimi; birinin hayatını, yaşadığı önemli şeyleri nitelendirilebilir ve hesaplanabilir olarak algılama eğilimi sırf maymunların varlığıyla mümkün. Tüm maymunlar arasında, bu eğilim eksiksiz olarak bizde vücut buluyor. Fakat maymun olmadan, bu eğilimin girdabına sürüklenmeden önce de ruhumuzda olan bir parça var. Bu parça anlattığımız hikâyelerde saklı. Saklı ama ortaya çıkarılabilir.

Evrime kademeli birikimle gerçekleşir. Evrimde *tabula rasa* yoktur, temiz bir sayfa yoktur; yalnızca verilenleri alır ve en başa asla geri dönmez. Mesela yassı balığa bakalım. Yassı balığın gözü'nün teki aslında diğer tarafa çekilmiştir. Bu tuhaf eğri büğrü özellikler, yassı balığın deniz zemininde yatmaya uygun olacak şekilde biçimlenmesini sağlayan evrimsel baskının neticesidir. Bu baskı aslında başka amaçlar için gelişen bir balık üzerinde etkili olmuş ve böylelikle balığın gözlerinin arkasında değil yan tarafında yer

almasına sebep olmuştur. Benzer şekilde, insanların gelişimindeki evrimsel süreç de eldekilerle şekillenmeye zorlanmıştır. Beyinlerimiz aslında tarihi yapılarıdır; sürüngen atalarımızla paylaştığımız ilkel limbik sistemin kuruluşunda memeli korteksinin olduğu görülmektedir. İnsanlara özgü bu korteks oldukça kuvvetlidir.

Bu söylediklerim kendimize dair anlattığımız ve inandığımız hikâyelerin yassı balığın gözleri veya memelilerin beyinleri gibi evrimsel ürünler olduğu anlamına gelmiyor. Fakat hikâyelerin benzer bir şekilde olduğunu düşünüyorum. Kademeli birikimle, anlatıcının yeni katmanları eski yapıların ve temaların üstüne bindi. Kendimize dair anlattığımız hikâyelerde temiz bir sayfa yok. Göstermeye çalışacağım o ki, dikkatlice ve nereye nasıl bakmamız gerektiğini bilerek bakarsak, maymunların anlattığı hikâyelerin hepsinde birer kurt olduğunu fark ederiz. Kurt, maymun değerlerinin galiz ve kıymetsiz olduğunu ortaya çıkarır; hikâyedeki işlevi budur. Hayattaki önemli şeylerin hesaba gelmeyeceğini belirtir. Asıl değerli olanın ölçülemeyen veya takas edilemeyen şeyler olduğunu hatırlatır. Dünya başımıza yıkılsa da bazen doğru olanı yapmamız gerektiğini hatırlatır.

Bence hepimiz kurttan ziyade maymunuz. Pek çoğumuzun hayatında, kurt anlatıcı rolünden çekilmiştir. Fakat kurdun ölmesine izin vermek aslında bizim elimizdedir. Nihayetinde maymunun dalaverelerinin sonu kocaman bir hiç olacak, maymun zekâsı size ihanet edecek ve maymun şansı kalmayacak. İşte o noktadan sonra hayatta neyin önemli olduğunu anlayacaksınız. Üstelik onca dalavere, zekâ ve şansla elde edemediğiniz bir şeydir bu; onlar gittiğinde elinizde kalandır. Siz pek çok şeysiniz. Ama en önemli siz, dalavereler çeviren değil dalaverelerin sonu hüsrana uğradığında elinizde kalandır. En önemli siz, kurnazlıktan zevk alan değil bu kurnazlık ebediyen kaybolduğunda elinizde kalandır. En önemli

siz, şansınız yaver giderkenki değil şans yüzünüze gülmediğinde elinizde kalandır. Sona geldiğinizde, maymun sizi hep hüsrana uğratacaktır. Kendinize sorabileceğiniz en can alıcı soru şudur: Sona gelindiğinde elde kalan kimdir?

Çok uzun sürdü ama nihayet Brenin'i neden o kadar çok sevdiğimi, o gittiğinde neden derin bir acıyla özlediğimi anladım. Uzun eğitim öğretim hayatımın öğretemediği bir şeyi öğretti o bana: Ruhumun antik bir parçasında bir kurt yaşıyordu hâlâ.

Bazen içimizdeki kurdun konuşmasına müsaade etmeliyiz; maymunun durmaksızın ettiği dırdıra son vermeliyiz. Bu kitap, kurt adına konuşma çabamdır, elimden gelen tek şekilde...

3

“Elimden gelen tek şekilde”, aslında tasarladığımdan epey farklı bir şeye dönüştü. Bu kitabı yazmam çok uzun zaman aldı. Bir biçimde en az on beş yıldır bu kitap üzerinde çalışıyorum. Düşünmek için çok fazla zaman harcadığımdan... Bazen işler yavaş ilerler. Kitabın çıkış noktası bir kurtla paylaştığım yaşamımdı, ancak hâlâ anlamlandıramadığım bir tarafı daha olduğuna inanıyorum.

Bir açıdan otobiyografik... Anlatılan olayların hepsi yaşandı. Bizzat benim başıma geldi. Fakat pek çok açıdan otobiyografinin yanından bile geçemez; en azından iyi bir örneği değil. Ortada bir başrol varsa, elbette benim değil. Ben öylece arka planda duran entipüften bir beceriksizim sadece. İyi biyografilerin karakter kadrosu geniştir. Ancak bu kitapta insanlar aslında yokluklarıyla var; hayatımda başkalarının hayaletlerini görebilirsiniz, hepi topu odur zaten. Görünmek isterler mi bilemediğimden, bu hayaletle-

rin mahremlerini korumak adına isimlerini deðiřtirdim. Korumaya çalıştığım başka şeyler olduğundaysa kendimi yer veya zaman detaylarında kaybolmuş halde buluyorum. İyi otobiyografiler ayrıntılı ve kapsamlı olur. Bense ayrıntılara nadiren yer verdim, hatıraları da seçe seçe yazdım. Kitap Brenin’le yaşarken öğrendiklerime dayanıyor ve ben de ondan aldığım dersler çerçevesinde bir düzenleme yaptım. Bu düşüncelerden hareketle, Brenin’le hayatımızdan alıntılادیğım olaylar, geliştirmek istediğim fikirlere uygun olanlardır. Diğerkısımlar -aralarında önem arz eden yerler olsa da- ikinci plana atılmış durumda ve zamanla kaybolup gidecek. Olayların belli detayları, kişiler veya kronolojik sıralama gibi şeyler anlatmaya çalıştığım fikirlere gölge düşürecek gibiyse hiç acımadan çıkarıp attım.

Sonuç olarak eğer bu kitap benim hikâyem olamadıysa, Brenin’in hikâyesi de olmadı. Kitap birlikte yaşadığımız sürede meydana gelen çeşitli olaylar etrafında örüldü elbette. Ancak çoğu zaman bu olaylar yaşanırken Brenin’in aklından geçenleri anlamaya çalışmadım; on yıldan fazla beraber yaşamamıza rağmen en basit durumlar haricinde herhangi bir yargıya varabilecek düzeyde olduğumu düşünmüyorum. Anlattığım olayların ya da tartıştığım konuların büyük bir kısmı pek de basit değıl zaten. Brenin’in bu kitapta çok somut ve düşünen bir varlık olarak görüldüğüne kuvvetle inanıyorum. Ama aslında çok farklı bir şekilde de vücut buluyor; benim bir yönüm için kullandığım metafor olarak, belki de artık var olmayan bir yönüm... Bu nedenle zaman zaman kendimi kurdun “bildikleri” hakkındaki varsayımlarımın içinde kaybolurken buluyorum. Brenin’in düşündüklerine dair deneysel yorumlar olarak değılendirilirse, bu iddialar komik bir şekilde antropomorfik olur. Brenin’den aldığım derslere dair anlattıklarım içgüdüsel ve temel olarak bilişsel değıldir. Bunları Brenin üzerinde çalıştığım

için öğrenmedim; onunla ortak bir hayat sürerek öğrendim. Derslerin çoğu da o gittikten sonra anlam kazandı benim için.

Bu kitabı bir felsefe çalışması olarak da göremeyiz; en azından benim okulda öğrendiğim ya da meslektaşlarımın onaylayacağı manada... Ortada savlar var. Fakat bunlar öncüllerinden yola çıkıp sonuca ulaşamamış savlar. Hayat öncüller ve sonuçlar için kaypak bir yerdir. Daha ziyade kitaptaki tartışmaların baskın özelliklerine takılmış durumdayım. Ele almak istediğim bir konuyu tek bölümde kapatmaya çalışmama rağmen, ilerleyen kısımlarda mutasyona uğrayıp ısrarla karşıma çıkmasına şaşıyorum. Araştırmanın özünden kaynaklanıyor sanırım. Hayat masaya yatırılıp ele alınabilecek bir şey değildir; çoğu zaman buna müsaade etmez.

Kitabı oluşturan fikirler üzerinde kafa yordum, ama bu fikirler büyük ölçüde bana ait değil. Başkalarının oldukları anlamına da gelmiyor bu. Gerçi Nietzsche, Heidegger, Camus, Kundera ve merhum Richard Taylor gibi düşünürlerin üzerimdeki etkisi kolayca fark edilebilir. Ancak, yeniden benzetmelere dönerek söylüyorum, bence bazı fikirler yalnızca insan ile kurt arasındaki alanda oluşabilir.

İlk zamanlarımızda bazı haftasonları Brenin'le Alabama'nın kuzey batısındaki Little River Kanyonu'na gider, yasak olmasına rağmen çadır kurar, ay ışığında rahatlayıp uluyarak vakit geçirirdik. Kanyon dar ve derindi. Güneş istemeye istemeye meşe ve huş ağaçlarının arasında yol alırdı. Güneş batı tarafına geçivermeye görsün, gölgeler sahilde donardı. Terk edilmiş patika boyunca bir saat veya daha uzun süre kafamızı dinledikten sonra meydana girerdik. Eğer tam zamanını tutturduysak, güneş kanyona veda busesi kondurmuş gibi olur, altın rengi ışık açık alanda yansır. Son bir saat boyunca kasvetle örtülen ağaçlar, kadim ve yüce ihtişamlarıyla tekrar ortaya çıkardı. Meydan ağaçların karanlıktan ay-

dınlığa yükselebildikleri yerdir. Bu kitabın dayandığı fikirler artık var olmayan bir alanda filizlendi ve o alan olmasaydı filizlenmeleri ihtimal dahilinde bile olamazdı, en azından benim için...

Artık kurt yok, dolayısıyla alan da yok. Yazdıklarımı okuyunca çok şaşıyorum; içinde barındırdığı düşünceler ne kadar da yabancı... Bunları ben mi düşündüm, diye şaşıyorum. Her ne kadar inansam ve onları doğru olarak kabul etsem de, bir kez daha aynı şeyleri düşünemem. Bu yüzden bunlar benim değil, meydanın fikirleri. Bir kurt ve bir adam arasındaki alanda var olan fikirler.

II

Kurt Kardeş

1

Brenin cipin arkasında hiç yatmazdı. Önünde ne olduğunu görmek isterdi hep. Yıllar önce Tuscaloosa, Alabama'dan yola çıktık, arabayla yaklaşık 800 mil uzaklıktaki Miami'ye gidip geri döndük. Tüm yol boyunca ayaktaydı: O iri kıyım vücudu neredeyse tüm gün ışığını ve arkadaki trafiği görmemi engelliyordu. Oysa kısacık Béziers yolunda ayakta durmadı, duramadı. İşte onun gittiğini o zaman anladım. Onu öleceği yere götürüyordum. Kendi kendime, eğer ayağa kalkarsa, yolculuğun kısacık bir bölümünde bile kalkarsa, ona bir gün daha vereceğimi söylüyordum, bir mucizenin gerçekleşmesi için yirmi dört saat daha tanıyacaktım ona. Ama şimdi anlıyorum, her şey bitmiş. On bir yıllık dostum gidecekti. Üstelik geride nasıl bir insan bırakacağını da bilmiyordum.

Karanlık Fransız kışı, pırıl pırıl Alabama akşamıyla olağanüstü bir tezat oluşturunuyordu. Nereden baksanız on yıldan fazla oluyor; mayıs başıydı, henüz 6 haftalık olan Brenin'i alıp evime, dünyama getirmiştım. Abartmadan söylüyorum, daha geleli iki dakika olmadan oturma odasının perdelerini kornişlerinden çıkararak yere düşürmüştü. Ben perdeleri yerine asmaya çalışırken bahçeye çıkıp

evin alt kısmına girmişti. O zamanki evin arka cephesi yerden yüksekti ve tuğla duvardaki kapıdan evin altına girilebiliyordu. Belli ki o kapıyı aralık bırakmışım.

Evin altına girince, gayet düzenli ve özenli ama hızlı hareketlerle, klima ünitesinden gelen soğuk havayı zemindeki deliklerden yukarı ileten yumuşak, yalıtımlı boruların hepsini tek tek söküp çıkarmış. Brenin ne zaman yeni ve yabancı olduğu bir şeyler görse böyle yapardı zaten, alametifarikasıydı. Ne çıkacağını görmek isterdi. Keşfeder, kucaklardı. Sonra da telef ederdi. Daha benim olalı bir saat olmuştu ama onu almak için yaptığım 1500 Dolar masrafa, klima tamiri için 500 Dolar daha eklenmişti. Yıllık kazancımın neredeyse yirmide birine denk geliyordu. Beraber yaşadığımız yıllar boyunca bu tür hadiseler gayet yenilikçi ve yaratıcı yöntemlerle tekrar etti. Kurtlar pahalıya mal oluyor.

Yani bir kurt veya kurt-köpek kırması falan edinmeyi düşünüyorsanız size ilk tavsiyem: Edinmeyin! Sakın yapmayın, aklınızdan bile geçirmeyin! Köpek değil onlar. Ama yine de saf saf ısrar ederseniz, uyarayım, hayatınız sonsuza dek değişecek.

2

İlk işimde çalışmaya başlayalı henüz birkaç yıl olmuştu. Tuscaloosa denen bir şehirde, Alabama Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yardımcı doçenttim. Tuscaloosa, Choctaw* dilinde “kara savaşçı” anlamına gelir ve büyük bir nehir olan Kara Savaşçı Nehri de buradan geçer. Tuscaloosa, üniversitenin Crimson Tide adındaki Amerikan futbol takımıyla meşhur. Bölge halkı o kadar büyük

---

* Alabama, Mississippi ve Louisiana kızılderilileri

bir coşkuyla takımı kucaklamış durumda ki neredeyse dinlerinin önünde geliyor; dinlerine büyük bir aşkla bağlı olsalar da... Felsefe konusunda çok şüpheciler desem yalan olmaz. Onları kim suçlayabilir ki? Hayat güzeldi, Tuscaloosa'da çok eğleniyordum. Ama ben köpeklerle, danua gibi genellikle de büyük köpeklerle büyümüştüm ve onları özlüyordum. Bir akşamüzeri, *Tuscaloosa News*'in küçük ilanlar bölümüne bakarken buluverdim kendimi.

Görece kısa tarihinin büyük kısmında Amerika Birleşik Devletleri kurtları sistematik olarak yok etmeye yönelmişti; vuruyor, zehirliyor, tuzaklar kuruyor, kısacası bu uğurda gerekli gördükleri her şeyi yapıyorlardı. Sonuç olarak, komşu kırk sekiz eyalette bir tane bile özgür vahşi kurt kalmamıştı. Bu politikayı izlemeyi bıraktıklarında çeşitli yerlerde geri dönüş başladı: Wyoming, Montana ve Minnesota'nın bazı bölümlerinde, Büyük Göller bölgesindeki adaların bazılarında, en büyük örnek olarak Michigan'ın kuzey yakasındaki Isle Royale adasında... Gerçi bu da David Mech diye bir doğabilimcinin orada kurtlar hakkında çığır açan bir araştırma yapması sayesinde oldu. Çiftlik işçilerinin sert itirazlarına rağmen, ABD'nin en ünlü doğa parklarından Yellowstone'a kurtlar yeniden getirildi.

Kurt popülasyonundaki bu canlanma genel olarak henüz Alabama ya da Güney bölgesine ulaşmış değil. Çok sayıda çakal var. Louisiana ve doğu Teksas bataklıklarında ise birkaç tane kızıl kurt var. Kimse onların ne olduğundan emin değil ama kurt-çakal melez olabilirler. Gri kurtlar (yanlış bir adlandırma; siyah, beyaz ve kahverengi olabildiklerinden böyle deniyor) güney eyaletlerde artık yalnızca mazide kalmış durumdalar.

İşte bu nedenle gözüme o ilan iliştiğinde oldukça şaşırdım: Satılık Kurt Yavrusu, %96 Kurt. Hemen aradım, arabama atlayıp Birmingham'a yollandım. Kuzeydoğuya doğru bir saat yol aldıktan

sonra ne bulmayı umuyordum, ben de bilmiyordum. Kısa müddet sonra orada, onunla göz gözeydim. Hayatımda görüp duyduğum en büyük kurt karşımdaydı. Satıcı bana evin arka kısmını, hayvanların kaldığı ahır ve kafesi gösterdi. Yukon adlı baba kurt geldiğimizi duyunca ahırın kapısına atladı; bir anda peydah olmuş gibiydi.

Çok büyük ve heybetliydi, benden biraz daha uzun duruyordu. Yüzüne bakmak için kafamı kaldırmak zorunda kaldım, tuhaf sarı gözleri vardı. Fakat zihnimde asıl yer eden ayakları oldu. İnsanlar kurtların ayaklarının ne denli büyük olduğunu fark etmez, ben kesinlikle edememiştim. Köpeklerin ayaklarından çok daha büyüktür. Yukon'un gelişini ilk olarak ayaklarından anlamıştım, ahır kapısının üzerinden eğilmek için tutunduğunda fark ettim. Ayakları kapıdan sarkıyordu, yumruklarımdan büyüktü; tüylü beyzbol eldivenlerine benziyordu.

İnsanların merak ettiği -bilhassa bu olaydan bahsetmiyorum çünkü bunu ilk kez burada anlatıyorum, genel olarak- bir kurt sahibi olmanın nasıl olduğu: Ondan hiç korkmuyor muyum? Yanıt: Elbette hayır! Aşırı cesur biriyim diye düşünmek istiyorum ama aslında bu hipotezimi çürütecek çok sağlam bir kanıt var. Mesela birkaç kadeh sert bir şeyler içmeden uçağın içine bile giremem. Yani maalesef her durumda cesur olduğumdan söz edilemez. Ne var ki köpeklerin yanında çok rahatım. Yetiştiriliş tarzımdan kaynaklanıyor büyük oranda: İşe yaramaz bir ailenin işe yaramaz ürünüyüm. Bereket versin ki bu işe yaramazlık köpeklerle iletişimimiz konusunda geçerli değildi.

Ben küçükken, iki üç yaşlarındayken, labradorumuz Boots'la bir oyun oynardık. O uzanırdı, ben de onun sırtına binip tasmaşından tutardım. Sonra da babam onu çağırırdı. Gençliğinde şimşek kadar hızlıydı Boots, ayağa kalktı mı ışık hızında koşardı. Benim

görevim, yani oyunun maksadı, onu yakasından tutup sırtına binmekti. Hiç beceremezdim. Sanki bir yemek takımıydım da biri altımdan masa örtüsünü çekmişti. Bazen sihirbaz köpeğimin tekniği işe yarardı, az önce Boots'un yattığı yere popo üstü oturuverirdim. Şapşal şapşal bakınırdım. Zaman zaman Boots'un dikkatsiz davrandığı da olurdu. O zaman kafa üstü düşerdim. Ama bu oyunda çekilen tüm acılar önemsiz detaylar gibi görünürdü gözüme ve ben bir kez daha denemek için çimlerin üzerinde yalvarır yakarırdım. Günümüzün kronik riskten kaçınma kültüründe büyük ihtimalle böyle bir şey yapamazsınız; artık küçüklerin bir tarafı kırılır diye en ufak bir tehlikede bile nevrotik tepkiler veriliyor. Büyük olasılıkla birileri sosyal hizmetleri ya da hayvanları koruma merkezini, hatta ikisini birden arar. Bir gün babam artık fazlasıyla ağırlaşmış büyüdüğümü, Boots'la bu oyuna devam edemeyeceğimi söylediğinde sövdüğümü biliyorum.

Geçmişe bakınca köpekler konusunda ailemin ve dolayısıyla benim, pek de normal olmadığımızı görüyorum. Sık sık barınaklardan danua alırdık. Bazen bunlar gerçekten sevilesi hayvanlar olurdu. Bazen de psikozlu çıkarlardı; ama iyi manada... Bu noktada çok iyi bir örnek teşkil eden danuadan bahsetmek isterim. Sırf rengi yüzünden hayalgücü kıt biri Mavi koymuş adını. Annemler onu kurtardığında üç yaşlarındaydı. Kısa zamanda neden oralara düştüğünü anladık zaten. Mavi'nin bir hobisi vardı: İnsan veya hayvan ayırt etmeden önüne geleni rastgele ısırırdı. Aslında haksızlık ediyorum, hiç de rastgele ve ayırt etmeden değildi. Nasıl desem, bazı hususiyetleri vardı... Mesela o odadayken insanların gitmesine müsaade etmezdi. Mavi'yle yalnız başınıza bir odada olmaya cesaret edemezsiniz. Siz odadan çıkarken onu oyalasın diye illa ki birileri olmalıydı. Elbette onlar da odadan çıkmak istediklerinde Mavi'yi oyalayacak birilerine ihtiyaç duyarlardı. Böylece Mavi'nin tepe-

si atardı. Oyalamayı beceremezlerse, odadan çıkmaya yeltenenin poposunda muhtemelen ömür boyu taşıyacağı bir ısırık izi olurdu. Kardeşim Jon'a sorun isterseniz...

Biz de gayet normal bir aile gibi Mavi'yi bir daha geri dönmemek üzere veterinerine gönderebilirdik. Ama dedim ya, ailem pek normal değildi. Bu anormallikleri yalnızca Mavi'yi hususiyetleriyle kabullenmekle sınırlı değildi üstelik. Mavi'nin karakterinin bu rahatsız edici parçasını büyük bir neşe kaynağı, hatta eğlenceli bir oyun olarak görürlerdi. Çoğu insan haklı olarak Mavi'yi uzuvları ve muhtemelen hayatları için sabıkalı bir tehlike olarak görür. Dünya Mavi olmadan çok daha iyi bir yer olur, diye de düşünür. Ama ailem bu oyundan zevk alırdı. Her birimizin üzerinde Mavi'nin hususiyetlerinin izleri vardır. Üstelik sadece popolarımızda değil. Çünkü Mavi'nin tek hususiyeti bu değildi. O sahneye girdiğinde ben üniversite için evden ayrılmıştım, böylece ucuz sıyırdım. Yaralar şefkat ya da ilgi uyandırmazdı; daha ziyade fırça atmak ve dalga geçmek için fırsat olarak görülürlerdi.

Delilik elbette aileden mirastır; bundan kaçabilmem beklene mezdi. Birkaç yıl önce Fransa'da bir köyde, civardaki dogo argentinoyla oyunlar oynarken buldum kendimi. Güçlü beyaz köpeklerdendi, büyük boy bir pitbull olarak da düşünebilirsiniz. Birleşik Krallık'ta Tehlikeli Köpekler Kanunu'yla yasaklanmış bir tür... Yavruyken beni ne zaman görse heyecanlanır, bahçe çitlerinin üstünden atlayıp onu okşayayım diye yanıma gelirdi. Bu alışkanlığını büyüyünce de sürdürdü. Demek ki bir noktada düşündü taşındı ve beni ısırmanın da iyi bir fikir olduğuna kanaat getirdi. Şansısma, dogolar büyük oldukları kadar hızlı değiller. Pek zeki de sayılmazlar; beni ısırma olasılıklarını ve sonuçlarını ölçüp biçerken aklından geçenleri neredeyse okuyabilirdim. Her gün aynı oyunu oynardık. Yanından geçerdim, o çitin üzerine çıkardı, ben başını

okşardım, o elimi koklayıp kuyruğunu sallardı, sonra vücudu kasılır, ağzını büzerdi. Ardından da beni ısırmaaya çalışırdı. Bence ısırmaaya pek de hevesli değildi. Beni severdi bir şekilde, ama asıl yanımdakiler yüzünden beni ısırmaaya mecburmuş gibi hissedirdi. (İlerleyen bölümlerde göreceğiz, arkadaşlarımı, özellikle de birini sevmemek için haklı sebepleri vardı.) Anında elimi çekterdim. Dişleri boşlukta kapanır, ben de ona “görüürüz” deyip ertesi gün için şans dilerdim. Bunun onun için bir işkenceye dönüşmesini hiç istemedim. Sadece bir oyundu. Beni ısırmaaya çalışmaktan ne zaman bıkaacağını görmek istiyordum. Hiç bıkmadı.

Hiçbir koşulda köpeklerden korkmadım. Haliyle, kurtlardan da. Yabancı bir danuayı selamlar gibi selamladım Yukon’u; rahat ve dostça. Ama yine de standart protokolü izliyordum. Yukon ne Mavi ne de dostum dogo argentino gibiydi. İyi huylu, özgüvenli ve dışa dönük bir kurttu. Fakat dünyanın en iyi hayvanı da olsa yanlış anlaşılabilir. Köpeklerin en tipik özelliğidir: Elinizi takip edemediklerinde ısırırlar. Sanırım kurtlar için de aynısı geçerli. Başını veya sırtını okşamak üzere uzanırsınız, köpek elinizi göremediğı için gerilir ve saldırdığını düşünerek ısırmaaya çalışır. Korkudan ısırma en yaygın olanıdır. Bu yüzden Yukon’un elimi koklamasına müsaade ederek bana alışana dek boynunun ve göğsünün ön tarafını okşadım. Hemen can ciğer kuzu sarması olduk.

Brenin’in annesi Sitka, ladin ağaçlarının arasından seçebildiğim kadarıyla, Yukon kadar uzun ama çok daha inceydi, hiç de büyük değildi. Kurda daha çok benziyordu; en azından o zamana dek resimlerde gördüğüm uzun ince kurtlara... Kurtların pek çok türü vardır. Sitka’nın Alaska tundra kurdu olduğunu söylediler. Yukon ise Kanada’nın kuzey batısından, McKenzie Vadisi kurduymuş. Fiziksel özellikleri ait oldukları farklı alt türleri yansıtıyordu.

Sitka ayaklarının etrafında oynayıp duran altı küçük ayıyla

meşguldü, dikkatini bana veremiyordu. Sanırım onları en iyi bu şekilde tarif edebilirim: “küçük ayılar”. Yuvarlak, yumuşak ve tüylüydüler, hiç keskin hatları yoktu. Bazıları gri, bazıları kahverengiydi. Üç tanesi dişi, üç tanesi erkekti. Niyetim yalnızca yavruları görüp eve dönmekti. Ayık kafayla bir kurt edinmenin sorumluluğunu yüklenmeye hazır mıyım diye ölçüp tartacaktım. Ama yavruları görünce mutlaka birini alacağımı anladım: bugün! Çek defterimi ne ara çıkardım hatırlamıyorum bile. Yetiştiricileri çek kabul etmediklerini söylediğinde arabaya atlayıp nakit bulabilmek için en yakın ATM’ye anca bu kadar hızlı gidebilirdim sanırım.

Yavruyu seçmek sandığımdan kolay oldu. İlk önce cinsiyetini seçtim; erkek istiyordum. Üç erkek yavru vardı. En büyük erkek, hatta grubun en büyüğü, griydi. Babasına benzer diye düşündüm. Sıkıntı yaşırdık, bunu bilecek kadar köpekleri tanıyordum. Korkusuz, enerjik ve kardeşlerinden baskındı. Alfa erkeği olacağı belliydi ve kontrolü alırdı. Mavi olan gözümün önüne gelip duruyordu. Bu benim ilk kurdum olacaktı; cesaretin önemli bir bölümü basirettir, dedim kendi kendime. Böylece ortanca’yı seçtim. Kahverengiydi ve rengi aslan yavrularını anımsatıyordu. O yüzden adını Brenin koydum; Galcede kral demekti. Kendine bir kedi ismi verildiğini öğrense muhakkak çok gücenirdi.

Kediyle uzaktan yakından alakası yoktu. Discovery Channel’da çıkan, Alaska’nın Denali Ulusal Park’ında annesinin peşisıra giden o boz ayı yavrularına benziyordu. Henüz altı haftalıktı. Siyah benekli kahverengiydi. Karnının alt kısmında, kuyruğunun ucundan burnuna kadar uzanan beyaz bir çizgi vardı. Tıpkı bir ayı yavrusu gibi kalındı; büyük ayaklar, iri kemikli bacaklar ve kocaman bir kafa. Gözleri, etrafı bal rengi harelî çok koyu sarıydı; hiç değişmedi. “Dost canlısı” diyemezdim; en azından köpek yavruları gibi dost canlısı değildi. Hiçbir bakımdan heyecanlı, coşkun

veya memnun etmeye hevesli değildi. Baskın davranışsal özelliği şüpheli olmasıydı. Ve bu da ben hariç kimseye karşı değişmedi.

Brenin, Yukon ve Sitka hakkında tüm bunları hatırlamak tuhaf. Brenin'i kaldırıp sarı kurt gözlerine baktığımı hatırlıyorum. Ellerimin arasında yumuşacık yavru kürküyle onu tutarken nasıl hissettiğini hatırlıyorum. Yukon'un kocaman ayağını ahır kapısından sarkıtıp arka ayakları üzerinde dururken bana nasıl baktığını hâlâ olanca netliğiyle gözümde canlandırabiliyorum. Brenin'in kardeşlerinin kafesin etrafında koşturup birbirlerinin üzerinden atlayarak keyifle ayakta duruşlarını görebiliyorum. Fakat bana Brenin'i satan adamla ilgili hiçbir şey hatırlamıyorum. Bir başlangıçtı; yıllar geçtikçe daha da dillendirilen bir sürecin başlangıcı. Daha o zamandan insanları duymazdan gelmeye başlamıştım. Kurt, hayatınızı ele geçirir. Köpeklerle nadiren böyle bir durum yaşanır. İnsanların size eşlik etmesi de git gide daha kıymetsiz hale gelir. Brenin, anne babası ve kardeşleri hakkındaki ayrıntıları, nasıl göründüklerini, ne hissettiklerini, ne yaptıklarını, hangi sesleri çıkardıklarını anımsayabiliyorum. Hatta kokularını bile... Onlara ait ayrıntılar tüm berraklığı ve karmaşıklığıyla, zenginliği ve ihtişamıyla daha dün gibi aklımda. Ancak onların sahibi hakkında yalnızca belli başlı şeyleri hatırlıyorum: özet. Adamın hikâyesini hatırlıyorum, en azından hatırladığımı düşünüyorum, ama adamı hiç hatırlamıyorum.

Damızlık kurt çiftiyle birlikte Alaska'dan buraya taşınmış. Safkan kurt almak, satmak ya da onları sahiplenmek yasalara aykırıydı. Sadece o eyalette mi geçerliydi yoksa federal bir kanun muydu, emin değilim. Kurt-köpek melezleriniyse alıp satmak veya onlara sahiplik etmek yasaldı. Bu çerçevede müsaade edilen en yüksek kurt oranı %96'ydı. Bunların aslında melez değil kurt olduklarını söyledi. Birkaç saat öncesine kadar kurt-köpek melezi alacağımı

bile bilmiyordum, o yüzden umursamadım. Hesabımı kurutarak ATM'den 500 Dolar çektim, adama verip Brenin'i hemen o akşamüzeri eve götürdüm. Böylece beraberliğimizin kurallarını oluşturmaya koyulduk.

3

Yaklaşık on beş dakika süren o yıkıcı taşkınlığının ardından Brenin derin bir depresyona girdi. Masanın altını kendine sığınak belleyip dışarı çıkmayı da yemek yemeyi de reddetti. Bu birkaç gün böyle devam etti. Ailesinden ve kardeşlerinden ayrıldığı için bu kadar yıkıldığını düşündüm. Haline üzüldüm, kendimi suçlu hissettim. Keşke ona arkadaşlık edecek bir kardeş alabilsem, diye düşündüm ama param yoktu. Bir iki gün içinde zaten keyfi yerine gelmeye başladı. Böylece beraberliğimizin ilk kuralı çok net bir şekilde belirlendi: Brenin hiçbir koşul altında, asla ve asla evde yalnız kalmayacaktı. Bu kurala uymayı beceremezsem evin ve içindekilerin akıbeti nice olurdu; perdelerin ve klima borularının hali bu konudaki yetenekleri hakkında yumuşak ikazlardı. Mobilyaların ve halıların harap edilmesi bunlara örnek gösterilebilir; bir sonraki ihtimal hepsinin çamura bulanmasıydı. Sonradan öğrendim ki kurtlar çok, çok çabuk sıkılıyorlar. Kendi kendilerine kaldıkları otuz saniye bile çok uzun bir süre. Brenin sıkıldığında ya bir şeyleri kemirir ya üzerlerine işer ya da kemirdikten sonra üzerlerine işerdi. Çok nadiren üzerine işediği şeyleri kemirirdi. Ama bence o anın heyecanı ile neyi hangi sırada yaptığını unuttuğundan olurdu bu. Sonuç olarak ben nereye gidersem Brenin de gelmek zorundaydı.

Elbette bu “sen nereye ben oraya” kuralındaki “ben” bir kurt

olunca, kazançlı işler çoğunlukla imkânsız hale geliyor. Bu da kurt edinmemeniz için pek çok sebepten biri. Ben yine de şanslıydım. Bir üniversitede profesördüm ve çoğu zaman işe gitmeme bile gerek kalmıyordu. Daha da iyisi, Brenin üç aylık yaz tatilinde hayatıma girmişti; yani işe gitmeme hiç gerek yoktu. Böylece Brenin'in muazzam mahvetme arzusunu keşfetmek ve mecburen yaşanacak okul maceralarına onu hazırlamak için bolca vaktim oldu.

Bazılarına göre kurtlar eğitilemez. Aslında yanılıyorlar, doğru yöntemi bulduğunuz takdirde her şeyi eğitebilirsiniz. Asıl zorlu yanı da bu ya zaten. Kurtlar konusunda pek çok yanlış yöntemin yanında, uygulanabilecek yalnızca bir tane doğru yöntem var bildiğim kadarıyla. Bu köpekler için de geçerli. Belki de insanların yaptığı en büyük yanlış, eğitimi egoyla ilişkilendirmek... İş sanki bir irade savaşıymış gibi algılıyorlar: Köpek boyun eğmesi için bastırılmalıdır. Birilerini “dize getirmek”ten bahsettiğimizde aklımızda canlanan bu tip bir şey oluyor. Böylelerinin hatası, eğitimi çok şahsi algılamak oluyor. Köpek en ufak bir isteksizlik gösterdiğinde bunu hakaret olarak değerlendirip erkekliklerinin aşağılandığını hissediyorlar; genelde erkeklerin eğitime bakış açısı bu şekildedir. Sonra da işler nahoş bir hal alıyor. Köpek eğitiminin ilk kuralı, yani olması gereken ilk kuralı, ortada kişisel hiçbir şey olmadığını anlamaktır. Eğitim irade savaşı değildir. Öyle algılanırsa feci sonuçlar doğabilir. Eğer büyük ve saldırgan bir köpeği bu yöntemle eğitmeye kalkarsanız, muhtemelen büyüdüğünde sizin için pek iyi olmayacaktır.

Tam aksi yönde bir hata, köpeğin itaatinin üstünlük kurmak yerine ödüllere sağlanabileceğinin düşünülmesidir. Ödüller değişebilir. Kimi saplantılı bir şekilde en kolay görevi bile yerine getirdiğinde köpeğin ağzına ödül mamasını atıveriyor. Haliyle ortaya şişko bir köpek çıkar ve bu köpeğin etrafta ödül maması

olmadığından şüphelendiğinde itaat etmesi beklenemez. Ya da kedi, başka bir köpek, bir koşucu gibi ödülünden daha ilginç gelen herhangi bir şey yüzünden dikkati dağıldığında sahibinin sözünü dinlemeyecektir. Çoğu zaman ödül, insanların söylemekte pek ısrarcı oldukları o saçma laflar oluyor. “İyi köpek...”, “Çok akıllısın değil mi?”, “İşte böyle...”, “Pati ver bakalım.”, “Ne akıllı köpeksin sen öyle!” vesaire vesaire... Köpeğin itaat ettiğini gördükçe çoğu zaman bu dırdırın yanına mesajlarını iletmelerine yardımcı olacağını düşündükleri vıdıvıdılar ve baş çekiştirmeler de eklenir. Bir köpeği nasıl eğitmemeniz gerektiğinin örnekleri bunlar aslında. Hele hele bir kurdu eğitmeye çalışıyorsanız bu tavırla hiç şansınız yoktur. Sürekli köpeğinizle konuşuyor ya da isteksizce başını çekiştiriyorsanız o köpeğin sizi izlemesi gereksizdir. Hatta ne yaptığınızı umursamaz bile. Dilediğince davranıp aklına eseni yapabilir; o sırada neler olduğunu anlatacaksınızdır nasılsa. Daha sonra da sizin verdiğiniz mesaja göre hareket etmeyi ya da tamamen umursamamayı seçebilir.

Köpeğinin itaatini satın alabileceğini düşünen insanlara göre, köpeğin temel arzusu “efendisinin” isteklerini yerine getirmektir ve bunların ne olduğunun oldukça net biçimde açıklanması gerekir. Bunu o kadar sık duyuyorum ki... Köpek her zaman memnun etmek istermiş. Elbette saçma! Siz birine ne kadar itaat etmek isterseniz köpeğiniz de size o kadar itaat etmek ister. Neden istesin ki? Köpek eğitiminin temeli, onu mesele üzerinde seçim şansı olmadığına inandırmaktır. İrade savaşında kaybeden taraf olsun diye değildir bu. Eğitim sürecinin sakın ve gaddarca bir olmazsa olmazıdır sadece. İrade savaşında kurda ilettiğiniz mesaj: Ben ne dersem onu yapacaksın, sana seçim şansı vermiyorum, olur. Fakat kurt eğitiminde takınmanız gereken tavır, durum ne gerektiriyorsa onu yapmak olmalıdır. O durumda başka bir seçenek zaten

söz konusu değildir. Durum sadece sizinle alâkalı değil, dünyanın geri kalanıyla da alâkalı. Bu şekilde düşünmek kurt için bir teselli olamaz belki ama eğitmenin kendisini gereken yere koyabilmesine yardımcı olur: ne pahasına olursa olsun itaat edilmeyi isteyen baskın ve gaddar bir otorite değil, kurdun yapması gerekenleri anlamasını sağlayan bir eğitmen. Köpek eğitim yöntemleri arasında Koehler yöntemi, bu tavrı sanatsal bir boyuta taşır.

Altı yedi yaşlarındayken, cumartesi sabahları arkadaşlarımla beraber sinemaya giderdim. Annem bana 10 peni verirdi. Kasabaya doğru birkaç kilometre yürürdük. Sinemaya girmek 5 peniye mal oluyordu. O zamanlar McDonald's henüz Galler'e gelmediğinden, balıkçı zinciri MacFisheries tarafından satılan MacCola ise 3,5 peniydi. İşte o dönemden yalnızca bir film ve o filmde de yalnızca bir sahne hatırlıyorum. *İsviçreli Robinsonlar* filminden bir sahne: Ailenin iki danuası bir kaplanın sebep olduğu tatsızlıkları püskürtüyordu. Hiç kuşkusuz danualarla büyüdüğüm için çok etkilenmiştim. Sahne, bir hayvan terbiyecisi William Koehler'in çalışmasıydı. O altı yaşındaki halime, yirmi yıl kadar sonra bir kurt eğitmek için Koehler yönteminden yararlanacağını söyleseler hayatta inanmazdı. Ama kesinlikle çok mutlu olurdu.

Hayatımı yerle bir eden tesadüfi olaylardan biri esnasında oldu bu. Birkaç ay evvel Alabama Üniversitesi kütüphanesinde bir kitaba takıldım: Vicky Hearne'nin *Adam's Task*'i. Hearne profesyonel bir hayvan terbiyecisiydi ve işiyle felsefeye olan amatör ilgisini harmanlamıştı. Böyle insanlara pek rastlanmaz. Hayvan terbiyeciliği filozofluğundan iyiydi desem yalan olmaz. Felsefesiye Avusturyalı düşünür Ludwig Wittgenstein'in geliştirdiği dil felsefesinin biraz karmaşık halini andırıyordu. Yine de kitabı hem ilginç hem de anlamlıydı bence. Yazar, Koehler'in dil felsefesini karmaşık bulsa da onun ülkenin en iyi köpek terbiyecisi olduğu konusunda çok

netti. Bu nedenle Brenin hayatıma girdiğinde -hiçbir şey için olmasa bile filozof dayanışması için- nereye başvuracağımı biliyordum.

Aramızda kalsın ama Koehler biraz psikopattı. Zaman zaman eğitim kapsamında şahsen hiç tasvip etmediğim bazı aşırılıklara başvuruyordu. Mesela köpeğiniz bahçede çukur açmayı seviyorsa Koehler o çukuru suyla doldurup köpeğinizin kafasını suyun içine batırmanızı söyler. Köpeğiniz daha sonra başka çukur açsa da açmasa da aynı işleme beş gün boyunca devam etmenizi ister. Amaç köpekte çukurlara karşı iğrenme oluşturmaktır. Bu yöntem temelde davranışsal prensiplere dayanıyor ve kesinlikle işe yarar. Sanırım ABD ordusu isyancılar ve Ebu Garib'den gelip geçenlere işkence etmek için bu yöntemi kullanıyordu. (Koehler'in kitabında köpekleri su altında havasız bırakmayla ilgili herhangi bir bölüm bulamadım ama eminim onaylardı.)

Koehler'in tavsiyesi Brenin'in yığınak kazma aşamasında çok işime yarardı aslında. Nereden baksanız dört yıl süren bu "aşama" esnasında bahçem, daha doğrusu bahçelerim savaş alanına dönmüştü. Ama o cesareti kendimde bulamadım; Brenin benim için hep bahçemden önce gelirdi. Neyse, zaten bir yerden sonra savaşta siper kazma olayı da çekici gelmeye başladı.

Velhasıl kelam, aşırı kısımlarını bir kenara koyarsak Koehler yöntemi esasen çok basit ve etkili bir prensibe dayanıyor: köpeğiniz/kurdunuz sizi izlemek zorunda bırakılmalı. Brenin'i eğitmenin kilit noktası sakın ama gaddar bir tavır alarak beni izlemesini sağlamaktır. Koehler haklı çıktı, sonsuza dek minnettar kalacağım. Hayvanınızın yaptıklarını izlemesini ve emirleri sizden almasını sağlamak eğitimin mihenk taşıdır. Köpek ya da kurt hiç fark etmez, ikisinde de aynı şey geçerli. Kurtlar konusunda bunun ehemmiyeti daha büyük olmakla birlikte, onları buna zorlamak biraz daha zor. Köpekler kendiliğinden yapıyor, kurtları

ikna etmek gerekiyor. Bunların sebepleri de iki türün farklı gelişen tarihlerinde bulunabilir.

4

Son yirmi otuz yılda köpeklerin mi yoksa kurtların mı daha zeki olduğunu anlamak üzere çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bana göre bu çalışmaların hepsi ortak bir sonuçta buluşuyor: hiçbirisi. Köpeklerin ve kurtların zekâsı farklıdır çünkü farklı çevrelerde, bu yüzden de farklı ihtiyaç ve gerekliliklere göre şekillenir. Genelde durum şöyledir: Kurtlar köpeklere nazaran problem çözme görevlerinde iyiyken, köpekler eğitim görevlerinde iyidir.

Problem çözme görevi, hayvanın bir çeşit araç-sonuç zinciri kullanmasını gerektirir. Michigan-Flint Üniversitesi'nin psikoloji profesörlerinden Harry Frank, kurtlarından birinin dışarıdaki bölmeye açılan kulübe kapısını açmayı nasıl öğrendiğiyle örnekliyor bunu. Kapıyı açmak için ilk önce kapı koluna bastırılması, sonra da çevrilmesi gerekiyormuş. Frank, aynı tesiste yaşayan malamute* cinsi bir köpeğin altı yıl boyunca her gün, günde birkaç kez bunu izlediğini ama hiçbir zaman kendi başına yapmadığını belirtiyor. Malamute-kurt meleziyse yalnızca iki hafta sonunda bu yeteneği edinmiş. Kurt melezin nasıl yaptığını izledikten sonra yapabilmiş. Ama aynı tekniği kullanmamış. Melez kaslarını, kurtsa patilerini kullanmış. Böylelikle sorunun kökenini ve çözmek için yapılması gerekeni anlamış. Üstelik yalnızca melezin davranışını kopyalamamış.

Yapılan her test bu tür araç-sonuç muhakemesi vakalarında

---

* Alaska'da kızak çekmede kullanılan, kökeni Eskimolara dayanan köpek türü.

kurtların köpeklerden açık ara üstün olduğunu gözler önüne sermiş. Köpeklerse komut veya eğitim gerektiren görevlerde kurtlara fark atıyormuş. Örneğin bir testte, kurtların ve köpeklerin her ışık yandığında sağa dönmeleri isteniyormuş. Köpekler bunun için eğitilebilir ama belli ki kurtlar eğitilememiş, en azından test süresince.

İlk durumda çözülmesi gereken mekanik bir sorun. Arzu edilen sonuç bölmeye ulaşmak ve bunu gerçekleştirmek için kullanılabilecek tek yol var: Kapı kolu uygun şekilde ve sırada hareket ettirilmelidir. Fakat eğitim testi esnasında yanan ışık ve sağa dönüş arasında herhangi bir mekanik ilişki bulunmamakta. Neden sola değil de sağa dönüş? Neden illa ki dönmek lazım? Yanan ışık ve sonrasında gereken davranış arasındaki ilişki çok muğlak.

Kurtlar ve köpekler arasında neden böyle bir fark olduğu kolayca anlaşılabilir. Kurtlar mekanik bir dünyada yaşıyorlar. Mesele, büyük bir kaya parçasının üzerine düşmüş bir ağaç tehlikeli bir dengeyle duruyorsa, kurt onun altından geçmemesi gerektiğini anlayabilir. Anlayabilir çünkü eskiden bunu anlayamayan kurtların üzerine bir şeyler düşüp ölme olasılığı anlayabilenlere kıyasla çok daha fazlaydı. Bu nedenle ağaç, kaya ve olası tehlike ilişkisini algılayamayan kurtların, algılayabilenlere kıyasla genlerini sonraki nesillere aktarma olasılığı çok daha azdır. Kurdun yaşadığı çevre bu yolla mekanik zekâyı dayatır.

Köpeğin dünyasıyla kıyaslayalım. Köpek mekanikten ziyade kendisi için büyümlü bir dünyada yaşar. İş seyahatine çıktığımda karım Emma'yla konuşmak için evi ararım. Alman kurdu-malamute meleğimiz Nina, sesimi duyunca çok heyecanlanır ve kendi etrafında zıplayıp havlamaya başlar. Emma telefonu tutarsa, Nina hevesle telefonu yalar. Köpekler büyü konusunda rahat. Evin alfa erkeğinin sesinin birilerinin masanın üstünde tuttuğu tuhaf şekilli

şeyden gelebileceğini kim düşünür ki? Duvardaki düğmeye dokununca karanlığın aydınlığa dönüşmesi kimin aklına gelir? Mekanik köpeklerin dünyasında hiçbir şey ifade etmez. Etse bile bunları kontrol etme yolları köpeklerin becerilerini aşar. Lambanın anahtarına uzanamaz. Telefon numarası çeviremez. Kilide anahtar da yerleştiremez.

Bu noktada dikkatli davranıp konuyu çok uzatmamam gerek yoksa kendimi şekillendirilen ve gömülü bilişsellik dersi vermekten alamayacağım. Profesyonel hayatımdaki ünümü büyük ölçüde, zihni esasen çevredekiler tarafından şekillendirilen ve çevresindekilere gömülü olarak algılayan görüşün mimarı olmama borçluyum. Zihinsel faaliyetler yalnızca beynimizde gerçekleşmez. Onlar sadece beyinsel işlevler değil. Kendi yaptığımız faaliyetleri de içerir: özellikle çevresel yapılar üzerindeki yönlendirme, dönüştürme ve faydalanma faaliyetlerini... Bakın şimdiden ders anlatmaya daldım bile. Bu görüşün selefi Sovyet psikolog Lev Vygotsky, meslektaşı Anton Luria'yla birlikte bilgi depolama için harici bir aygıt geliştirilmiş, böylelikle hatırlama ve diğer zihinsel faaliyet süreçlerinin ne kadar değiştiğini ortaya koymuştur. İlkel kültürlerin muhteşem hafızası, anılarımızı kaydetmek için yazılı dile güvendiği yok oluyor. Evrimsel zaman çizelgesi düşünüldüğünde, yazılı dilin icadı elbette çok yeni bir olay. Yine de hafıza ve diğer zihinsel faaliyetler üzerinde derin bir etkisi olmuş.

Lafı daha fazla uzatmayayım; köpek kurttan çok daha farklı bir çevreye gömülü durumda olduğundan psikolojik süreçleri ve becerileri bambaşka şekilde gelişmiştir. Köpek bize güvenmeye zorlanmıştır. Dahası, bilişsel ve diğer sorunları çözmek için bizi kullanma becerisi geliştirmiştir. Bizler aslında köpeğin geniş zihninin bir parçasıyız. Köpek çözmesi imkânsız bir mekanik sorunla karşılaşınca ne yapar? Yardımımızı ister. Daha bu cümlemi kâğıda

dökerken kuralın sade bir örneğiyle karşı karşıyayım. Nina dışarı çıkmak istiyor, kapıyı kendisi açmadığı için kapının önünde durup bana bakıyor. Onu görmeseydim havlardı. Akıllı kızım. Kurdu çevresi mekanik zekâyı seçmiştir. Fakat köpeğin çevresi bizi kullanabilme becerisini seçmiştir. Bizi kullanabilmek içinse bizi adeta okuyabiliyorlar. Zeki bir köpek sorunla karşı karşıya geldiğinde ilk önce sahibinin suratına bakar. Büyülü bir dünyada yaşayan köpek için oldukça doğal... Fakat bir kurt bunu yapmaz. Kurdu eğitmenin temel noktası ona bunu yaptırmaktan geçer.

5

Elbette bunların hepsi yaşadktan sonra yapılan rasyonalizasyon... O zamanlar bunların hiçbirini bilmiyordum. Bu tür konular hakkındaki ilk kitabımı yayımladığımda Brenin çoktan yaşlanmıştı. Üstelik hâlâ fikri geliştirmeye çalışıyorum. Çok ilginç, kurdumu eğitmek için seçtiğim yöntemin neden o kadar etkili olduğunu anlamak için yıllar sonra bir teori geliştiriyorum. Şunu düşünmeden edemiyorum; eğitim süreci beni belli bir şekilde düşünmeye itmişti, bilinçdışı bir düzeyde doğru davranmış ve bunu sonradan teorileştirmiştim. Şayet düşündüğüm doğruysa, bu da daha evvel bahsettiğim tesadüf eseri gelişmelerden biri olabilir.

Koehler yöntemiyle birlikte Brenin'in eğitimi başladı. Yaklaşık dört buçuk metrelik bir ip aldım ve o ipten tasma yaptım. Geniş arka bahçeye gidip üç belirgin işaret yapardım; işaretten kastım, uzunca bir odunu yere çakardım. İpi de Brenin'in zincir tasmaına bağlardım. İnsanlar zincir tasma zalimlikler der ama siz onlara aldırış etmeyin; köpektan tam olarak ne beklendiğini iletlediği için eği-

tim sürecinin olmazsa olmazlarından. Zincir tasmalar sayesinde vermek istediğiniz mesaj sıradan tasmalardan çok daha kusursuz bir şekilde iletilir ve bununla orantılı olarak da eğitim süresi kısılır. Bir işaretten diğerine yürürdüm. Canım o an hangisini isterse onu seçerdim. Gayet sakince, Brenin'e bakmadan, hatta varlığının bile farkında değilmişçesine yapardım.

Ortaya başarılı ve zekice bir eğitim programı koymak istiyorsanız yapmanız gerekenlerden biri de kendinizi köpeğinizin yerine koymaktır. Bazı felsefeciler hâlâ hayvanlarda akıl olup olmadığını sorgulamakla meşgul. İronik, hatta komik bence. Hayvanlar düşünebiliyor mu? İnanabiliyor mu? Mantık yürütebiliyor mu? Hatta bir şeyler hissetmeye muktedirler mi acaba? Kafalarını gömdükleri o kitaplardan kaldırıp bir ara köpek eğitmeliler. Eğitim programı sürprizlerle doludur. Köpeğiniz yapması gerekeni yapmaz ve aradığınız yanıtı kitaplarda bulamazsınız. O sır gibi yanıtı epey kafa yorularak hazırlanan Koehler'in kapsamlı kitabı bile sunamaz. İşte o noktada, kalan tek seçenek şansınızı deneyip köpeğiniz gibi düşünmeye çalışmaktır. Bunu yaptığınız takdirde genellikle yanıtı da ulaşırsınız.

Kendinizi Brenin'in yerine koyun. Bir tarafa doğru saldırırsa hevesini alana kadar 4.5 metrelik ipi ona müsaade edecektir ama sonra sert bir şekilde durmak zorunda kalır. Tabii benim gittiğim yönün aksine doğru ilerlemeye kalkarsa, etkisi daha da sert olur. Bir müddet sonra, pek kısa bir müddet sonra bu tatsızlığı bir kez daha tecrübe etmek istemiyorsa, gittiğim yönü takip etmek zorunda olduğunu anlar. İlk önce tasmaşının en uç sınırında beni takip ediyor; bu şekilde takip ederken ani bir dönüş yaparsam savunmasız kalır. Ben de aniden dönüveririm. Böyle böyle yakınıma gelir. Sonra da önümden yürümeye başlar ama göz ucuyla arkasından ne yaptığımı görecektik kadar da yakın durur. Tipik davranışı... Bu davranışını düzeltmek için gaddarca sayılmasa da gayet duygusuz

bir şekilde sert bir dönüş yapıp dizimle kaburgalarına vururum. Böylece peşim sıra gelmeye başlar, akıllı oğlum benim! Aniden durup tekrar ona doğru yürüyerek, hatta bazen mümkünse ayağına basarak düzeltirim. Artık olabildiğince benden uzak yürümeyi dener. Fakat bu sefer de tasmanın ucunda kalma tehlikesi vardır, yine ondan uzak bir noktada aniden dönüverirsem savunmasız kalır. Derken en başa döneriz. Her şey tam bir sükûnet halinde ve duygusuz bir biçimde yaşanır. Koehler yönteminin sakın ancak gaddar yüzüdür bu. Kurt hata yaptığında şahsi olarak algılamamalı ve asla ama asla kendinizi kaybetmemelisiniz. Kısa zaman sonra zaten Brenin bana itaatsizlik etme yöntemlerinin hepsini tüketti. Artık tek şansı itaat etmek olunca, mecburen boyun eğdi.

Konuştüğüm insanlar, hatta kurtları olanlar bile bana bir kurdu tasmayla gezdirmenin mümkün olmadığını söyleyip durdu. Bunlar elbette kurtlarını, köpek-kurtlarını ya da köpeklerini arka bahçeye kilitleyip başıboş bırakanlardı. Bence böylelerinin mahkûm edilmeleri gerekir; hem bu sayede kendilerini kurtlarının yerine de koyabilirler. Brenin'i iki dakikada tasmayla yürütmüştüm halbuki. Bazıları da kurtları yola getirmenin imkânsız olduğunu söylemişlerdi ama bu da en fazla on dakikamı almıştı.

Bir kere tasmayla yürümeye alıştıktan sonra Brenin'i tasmasız eğitmek daha kolay oldu. Zaten ne yapması gerektiğini anlamıştı. İlk önce tasmasını hemen çıkarmadan başladık. Fakat ucundan tutmuyordum artık. Bu aşamada başarı kaydedince tasmayı hepten çıkardım. İşte bu noktada Throw tasma kullanmak çok önemli; zincir tasmanın küçük bir çeşidi. Gerçi Brenin'de küçük köpekler için olan bir zincir tasma kullanmıştım. Kontrolden çıkacak gibi olursa Throw tasmasını şakırdatıp ona doğru savuruyordum. Canı çok acıyordu ama çabucak geçiyordu. Elbette kalıcı bir hasar falan da söz konusu değildi. Nereden mi biliyorum? Koehler yönteminin bu

kısmına ehemmiyet göstermiştim. Bir arkadaşına aynı şeyi birkaç kez benim üzerimde uygulattırdım. Çok geçmeden Brenin zincirin şakırtısını duyunca peşinden gelecek olan fenaliğe koşullandı; böylece ona vurmama gerek bile kalmadı. Günde otuzar dakikalık iki seansla dört gün içinde tasma kayışı olmadan hizaya geldi.

Brenin'e sadece elzem şeyleri öğrettim. Numara öğrenmesi gerektiğini düşünmedim. İçinden yuvarlanmak gelmiyorsa neden öyle yuvarlanmasını isteyecektim ki? Oturmayı bile öğretmedim. İster ayakta dursun ister otursun, kendi tercihiydi. Hizada yürümesi bir zaman sonra olağan hareketi haline geldi. Onun dışında bilmesi gereken dört şey kalmıştı:

Git etrafi kokla – “*Devam et!*”

Orada kal – “*Dur!*”

Bana doğru gel – “*Buraya!*”

Ve hepsinden önemlisi:

Onu bırak – “*Dışarı!*”

Hepsini gırtlaktan gelen, hırıltı gibi bir sesle söylüyordum. Zamanla parmak şıklatmalar ve kafayla işaret etmelere de çalıştık. Yaz sonuna doğru -tamamen olmasa da kaydadeğer bir seviyede-sözlü ve sözsüz dile hâkimdim.

Bu konuda burnum havada, farkındayım ama bu eğitim Brenin'e verdiğim en iyi şeydi. Hayatım boyu doğru yaptığım sayılı şeylerdendir. Bazı insanlar köpek eğitiminin ve hatta kurt eğitiminin zalimlik olduğu kanısında. Sanki onların cesaretini kırıyormuşuz ya da sonsuza dek sindiriyormuşuz gibi. Fakat aksine, bir kurt yapabileceklerinin sınırının farkında olunca kendine olan güveni,

dolayısıyla sakinliği son derece artırıyor. Friedrich Nietzsche'nin de zamanında öne sürdüğü üzere, kendini disipline edemeyenler eninde sonunda bir başkası tarafından disipline edilirler. Brenin vakasında disiplin verecek kişi olma sorumluluğu da benim üzerimdeydi. Fakat disiplin ve özgürlük arasında derin ve önemli bir ilişki var: Disiplin özgürlüğün zıddı değil, hatta özgürlüğün en muhteşem çeşitleri disiplin sayesinde mümkündür. Disiplin olmadığında özgürlük söz konusu değildir, yalnızca yetkiden bahsedilebilir.

Bu aşamadan sonraki on yıl boyunca, zaman zaman Sibirya kurdu ve malamute gibi kurda benzeyen köpekleriyle dolaşan insanlarla tanıştık. Çoğu köpeklerinin önden gitmesine müsaade ediyordu. Öbür türüsünü yaparlarsa köpeklerinin uzaklaşıp kaybolacağını, bir daha asla beraber yürüyemeyeceklerini, hatta muhtemelen bir daha bulamayacaklarını düşünüyorlardı. Elbette ihtimal dahilinde ama illa böyle olmak zorunda değil. İrlanda'ya taşındıktan sonra her gün koyunların olduğu tarlaların yanından geçmeye başlamıştık ve Brenin'e bağlı hiçbir maraza çıkmadı. Ne yalan söyleyeyim, koyunlar kadar olmasa da ilk seferinde çok gerilmiştim. Brenin'leyken ona hiç bağırarak zorunda kalmadım, şiddet de uygulamadım. Eğer bir kurt arketipik avını tamamen görmezden gelecek biçimde eğitilebiliyorsa, köpekler de çağrıldığı anda gelmek üzere eğitilebilir.

Anlattıkça göreceksiniz, Brenin bir kurt için daha evvel eşine rastlanmamış bir hayat sürdü. Gittiğim her yere beraberimde götürdüğüm ve götürdüğüm için böyle oldu. Açıkçası beni buna iten de dersteyken evimi yerle bir edebilme kapasitesiydi. Brenin'i arka bahçeye kapatıp bırakmaktansa bir dil öğretmek, hayatımıza anlam katmamı mümkün kıldı. Bu dil sayesinde başka türlü elde edemeyeceği bir temele oturdu yaşamı. Bunun sonucunda da pek çok imkân önüne serildi. İnsan dünyasında, mekanikten ziyade sihirli bir dünyada yaşayacaktı ve öğrendiği bu dil onu özgür kıldı.

6

Daha evvel eşi benzeri görülmemiş bir hayat sürmesi bunun harika bir hayat olduğu anlamına gelmiyordu elbette. Bunu nasıl yapabildiğimi soruyorlardı bana: Bir hayvanı doğal ortamından koparıp tamamen suni bir çevrede yaşamaya nasıl zorlayabildim? Bunu soran da genel olarak belli tipte insanlar oluyordu: köpek edinmek konusunda hiçbir bilgisi veya ilgisi olmayan, yeşilci geçinen orta sınıf özgürlükçü akademisyenler. Soruya bakmak yerine soranı karalamaya çalışmak, felsefede *ad hominem* hatası olarak bilinir. Güzel bir soru ve sorulması gerekir.

Brenin zaten tutsak olarak dünyaya geldi. Gözlerini açtığında vahşi yaşam yoktu onun karşısında. Sanırım ilkin bunu belirtmem gerek. Ebeveynlerinden gerekli şeyleri öğrenmeden vahşi hayata “salınsa” büyük ihtimalle hayatta kalamazdı. Yine de yeterli bir yanıt değildi. Brenin için para ödeyerek tabiat ananın planlarına karşı gelip kurtların tutsak olarak görüldüğü bir sisteme katkıda bulunmuş oluyordum. Bu noktada asıl soru devreye giriyor: Bunu nasıl makul gösterebilirdim?

Kurdun tam olarak mutlu olabilmesi için tabiatın planladığı şekilde yaşaması, avlanması ya da diğer köpek türleriyle etkileşim içinde olması gerekir. Sorunun temelinde yatan düşünce bu. Su götürmez bir gerçek gibi gözüküyor ama aslında oturtması zor bir düşünce. Her şeyden evvel tabiatın aslında ne planladığına karar vermek lazım. Tabiat kurtlar için ne planladı? Ya da asıl mesele, tabiat insanlar için ne gibi planlar yaptı? Hatta tabiat herhangi biri için ne anlamda planlar yaptı? Evrim teorisinde zaman zaman metaforik olarak tabiatın planlarından bahsediyoruz ancak eninde sonunda vardığımız sonuç aynı oluyor: Tabiat canlıların genlerini ‘aktarması’ üzerine planlar yaptı. Tabiatın planla-

rına dair öne sürülebilecek tek somut şey, genetik başarı anlayışıyla temellendirilmiştir. Avlanmak ve köpek cinsleri gibi yaşamak, kurt ve benzeri hayvanların genetik mecburiyetlerini yerine getirmek üzere benimsedikleri stratejilerdir. Yine de kurtlar bile farklı stratejiler benimseyebilir. Hâlâ net olarak bilinemese de, geçmişlerinde bir noktada kendilerini insan sürülerine kaptırıp köpek olmuşlardır. İşte tabiatın planı buydu aslında: kurtların kurt olarak kalması.

Felsefede öğrendiğim ve çok faydasını gördüğüm bir numara var: Biri herhangi bir iddiada bulunduğunda, altında yatan varsayımları anlamaya çalışmak. Yani biri gelip de bana kurtların yalnızca avlanmak ve sürünün geri kalanıyla meşgul olmak gibi aktivitelerle mutlu olabileceğini söylediğinde, aslında neleri varsayarak bu iddiada bulunuyor? Şahsi kanaatime göre bu varsayımlar insan kibrinin emareleridir, en azından büyük bir kısmı için bu geçerli.

Jean-Paul Sartre, insan olmayı açıklamaya çalışırken insanların -ve sadece insanların- varoluşlarının özlerinden üstün olduğunu ifade etmiştir. Daha sonraları varoluşçuluk olarak adlandırılan felsefi akımın temelinde bu prensip yatmaktadır. Sartre, insan varlığının kendisi-için-varlık olduğunu savunmuştur. Kendisi-için-varlık geri kalan her şey olmakla çatışmaktadır. Böylece yine sadece ve sadece kendisi-için-varlık olur. Sartre insanların kendilerini gerçekleştirme gereken mahlûklar olduklarını söylemiş, ancak pek de işe yarar bir şekilde ifade edememiştir. Aslında insanların hayatlarını nasıl yaşayacaklarını seçmek zorunda olduklarını ve onlara yol gösteren dinsel, ahlaki, bilimsel veya değil, önceden belirlenmiş herhangi bir ilke ya da kurala bel bağlayamayacaklarını söylemek istemiştir. Özellikle bir prensibi, mesela dinsel ya da ahlaki vecizeleri benimsemek seçenekler dahilinde elbette. Yani,

nasıl yaşarsanız yaşayın ya da ne yaparsanız yapın, mesele dönüp dolaşıp hür iradede bitiyor. Sartre'ın da dediği gibi, insanlar özgürlüğe mahkûmdur.

Madalyonun öbür yüzüne bakıldığında, Sartre'a göre geri kalan hiçbir şey özgür değildir. Diğer her şey, canlılar da buna dahil, onlar için planlananları yaşamak zorundadır. Milyonlarca yıllık evrimin sonunda kurtlar avlanmak ve sürüyle meşgul olmak üzere geliştirse, o zaman onlar için en münasip yaşam budur. Kurtların kendilerini gerçekleştirmek gibi bir meseleleri yoktur. Kurt neyse odur. Brenin'e bunu nasıl yapabildiğim sorusunun altında yatan varsayımın şu olduğunu söyleyebiliriz: Kurtların özü varoluşlarından üstündür.

Sartre insan özgürlüğü konusunda haklı mıdır bilinmez tabii. Ben daha ziyade varoluşsal esneklikle ilgileniyorum. Neden sadece ve sadece insanlar hayatlarını binlerce değişik şekilde yaşayabilirken diğer yaratıklar biyolojik miraslarının kölesi, doğal geçmişlerinin kulu olmaya mahkûmlar? Bu fikir insan kibrinin kalıntılarından başka neye dayandırılabilir ki? Birkaç yıl evvel Gatwick Havaalanı'nın yakınlarında bir birahane oturuyordum, ertesi gün erkenden Atina'ya uçuşum vardı. Bir tilki yaklaşık bir metre ötemde durup köpek gibi oturdu. Yemek parçası atar mıyım diye beklemeye başladı. Attım tabii ki. Garson tilkinin otelin, hatta civardaki otellerin hepsinin demirbaşı haline geldiğini söyledi. Şimdi bu tilkiye tabiatının gerekliliklerine göre davranıp fare falan avlamasını söyleyebilir miyiz? Şimdi bu tilkiye özünün varoluşundan üstün olduğunu ve -benim aksime- kendini gerçekleştirmesi gerekmediğini söyleyebilir miyiz?

Tilkinin doğal davranışının fare avlamak olduğunu söyledikimizde onu alçaltmış oluyoruz. Sartre'ın tabiriyle varoluşu konusunda böylesine sınırlayıcı bir görüş benimsediğimizde onun

zekâsını ve becerikliliğini alçaltmış oluyoruz. Doğal olan, tilkinin tarihinin ve talihinin değişikliklerine biteviye ayak uydurmasıdır. Ve bu yüzden, tilkinin varoluşu da tilkidir.

Elbette doğa tarihinin sınırlarını göz ardı edemeyiz. Tilkiyi kafese koysak ve öylece orada oturtsak, ne mutlu ne de tatmin olur. Aynısı kurt için de geçerli. Benim için de geçerli. Tarihimizin vasiyet ettiği bazı temel ihtiyaçlarımız var. Tilki ve kurdu ipleri tarihlerinin elinde olan birer biyolojik kukla sanmak çok yersiz olur. Ruhları varoluşlarını kısıtlayabilir, ancak tayin veya tamir etmez. Tilki de kurt da bu noktada bizimle aynı konumdadır. Elimizde hangi kart varsa ona göre oynarız. Bazen kartlar o kadar kötü gelir ki elimiz kolumuz bağlanır. Bazen de öyle olmaz. İşte o zaman, iyi ya da kötü, illa ki bir hamle yaparız. Tilkinin payına düşense doğal habitatı olarak düşünmek istediğimiz yeri kentin gasp etmesi olmuş. Gerçi çok uzun zaman evvel isimlendirmeler taşıdıkları anlamları yitirdi bence. Tilki arkadaşım kartlarına göre oynamayı gayet iyi bilmiş. Masa masa dolaşıp gerekli ikram yapılana kadar sabırla bekliyordu. Ama yalnızca yiyecek olan masaları seçiyordu.

Brenin'e de belli bir pay düşmüştü ve bence o da gayet iyi hamleler yaptı. Zaten pek şanssız sayılmazdı. Sahipleri başa çıkamayınca evin arka bahçesinde bir kafese tıklan pek çok kurt ve kurt meleziyle aynı kaderi de paylaşabilirdi. Onun yerine çok değişik ve ilham verici olduğunu düşündüğüm bir hayat sürdü. Her gün en azından uzun bir yürüyüş yapmasını sağladım; aldığı eğitim sayesinde iplerine bağlı olmadan... Şartlar elverdiğince avlanmak veya diğer köpek türleriyle haşır neşir olmak gibi doğal davranışlarına imkân tanıdım. Derslerim sırasında yerinde sakın sakın oturma görevi haricinde hiç sıkılmasın diye elimden geleni yaptım. Sırf diğer kurtlar gibi tabiatının gerektirdiği öngörülen davranışları yerine getiremiyor diye mutsuz olduğunu sanmak insan kibrinin

basamakalıp formlarından biridir ve onun zekâsını ve esnekliğini aşagılamak demektir.

Brenin elbette atalarının on beş bin yıllık izinden gidiyordu; kurtları, en güçlü ve en habis insansı maymunlarla simbiyotik, belki de asla bozulamaz bir ilişkiye çeken uygarların çağrısını aksettiriyordu. Genetik başarı bağlamında ne olağanüstü bir strateji olduğunu anlamak için dünya üzerinde ne kadar kurt ve köpek olduğunu saymanız bile yeterlidir: 400 bin kurda karşı 400 milyon köpek. Kurdun tabiatına aykırı olduğunu farz etmekse yüzeysel bir tabiat anlayışını ortaya çıkarır. Üstelik kurtların yaban hayat-taki ortalama 7 yıllık kısa ömrünü ve ölümlerinin genelde berbat biçimde gerçekleşmesini de göz önünde bulundurduğunuzda, uygarların çağrısı belki tam bir facia sayılmaz.

Brenin'i eğitmek için başvurduğum Koehler yöntemi, kurtların ve onların yabani kardeşlerinin varoluşsal tabiatına dair belli bir anlayışı yansıtıyordu. Bu nedenle çok başarılı olduğu kanısındayım. Aslında bu başarı yöntemin aşırılıklarını karikatürize ederek reddetmemde gizli. Koehler yöntemine can vermek bir bakıma inanç meselesi; köpeklerin ya da kurtların özünün varoluşlarından üstün olmadığına dair bir inanç... Kurtların ya da köpeklerin bir insan kadar kendilerini gerçekleştirebilecekleri yönünde bir inanç... İşte bu yüzdendir ki köpeklere ve kurtlara belli bir saygı ve dolayısıyla bir hak, ahlaki bir hak atfedilmelidir. Koehler'in tabiriyle "eylemlerin sonuçlarına hak"tır bu. Kurt dediğiniz şey öyle etten bir kukla değil ki biyolojik mirası ne derse gözü kapalı yapsın. İnsan biyolojik mirasını ne kadar takip ediyorsa kurt da o kadar eder. Kurtlar uyumludurlar ama bahsettiğim sonsuz bir uyum değil. Bir insan insan gibi, ellerine düşenle hamle yapabilirler. Fakat asıl önemli olan ona yardım edebilmenizdir. Daha iyi hamleler yaptığıında kendisine güveni artar. Öğrendikle-

rinden keyif alır ve fazlasını ister. Daha güçlü ve dolayısıyla daha mutlu olur.

Brenin köle miydi? Eğitiminin parametrelerini ve gelecek eylemlerinin sınırlarını çizdim diye Brenin köle mi oldu? “Sıkıcı” bir çok amaçlı okulda yedi yılını, Manchester’da üç yılını ve Oxford’da iki yılını başkalarının eğitim konusunda belirlediği parametreler ışığında harcadım ben. O zaman ben de mi köleydim? Brenin köle olmuşsa eğer, demek ki ben de olmuşum. Peki o zaman köle ne anlama geliyor? Hepimiz köleysek efendimiz kim? Efendi yoksa köle kim?

Bu sav sandığım kadar iyi olmayabilir. Belki Brenin’in benim için yaptıkları yüzünden yargım şaibelidir. Bazı insanlar köpek alıp hevesleri geçene dek ilgileniyor, sonra arka bahçeye tıkip onun varlığını bile unutuveriyor. O noktadan sonra da köpeği yalnızca bir görev gibi görmeye başlıyorlar. Yemek ve su vermeleri gerek. Köpekleriyle aralarındaki tek iletişim bu oluyor. Tatsız tutsuz bir şey. İçlerinden yapmak gelmiyor aslında ama lazımdır deyip yapıyorlar. Hatta bazıları için köpeklerine düzenli bir şekilde yiyecek ve su vermek iyi bakmak demek. Böyle olacaksa zaten en başta niye köpek alırsınız ki? Hiçbir çıkarınız yok sonuçta, bir de üstüne her gün istemeye istemeye yapacağınız bir göreviniz oluyor. Ne zaman ki köpeğiniz sizinle yaşamaya, hayatınızın bir parçası olmaya başlıyor, işte o zaman asıl keyifli kısma geliyorsunuz. Köpek sahibi olmayı ilişkilere benzetebiliriz: hayatınıza dahil olmalarına ne kadar müsaade eder ve ortaya ne kadar koyarsanız o kadarını alırsınız. Kurtlar için de aynısı geçerli, ancak köpeklerde olmayan bazı kusurları bulunduğu için onu müdahil etmek için yalnızca biraz daha fazla çaba sarf etmeniz gerekir.

7

Brenin ve ben on bir yıl boyunca etle tırnak gibiydik. Ev, iş, ülke ve hatta kıtalar değişir, diğer ilişkilerim gelir geçerdi -çoğunlukla geçerdi- ama Brenin hep yanımdaydı. Sabah gözümü açınca ilk onu görürdüm. Zaten çoğunlukla beni uyandıran o olurdu. Sabahın ilk ışıklarıyla beraber et kokan nefesiyle zımpara dilini suratıma yapıştırıp ıslak ıslak yalardı. Tabii bu iyi kısmı. Kötü olan, muhtemelen bahçede yakalayıp öldürdüğü kuşu üstüme bırakarak uyandırmasıydı. (Kurtla yaşamının altın kuralı her zaman en beklenmedik şeylere hazır olmaktır.) Sabahları ben yazarken o masanın altında yatardı. Hayatı boyunca neredeyse her gün benimle yürüyüş ya da koşu yaptı. Öğleden sonraları ben ders anlatırken sınıfa gelirdi. Geceleri ben Jack Daniel's şişelerinin dibine vururken o da gelir benimle otururdu.

Sadece etrafımda olmasını sevmiyordum. Kendi ayaklarımın üzerinde durup hayatımı idame ettirmek konusunda çoğu şeyi bu on bir yıllık süreçte öğrendim. Hayat ve hayatın anlamı konusunda öğrendiklerimin çoğunu ona borçluyum. İnsan olmanın ne demek olduğunu bir kurttan öğrendim ben. Hayatımın her alanına öyle güzel nüfuz etmişti, hayatlarımız sessiz sedasız o denli bir olmuştu ki kendimi Brenin'le olan ilişkimle anlamaya, hatta tanımlamaya başladım.

Bazıları mal yerine koyuyormuşuz gibi oluyor diye hayvan edinmenin yanlış olduğunu savunuyor. Teknik olarak doğru. Küçük bir hukuki açıdan bakıldığında Brenin'in sahibi olduğum söylenebilir. Gerçi bunu belgeleyen hiçbir şey yoktu elimde, mahkemede nasıl kanıtlardım bilemiyorum. Ama bu ikna edici bir sav değildi, saçmaydı. Bu mantığa göre bir şeyin yasal sahibi olduğunuzda onunla aranızdaki ilişkinin çerçevesi yalnızca bununla sınır-

lı ya da en azından ilişkinizin baskın özelliği bu olmalı. Pek de elle tutulur bir yanı yok.

En temelde, Brenin ne eşyam ne evcil hayvanımdı. O benim kardeşimdi. Zaman zaman küçük kardeşimdi. İşte o dönemlerde ben onun koruyucusu olur, anlamadığı ve güvenmediği bir dünyadan onu korurdum. O dönemlerde, yapacaklarımıza ben karar verir, Brenin olur verse de vermese de bu kararları uygulardım. Şimdi hayvan hakkı savunucusu dostlarım adaletsiz güç ilişkilerinden ve Brenin'in söz hakkı bulunmadığı için benim kölem haline gelmiş olmasından sızlanmaya başlayacaklardır. Yine söylüyorum, pek de akla yatkın bir sav değil bu. Brenin'i, kardeşimi, bir kurt değil de bir insan gibi düşünelim. İçinde yaşadığı dünyayı ve eylemlerinin sonuçlarını anlayamayacak kadar küçük olsaydı, onu başının çaresine baksın diye bir köşede terk edemezdim. Koehler köpeklerin "eylemlerinin sonuçları hakkı"nı müdafaa etmiş. Hemfikir olmakla birlikte bunun kati bir hak olmadığını belirtmem gerek. Felsefeciler bunu "vehleten hak" olarak nitelerler: uygun koşullar altında çiğnenebilecek bir hak. Köpeğiniz komutlarınızı kulak arkası ettiği için bir arabanın altında ezilmek üzereyse bu eyleminin sonuçlarına katlanmasına müsaade etmezsiniz. Aksine, bu sonuçları tecrübe etmemesi için elinizden gelenin en iyisini yaparsınız. Aynısı küçük kardeşim için de geçerli. Çok ciddi veya yıkıcı sonuçlar ihtimal dahilinde değilse, sağduyu ve edep sınırları çerçevesinde küçük kardeşimin eylemlerinin sonuçlarına katlanmasına izin veririm. Çünkü ancak bu şekilde öğrenilir. Fakat diğer koşullar altında, o müsaade etmese bile onu korumak boynumun borcudur. Böylelikle onu kölem haline getirdiğimi iddia etmek, insanı koruyuculuk ve efendilik arasındaki farkları göz ardı edecek kadar körleştiren hezeyanlı bir inadın emaresidir.

İnsanlar -en azından doğru dürüst insanlar- ve onların hay-

van dostları arasındaki temel ilişkiyi anlamak için en mantıklı yol sahiplikten ziyade koruyuculuk kavramından geçiyor. Brenin söz konusu olduğundaysa aynı şey geçerli değil. Onu bildiğim tüm köpeklerden kati surette ayıran buydu. Sadece belli koşullar altında, belli zamanlarda Brenin küçük kardeşim konumunda olurdu. Geri kalan durumlarda hayran olduğum ve öykündüğüm abimdi o benim. Göreceğiniz üzere kolay bir görev olmadı. Zaten bu isteğimi kısmen gerçekleştirmekten öteye de geçemedim. Fakat bunun için harcadığım çaba ve sonuçta ortaya çıkan mücadele sayesinde ince ince işlendim. Dönüştüğüm kişinin çok daha iyi olduğuna inançım tam. Bir abiden daha ne isteyebilirdim ki?

Çok değişik şekillerde hatırlarız. Bir anı üzerinde düşünürken en bariz olanın lehine gözden geçiririz olanları. Kuş kanatlarını çırparak uçmaz; kanatlarını çırtığında öne doğru ilerleyebilir. Uçmanın asıl sırrı kanatların şeklinde ve üstüyle altından geçen hava basıncının arasındaki farktır. Fakat ilk uçuş denemelerimizde bariz olanın lehine ne varsa onları dikkate aldık ve kanat çırpma makinaları inşa ettik. Hatırlama anlayışımız da buna benziyor. Hafızanın geçmiş olayları veya bölümleri hatırlamamızı sağlayan bilinçli deneyimlerden oluştuğunu sanırız. Psikolojide buna olaysal bellek deniyor.

Olaysal belleği kanat çırpma benzetiyorum; bizi ilk yarı yolda bırakacak olan... Olaysal bellek en uygun durumlarda bile güvenilir değildir. Yıllardır yapılan psikoloji araştırmaları da aynı noktada birleşiyor. Beyinlerimiz uzun ve amansız bir sürecin sonunda miskinliğe mahkûm edilirken, tıpkı uzaklarda yavaş yavaş yok olan kanat çırpışları gibi, ilk solacak olan da olaysal bellektir.

Fakat olaysal belleğin dışında, henüz kimsenin isimlendirmeyi düşünmediği çok daha derin ve önemli bir hafıza şekli de var. Size yerleşen, karakterinize ve dolayısıyla hayatınıza ilmek ilmek

işlenen bir geçmişin hatırasıdır bu. Genellikle bu hafızanın farkında bile olmazsınız. Aslında her şeyden öte sizi siz yapanlar, çoğunlukla zaten bilincine varamayacağınız şeylerdir. Bunlar verdiğiniz kararlarda, hareketlerinizde ve hayatınızda kendilerini gösterir.

Kayıplarımızın hatıralarını bilinçli deneyimlerimizde değil hayatlarımızda buluruz. Bilincimiz ziyadesiyle hercaidir ve hatırlama eylemini yerine getirmeye layık değildir. Bir insanı hatırlamanın en önemli yolu, kısmen de olsa bizi oluşturdukları insan olmak ve biçimlendirmemize yardım ettikleri hayatı yaşamaktır. Bazen hatırlamaya değmezler. O noktada üzerimize düşen en önemli varoluşsal görev, onları hayat hikâyemizden silip atmaktır. Fakat hatırlamaya değenler için az evvel bahsettiğim şekilde davranırsak yalnızca onları hatırlamış olmayız; onları onurlandırmış oluruz.

Kurt kardeşimi sonsuza kadar hatırlayacağım.

III

Açık Ara Vahşi

1

Ağustos sonunda Brenin’le ilk dersimize girmek üzere Alabama Üniversitesi’ne doğru yola çıktık. Yaz boyunca hızla büyümüş, güçlü ve iri bir kurt olmuştu. Tombik bir ayı yavrusu değildi artık; uzun, cılız ve kemikliydi. Daha altı aylık bile olmamasına rağmen omuzlardan yetmiş beş santim olmuş, otuz beş kiloya gelmişti. Eskiden kilosunu ölçmek için onu kaldırırdım, sonra ikimiz birden banyo tartısına çıkardık; hiç de sevmezdi bunu. Artık bunu yapabildiğim günlerin sonuna geliyorduk. Hâlâ onu kaldırabiliyordum ya, ikimiz birden tartılara ağır geliyorduk. Rengi değişmedi, yine siyah benekli, beyaz çizgili, kahverengiydi. Ayakları ailesine çekmişti; kar raketi gibiydi. Hep takılıp düşecekmiş hissi verirdi fakat hiç düşmedi. Kafasından burnuna kadar inen ve gözlerinin ortasından geçen siyah bir çizgisi vardı. Gözleri hâlâ badem rengiydi ama artık tepeli, çekik kurt gözü şeklini almışlardı. İlk zamanlarda vücudunda gezinen güce hâkim olamıyordu. Buffalo diyordum ona. Evin etrafında son hızla koşar, yere sabitlenmemiş -hatta bazen de sabitlenmiş- bütün eşyaları yıkar geçerdi. Yazın evden çık-malarımız neredeyse ritüel haline gelmişti. Gideceğimiz zaman

“Hadi gidelim” derdim. Bunu duyar duymaz oyun yapmaya başlar, oturma odasının duvarında yanlamasına taklalar atardı. Koşup kanepenin üzerine atlar, oradan da duvara zıplardı. Çıkabileceği en yüksek noktaya ulaşınca arka bacaklarını yukarı doğru savurup sonra gene duvara zıplardı. Her çıkışımızda aynısı olurdu. Sanki dışarı çıkıp insanlarla buluşalım diye beni uyarmaya çalışıyormuş gibi bazen daha ağzımı açmadan başlardı oyununa. Bu yüzden ilk derse gidişimiz biraz endişe verici oldu desem haksız sayılmam.

O sabah büyük bir facia yaşanmadı. Derse girmeden önce uzun bir yürüyüşe çıkarıp Brenin’i yordum. Sınıfta başkalarının olmasına alıştıktan sonra ön taraftaki masanın altına yatıp uyudu. Tam ben Descartes’ın dış dünyanın varlığından duyduğu şüphelerden bahsederken uyanıp terliklerime saldırmaya başladı. Ama herkesin bunu memnuniyetle karşıladığını düşünüyorum.

Her zaman bu kadar sakin olmadı tabii. Ara sıra aksilikler de yaşanırdı. Birkaç hafta geçtikten sonra Brenin yeni bir alışkanlık edindi; uyandıktan sonra muhtemelen dersin gidişatından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmek için sınıftakilere doğru ulumaya başladı. Şöyle bir öğrencilere doğru bakınca Brenin’in hislerine tercüman olduğunu anladım. Bazen de sadece bacaklarını esnetip koridorlarda volta atar, etrafı koklayıp dururdu. Bir keresinde, çok cesur ya da çok aç, belki ikisi birden olacak ki kafasını felsefe öğrencilerinden bir kızın çantasına gömmüş yiyecek ararken buldum onu. Kız normalde köpekten bile çekinen bir tipti. Biraz çantasını karıştırıp kızın yemeğini alıverdi. Aç öğrencilerden de aynı şeyi talep edebileceğini düşünerek, dersin başında öğrencilere dağıttığım ders programına üç cümle ekledim. Eminim hiçbir felsefe dersinin programında daha evvel yer almayan ifadelerdi. Okuma materyalleri ve değerlendirme prosedürlerinin altına şunu yazdım:

Dikkat: Lütfen kurda aldırış etmeyin. Size zarar vermez. Yine de, çantanızda yiyecek varsa lütfen ağzımı sıkıca kapatın.

Geriye dönüp bakıyorum da, hiçbir şikâyet olmaması gerçekten bir mucizeymiş, ya da dava açılmaması...

Öğleden sonraları öğretmenliği bırakıp öğrenci oluyordum. Alabama'ya taşındığımda yirmi dört yaşındaydım. Öğrencilerimin çoğu benden büyüktü. On sekiz ay kadar sonra doktoramı yapmak için Oxford'a gittim. Fazlasıyla, belki de daha evvel hiç görülmemiş şekilde çabuk olmuştu ama Amerika'daki sistem çok farklı. Doktora alabilmek için en az beş yıl canınızı dişinize takıp çalışmanız gerek. Ayrıca üç değil dört yıl da üniversiteden mezun olmak için çalışmanız gerektiğinden çoğu Amerikalı otuzlarından önce doktora başlayamıyor. Bu yaş grubu gözümde oldukça yaşlıydı. Madem öğrencilerin yarısı da benden büyüktü, arkadaş edinmek istediğimde hedef kitlem iş arkadaşlarımdan ziyade öğrencilerden oluşmalıydı. Hem öğrenciler çok eğlenir, o yüzden kötü bir yanı da yoktu.

Alabama'ya gidince sosyal çevre edinmek için test edilmiş ve onaylanmış bir strateji izlemeye karar verdim: takım sporları. İngiltere'deyken ileri seviyeye kadar ragbi oynamıştım. Çoğu üniversite gibi Alabama'dakinde de bir ragbi takımı vardı. Yerel standartlara göre oldukça iyi bir takımdı ve ABD Ragbi Futbol Birliği'nde oyuncu seçimleri için hiçbir özen gösterilmediğinden kendimi öğrenci gibi gösterip takıma girmem çok kolay oldu. Birkaç yıl sonra Brenin gelince onu da antrenmanlara götürmeye başladım. Böyle hafta içi akşamlarında üniversitenin kocaman spor tesislerinin hemen yanındaki Bliss Field'de olurduk.

Haftasonlarındaysa ya kendi evimizde ya da deplasmanda diğer üniversitelere karşı müsabakalar olurdu. Tüm yolculukla-

rımıza Brenin de katılırdı. Oralardaki motellerde bırakın kurtları, köpekler bile sevilmiyor. Ama Brenin'i gizlice sokmak çocuk oyuncuğuydu. Zaten odanızın önüne park ediyorsunuz. Moteldeki görevliler park yerinize bakmadığı sürece kimse fark etmeden içeri kurt sokabilirsiniz demek bu. Sonuç olarak Brenin aklınıza gelen herhangi bir büyük üniversitede, Alabama, Georgia, Florida, Louisiana, Güney Carolina, Tennessee vs. ragbi maçına ve maç sonrası partiye gitmiştir. New Orleans'ta eylülün ilk günlerinde ılık bir akşam Bourbon Street'te kalamar yedi. Bahar tatilinde Daytona Beach'e gitti. Baton Rouge'da avucunun içi gibi bildiği bir kız öğrenci yurdu, Atlanta'nın batı yakasında defaatle gittiği kalitesiz bir striptiz kulübü vardı. Maçların hepsi gece oynandığı için Midnight Sevens denilen ragbi turnuvasının nezaketi sayesinde Vegas'a bile gitti.

Ragbi oyuncuları da çok geçmeden oldukça önemli bir şeyin farkına vardı: Brenin kız mknatısıydı. Aslında çok daha parlak bir ifade kullanıyorlardı ama burada söyleyebileceğim cinsten değil. Ne dersek diyelim, üniversiteli bir ragbi oyuncusu yanında bir kurtla geziyorsa, "ragbi sevenler" denilen çekici bir karşı cins hemen yaklaşıp "Köpeğini çok sevdim!" diyordu. Böylece hazırlık tantanasına gerek kalmadan hemen muhabbet açılmış oluyordu. Böyle böyle, o gün sahada kendini en çok gösteren oyuncunun, kendi tabirleriyle "En Değerli Oyuncu"nun ödülü, Brenin'in yanında durmak oluyordu. Bu kozu canım ne zaman isterse kullanabilirim bahanesiyle beni bu yarışın dışında tutuyorlardı.

Okul dönemi boyunca her haftasonu böyle gezilere çıkardık. Cuma akşamüzeri yola çıkar, gidiş geliş bin beş yüz kilometre yol yapar, ragbi oynar, zil zurna sarhoş olur, pazar akşamı dönmeden evvel ucuz bir motelde kalır, çoğunlukla sarhoş, hep yorgun ama yine de mutlu olurduk. Diğer haftasonlarındaysa maçlar bizim

sahamızda oynanırdı. Yola çıkmadan yine aynı şeyleri yapardık. Bufalo'yla ilk dört yılımızın büyük bir kısmı böyle geçti.

2

Kurtlar da oyun yapar ama köpekler gibi değil. Köpeğin yanında köpek yavrusunun oyunları nasılsa, kurtların yanında da köpeklerin oyunları öyledir. Köpeklerin oyunları on beş bin yıl boyunca beslendikleri bebekliliğin sonucudur. Bir sopa fırlatırsınız, köpek de çılgın gibi bir hevesle onun peşinden seğirtir. Benim zeki Alman kurdu-malamut melezim Nina sopalara bayılırdı. Bıraksanız, düşürene kadar bıkmadan oynardı. Brenin'e de sopa, top, frizbi kovalamanın zevklerini tattırmaya çalıştım. Delirdin mi acaba, der gibi bakardı suratıma, gidip getirmek mi? Cidden mi? Sopayı o kadar istiyorsan gidip kendin alsana... Hatta madem o kadar istiyorsun niye fırlatıyorsun ki?

Kurtlar oyun yaparken onları görüp de kavgaya etmediklerini anlayamayan insanlar dehşete düşer. Yıllar sonra Brenin, kızı Tess ve Nina'yla oynarken fark ettim. Sopa kovalamaya meyilli olmalarını bir kenara bırakırsak, Brenin onları köpekten ziyade kurt olarak yetiştirmişti. O zamanlar bana oldukça doğal gelen o hallerini görenler dehşetle yadırgıyordu. Brenin için oynamak demek karşısındakinin boynunu tutup yere bastırmak demekti. Rakibinin kafasını yere bastırıp sonra da bez bebekle oynar gibi şiddetle aşağı yukarı sallardı. Tüm bunlara bir de hırıltı ve homurtu kakafonisi eşlik ederdi tabii. Ardından karşısındakini serbest bırakıp aynı şeyleri sil baştan yaparlardı. Onların oyunu buydu. Neden bu kadar sert olduklarını bilmiyorum ama böyle oynuyorlardı. Hırıltı ve ho-

murdanmalar oyunun bel kemiğiydi. Hareketleri kavgaya çok yakın olduğu için herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek, oyunun devam ettiğini anlatmak için o sesleri çıkarırlar. Kurtlar eğer oyun değil kavgaya tutuştularsa bunu ürkütücü bir sessizlik içinde yaparlar, sonradan anladım.

Tabii bunlar kurtlar için doğal şeyler, köpekler için değil. Bu yüzden ne zaman Brenin heyecanla bir köpekle oynamaya kalksa sonu felaket oluyordu. Köpek ya saldırıya geçiyor ya da korkuyla çığlık atmaya başlıyordu. Zavallı Brenin, karşılaştığı tavır onun için tam bir muamma olmalı. Ama bir köpek Brenin'i "anıyordu". Rugger adında kocaman, inatçı bir pitbull vardı ve sert oynamayı çok seviyordu.

Rugger bir pitbulla göre oldukça ağırdı: 44 kiloydu. Sahibi- nin de ondan aşağı kalır yanı yoktu; takımın ikinci sıra forveti olan Matt insan irisiydi. Pitbulların çok kötü bir itibarı var ama özünde iyi köpekler. Onları kötü yapan elbette insanlar. Biz insanlar farklı olduğumuzu düşünmeye bayılırız. Bireyselliğimiz albenimizin bir parçası diye kendi kendimize telkin etmeye bayılırız. Aslında bireyselliğin insanın biricikliğiyle pek ilgisinin olmadığından şüpheleniyorum. Köpeklerin de hepsi farklı; bazıları çok sevimli, bazılarıysa saf kötücül. Büyük bir çoğunluğu talihsiz terbiye koşullarıyla kötücülleşiyor. Güzel danuamız Mavi'nin de hayatının ilk üç yılında başına bu tür bir şey geldiğinden eminim. Ama bazı köpeklerin kötücül olarak doğduğunu düşünüyorum. Tıpkı bazı insanlar gibi özlğinde kötülük var. Köpek türlerinden bahsetmiyorum, her birini tek tek ele aldığımı belirtmeliyim. Deneyimlerime göre köpeklerin asabiliğiyle türleri arasında yalnızca ufak bir bağlantı var.

Matt çok sorunlu biri olmadığından Rugger da çok sorunlu bir köpek değildi. Her zaman Brenin'i anlıyordu desem yalan olur. Aralarındaki birkaç yaş fark yüzünden, Brenin yavruyken Rugger

onu hor görüyordu. Ne zaman ki Brenin on sekizinci ayını doldurdu, aralarında yepyeni bir sorun peydah oldu. Ama bir yıl içerisinde birbirlerinin en yakın dostu oldular. Hafta içi antrenmanlarımız, ikisinin saha kenarındaki baş döndürücü akrobatik boksörlük gösterileri yüzünden sık sık bölünürdü.

Brenin on sekizinci ayına girince diğer köpeklerle karşı olan tavrı değişmeye başladı. Kısırlaştırılmamış bir dişi köpek görürse ne kadar küçük olduğuna aldırış etmeden üstüne atlamaya çalışması kaçınılmazdı. Bir grup Batı Highland, Yorkshire köpeği ve sahipleri, yaşadıkları travmaların ardından öğleden sonraları Bliss Field'a uğramamayı öğrendiler. Fakat asıl mesele erkek köpeklerdi. Tehlike arz edecek kadar büyük olup olmamasına bağlı olarak, köpeği ya aşağılıyıcı derecede hor görüyor ya da doğrudan doğruya düşmanca bir tavır takınıyordu. Çoğu zaman bir sorun çıkmıyordu yine de. Brenin oldukça iyi terbiye edilmiş, çok sadık bir kurttu ve ben demeden başka köpeklerle yaklaşmazdı. Ancak çoğu zaman köpekler gözleri parlaya parlaya ona doğru gelirlerdi ve işler çığı-rından çıkardı.

Rugger da tehlike oluşturacak kadar büyük bir köpekti. Hatta ondan daha ürkütücü bir köpeği hayal etmek bile zor. Brenin olgunluğa erişince birbirlerine olan nefretleri tekrar kabardı. Antrenmanlarımız artık oyun sesleriyle değil, gözdağı vermek istercesine sırtlarını kabartıp birbirlerinin yanından kavgaya hazır bir vaziyette yürümeleriyle bölünür olmuştu. Matt'le onları uzak tutmak için çok çabalamamıza rağmen nihayet kaçınılmaz sona geldik. Cumartesi öğleden sonra maça hazırlanırken Rugger, Matt'in kamyonetine bağlı zincirden kurtulmuş. Ben o sırada sahanın ortasında ısınma hareketleri yapıyordum. Yirmi beş otuz metre kadar önümde o karşılaşmaya tanık oldum. Eğilmiş, alçaktan alçaktan tüm kasları gergin bir şekilde yürüyordu. Brenin durduğu yerde

son ana kadar onu bekleyip bir anda yana atlayıverdi. Rugger'in arkasına geçmişti; boynunu ve kafasını parçalamak için üzerine atlamaya hazırlanıyordu. Saniyeler içerisinde Rugger'in bir kulağı kopuverdi. Yüzünden, boynundan ve kaburgalarından kan akıyordu. Bu korkunç sahne karşısında sahanın ortasından depar attım. Dehşetin ve korkunun etkisiyle içgüdüsel olarak Brenin'in üzerine atlayıp onu geri çekmeye çalıştım. Hataydı; muhtemelen ölümcül bir hataydı. Rugger da fırsattan istifade Brenin'in boğazına çöreklendi.

Bu olayla birlikte köpek kavgalarına müdahale etmekle ilgili ilk dersimi aldım: Kurdunu asla köpekten çekme. İkinci ders: Kurduzu köpekten çekecek kadar büyük bir aptallık yaptığınız da köpek kurdun boğazına çörekleniyse, bırakmasını sağlayacak tek yol vardır. Zorla çenesini açmayı unutup, işe yaramaz. Vahşice ve tekrar tekrar kaburgalarını tekmelemeyi de unutup, bu da işe yaramaz. Suratına su dökün. Pitbullun kilitlenmesi gibi içgüdüsel bir hareketle başa çıkmak istiyorsanız yine içgüdüsel bir reaksiyonu tetikleyin; su genelde işe yarar. Şansıma, Matt benden önce öğrenmişti.

Üçüncü dersimi takip eden kavgalardan öğrendim: Başka bir köpekle kavgaya halindeki kurdu çekmek için boynundan değil, kuyruğundan ya da kalçalarından kavrayın. Brenin'e saldıran gibi ciddi yaralanmamış bir köpek söz konusuysa, siz kurdunuzun boynundan tutarken o tekrar saldırıya geçecektir. Bu yüzden kurdu boynundan tutmak iyi bir fikir değil. Doğru müdahale tekniğini geliştirene kadar geçen o uzun ve acılı dönemin yara izleri hâlâ ellerimde ve kollarımda duruyor.

Brenin'in boksörlüğe yatkınlığını da abartmayayım. Yaşadığı büyük hadiseleri saysam bir elin parmaklarını geçmez herhalde. Ayrıca hâlâ bu iddiada bulunabilecek kadar parmağım olduğu için

minnettarım. Hiçbir köpekte ciddi yaralanmalara sebep olmadı. Ciddi derken birkaç dikişle iyileşmeyenlerden bahsediyorum. Rugger bile kolayca iyileşti. Gerçi o da sürekli Brenin'i tutmam sayesindeydi. Münakaşayı başlatan taraf neredeyse hiçbir zaman Brenin olmazdı. Ona verdiğim eğitim sayesinde hiç fırsatı olmadı diyedir büyük ihtimalle. Ben fark etmeden başka bir köpek bile gelse kolay kolay kavga çıkmazdı. Köpek illa ki bir teslimiyet belirtisi göstermek ya da üstünlüğünü tanımak zorunda kalırdı. Sonuç olarak, Brenin'in kavgaları çoğunlukla pitbull ya da rottweiler gibi, sahiplerinden kaçıp teslimiyet göstermeye de hiç niyeti olmayan büyük köpeklerle yaşanırdı.

Kavga heveslisi değildi ama eğilimliydi. Kavga çıkması halinde araya girip düşmanlıklarına son vermek zorunda kalıyordum. Rugger'la olanların bir daha yaşanmaması için de iki hayvanı birden tutmaya çalışıyordum. Hiç kolay değildi fakat tek seçeneğim buydu. Diğer köpek kavgaya devam ettikçe Brenin durmuyordu; durmazsa köpeği çok geçmeden öldürürdü. Müthiş bir hız ve nefes kesici bir vahşetle hareket ediyordu. Sabahları beni ıslak ıslak öperek uyandıran ya da günde birkaç kez ona sarılayım diye kucağıma tırmanan kurtla kavgadakini bağdaştırmak çok zordu ama Brenin'in ikisi birden olabileceğini unutmanın bedelini ödeyemedim.

3

Bazı insanlara göre kurtların, hatta kurt-köpek melezlerinin bile medeni bir toplumda yeri olamaz. Bu iddiaya yıllarca maruz kaldıktan sonra artık ben de doğru olduğunu kabul ediyorum ama

insanların düşündüğü nedenlerden ötürü değil. Doğruya doğru, Brenin tehlikeli bir hayvandı. Diğer insanlara karşı son derece ilgisizdi; gizliden gizliye bencil bir sevinç kaynağıydı bu benim için. Biri onunla konuşmaya ya da başkasının köpeğini sever gibi okşamaya kalktığında gizemli bir şekilde birkaç saniyeliğine onlara bakar, sonra da yürür giderdi. Fakat uygun koşullar altında hızlı ve etkili bir şekilde köpeğinizi öldürebilirdi. Ne var ki medeni bir toplumda yeri olmamasının sebebi tehlikeli olması değildi. Gerçek nedenin tehlikesiyle ya da kabalıyla uzaktan yakından alâkası yoktu. Bence medeniyet yalnızca çok kaba hayvanlar için mümkün. Gerçekten medenileştirilebilecek tek hayvan maymun bence.

Brenin bir yaşlarındayken, her kendine saygısı olan Amerikan bekar erkeği gibi televizyonun karşısında Aç Adam Yemeği olarak bilinen, mikrodalgada ısıtılan monosodyum glutamat yiyordum. Brenin de yanımda yatıyordu. Olur da tabağımdan onun da bahına bir şeyler düşer diye şahin gibi tetikte bekliyordu. Telefon çaldı, açmaya gittim. Tabağıımı masada bırakmışım. Hani sürekli Road Runner'ı yakalamaya çalışan bir çakal vardı, uçuruma doğru koşmaya başlardı da tam ucuna geldiğinde kötü bir şey olduğunu hisseder, yine de ne olduğunu anlayamazdı. Sonra geri gitmek için cılgıncasına ama nafile bir çabaya girerdi. Havada asılı kalırdı, düşmeyi beklerken heyecanının solduğunu, suratını endişe kapladığını görürdünüz. İşte odaya geri dönerken yaşadıklarım buna benziyordu. Brenin göz açıp kapayıncaya dek Aç Adam Yemeğini yiyip odanın öbür ucundaki yatağına yönelmişti bile. Gelişime şaşırmasa da hiç sevinmediği belli oluyordu. Beni görünce kalakaldı; bir bacağı önde, suratında çakalinki gibi bir ifadeyle bana baktı. Çakal uçuruma düşmeden hemen evvel elinde "Aman!" yazan bir tabela tutardı ya, eminim o sırada öyle bir tabela olsa Brenin de onu tutardı.

Wittgenstein, “Aslan konuşabilse onu anlayamayız,” demişti. Şüphe yok ki Wittgenstein bir dahiydi. Ama kabul edelim, aslanlar hakkında en ufak bir fikri yoktu. Kurtlarsa beden diliyle konuşurlar ve Brenin’e baktığımda “Yakalandık!” dediğini çok net bir şekilde görebiliyordum. Araklama işinde sakın, hatta kaygısız bir yaklaşım benimsese daha çok faydasını görürdü, diye düşünebilirsiniz. Tabağın nasıl o hale geldi bilmiyorum... Ben yapmadım. Hatta: Zaten gitmeden önce bitirmiştin ya bunak herif! Ama kurtlar böyle yapmaz. Onlar konuşabilir ve dahası biz de onları anlayabiliriz. Kurtlar yalan söyleyemez. Bu yüzden medeni bir toplumda yerleri olamaz. Kurt bize yalan söyleyemez; köpekler de öyle. Bunun için onlardan üstün olduğumuzu düşünürüz.

4

Vücutlarıyla orantılsak, maymun beyninin kurdunkinden büyük olduğu bilinen bir gerçek. %20 oranında büyük. Böylece otomatik olarak maymunların kurtlardan zeki olduğu sonucuna varıyoruz; maymun zekâsı büyüktür kurt zekâsı. Tam bir düz mantık ürünü ve yanlış bir sonuç. Üstünlük kavramı oldukça eliptik bir kavram. X, Y’den üstün olduğunda yalnızca belli açılardan üstündür. Yani şimdi maymun zekâsının kurt zekâsından üstün olduğunu söylersek sormamız gereken ne açıdan üstün olduğudur. Yanıtını verirken de maymunların nasıl daha büyük beyinlerinin olduğunu ve bunun için ödedikleri bedeli anlamamız gerek.

Bir zamanlar, insanlar zekânın doğayla başa çıkabilme meselesi olduğunu düşünürdü. Şempanzeler mesela, karınca yuvasına çubuk sokunca karıncaların dışarı çıkacağını ve onları bu yöntem-

le yiyeceklerini anlayabilir. Daha evvel mekanik zekâ olarak bahsettiğime örnek teşkil ediyor bu. Dünyanın şempanzeye bir sorun sunması -ısırmadan yiyecek bulma sorunu- şempanzenin mekanik zekâsını kullanarak çözüm bulmasını sağlıyor. Mekanik zekâ nesneler arası ilişkiyi -bu durumda sopa ve karıncaların muhtemel davranışını- anlamak ve bu anlayışı hedefleri doğrultusunda kullanmaktır. Gördüğümüz üzere kurtlar mekanik olarak zeki yaratıklar; belki maymunlar kadar değil ama köpeklerden zekiler.

Sosyal yaratıkların beyinleri tek başına yaşayan yaratıklardan büyük, yani çoğunlukla... Peki neden böyle? Dünya sosyal ve sosyal olmayan yaratıklara aynı mekanik talepleri sunar. İster kaplan, ister kurt, ister maymun olsun aynı tür mekanik sorunlar ortaya çıkar. Buradan çıkaracağımız sonuç, mekanik zekânın beyin büyüklüğüne sebep olmadığıdır. Bu gözlem, St. Andrews Üniversitesi'nden iki primatolog, Andrew Whiten ve Richard Byrne tarafından Makyavelce Zekâ Hipotezi adı verilen anlayışın temelini oluşturmaktadır. Beynin ebat olarak büyümesi ve dolayısıyla zekânın artması yalnızca mekanik dünyanın değil, sosyal hayatın gereklilikleriyle de teşvik edilmektedir.

Ama tabii her şeyin bir sırası var. Mesela, beyinleri daha büyük ve dolayısıyla daha zeki olan bazı yaratıkların, sağlayacağı destek ve koruma nedeniyle grup halinde yaşamının daha faydalı olacağının farkına varabildiklerini düşünebilirsiniz. Yani daha zeki oldukları için sosyal yaratıklar oldukları sonucuna varabilirsiniz. Makyavelce Zekâ Hipotezinde durum tam aksi yönde tezahür etmektedir: sosyal hayvanlar oldukları için daha zeki oldular. Beyinlerinin büyük olması hayvanların grup halinde yaşamasının sonucu değil; grup halinde yaşayan hayvanların tecrübe ettiği bir etki. Sosyal hayvanlar, tek başına yaşayan hayvanların yapmak zorunda olmadığı şeyler yapmalıydı. Mekanik

zekâ nesneler arası ilişkiyi anlamaktan işe yarayabilir, ancak sosyal hayvanların bundan fazlasına ihtiyacı var: kendi aralarındaki gibi başka hayvanlar arası ilişkiyi de anlamak durumundadırlar. Sosyal zekâ budur.

Örneğin maymun ya da kurt, grubundaki diğer üyelere dikkat edebilmelidir; kimin kim olduğunu bilmesi, ast üst ilişkisine hâkim olması gerekir. Aksi takdirde gereken davranışları göstere-meyip sonuçlarına katlanmak zorunda kalabilir. Karıncalar, arılar ve benzer pek çok böcek de bu şekilde hareket etmelidir. Fakat böceklerin yöntemi biraz daha değişik. Onlar kimyasal mesaj alışverişiyle bunu yürütüyor: Evrimleri bu yöntemi layık gördü. Sosyal memelilerse farklı bir yol izledi: Zekâlarını belli bir konuda geliştirdiler. Makyavelce Zekâ Hipotezine göre hayvan beyinlerinin büyüme ve güçlenme sebebi, onların sosyal doğası ve sosyal ilişkilere hâkim olma ihtiyacıdır; aksi değil.

Maymunlar ve kurtlar bu noktaya dek benzerlikler taşır. Ancak bir noktada, çok çok uzun zaman önce, maymunlar kurtların tecrübe etmediği bir evrim süreci geçirdiler. Çok sayıda uzmana göre bunun sebepleri hâlâ bir muamma. Grup halinde yaşamak beraberinde yeni sorumluluklar ve birbirlerine bağlı zaruriyetler getirir; tek başına yaşayan yaratıkların asla sahip olamayacakları imkan ve zaruriyetler... En başta gelen imkan, grup arkadaşlarını suistimal ve sömürü imkanı ve böylece daha az bedel ödeyerek grup yaşantısının nimetlerinden faydalanmaktır. Suistimal ve sömürü, dalavere becerilerine dayanır: Grup arkadaşlarını suistimal etmenin en temel ve etkili yoludur hile. Grup yaşantısının getirdiği ilk mecburiyet -bir grup hayatınız varsa tabii- bunun sonucudur. Akranınız maymunlardan fazla bedel ödeyip daha az nimetten faydalandığınızı görmek iyi bir şey olmadığından, en azından ne zaman kandırıldığınızı anlayabilecek kadar zeki olmak mecburiye-

tindesiniz. Kandırılmadan başkalarını kandırma zorunluluğu sonucunda zekâda artış görülür. Maymunların evrim tarihinde saçmalama yeteneğinin artışı, saçmalayanları tespit edebilme artışıyla kafa kafaya gider. Tespit etmedeki artış ister istemez diğerinden üstün gelir.

Grup halinde yaşamının getirdiği bir diğer imkân, emsallerle müttefik oluşturmaktır. Maymun topluluklarında müttefik oluşturmak, grubunuzdaki bazı üyelere karşı diğer üyelerle çeteleşmek için bazı yöntemler geliştirmek demektir. Bunu yapabilmek için planlı bir şekilde dalavere çevirebilmeniz gerekir. Böylelikle yeni sorumluluklar da üstlenmiş olursunuz tabii. Uzun vadede başkalarının dalaverelerine maruz kalmaktan ve müttefiklerin kurbanı olmaktan kaçınmak lazımdır. Size karşı sürekli dalavere çevrilmesine rağmen hâlâ grubun bir parçası olmak istiyorsanız, siz de onlara karşı dalavere çevirmelisiniz. Bazı gruplarda yaşamının bedeli, size yapılan kadar dalavereyi sizin de başkalarına yapmanızdır. Bu tip gruplarda dalavere çevirme yeteneği dalavere çevirme gerekliliğini doğurur.

Dalavere çevirmek ve kandırmak maymunların sosyal zekâsının en temel ögesidir. Her ne hikmetse, kurtlar hiç böyle şeylere bulaşmamışlar. Kurt sürüsünde dalavere de hile de az olur. Bazı kanıtlara göre, köpekler gelişmemiş ve tek başlarına hiç de etkileyici olmayan müttefiklik ilişkileri kurabilirler. Bu kanıtlar pek yeterli sayılmaz ama doğruysa bile açık olan bir şey var: kurtlar ve köpekler, dalavere ve kandırma konusunda büyük maymunlara kıyasla çocuk sayılırlar. Kurtlar böyle bir strateji benimsememişken neden maymunların bunu tercih ettiğine kimse anlam veremiyor. Nedenini bilmesek de durum kesinlikle bu.

Bu tip zekâ maymun kralda doruk noktasına ulaşmaktadır: *Homo Sapiens*ler. Maymunların üstün zekâsından bahsederken,

maymun zekâsı büyüktür kurt türlerinin zekâsı derken bu mukayesenin koşullarını akılda tutmalıyız: Maymunlar kurtlardan zekiler, çünkü daha dalavereci ve hilekarlar. İşte maymun zekâsı ve kurt zekâsı arasındaki fark budur.

Fakat bizler maymunuz ve kurtların hayal bile edemeyeceği şeylere kabiliyetliyiz. Sanat, edebiyat, kültür, bilimle uğraşabilir, nesnelerin gerçekliğini keşfedebiliriz. Kurt-Einstein, Kurt-Mozart ya da Kurt-Shakespeare diye bir şey hiç olmadı. En basitinden, bu kitabı Brenin yazamazdı, anca bir maymun yazabilirdi. Yine de tüm bunların kaynağını da asla aklımızdan çıkarmamalıyız. Bilimsel ve sanatsal zekâmız, sosyal zekâmızın yan ürünüdür ve sosyal zekâmız, bize yapılandan daha fazla hile ve dalavere yapabilmemizi de kapsıyor. Bilimsel ve yaratıcı zekâmız dalavere ve kandırmacaları azaltır demek değil tabii ki bu. Beethoven'ın *Eroica*'sında kastedilen ya da gizliden gizliye bilinçaltında var olan bu değildi. Burada Beethoven'ın bileşimsel yeteneklerine indirgeyici bir yaklaşımla açıklama getirmeye çalışmıyorum elbette ama *Eroica*'yı yazabilmesinin tek sebebi de kendisine yalan söyleyenden daha iyi yalan söyleme, kendisini kandırandan daha iyi kandırma yeteneği sağlayan doğa tarihidir.

Zekâmızın nereden geldiğini unuttuğumuzda diğer yaratıklara haksızlık ediyor, kendimize zarar veriyoruz. Gökten zembille inmedi. Evrimsel tarihimizin çok uzak noktalarında, kurtların her ne hikmetse tercih etmediği bir rotadan gittik. İşte bu rotadan ötürü ne kutlanmaya ne de suçlanmaya hakkımız var. Ortada herhangi bir seçim söz konusu değildi. Mevzubahis evrimse asla seçimden bahsedemeyiz. Bu seçimi yapmadıysak da sonuçları oldu. Karmaşıklığımız, derinliğimiz, sanatımız, kültürümüz, bilimimiz, doğrularımız, kendi yorumladığımız şekliyle yüceliğimiz... Bunların hepsi satın alınan şeyler. Dalavere ve kandırmacayla satın alınan-

lar. Entrika ve yalancılık tıpkı elmanın ortasındaki kurtçuklar gibi üstün zekâmızın temelini oluşturuyor.

5

İnsanın farklılığını tek gözünü kapayarak resmetmek gibi bir şey bu... İkiyüzlülüğe ve komplolara doğuştan gelen bir yatkınlığımız olabilir ancak sadece bunlar mı verilmişti? Peki ya aşk, sevgi, empati, fedakarlık? Elbette insanların vakıf olduğu özellikler, yetenekler arasında bunlar da var. Büyük maymunlarda da var hatta. Vurgulamaya çalıştığım, insanlar hakkında nelerin hakikât olduğundan ziyade, nelerin insanlara özgü olduğuydu. İnsanda olumlu yönlerin ağır bastığını düşünsek bile, uzun vadede sürdürülebilir olmayacak.

Başlangıç olarak, tüm sosyal memelilerin birbirlerine karşı derin şefkat duyguları besleyebildiklerine dair pek çok kanıt var ortada. Gerçi dar görüşlü davranışçılar bunu kabul etmiyor. Kurtlar ya da çakallar avlandıktan sonra yeniden bir araya geldiklerinde birbirlerine doğru son süratte, kuyruklarını heyecanla sallaya sallaya bağırarak ve ağlar gibi inleyerek koşarlar. Buluştuklarındaysa birbirlerinin ağızlarını burunlarını yalamaya başlayıp ayakları bir o yana bir bu yana sallana sallana yuvarlanırlar. Afrika vahşi köpekleri de bir o kadar coşkuludur; büyük buluşmalarında kuyruklarını derviş gibi sallarlar ve ciyaklamaları etrafı bir kakafoniyle doldurur. Durup durup zıplarlar. Filler buluşunca kulaklarını diğerininkine çarpıp etraflarında dönerek gürültülü bir selam verir. Her halükârda, kötü özellikleri yalnızca diğer yaratıklara atfetmekte ısrarcı olup insanları bunlardan ayrı

tutan savunulamaz bir davranışsal ideolojiniz yoksa, varacağınız sonuç bellidir: Bu hayvanlar birbirlerine karşı saf şefkat duyguları besliyor, beraber vakit geçirmekten hoşlanıyor ve birbirlerini tekrar gördükleri için seviniyorlar.

Yas kanıtlarıysa oldukça ilgi çekici. Yapılan saha araştırmalarıyla birlikte durum daha da ilginç bir hal almakta. Marc Bekoff *Düşünen Hayvanlar* adlı kitabında Büyük Teton Ulusal Parkı'nda bir çakal sürüsü üzerinde çalışırken gözlediği bir olayı şöyle aktarmaktadır:

Bir gün Anne sürüyü geri dönmemek üzere terk eder. Ortadan kaybolmuştur. Sürü günlerce, sabırsızlıkla geri dönmesini bekler. Çakalların bir kısmı sanki onların ebeveynlik yapması bekleniyormuş gibi gergin gergin volta atar, diğerleriye kısa yolculuklara çıkıp aramaya gider ama hepleri boş dönerler. Anne'nin gitmiş olabileceği yöne gitmişler, gitmiş olabileceği yerleri koklamışlar ve sanki onu eve çağırır gibi ulumuşlardır. Bir haftadan uzun bir zaman geçince umutlar sönmeye başlar. Ailesi Anne'yi özlemektedir. Ellerinden gelse ağlarlardı bence.

Tilkilerin ölü eşlerini gömdükleri görülmüştür. Üç erkek fil, dişleri için kaçak avcılarının öldürdüğü yaşlı bir dişinin başında beklerken gözlemlenmiştir. Üç gün boyunca cesedin başında beklemiş, dürtüp kaldırmaya çalışmışlar. Ünlü doğabilimci Ernest Thompson Seton, Lobo adlı bir kurdun eşinin ardından tuttuğu yası kullanarak onu tuzağa düşürmüş, öldürmüştür. Yazar olmadan evvel kurt avcılığı yapan Seton, Lobo'nun eşi Blanca'nın cesedini ormanın çeşitli yerlerindeki tuzakların ardına sürükleyerek kokusunu yaydıktan sonra Lobo'yu avlamıştır.

Bunlar sadece ufak örnekler diyebiliriz. Fakat günümüzde bu örneklerin sayısı binleri aşmış durumda ve artmaya devam ediyor. Tabii ki bunlara hayvan besleyenlerin yoldaşları hakkında her gün anlattıkları hikâyeler dahil bile edilmemiş. Ayrıca Bekoff'un da dediği gibi, yeterli sayıda örnek olması durumunda bunlar yalnızca örnek olmaktan çıkar: Veri olur. "Yeterli" verilerin herhangi bir mantıklı yorumlamasındaysa geçiş noktası çok gerilerde kalır.

Maymunlarda sevgi, şefkat, empati ve hatta aşk gibi duyguların yaygın olduğunu anlamak için Jane Goodall'ın muhteşem eserini okumak yeterli olacaktır. Mesela, *Vahşi Şempanzeler Arasında* adlı kitabında Flint isimli bir şempanzenin, annesi Flo öldükten sonra yaşadığı hızlı ve acılı çöküntüyü anlatırken, kalbinde ufacık bir duygu kırıntısı taşıyan bir insanın duygulanmaması imkânsız. Bu tip hislerin varlığına dair kanıtlar yalnızca şempanzelere has değildir. Şefkat, empati ve sevgi insana özgü duygular değildir. Hatta sadece maymun familyasına da atfedilemez. Aksine, bu duygular dünya üzerindeki tüm sosyal memelilerin ortak noktasını oluşturmaktadır.

Bunun altında iyi teorik sebepler yatıyor. Bu sebepler ilk olarak Charles Darwin tarafından ortaya atılmıştır. Her sosyal grubun tutunacak bir şeye ihtiyacı vardır, bir nevi sosyal yapıştırıcı gibi düşünebiliriz. Mesela sosyal böcekleri ele alalım, onların yapıştırıcısı birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan feromonlardır. Sosyal böcek daha ziyade tek bir hücre gibi davranır; iyiliği ve hatta kimliği kovana ya da koloni organizmasına bağlı olan bir hücre. Fakat memelilerde benimsenen strateji evrim sebebiyle farklılık göstermiştir. Bu strateji Darwin'in "sosyal duyarlılık" adını verdiği şefkat, sempati ve hatta sevgi hislerinin gelişimini kapsamaktadır. Kurt sürüsünü, çakal sürüsünü veya Afrika av köpeği sürüsünü bir arada tutan şeyler, insan ailelerini ve şempanze kolonilerini de birbirine bağlamaktadır. İşte ortak noktamız budur.

Ama ben ortak noktamızdan ziyade bizi birbirimizden ayıranlarla ilgileniyorum. Çoğumuz şu yere göğsü sığdıramayan zekâmızın bizi “aptal vahşilerden” ayıran şey olduğunu söyler, hatta bu konuda ısrarcı davranır. Hal böyleyse bu zekânın gökten zem-bille inmediğini de kabul edelim; bir bedeli var. Uzun zaman evvel atalarımız diğer sosyal yaratıkların gitmediği, dalavere ve komplo-larla örülü bir rotada ilerlediği için bu zekâyâ sahip olabildik.

6

İnsan zekâsının bu şekilde genel kabul görmesi pek de şüphe edil-meyen bir nokta olmaya devam ediyor. Frans de Waal, *Chimpanzee Politics* adlı kitabında Arnhemn şempanze kolonisi üzerinde yap-tığı klasik çalışmasını anlatmakta ve şempanze grubu dinamikle-rinin bazı karmaşık yönlerini ortaya koymaktadır. Grup içerisin-de üç erkek sürekli olarak grup liderliği için rekabet içerisinde-dir. Çalışmanın başlangıcında, alfa erkeği Yeroen’dir. Liderliğini koru-masının en önemli etmenlerinden biri gruptaki dişilerin desteğini almasıdır. Luit’in Yeroen’in liderliğini devirmek için verdiği uzun mücadele, bu dişi şempanze desteğini kırmak üzerine kuruludur. Mücadeleye girişmeden evvel Luit koloni içerisinde nispeten çe-perde kalmaktadır; Yeroen tarafından gruptan biraz ayrı bir şekil-de yaşamaya itilir. Nikkie adlı başka bir genç şempanzenin Luit’le ittifak oluşturabilecek kadar büyümesi, durumun değişmesindeki en temel noktalardan biridir. İki genç şempanze bir olup dişileri “cezalandırma” politikası uygulamaya başlarlar. Burada cezalan-dırmadan kasıt şiddet uygulamaktır, ancak maksatları can yakmak değil Yeroen’in dişileri koruyamadığını göstermektir. Yaklaşık dört

ay boyunca bu politikanın uygulanmasının ardından dişi şempanzeler, sürekli cezalandırılmaktan bıktıkları ve Yeroen onları korumakta yetersiz kaldığı için Luit'i desteklemeye başlarlar.

Bu yükselişin ardından Luit'in uygulamaları hemen farklılaşır. Bir lider olarak artık hem dişi hem erkek şempanzelere karşı tutum değiştirmesi gerekir. Dişilerin genel desteğine güvenir, bu nedenle herkese karşı barışçıl ve eşit bir tutum benimser. Erkek şempanzeler söz konusu olduğundaysa ezilenleri koruma politikası gütmeye başlar. Yani, iki erkek arasındaki bir meseleye müdahale ettiğinde, bu genelde ezilen tarafı savunmak içindir. Nikkie'nin yardımıyla liderliğini garanti altına almış olsa da, düzenli olarak onunla çatışma yaşayan şempanzelerin yanında da olur. Aslında bu politika oldukça mantıklı... İki erkek şempanze arasındaki çatışmanın galibi Luit'e karşı çıkabilecek kadar güçlü olabilir, ancak mağlup taraf için aynı şey söylenemez. Ayrıca ezileni destekleyen Luit daha sonra yaşanabilecek çatışmalarda ezilenin desteğini alma olasılığını artırmış olur. Bir diğer deyişle, kendisini koruyabilecek olanların otoritesine karşı çıkamayacaklarla ittifak kurması, lider olmanın şartlarından biridir.

Sonunda Yeroen ve Nikkie müttefik olup Luit'i alaşağı ederler. Yeni resmî lider Nikkie olduysa da gerçek güç Yeroen'da gibidir. Hatta Nikkie başa geçtikten sonra Yeroen onun aleyhinde faaliyet göstermiştir; bu da onun aslında pek de muktedir olmadığı şüphesi uyanır. Nikkie aptalca davranarak çatışmalarda kazanan tarafı tutarken, Yeroen barışı sağlayan olur. Örneğin iki dişi şempanze arasında yaşanan bir çatışmada Nikkie araya girmeye kalktığında Yeroen çoğunlukla ilkin onu tahrik eder ve sonra -kimileyin dişilerin de yardımını alarak- kovalar. Peki Nikkie neden buna katlanıyor? Çünkü başka seçeneği yok: Luit'i kontrolü altında tutabilmek için Yeroen'e ihtiyacı var. Bu nedenle Nikkie dişiler tarafından hiç-

bir zaman kabul görmeyen bir liderdir. Hatta çoğunlukla dişi şempanze gruplarının oyununa gelir. Öte yandan Yeroen, Nikkie üzerinde baskı sağlamak için sürekli olarak dişilerle ittifak kurmakta; Luit'i kontrol altına almak içinse Nikkie'yle müttefik olmaktadır. Asıl gücün kimde olduğu aslında çok açıktır.

Luit ve Nikkie'ye kıyasla, Yeroen'in üstün zekâsı çeşitli amaçlar için değişik ittifaklar kurmasını mümkün kılmıştır; Luit'i kontrol altında tutmak için bir ittifak, Nikkie'yi kontrol altında tutmak için başka bir ittifak... Luit'in Nikkie'yle olan müttefikliğiye daha saf görünüyor. Maymun zekâsından son raddeye kadar istifade edip gerçekten başarılı bir maymun olabilmek için, yalnızca tek bir maymuna değil pek çoğuna komplo kurulmalıdır. Ve en başarılı maymunlar, birlikte komplo kurdukları maymunlara karşı komplo kurabilenlerdir.

Yeroen ve Luit tarafından yapılan dalaverelerin yanı sıra, istikrarsız ve sürekli değişen müttefiklerin yaptığı dalavereler ve kandırmacalar klasik maymun davranışı çalışmalarında önemli rol oynamaktadır. Hatta yaptıkları etkili bir araştırmada, (*Makyavelce Zekâ* adlı bölümde yayımlanan "Primat taktiksel kandırmacasında dikkat manipülasyonu") Whiten ve Byrne, maymunların genel olarak benimsediği en az on üç kandırma şekli tespit etmiştir. Hepsinin ayrıntılarını anlatmaya gerek yok ama içlerinden bazı temsili örnekler yeterince ipucu verecektir.

Ast rütbedeki erkek şempanze ya da babun, erekte olmuş penisini üst rütbedeki erkekten gizleyecektir. Ancak aynı zamanda kasıtlı olarak dişi şempanzelere sergileyecektir. Bunu yapmak için baskın erkeğe yakın olan kolunu dizinin üzerine koyup elini aşağıya sarkıtacak, böylece diğer yandan penisinin dişiye görünmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda dişi şempanzelere kaçamak bakışlar atmaktan da geri durmayacaktır. Bu örneği çok seviyorum sanırım. Enfes bir bayağılığı var: Böyle eşsiz bir kurnazlık ve şehvet birleş-

mi yalnızca maymunlarda bulunabilir. Whiten ve Byrne tarafından saklama olarak anılan kandırmaca da bu cinsten işte. Genelde bu saklamanın sonucunda yeni bir saklama durumu daha ortaya çıkar: Dişi ve erkek şempanze bir kaya ya da bir ağacı kendilerine siper edip yangından mal kaçırır gibi çiftleşir.

Whiten ve Byrne'ün "katılım engellemesi" adını verdiği bir başka saklama örneğinden bahsetmek istiyorum. Bir babun sürüsü dar bir patikada yürümektedirler. Bir dişi babun, S diyelim, neredeyse gizlenmiş bir *loranthus* (ki babunların pek kıymet verdiği bir asma türüdür) kümesini fark eder. S kimseye bakmadan patikanın kenarına oturup dikkatle kendi kendini temizlemeye başlar. Diğerleri yanından geçip gider. Gözden kaybolduklarından emin olduktan sonra S hemen asmaya yaklaşip yemeye başlar. İşte bu babun, yerde para bulduğunda ayakkabısını bağlamış gibi yapan insanın tamı tamına aynısıdır.

7

İttifak kurmak ve dalavere yapmakla zekâyı artırmak arasındaki ilişkiyi anlamak kolay aslında... İki davranış tipinde de yalnızca dünyayı değil, karşıdakinin kafasından geçenleri de anlayabilmek çok önemlidir. Her ikisi de bir başkasının dünyayı nasıl algıladığını görme, anlama ya da tahmin etme becerisiyle mümkündür.

Kurnaz şempanzemizi düşünelim mesela. Penisini bir yandan baskın erkekten gizlerken, diğer yandan dişiye sergiliyordu. Bunu yapabilmek için şempanzenin baskın erkeğin bakış açısından düşünebilmesi gerekiyor. Baskın erkeğin illa ki diğer şempanzelerle aynı şeyi göremiyor olduğunu, görüş açısının konumuna ve elbette diğer şempanzelerin konumlarına bağlı olduğunu anlaması

gerekir. Yani şempanze başarılı bir saklama operasyonu düzenleyebilmek için diğer şempanzelerin aklından geçenleri de tahmin edebilmelidir. Primatologlar maymunların etkili “zihin okuma” yeteneklerinden bahsederken bunu kastediyorlar.

Zihin okuma yeteneğinin karmaşıklığı ikinci dalavere örneğinde bir nebze daha ileri seviyededir. Babun S, işini halletmek ya da bakabilmek için hem diğerlerinin *loranthus*’u görebileceklerinin, hem de onun önemli bir şeye, asmaya baktığını anlayabileceklerinin farkında olmalıdır. S, asmayı gördüğünde birinci dereceden temsil gerçekleştirmiş olur: S dünyanın görsel bir temsilini oluşturur. Eğer çevresindekilerden biri onun ağaçta önemli bir şey gördüğünü fark ederse, o da S’nin dünya temsilinin bir temsilini oluşturur. Bu da ikinci dereceden temsil olarak bilinir: temsilin temsili. Ancak S diğerlerinin onu fark edebileceğini anladığında bu da temsilin temsiline temsili olur: yani üçüncü dereceden temsil.

İşte burada, yine Whiten ve Byrne’ün teveccühüyle, daha da etkileyici bir vaka karşımıza çıkıyor. Bir şempanze muz yiyecek, ona Şempanze 1 diyelim. Muzlar uzakta, kapaklı metal bir kutunun içindedir. Tam kutu açılırken bir başka şempanze, Şempanze 2 diyelim, ortaya çıkar. Şempanze 1 alelacele kutuyu kapatıp birkaç metre uzakta oturmaya başlar. Şempanze 2 olay yerini terk eder ama bir ağacın ardına gizlenip Şempanze 1’i izlemeyi de ihmal etmez. Şempanze 1 kutuyu açar açmaz Şempanze 2 beliriverip muzları alır. Şempanze 1, Şempanze 2’nin kendisini görebildiğini görebilir -üçüncü dereceden temsil- ama Şempanze 2 de Şempanze 1’in kendisini görebildiğini görebildiğini görebilir. İşte bu dördüncü dereceden temsil için harikulade bir örnek oluyor.

Başkalarının zihninden geçenleri anlama yeteneği de maymunlar birbirlerine karşı ittifaklar oluşturduklarında gözlemlenebilir. En basitinden bile olsa başarılı bir müttefiklik oluşturmak yalnızca davranışlarınızın başkalarını nasıl etkileyeceğini değil,

eşit derecede önem arz eden bir konuyu, başkalarından ne tepki göreceğinizi kestirebilmekten geçer. Yaptıklarınız ve karşılığında başkalarının verdiği tepkiler arasındaki ilişkiyi anlamanız gerekir. Luit ve Nikkie'nin kolonideki dişilere karşı yürüttükleri şiddet kampanyasını anımsayalım. Bunu anladığımızda, yaptıklarımızın başkalarının davranışları için sebep teşkil edeceğini de kavramış oluruz. Bu çerçevede, en basit ittifak bile yanınızdaki maymunların zihinlerinden geçenleri anlayabilmekle mümkündür.

Kısacası, maymunlarda ve şempanzelerdeki zekâ artışının diğer yaratıklarda görülmemesinin nedeni ikiz zorunluluklardır: kandırıldığından çok kandırmak ve sana söylendiğinden fazla yalan söylemek. Maymun zekâsının doğası telafi edilemez biçimde bu zorunluluklarla şekilleniyor. Emsallerimizin kafalarından geçenleri daha iyi anlamak ve böylece onları kendi amaçlarımız uğruna kandırıp kullanmak için daha zeki olduk, ki karşımızdakinin bize yapmaya çalıştığı da neredeyse budur. Bunun dışındaki her şey, etkileyici düzeydeki tabiat anlayışımız, entelektüel ve sanatsal yaratıcılığımız bu durumun bir sonucudur.

8

Bu noktaya değin en ilginç soruyu cevapsız bıraktık. Hatta sorduk bile... Maymunların bu denli etkili bir şekilde benimsedikleri rotayı kurtlar neden benimsemedi? İşte tam bu noktada uzmanlar anca omuz silkiyor. Bazılarına göre grupların büyüklüğüyle ilişkili olabilir. Fakat bu düzgün bir yanıt olmaktan çok uzak, yalnızca bir önerme... Şu ana dek kimse dalavere ve kandırmacanın cazibesiyle grup büyüklüğü arasında kanıtlanmış bir bağlantı kurmadı. Benim

başka bir fikrim var: çekine çekine ama yine de sağlam adımlarla kendi kendine gelişen bir hipotez. Maymunlar hakkında bugüne dek ortaya konulan her şeyden kimi unsurlar barındırıyor içinde.

Luit bir dişi şempanzeye yaklaşıyor. Bu sırada grubun alfa erkeği olan Nikkie de kırk-kırk beş metre ötede çimlerin üzerinde uzanmaktadır. Luit'in nasıl kur yaptığını az çok tahmin edebilirsiniz: Ereksiyon halindeki penisini dişi şempanzeye teşhir ederken bir yandan da Nikkie görmesin diye sırtı ona dönük durmaya çalışır. Nikkie şüphelenmeye başlayıp ayağa kalkar. Bunun üzerine Luit dişi şempanzeden biraz uzaklaşıp yerine oturur. Sırtı hâlâ Nikkie'ye dönüktür tabii; onu fark ettiğini fark ettiği için kıpırdadığını düşünmesini istemiyor. Fakat yine de Nikkie yavaş yavaş Luit'e yaklaşıp yerden bir taş alır. Bu sırada Luit, Nikkie'ye göz atmak için etrafa bakıp durur. Sonra penisine bakar, yavaş yavaş ereksiyonu söner. Penisi tamamen söndükten sonra arkasını dönüp Nikkie'ye doğru yürür. Ardından ne kadar da cesur bir şempanze olduğunu kanıtlamak için onu dişi şempanzeyle yalnız bırakmadan evvel Nikkie'nin elindeki taşı koklar ve öylece uzaklaşır.

Peki neden kurtların tercih etmedikleri bir evrim rotası takip ettik? Çokça örnek bulunabilir ve bunlar bize oldukça net bir yanıt sunar: seks ve şiddet. Bugünkü kadınları ve erkekleri bu hale getiren budur. En şanslısından bir kurt bile, alfa erkeği veya dişisi, yılda anca bir veya iki kez cinsel ilişkiye girebiliyor. Çoğu kurt hayatı boyunca hiç cinsel ilişkiye girmiyor. Üstelik bunun eksikliği ni duyduklarına ya da gücendiklerine dair herhangi bir emare de yok. Bir maymun olarak cinsel konulara objektif yaklaşamıyorum. Mars'tan gelen bir etolojistin* kurtların ve insanların cinsel hayatı üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yaptığını farz edelim. Etolojist büyük ihtimalle kurtların cinsellik konusundaki yaklaşımının pek

---

* Hayvan davranışlarını doğal ortamlarında inceleyen kişi, bir çeşit zoolog.

çok açıdan oldukça erdemli ve kısıtlı olduğu sonucuna varacaktır: cinsel ilişki yaşadıklarında bundan zevk alırlar ancak yaşamadıklarında eksiklik hissetmezler, öyle değil mi? Bu denklemde kurdu insanla değiştirip karşısına alkol eşliğinde cinsel ilişkiyi koymuş olsaydık, insanın sağlıklı bir tutum geliştirdiğini, aşırı düşkünlük ve ağır yoksunluk mengenesinde etkili bir yol tuttuğunu söyleyebilirdik, fakat cinsel ilişki konusunda bu şekilde düşünmeyi beceremiyoruz. Cinsel ilişkiye girmediğimizde eksikliğini hissetmeliyiz elbette, diye düşünmeye eğilimliyiz; doğal olanı, sağlıklı olanı budur zannediyoruz. Maymun olduğumuz için bu böyle. Kurtlarla kıyasladığımızda maymunlar seks bağımlısıdır.

Neden böyle acaba? İlginç bir soru aslında. Kimbilir, belki de ne kaçırdıklarından bihaberler. En azından içimdeki maymun böyle düşünmemi istiyor. Dişi kurtlar yılda yalnızca bir kez üreme döngüsüne girer. Bu dönem yalnızca üç hafta sürer. Dişi yalnızca ikinci hafta süresince doğurgandır. Sürülerde genellikle yalnızca alfa dişisi üreme moduna girer. Sebebi anlaşılabilmiş değil, bazı araştırmacılara göre alt seviyedeki dişi kurtlar üzerinde oluşan bir çeşit sosyal baskı... Ancak bu sadece bir tahmin.

Maymunlarsa cinsel ilişkiye girmediklerinde neler kaçırdıklarının gayet farkındalar. Gençliğinin baharındaki Brenin'i düşünüyorum da, zavallı... Tuscaloosa County'deki tüm dişi köpeklerle çiftleşmeye çalışan yanlış yola sapmış kurdum, onun nafile çabaları... Tür veya boyut ayırt etmeyen ısrarı... Basit fiziksel imkânsızlıklara karşı duyduğu nefret... Brenin'in cinselliğe karşı tutumu henüz hayali Marslı etolojistimizin takdir edeceği şekilde sağlıklı ve kısıtlı değildi. Bir şeylerin eksik olduğunu düşünüyor olmalıydı. Yoksa ne diye o kadar çabalasındı ki? Ama sürekli teyak-kuzdaydım, bu yüzden tam olarak ne kaçırdığını anlaması olanaksızdı ve yıllarca da öğrenemedi.

Elbette bir kez farkına varınca cinsellik ve üremeyi ayrı kefe-

ye koymaya başlıyorsunuz ama Brenin maalesef bunu başaramadı. Genetik dürtülerini körü körüne takip ediyordu. Hiçbir cinsellik tecrübesi yoktu ki alacağı zevkin peşinde olsun. Ama biz maymunlar zevk konusunda her şeyi biliyoruz. Kurt için zevk üreme dürtüsünün sonucunda gelir. Maymunlarsa bu ilişkiyi tersine çevirmiş durumdadır. Üreme, zevk alma dürtüsünün sonucudur; bazen münasebetsiz ve istenmeyen bir sonuç olsa bile... Elbette bu ilişkiyi tersine çevirmenin hiçbir sakıncası yok. Farklı türler zevk ve üreme arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde algılar. İçlerinden sadece biri doğru olacak diye bir kaide yok.

Fakat maymunların bu ilişkiyi tersyüz etmesinin net bir sonucu var. Maymunların dalavere ve kandırmaca motivasyonu kurtlardan fazladır. Dalavere ve kandırmaca, bu tersyüz etme sonucu ortaya çıkan ihtirası doyurmak için maymunun kullanacağı araçlar olacaktır. Bu yalnızca çiftleşmek için dalavere ve kandırmacaya başvurulur demek değil. Daha evvel babun S'nin *loranthus* yiyebilmek için ne oyunlar oynadığını anlatmıştım. Ama burada maymunların kurtlardan hangi açılardan farklı olduğunu anlamaya çalışıyoruz. Kurtlar da en az maymunlar kadar gizli bir yiyecek zulasını ele geçirmek isteyebilir, ne ki maymunların aksine bunun için dalavereye başvurmazlar. Böylece maymunun kandırma kapasitesinin başka bir bağlamda ve farklı bir sebeple edinildiği sonucuna varıyoruz. Bağlam ve sebep, maymunların zevk ile üreme arasındaki ilişkiyi tersyüz etmesinden kaynaklanıyor bir bakıma...

Düşünce tarihi (yalnızca Batılı anlamda değil) bir ayrım etrafında şekillenmiştir: bir yanda mantık veya zekâ, diğer yanda zevk veya eğlence. Zevk ve eğlence ikilisi alt kademe ya da vahşi arzuların krallığı olarak algılanmıştır. Bizi insan yapan ve tabiatın geri kalanından ayrı kılan zekâmız ya da mantığımız olmuştur. Bana kalırsa, mantık ve zevk düşünmek istemediğimiz kadar yakın ilişkili. Mantığımız bir yerde zevk alma dürtümüzün sonucudur.

Maymun için dalavere ve kandırmacanın cazibesi ne kadar fazlaysa riskleri de o kadar fazladır. Nikkie hiç de nazik bir şekilde Luit'i azarlayıp bırakmayacaktı: Ellerini kullanarak yapabileceğinden daha fazla zarar vermek için yerden ağır bir taş almıştı. Bu etkileyici dalavereler ve kandırmacalar hakkında konuşurken çoğu zaman atlanan bir mesele var; maymunların bu tür dalavereleri düzenlemek için kullandıkları yöntemde kötülük/kasıt vardır. Kurtların hayatındaysa bu tür kötülüklerin herhangi bir yansıması yoktur.

Brenin ve Rugger arasındaki kavga fevri bir patlamaydı ve doğal olarak gelişti. Elbette fırsat bulsalar birbirlerini öldürmeyeceklerini söylemeye çalışmıyorum ama müsaade etseydim kavganın sonunda ölüm olur muydu pek emin değilim. Gerçi olsaydı şaşırmazdım. Yine de niyetlerinin birbirlerini öldürmek olması hiç mantıklı değil. Brenin ve Rugger sadece kontrollerini kaybettiler. Birbirlerinin alanlarını işgal etmeleri delişmenliklerinin suçuydu; tutku suçuydu.

Brenin, Rugger, Nikkie ve Luit'in insan olduklarını varsayalım; mahkemenin kararı ne olurdu? Brenin ve Rugger öfkeden kontrollerini kaybettikleri için cezalandırılırlardı. Nikkie, Luit'in dişi şempanzelere yaptığı oyunları fark edince öfkeden deliye dönse, muhtemelen yine benzer bir ceza söz konusu olurdu ama o yerden bir taş almak için duraksadı. Nikkie, Luit'e saldırsaydı -ki bu durumda Luit'in yapacağı herhangi bir akılsızlık Nikkie'ye yeterince sebep vermiş olurdu kuşkusuz- çok daha ağır biçimde cezalandırılırdı ve cezalandırılmalıydı. Yerden taş almak niyetlendiğini kanıtıyor: Taammüt olduğunu göstermek için kanunen yeterlidir. İşte o zaman Nikkie'nin suçu soğukkanlılıkla işlenmiş olurdu, delişmenlikle işlenmiş bir tutku suçu değil... Brenin ve Rugger kavgası taraflardan birinin ölümüyle sonuçlanmış olsa bile, mantıklı bir hâkim kasıtsız adam öldürme suçundan hüküm verirdi. Nikkie'ye elindeki taş cürmü kasıtlı işlediğini gösterdiği için- cinayetten

yargılanırdı. Kurt ve maymun kötülüğü arasındaki fark tam da kastsız adam öldürme ve cinayet arasındaki farka eşit bence.

Taammüt maymun ilişkisine o kadar nüfuz etmiş durumda ki insan bunu maymun cinsinin olmazsa olmazı diye düşünmeden edemiyor. Hatta belki maymunların şu dünyaya yaptığı en güzel katkı taammüdün icadıdır. Üstelik hep bu katkıyla anılacaklar. Üreme ve zevk arasındaki ilişki maymun cinsi tarafından tersine çevrildiyse, taammüde de maymun icadı diyebiliriz.

Taammüden hareket edebilecek bir yaratıkla karşı karşıya olduğunuzda dalavere ve kandırmaca daha fazla önem arz eder. Kendinizi Luit'in yerine koyun; Nikkie elinde bir silahla ona saldırmak üzere. Luit kurt olsa işler kolaylaşabilirdi. Baskın erkek saldırsa dahi, öylece boyun eğerek çok az bir cezayla işin içinden sıyrılabilirdi. Ama Nikkie Luit'in oyununa gelmeseydi, ne olursa olsun hunharca döverdi onu. Ne kadar umutsuzca özür dilerse dilesin, pişmanlığını ne kadar içten anlatırsa anlatsın sonuç değişmezdi. Bir kurt olsa hemen affedip unuttur. Fakat maymun taammüden hareket eder ve kolay kolay yatışmaz. Maymun emsallerine karşı o denli acımasızdır ki, bir kurt asla onun kadar gaddar olmaz, olamaz.

9

18. yüzyılda yaşamış Prusyalı filozof Immanuel Kant bir zamanlar şöyle yazmış, “Bende her daim merak uyandıran iki şey vardır: üstümdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası.” Kant hiç de alışılmadık bir şey söylememiş aslında. İnsanlık tarihine bakınca iki şeye önem verdiğimizi görüyorum. Zekâmıza değer veriyoruz: hepsinden önemlisi üzerimizdeki yıldızlı göğün işleyişini anlama-

mızı sağlayan zekâmıza. Bir de ahlakımıza değer veriyoruz: doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü belirleyen algımıza, ahlak yasasını açığa çıkaran algımıza. Zekâmız ve ahlakımızın bizi diğer tüm hayvanlardan ayrı kıldığını düşünürüz. Haklıyız.

Yine de mantık ve ahlak denen şeyler, Afrodit gibi mükemmel bir surette dalgalar arasında belirivermez. Mantık eşsiz ve etkileyicidir fakat şiddet ve zevk alma dürtüsü üzerine kurulmuştur. Nikkie’de yeni yeni filizlenen minik ahlak belirtileri görüyoruz: ilkel bir adalet anlayışı. Sırf Nikkie yeterince bahane bulamadı diye Luit temiz bir dayak yemekten kurtuldu. Ama maymunlarda zayıf bir adalet anlayışı olması da tesadüf değil. Bir maymun diğerine saldırdığında bunu kötü niyetle yapar; kurbanın sakinleştirme çabaları işe yaramaz. Bu yüzden saldırıların sıkça yaşanmaması önemlidir. Çünkü bu tür hadiselerin sık sık vuku bulması, kısa sürede koloninin dağılıp gitmesi demektir. Bu yüzden, çok zayıf da olsa Nikkie’nin içinden bir ses Luit’e saldırısının yeterince sağlam temellere dayanması ve yeterli kanıt olması gerektiğini söyler. Kanıt bulunursa saldırı haklı çıkarılmış olur ve garanti altına alınır. Temel, kanıt; haklılık, garanti... Bunlar yalnızca hakikâten kötü bir hayvanın ihtiyaç duyacağı türden kavramlar. Hayvan ne kadar kötüyse o kadar saldırgandır. Uzlaşma olasılığına ne kadar uzaksa, adalet anlayışına o kadar ihtiyaç duyar. Maymun hep tek başına ayakta durur, yalnızdır: Ahlaklı bir hayvan olacak kadar kötü olan tek hayvandır.

En iyi yanımız en kötü özelliğimizden geliyor. Gerçi illa da kötü olması gerekmez ama yine de aklımızdan çıkarmamamız gerek.

IV

Güzel ve Çirkin

1

Henüz genç bir kurtken Brenin'in en sevdiği oyun kanepenin ya da koltuğun yastıklarını çalmaktı. Başka bir odadaysam, çalışırken falan, ağzında yastıkla odanın kapısında bekler, onu gördüğümü anladıktan sonra da hemen koridorlarda seğırtmeye başlardı. Oturma odasına, oradan mutfığa, ardından bahçeye kaçırdı. Ben de ardı sıra kovalardım. Bir çeşit kovalama oyunuydu ve epey bir süre onu oyaldı. Eğitim sırasında bırakma komutunu çalışmıştık: "Dışarı!" Böylece istediğim zaman yastığı bırakmasını sağlayabilirdim ama kıyamazdım; zaten oyun çok daha eğlenceliydi. Kulaklarını yapıştırmış, kuyruğunu kıstırmış vaziyette, gözleri heyecandan parlaya parlaya koşar, onu kovalamamdan zevk alırdı. Üç aylık olana kadar Brenin'i yakalamak kolaydı ya, sanki çok zorlanıyormuş gibi davranırdım. Zamanla yaptığım numara gerçek olmaya başladı. Çok geçmeden beni yalpalatmaya başlamıştı. Bir yöne doğru gidermiş gibi yapıp beni ters köşeye yatırırdı. Sonra da oyun bir çalım, iki çalım, üç çalım derken çalım içinde çalım oldu. Brenin oyun modundayken eminim ki bir sonraki hamlesinin ne olduğunu bilmezdi. İşte tam da bu yüzden benim de fikrim olmaz-

dı. Elbette tüm bu yan adımlama alıştırmalarının ragbi yeteneklerine büyük katkısı oldu. Oyun taktığım her zaman etraftan koşmaktan ziyade rakiplerimin üzerinden geçmeye dayanırdı. Bir nevi “püskürtücü” olurdum yani. Birleşik Krallık’tayken işe yarayan bir taktikti ama Amerika’da pek faydasını göremedim, çünkü Amerika’dakilerin çoğu iri yarıydı ve insanların sürekli birbirinin üzerinden geçtiği Amerikan futbolu oynayarak büyüyorlardı. Neyse ki onların kafalarını karıştırmak daha kolay oluyordu. Brenin’den kaptıklarım sayesinde bir yıldız oldum, Amerika’nın güney doğusunda bir fırtına gibi estim geçtim.

Brenin’i yakalayamadığımda hemen burnu büyürdü. Yeterince yorulduğumdan emin olunca yüzünü bana dönüp öylece durur, yastığı aramıza bırakırdı. “Devam et” demeye çalışırdı, “Al onu!” derdi adeta. Ben yastığa uzanınca hemen davranıp yastığı tekrar kapar, böylece kovalamaca sil baştan başlardı. Yastığı kapmak için ne kadar hızlı olursam olayım Brenin hep bir adım önümde olurdu. Çok kullanışlı bir yetenektir bu. Bir keresinde ayısını bir anlık dalgınlığıma denk getirip yeni pişirdiğim tavuğa yapmıştı. Elbette bırakmasını sağlayabilirdim ama ne gerek vardı ki? Tavuğu bir kere ağzında görünce iştahım kapandı zaten, böylece oyuna devam ettik.

Hayvan terbiyecilerinin bir kısmı bu oyunu dehşetle karşılardı. Biliyorum, söyleyenler oldu. Karşı çıktıkları şey iki taraflı... İlki, oyun doğası itibariyle Brenin’i daha heyecanlı yapabilir ve bu bir kurtta pek de teşvik edilmemesi gereken bir özellik. İkincisi, Brenin’i yakalayamadığım için benden üstün olduğu sonucuna varıp alfa rolü oynamaya kalkışabilir. Endişeleri yerinde olabilir ama hiçbirisi gerçekleşmedi. Bence başlangıç ve bitiş sınırları oldukça iyi çizilmiş bir ritüele göre oynadığımız içindi. Ben de oturma odasıdaysam asla yastıkları almasına müsaade etmiyordum. Almaya kal-

kışırta sert bir “Dışarı!” komutuyla karşılaşıyordu. Böylece her zaman oyun oynanmayacağını ifade etmiş oluyordum. Ayrıca oyunlar hep net bir sonuca bağlanıyordu. “Tamam, yeter!” dediğimde yastığı bana doğru getirip bırakırdı. Beraber içeri girerdik, onu bir şeylerle ödüllendirirdim. Böylece oyunun bittiğini kabullenmesini ve bu bitişini güzel şeylerle bağdaştırmasını sağlardım.

Bir süre bu şekilde gayet iyi idare ettik ama Brenin dokuz aylık olunca oyunu bir sonraki seviyeye taşımak istedi. Bir sabah ben çalışma odasında otururken odasında bir gürültü koptu. Sadece yastıklarla yetinememiş olacak ki koltuğu da bahçeye sürüklemeye çalışıyordu. Koltuğu kapıdan geçirmeye çalışırken sürekli kapı eşiğine çarptığından pat küt sesleri geliyordu. İşte o zaman Brenin’i eğlendirmek için daha radikal bir çözüm bulmam gerektiğine kanaat getirdim. İdrak ettim ki, ikimiz için de en hayırlısı onu yorgunluktan bitap düşürecek cinsten bir aktiviteyle meşgul olmasıydı; böylece beraber koşmaya başladık.

2

Bir kurdu sürekli yorgun düşmesini sağlayarak kontrol etmek de bir seçenek, ama bir an durup düşünürseniz pek de iyi bir seçenek olmadığını fark edersiniz. Doğruya doğru, koşu yaptığımızda yoruluyordu. Ben de yoruluyordum gerçi ya, mobilyaları bahçeye taşımaya kalkmadığından pek önemli değildi. İşin asıl kötü yanı, gün geçtikçe Brenin daha da fit olmaya başladı. Bir noktadan sonra eve ve eşyalara zarar verebilecek enerjiyi bulabiliyordu. Eskiden bitap düşüren koşular artık ısınma hareketi gibi geliyordu ona; git gide daha da uzatmak zorunda kalıyordum. Brenin daha da fit olu-

yordu. Sonunu tahmin edebilirsiniz... Bisiklet de kullanabillirdim ama o zamanlar bisiklet Alabama'da pek hoş görülmezdi. Bunu bisiklete binerken kıl payı sıyırdığım bir badire sonucunda anladım: Ellerinde beyzbol sopası olan bir kamyonet dolusu sarhoş taşralı, bir bisikletli için felaket demek olabilirdi. Sadece tatlı su solcuları, komünistler, hippie korkaklar kendi kendilerine dayatmaları sayesinde Alabama'da bisiklet kullanıyordu. Hal böyleyken, o karmaşada bisiklet kullanmak pek de üzerinde durmadığım bir seçenektir.

Ben koşmaya devam ettim, Brenin de benimle koşmaya... Böylece gittikçe daha fit, daha zayıf ve daha sert olmaya başladık. Bambaşka pragmatik hedeflerle çıktığım fitness macerası kısa zamanda yön değiştirdi. Koşularımız sırasında kendimle ilgili sarsıcı bir aydınlanma yaşadım: Su götürmez, inkar edilemez, sorgulanamaz ve telafi edilemez bir biçimde benden sınıf olarak üstün bir yaratığın huzurundaydım. Hayatımın dönüm noktalarından biriydi bu keşif. Kendine güvenen bir adamım ben. Eğer insanlar beni küstah olarak görmüyorsa -belki de görüyorlardır ama- tek sebebi bunu iyi gizlememdir. Bir insanın yanında hiç böyle hissettiğimi bilmem. Huyum değildir. Ama şimdi, kendimden çok Brenin gibi olmak istediğimi fark ediyordum.

Bu farkındalık temel olarak estetik bir farkındalıktı. Brenin koşarken zemin üzerinde daha evvel hiçbir köpekte tanık olmadığım muazzam bir zarafet ve hareket tasarrufuyla süzülüyordu. Köpekler tırıs gittiğinde yürüyüşleri ne kadar kibar olursa olsun, ayaklarında her daim dikey bir kuvvet bulunur. Köpeğiniz varsa dışarı çıkardığınızda iyice bakın, ayakları öne giderken hafifçe de olsa bir yandan yukarı aşağı hareket eder. Bu hareket adeta bir akım halinde köpeğin omuzlarına ve sırtına intikal eder. Dikkatle bakarsanız köpeğin öne doğru giderken nasıl da yukarı aşağı zikzaklar çizdiğini görürsünüz. Tabii bunun ne kadar bariz olduğu köpeğin cinsine

bağlıdır; bazılarında neredeyse fark edilemeyecek kadar azdır ama dikkatle bakıldığında hep vardır. Brenin söz konusuysa böyle bir şey asla olmaz. Kurtlar öne doğru hareket etmek için bileklerinden ve koca ayaklarından faydalanırlar. Sonuç olarak pek hareket iletilmediğinden bacaklar sabit kalır, kurt ileriye giderken aşağı yukarı seyirmeler görülmez. Brenin tırıs gittiğinde omuzlarıyla sırtı eşit seviyede, düz kalıyordu. Uzaktan bakıldığında yerden yalnızca birkaç santim yukarıda hareket ediyormuş gibi görünüyordu. Özellikle mutlu olduğunda ya da heyecanlandığında abartılı bir şekilde zıplardı ama asıl hareketi süzülüştü. Artık Brenin yok ve bu hareketleri canlı bir şekilde tarif etmeye çalıştığım da gerekli ayrıntıları kafamda canlandıramıyorum. Yine de hâlâ yanımda hissedebiliyorum onu. Alabama'nın sabah sisi içerisinde sessiz, akıcı ve huzurlu bir şekilde süzülen hayalet kurdu hâlâ görebiliyorum.

Yanı başında ona eşlik eden gürültücü, mızımız, ağır aksak maymunla aralarındaki tezat olabildiğince belirgin ve iç karartıcı. Ben de rahat rahat koşabilmek istedim. Ben de yerden birkaç santim yükseklikte yüzüyormuş gibi süzülme istedim. Zamanla iyi koşar oldum olmasına ya, bu istediklerime hiç ulaşamadım. Aristoteles bitkilerin ruhunu hayvanların ruhlarından ayrı tutmuştur. Bitkilerin ruhlarının biraz daha besleyici olduğunu iddia etmiştir; onların görevi çeşitli maddeleri almak, işlemek ve bunun sonucunda besin oluşturmaktır. Hayvan ruhunuysa lokomotif (hareket eden) ruh olarak nitelendirmiştir. Hayvan ruhlarını hareketle sınıflandırması tesadüf değil bence. Öğrencilik yıllarımda öğretilenin aksine, Aristoteles'in bu ayrımı yalnızca hayvanların hareket edebilmesi ve bitkilerin edememesine dayanarak yaptığına inanmıyorum. Aristoteles basmakalıp laflardan haz etmezdi. Bir kurdun ruhunu, yani özünü, asıl manasını anlamak isterseniz nasıl hareket ettiğine bakmalısınız bence. Maymunların haşin ve zarafet yoksu-

nu hareketlerini gördükçe üzüntü ve pişmanlık içerisinde anladım ki, bu haşin ve zarafet yoksunu hareketler aslında altta yatan ruhlarının belirtisi.

Türler arası bu nahoş kıskançlığın yanı sıra fiziksel değişim de hızla devam etti. Brenin henüz bir yaşına girmişken omuzlarından 85 santim olmuş, 55 kilo ağırlığa ulaşmıştı. Tamamen büyüdüğünde üç-dört santim daha uzadı ve yaklaşık on üç kilo daha aldı. İnanılmaz derecede güçlüydü. Böylece ben de güçlendim. Bir yandan alfa konumu için mücadeleye cesaret edemezken diğer yandan öbür köpeklerin yanında hızada durmasını sağlamakla yükümlüydüm. Rugger'la yaşanan hadisenin benzerleri pek gerçekleşmiyordu, çünkü Brenin lafımı dinliyordu. Dinlemeye de devam etmesini istiyordum. Bu yüzden haftada dört-beş kez onu birkaç saatliğine birilerine emanet edip, hayatımda hiç yapmadığım kadar sıkı bir şekilde spor yapıyordum. Böyle böyle Brenin 1, ben de 27 yaşına bastığımda 12 yaşımdan beri hiç değişmeyen 1,77 boyumla 90 kilo oldum. Vücut yağ oranım %8'di ve üst göğüs çalışmasında 140 kilo kaldırabiliyordum.

En az 55 kiloyu kıvrıabiliyordum da... Bunu spor salonunda değil Brenin'i köpeklerden ayırmaya çaişirken öğrendim. Daha önce söylediğim gibi, pek öyle ciddi kavgaya olmuyordu. Yine de ne zaman ciddileşeceğini anlamakta epey ustalaşmıştım. Böyle zamanlarda Brenin'i ensesinin iki yanından kavrayıp yüzü bana dönük olacak biçimde yerden kaldırıyordum. Bal rengi gözlerine dik dik bakıp, "Bana bulaşmak istiyor musun oğlum?" diye fısıldardım. Kulağa korkunç derecede maço geldiğinin farkındayım, galiba öyleydi de zaten. Haftada arka arkaya beş gün spor salonuna gidince kulaklarınızdan testosteron fışkırmaya başlıyor. Ama maçoluğun yanı sıra işin içinde bir yöntem de vardı. Kurtlarda ebeveynler yavruyu ensesinden kavrar; böylece yavru çırpınma-

yı bırakıp anne babasının onu taşımasına müsaade eder. Brenin'i ensesinden kavrayıp kaldırdığımda ilişkideki babanın ben olduğumu vurguluyordum; o da çırpınmayı bırakıyordu. Neler olduğunun gayet farkındaydı bence. Ona uzun zamandır yürürlükte olan bir senaryoyu yaşıtıyordum ve bu senaryo -Brenin'in planları ne olursa olsun- belli bir sonu işaret ediyordu. Yöntemim onun işbirliğiyle yürüyordu aslında. Benim kadar uzundu. Onu ensesinden tuttuğumda, tıpkı şapkadan çıkartılan tavşan gibi arka bacaklarını altında kıvırırdı, ancak bu sayede onu kaldırabilirdim.

3

Uzun, sıcak ve alabildiğine nemli bir yaz günü öğleden sonra koşuya çıkmaya karar verdim. Hiç âdetim değildi ama Brenin'i evde bırakayım dedim. Birkaç gündür biraz halsizdi, sıcak ve nemli havada onu riske atmak istemedim. Öfkeyle kararıma karşı çıktı ve memnuniyetsizliğini açıkça gösterdi; yine de bir kız arkadaşımınla beraber evde bıraktım onu.

Brenin kısa bir deneme yanılma sürecinin ardından, bahçe kapısını menteşelerine sertçe çarparak açmayı başarıp peşime düşmüş. Her gün rotamızı değiştirdik, belli bir yolumuz olmadığından kokumu takip ettiğini düşünüyorum. Koşmaya başladıktan on dakika kadar sonra acı fren çığlıklarını takip eden sert bir çarpma sesi duydum. Arkamı dönüp baktım, bir de ne göreyim, Brenin öylece yerde yatıyor! Chevrolet Blazer çarpmış. Amerikalı olmayanlar için açıklayayım, Blazer sportif arazi aracıdır. Avrupa versiyonu Vauxhall/Opel Frontera. Blazer, tabii ki Amerika'ya uyumlu şekilde daha büyük oluyor. Daha az önce yanımdan geçmişti, tah-

minen kırk-elli mil hızla gidiyordu. Brenin neredeyse kalbimi durduracak bir iki saniye boyunca uluyarak yerde yattı. Sonra kalkıp yolun kenarındaki ormanlık araziye koştu. Bir saat arayıp nihayet bulabildim, neyse ki durumu iyiydi. Veterinerimiz Jennifer birkaç sıyrık ve çürük olduğunu doğruladı ama kırık kemik yoktu. Bir iki günde normale döndü zaten. Arabanın durumu daha kötüydü desem yeridir.

Araba bana çarpsaydı ölürdüm, fakat Brenin'in fiziksel yaraları birkaç güne iyileşiverdi. Psikolojik olarak da görünürde bir sorun yoktu. Hemen ertesi gün koşuya çıkalım diye beni sıkıştırıp durdu, yolda yanından geçip giden arabalardan da hiç korkmadı. Brenin hem psikolojik hem fiziksel olarak sağlam ve ayakları yere basan bir hayvandı. Birazdan anlatacaklarımı okurken bu özelliklerini göz önünde bulundurmanızı istiyorum.

Az evvel bahsettiğim hadiseden birkaç yıl sonra yine bir gün koşuya çıkmıştık. İrlanda Gork'a taşınmıştık ve River Lee kıyısında koşuyorduk. Lee Valley Park'ı geçtikten sonra nehrin yanındaki meralara gittik. Pek çok insan ineklerin hissiz ve kalın kafalı hayvanlar olduğunu düşünür. İneklerin hayatı ayakta durmak, geviş getirmek ve öylece bakmakla geçer zanneder. Brenin ve bense öyle olmadığını biliyorduk. Bazı zamanlar, güneş doğuda yükselirken rüzgârın getirdiği yaz tadıyla, ne olduklarını, yani yüzlerce yıllık seçici üremenin onları ne hale getirdiğini unutup hayatta olmayı kutlarcasına dans etmeye ve şarkı söylemeye başlarlar.

İnekler Brenin'e aşırı düşküncü, Brenin de onlara... Böyle bahar günlerinde ne zaman bizi görseler, meranın en uzak köşesinde bile olsalar selamlarını ulaştırmak için bağıra çağıra çılgınca koşturmaya başlardı. Bunlar süt ineğiydi, zorla buzağlarından ayrılmışlardı. Brenin'e bu yüzden bu kadar düşkünlerdi diye tahmin ediyorum. Muhtemelen onu görünce evinin yemyeşil çimlerine

geri dönen kayıp evlatlarından biri zannediyorlardı. Belki Brenin de ineklerin onu tanrı olarak gördüğünü düşünmüştür: İneklerin Tanrısı. Sebebi ne olursa olsun, onları görünce bir koşu yanlarına gidip ıslak burunlarını birer kez yalardı. Öbür köpeklerden hazzetmese de inekleri pek severdi.

İnekleri içerde tutmak için meraların etrafına elektrikli teller çekilmişti. Eve dönüş yolunda büyük St. Bernard cinsi köpek Paco'yu görünce Brenin'i tasmaından tuttum. Hâlâ diğer büyük erkek köpeklere düşmandı. Ben de ikisinin arasına girmeye hevesli değildim zaten. Tasmaından tutunca elektrik tellerinden birinin altına tünedik. Dirseğim çite değince yayılan elektrik Brenin'i de etkiledi. Deminki İneklerin Tanrısı, sıcak su dökülmüş bir kedi gibi can havliyle ileri atılıp Paco'nun yanından geçti. Paco baka kaldı. Brenin birkaç kilometre ötedeki arabaya ulaşana kadar hiç durmadı. Endişelendim. Nefes nefese yanına gittiğimde beni bekliyordu. Yaz kış demeden, nereden baksanız en az bir yıldır o yolda koşuyorduk. Bu hadiseden sonra hiç oradan gitmedik; büyük bir kararlılıkla reddetti bunu. Ne kadar yalvardıysam ne rüşvetler teklif ettiysem de Nuh dedi peygamber demedi. Demek ki elektrik kurtlar üzerinde böylesine etkili. İşte bu kadar nefret ediyorlar.

Brenin'in aşırı duygusal davrandığını düşünüyorsunuz belki. Ne de olsa ufacık bir elektrik akımı... Eğer böyle düşünüyorsanız araba hadisesini anımsayın. Bir kıyas yapmak gerekirse, onun için elektrik çarpması araba çarpmasından daha kötüydü.

4

İnsanın içindeki şeytanı tüm saflığı, marifeti ve özgürlüğüyle görmek isterseniz bakmanız gereken en doğru adres bir *shuttlebox* olacaktır. Harvard psikologlarından R. Solomon, L. Kamin ve L. Wynne tarafından icat edilen bir işkence aletidir. Bir bariyerle ayrılmış iki bölmeden oluşan bir kutudur. İki bölmenin de zeminine elektrikli ızgara yerleştirilmiştir. Solomon ve ortakları, bir köpeği bölmelerden birine koyup zemine yoğun elektrik akımı verirler. Köpek içgüdüsel olarak bir bölmeden diğerine atlayıp durur. Tipik bir deneydeki gibi bu işlem birkaç yüz defa tekrarlanır. Köpeğin zıplaması git gide daha da zorlaşır, çünkü deneyi yapanlar bariyerlerin yüksekliğini aşama aşama artırır. Nihayetinde köpek daha fazla zıplayamaz ve elektrikli zemine düşer; nefes nefese, kasıla kasıla, çılgık çılgıca acı çeker. Farklı bir çeşidindeyse iki zemine birden elektrik verilir. Köpek ne kadar zıplarsa zıplasin elektrik akımına kapılır. Hissettiği yoğun acı nedeniyle, beyhude bir çaba olduğunu düşünmeden kutudan kaçmaya çalışır. Böylece bir elektrikli bölmeden diğerine atlayıp durur. Araştırmacılar deney raporuna, “nedensel olmayan keskin tiz havlama, zemine temas edildiğinde kesik kesik acı havlamalara dönüşmüştür” şeklinde not almıştır. Sonuç aynıdır; yorgunluktan bitap düşmüş köpek zemine kendisini bırakır, idrarını dışkısını kontrol edemez halde can çekişir. Bu şekilde geçen on ila on iki günün ardından köpek artık elektrik akımına direnmez.

Bunu evde denedikleri ortaya çıksa, Solomon, Kamin ve Wynne yargılanıp cezalandırılır ve muhtemelen beş ila on yıl hayvan beslemekten men edilirlerdi. Hapse girerlerdi. Deneyi Harvard laboratuvarlarında yapıkları için akademik başarının belirsiz tuzaklarıyla ödüllendirildiler: rahat bir yaşam, yüklü maaş, öğren-

cilerinin hayranlıkları ve meslektaşlarının haseti. Köpeklere işkence etmeleri sayesinde kariyer basamaklarını tırmandılar; taklitçiler için yepyeni bir soy meydana getirdiler. Bu ve benzeri deneyler otuz yılı aşkın bir süre devam etti. En ünlü taklitçilerden Martin Seligman yakın zamana dek Amerikan Psikoloji Birliği'nin başkanıydı. Artık bu tip işler yapmıyor. Artık mutluluğa önem veriyor. Elbette köpekler mutlu olacakları deneylere tabi tutulmuyor, ancak pis deneyler düşüyor onların payına.

Peki bu işkenceye nasıl müsaade edildi? Neden araştırmaya layık görüldü? Deneyler, depresyonun edinilen bir şey olduğu düşüncesine dayanılarak, "edinilmiş çaresizlik" denilen bir depresyon modelini ortaya koymak için yapıldı. Psikologlar bir dönem buna büyük ehemmiyet gösterdi ancak bu deneylerin hiçbir insana faydası olmadı. Otuz yıl boyunca köpekler gibi daha birçok hayvana elektrik vererek işkence yapılmasından sonra, modelin aslında titiz bir araştırmaya olanak sunmadığına kanaat getirildi.

Bence bu deneylerde insanın içindeki şeytan açık biçimde göz önüne seriliyor.

5

İçimizdeki şeytan son zamanlarda zor durumda. Artık ortalıkta daha az dolaşıyor manasında söylemiyorum, aksine... Lakin aklı başında olduğu iddia edilen pek çok insan onun varlığını kabul etmeye yanaşmıyor. İçimizdeki şeytan onlara göre Orta Çağ'dan kalma demode bir hatıra, Şeytan'ın zalim işlerini halletmek için insanoğlunun kalbine saldırdığı varsayılan doğaüstü bir güç... O yüzden artık içimizdeki şeytandan bahsederken tırnak içine almamız

gerek. Günümüzde, “içimizdeki şeytan” ya bir tür zihinsel hastalığın neden olduğu tıbbi bir problem ya da herhangi bir sosyal kırılganlığın sonucu olan sosyal bir sorun... Buradan iki sonuç çıkartılabilir. İlki, “içimizdeki şeytan” toplumun psikolojik ya da sosyal olarak zarar görmüş kesimlerinde karşımıza çıkıyor. İkincisi, bu aslında kimsenin suçu değil. Bir insan “şeytani” olarak nitelendirilen kötülükler yapmaya kalkarsa bundan sorumlu tutulamaz; ya bir zihinsel hastalıktan mustariptir ya da toplum ona başka bir şans vermemiştir. Tıbbi veya sosyal olarak işlevsiz olabilirler ama ahlaki olarak kötü değiller. İçimizdeki şeytan asla görüldüğü gibi değildir, altında illa ki başka şeyler vardır.

Bana kalırsa bu tamamen yanlış. İçimizdeki şeytanın bu modern ve sözde aydınlanmış yorumunda çok önemli bir nokta atlanıyor. Elbette Orta Çağ’dan kalma doğaüstü bir güç olduğunu savunmaya çalışmıyorum. Ancak modern kötülük kavramının merkezini oluşturan iki nokta -yani toplumun uçlarında var olması ya da kimsenin bundan dolayı suçlanamaması- arkasında durulabilecek düşünceler değil. Bence içimizdeki şeytanın, bir başka deyişle kötülüğün tarifi oldukça basit. İlk olarak, kötülük kendini çok kötü şeylerde gösterir. İkincisi, insanların kötülük etmelerinin arkasında yatan neden genellikle kendi hayatlarında uğradıkları hezimet ve başarısızlıktır.

Öncelikle kötülük kavramı üzerinde neden bu kadar şüpheli hale geldiğimizi anlamaya çalışalım. Kötülük hakkındaki modern şüpheli, kötü eylemler için kötü insanlar olması gerektiğine dayanıyor; ayrıca kötü insanlar kötü saiklerle hareket etmelidir. Hareketlerinizin altında yatan sebepleri kontrol edemediğinizde -zihinsel bir hastalıktan mustarip olduğunuzda ya da toplum sizi kötülüğe ittiğinde- eylemlerinizi yönetemezsiniz. Kötü eylemler ve kötü sebepler arasındaki bu bağlantı tesadüfi değildir; Orta Çağ’da yapı-

lan bir ayrıma dayanır: “ahlaki” ve “doğal” kötülük ayrımı. Aquinas gibi Orta Çağ filozofları kötülüğü acı, ıstırap ve benzer olgularla ilişkili olarak ele alırlar ve kötülüğün muhtemel iki sebebinden bahsederler: doğal olaylar ve insan aracılığıyla gerçekleşenler. Deprem, sel, fırtına, salgın, kıtlık ve benzeri şeyler şiddetli ve uzun süren ıstıraplara sebep olabilir. Bu yolla oluşan acı ve ıstırap, doğal kötülük olarak nitelendirilir. Bunu insan eliyle yaratılan, yani kötü insanların fiillerinden kaynaklanan acı ve ıstıraptan ayrı tutmuşlardır. İnsanın dahliyle oluşuyorsa, o ahlaki kötülüktür. İnsanların kötülüğe aracılık etmesi, yani kötülüğü yaratması fikriyse sebep veya niyetlere dayanmaktadır. Deprem ya da selin böylesi bir sebebi, kastı yoktur. Davranışların sonucu değildirler; sadece olurlar. Öte yandan insan hareket eder, bir şeyler yapabilir. Fakat bir şeyler yapmak bir saik, bir sebep gerektirir. Başınıza gelip seyirci kaldığınız, olmasına izin verdiğiniz veya karşı koyamadığınız şeylerin tersine... Merdivenden düşmek sizin yaptığınız bir şey değildir, size olan bir şeydir. Asıl hareketlerin sebepleri olmalıdır. Bu yüzden insanlar (her ne kadar kati bir kural değilse de) kötü insanların kötü saiklerle hareket ettiği sonucuna varmıştır.

Mantık çerçevesine oturtulmuş bir ahlaki kötülük kavramı çıkmıştır ortaya. Bunun gayet güzel bir örneğini hem arkadaşım hem de en iyi filozoflardan biri olan Colin McGinn sunmuştur. McGinn, ahlaki kötülüğü *schadenfreude*'nin bir türü olarak ele alır; yani bir başkasının acı, ıstırap ya da talihsizliğinden zevk alma durumu. Bunu ahlaki kötülüğün genel bir tanımı olarak öne sürdüğünü sanmıyorum açıkçası. Kötülüğü anlamak için bu iyi bir yöntem olabilir yine de. Başkasının acı, ıstırap ya da talihsizliğinden zevk alan kötü değil de nedir? Bunu yapan biri, kötü insan kavramına güzel bir örnek oluşturmaz mı? Aslında bana kalırsa, bu pek de elle tutulur cinsten bir görüş değil.

Genç bir kız uzun zaman boyunca istismara maruz kalır, babası defalarca tecavüz eder ona. Siz de zamanında benim yaptığım gibi dehşet içinde bunlar olup biterken annesinin ne yaptığını merak ediyorsunuz, değil mi? Olanları fark etmemiş miydi? Kızın cevabı iliklerime işlemişti, hâlâ da hatırladıkça aynı etkiyi sürdürür. Babası her zamanki gibi zil zurna sarhoş eve gelip de kavga çıkarmaya yeltendiğinde, annesi kızı “gidip babasını sakinleştirmesini” söylemiş. Ne zaman zihnimde kötü bir insan canlandırsam, aklıma kızına gidip babasını sakinleştirmesini söyleyen o kadın gelir.

Bu noktada iki şeytani davranış söz konusudur: babanın tekrarlanan tecavüzü ve annenin aktif suç ortaklığı. Üstelik hangisi daha kötü karar vermek çok güç. Anne de kurbandı elbette ama daha mı az kötüydü? Gaddar kocasının zulmünden kurtulmak için kızının bedenini, masumiyetini ve geleceğindeki mutluluğu sunmuştu. Onun kötülüğü kızının acısından ya da talihsizliğinden zevk almasından değil, korkusundan geliyordu. Fakat takdir edersiniz ki davranışının daha masum olduğu söylenemez. Kurbanların kötü olamayacağını düşündüğünüzde aklınıza bu gelsin. Anne de baba da kötü değilse kim kötüdür bilemiyorum...

Ne kötü insanların kötü saiklerle hareket ettiği düşüncesi, ne McGinn’in tanımı bu örnekteki kötülüğü anlamamıza yetmiyor. Babanın sebepleri kim bilir neydi? Belki yaptığının kötü olduğunun bilincindeydi. Belki de değildi. Farkında olmadığını varsayalım. Yaptığının mükemmel bir aile hayatının son derece doğal bir parçası olduğunu düşünüyordu, belki benzer şartlarda büyümüştü o da. Belki işlerin böyle yürüdüğünü sanıyordu. Belki de dünyaya getirdiği kızın üzerinde tüm egemenliğin kendine ait olduğunu, buna hakkı olduğunu sanıyordu; yaratıcının yarattığı şey üzerindeki hakkı... Belki kızına iyilik yaptığını sanıyordu; mümkün ol-

duğunca öğretici bir tavırla kızını ileride yaşayacağı cinsel hayata hazırlıyordu.

Ne düşündüğü kimin umurunda? Sebepleri hakkında konuşmaya gerek yok. Yanlış bir şey yapmadığını düşünse bile kötülüğü yalnızca bir nebze azalır. Hareketleri hâlâ akla hayale gelebilecek en şeytani şeyler arasında.

Ne kadar korkarsanız korkun, koruma kollama konusunda üzerinize düşeni yapamıyorsanız kötü olabilirsiniz, tıpkı söz konusu anne gibi... Telafi edilemez bir şekilde aptal bir adamsanız kötü olabilirsiniz; tıpkı babanın davranışına gerekçeler uydurmayaya çalıştığımız durumdaki gibi... Her iki durumda da kötülük başkasının acı, ıstırap ya da talihsizliğinden zevk almaktan doğmaz. Kasten yapılan kötülük örnekleri kötülüğün doğasına dair pek az şey söyler. Kasıt ya da garaz kötülüğe yol açmaz, kötü eylemler için sebep oluşturmaz demek istemiyorum elbette. Bazı durumlarda etkilidirler. Anlatmaya çalıştığım, bu tip vakaların oldukça nadir yaşanmasıdır.

Şimdi zamanda birkaç yıl ileriye atlayalım, en azından atladığımızı varsayalım. Kızın ıstırabından ebeveynin yargılandığı zamana gidelim. Anne ve babanın nihayet yakalanıp cezalandırıldığını varsayalım. Tabii yaşananların acısını yok edecek ceza var mıdır bilinmez ama... Kızın duygusal olarak ne tepki vereceğinden hiç emin değilim, biraz karmaşık hisseder herhalde. Ama öyle olmadığını, durumdan büyük bir mutluluk duyduğunu varsayalım. Hatta anne babasının aldığı uzun süreli ceza boyunca rehabilite olacakları, ihtiyaç duydukları yardımı alacakları için mutlu olmadığını varsayalım. Artık başkalarına da bunları yapamayacakları için mutlu olmadığını varsayalım. Aldıkları cezanın diğer pedofililer üzerindeki caydırıcı etkisinden ötürü mutlu olmadığını varsayalım. Çok daha basit ve temel bir nedenden ötürü mutlu olduğunu varsayalım: intikam.

Babasının yalnızca özgürlüğünü kaybetmekle cezalandırılmasını istediğini varsayalım. Hapiste oğlancılık ve tecavüzden hükümlü iri kıyım bir mahkûmla aynı hücreyi paylaşmasını, böylece “kendi ilacının tadına bakmasını” istediğini varsayalım. Bu şeytani bir umut olmaz mıydı? Bunu istediği için kız da kötü biri olmaz mıydı? Bence hayır. Onun intikam arzusu acınacak bir durum olurdu. Yaşadıklarından ona yadigâr kalan, belki de asla hayatına devam etmesine müsaade etmeyecek bir yaranın izi olabilir. Belki. Ama söz konusu koşullar altında kızın kötü olduğu söylenemez. Sizi türlü acılara maruz bırakan kötü insanların acılarından zevk almak, ahlaki gelişme ve olgunluğun parlak örneklerinden sayılmayabilir ama, kötülük olarak nitelendirilmekten de çok uzaktır.

Schadenfreude kötü biri olmak için ne gerekli ne de yeterli sayılabilir bence. Gerekli değildir, çünkü başkalarının acılarından ya da talihsizliklerinden zevk almadan da kötü biri olunabilir. Üzerinize düşeni yapmadığınız zaman da kötü olabilirsiniz, tıpkı anne gibi. Varsayımsal ve karşı-olgusal olarak bir tecavüze sebepler, gerekçeler uydurduğunuz ya da bu konuda aptalca inançlar taşıdığınız için de kötü olabilirsiniz, tıpkı baba gibi... *Schadenfreude* kötü biri olmak için yeterli değildir. Bir başkası yüzünden acı çektiyseniz, onların acılarından zevk almak sizi de otomatik olarak kötü kılmaz.

Pek çok kişi Solomon, Kamin ve Wynne deneyleriyle istismar edilen kızı aynı kefeğe koyup anlattığım için dehşete düşer; kızın acılarını hafife alıyormuşum gibi... Bu tepkinin mantıklı bir dayanağı yoktur. Vakalar birbirine paralel. İki vakanın da temelinde çoğumuzun aklının alamayacağı kadar acı, ıstırap ve kötülük yatıyor. Bunların sebebiyse faillerin tecrübe ettiği bir tür başarısızlık. En nihayetinde üzerine düşeni yapamamanın başarısızlığı; ancak ortada iki tür görev var.

Bir yanda, birinin ahlaki görevini yerine getirememesi var. Bu görev, savunmasız insanları onları hor ve harcanabilir görenlere karşı korumaktır. Buna ahlaki zorunluluk diyemeyeceksek neye diyeceğiz? Anne bunu başaramadığı için suçludur. Kocasından korkması hafifletici bir sebep olsa bile kabahatini tamamen yok edemez.

Öbür yandaysa başka bir görev vardır; filozofların epistemik görev adını verdiği bir görev. Bu, insanın inançlarını titizlikle irdemesidir: Mevcut kanıtların inançlarını destekleyip desteklemediğini kontrol etmek, ters düşen kanıtlar olup olmadığına bakmaktır. Epistemik görev konusunu göz ardı eder olduk; bu zahmete girmiyoruz bile... Hatta pek çokları görev olarak addetmiyor artık, ki bu da başlı başına bir hata. Babanın sebeplerini tahmin etmeye çalıştığımızda -her ne kadar uyduruyor olsak bile- onun da bu tür bir hataya düştüğünü görüyoruz.

Solomon, Kamin, Wynne ve taklitçilerinde de benzer bir başarısızlığa rastlıyoruz, çok saçma, mesnetsiz inançlarla da... Örneğin köpeklerle elektrikle işkence etmenin insan depresyonunun sebepleri, etiyojisi ve sendromlarına dair ilginç bir veri sunacağına inanmak. Yine ahlaki görevlerin ihmal edildiğini görüyoruz: korumasız ve hissedebilen bir varlığı çok şükür çoğumuzun hayal bile edemeyeceği bir acıdan koruma görevi.

Biz insanlar dünyadaki şeytanı gözden geçiriyoruz; o parlak, göz alıcı sebeplerle bizi öylesine aldatıyor ki altlarında yatan çirkinliği, kötülüğü fark edemiyoruz. Bu aldanış yalnızca insana özgü bir başarısızlık. Çeşit çeşit şekillere, kılıflara bürünmüş şeytana yakından bakacak olursak, bir epistemik ya da ahlaki görevde başarısızlık çıkar mutlaka altından. Acı veya ıstıraba sebep olmak veya bundan zevk almakla gelen kötülük, nadir rastlanan bir istisna.

Hal böyle olunca varacağımız tek önemli sonuç, hayal edeme-

yeceğimiz ya da kabul edemeyeceğimiz kadar kötü fiiller ve insanlar olduğudur. Kötülüğü tıbbi bir rahatsızlık veya sosyal bozulma çerçevesinde düşündüğümüzde istisnai bir hal olarak ele alıyoruz: Kötülük toplumun uç kesimlerinde var olur. Oysa kötülük toplumun her köşesine sızmış durumda. İstismarcı babalar ve suç ortağı annelerdedir. İnsanlığa karşı en içten niyetlerle hareket eden sözde zihinsel sağlık alanında uzman, mutlu ve el üstünde tutulan Harvard psikologlarında aynı ölçüde var olur. Pek çoğunu habis eylemlerde bulunmakla suçlayabilirim. Elbette siz de. Kötülük her yerde, sıradan. Artık vasat.

Hannah Arendt, Adolf Eichmann davası hakkındaki muhteşem tartışmasında kötülüğün sıradanlığından bahseder. Nazi rejimi sistematik biçimde Yahudileri katlederken bir SS subayı olan Eichmann'ın işlediği suçların, acı çektirme veya aşağılama arzusundan kaynaklanmadığını savunur; subayın öyle bir arzusu yoktur. İşlediği suçlar daha ziyade kurbanlarıyla empati kurma, inançlarını derinlemesine sorgulama konusundaki acizyetinden kaynaklanmıştır. Arendt'e katılıyorum: Kötülük sıradandır. Fakat bunun sebebi acizliğimizden ziyade isteksizliğimiz. Solomon, Kamin, Wynne vakasında inançlarını sorgulama acizliği söz konusu değil; sadece sorgulamak istemedi onlar. Köpekleri işkenceden korumaktan aciz değillerdi; korumak istemediler.

Immanuel Kant çok haklı olarak, “ought implies can” demiştir. Bir şeyi yapmanız gerekmesi, yapabileceğiniz anlamına gelmektedir. Tersine çevirecek olursak, bir şeyi yapmamanızın gerekmesi, yapamayacağınız anlamına gelir. Kötülüğün sıradanlığını acizyet çerçevesinde algıladığımızda elimize çok uygun bir bahane geçmiş olur: Daha farklı şekilde davranamazdık. Yapamamak, aciz olmak tüm kabahati alır götürür. Bu kadar kolay sıyrılmayız bence.

İnsanın acizyetten ziyade gönülsüzlükten dolayı hem ahlaki

hem de epistemik olarak görevini yerine getirememesi dünyadaki kötülüğün sigortasıdır. Kötülüğün başarısızlığa uğramaması için en elzem malzemeden de bahsetmek lazım: kurbanın çaresizliği.

6

Belki fark etmişsinizdir, bu bölümün genel akışı önceki bölümlerde bahsettiğim maymun cinsinin biricikliğiyle pek uyuşmuyor. O bölümlerde maymun türünün birbirleriyle olan ilişkilerine şekil veren bir tür taammütten bahsediyordum. Muhakkak ki dünyaya katkılarında biri buydu. Doğal olarak, kötü insanın kasti kötülükten beslendiği sonucuna varıyorduk, bu onu diğerlerinden ayıran bir nitelikti. Ne var ki bu bölümde insanların kötülüklerinin, kötü niyetlerden ziyade ahlaki ve epistemik görevlerini yerine getirmeye gönülsüz olmalarından kaynaklandığını savundum. Kötülüğü anlama konusunda daha yol almamız gerek. Üstelik maymun ica-dını kullanmaya başlamak için de bolca vaktimiz var. Kasıtlı kötülük, habis insan üzerinde etkili bir rol oynar, ama eylemlerin gerçekleştirilmesinden ziyade gerekli zemini oluşturmak konusunda. Maymunların -özellikle insanların- kötülüğü, çaresizlik yaratma durumunda ortaya çıkıyor. İnsan maymunlar, kendi kötülük ihtimallerinin mühendisleridir.

Köpekler de o kız kadar çaresizdi. Çocuklar doğası gereği çaresiz yaratıklardır ancak köpekler bilhassa böyle olmak üzere yaratılmıştır. Kamin ve Wynne, edinilmiş çaresizlik konusunda çalıştıklarını düşünüyorlardı; aynı zamanda çaresizliği oluşturma eyleminin suç ortağıydılar. Kulağa ironik gibi gelebilir ama değil. Yalnızca niyet söz konusu. İnsanlardaki çaresizlik üzerine

çalışabilmek için ilk önce bunu hayvanlar üzerinde denemeleri gerekiyordu.

Çek yazar Milan Kundera *Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği* adlı kitabında insanların iyiliği konusunda çok temel ve önemli bir noktaya parmak basıyor:

Gerçek insan iyiliği, ancak karşısındaki güçsüz bir yaratıksa bütün saflığıyla, özgürce ortaya çıkabilir. İnsan soyunun gerçek ahlaki sınavı, temel sınavı (iyice derinlere gömülmüş, gözlerden uzak sınavı) onun merhametine bırakılmışlara davranışında gizlidir: hayvanlara. Ve işte bu açıdan insan soyu temel bir yenilgi yaşamıştır, o kadar temel bir yenilgi ki, bütün öteki yenilgiler kaynağını bundan almaktadır.

Şayet biz insanlar sebeplere bu kadar orantısız bir önem yüklüyorsak, bu sebepler de altlarında yatan çirkin gerçekleri gizliyorsa sadece, insan iyiliğini anlamak için onlardan sıyrılmalıyız. Karşınızdaki güçsüzse, ona nezaket ve saygıyla yaklaşmakta herhangi bir çıkarınız yoktur. O kişinin size ne faydası ne de zararı olur. On dan korkmaz, yardımına tamah etmezsiniz. Bu durumda nazik ve saygılı olmak için tek sebebiniz ahlakidir: Doğrusu bu olduğu için öyle davranırsınız. Sırf böyle bir insan olduğunuz için...

İnsanları kendisinden zayıf olanlara nasıl davrandıklarına bakarak değerlendiririm. Zengin müşteriye servis yapan garsonlara nasıl muamele ettiğine bakarak... Ofis müdürünü çalışanlarına nasıl muamele ettiğine bakarak... Bu şekilde bir insan hakkında çok şey öğrenebilirsiniz. Fakat bu test bile kesin sonucu vermez. Aşağılanan garson müşterinin çorbasına tükürebilir, hatta daha kötüünü de yapabilir. Ofis çalışanları müdürlerini patronun gözünden

düşürmek için iyi çalışmayabilir. Bir insan hakkında kendisinden zayıflara nasıl davrandığına bakarak çok şey öğrenebilirsiniz; tamamen güçsüz, çaresiz durumdakilere nasıl davrandığına bakarak daha da çok şey öğrenebilirsiniz. Kundera'nın da belirttiği üzere, bu durumda bahsettiğimiz kişiler hayvanlar olur.

Bir zamanlar insan ruhunun karanlık tarafı olarak sembolize edilen Brenin, gayet ironik bir biçimde, Kundera'nın testinden pek de kötü bir sonuç almadı. O vahşi ve kanlı kavgaları hep kendisi kadar büyük, agresif ve kuvvetli köpeklerle etti; kendisi için tehdit olarak gördüğü köpeklerle... Bunun pek çok örneğine tanık oldum, ragbi takımından arkadaşlarım veya onların arkadaşlarının köpekleriydi hepsi. Bu köpeklerin bir kısmı, kavgaya etmesini sağlayacaksa pencere camına kafa atmaktan geri durmayan cinstendi. Bunlar gerçek veya olası tehditlerdi; basit ve tarafsız bir gerçektir bu. Kendisinden zayıf köpekleriyse ya görmezden gelir ya da bir çeşit nezaketle yaklaşırdı. Bir keresinde altı aylık bir labrador, telaşlı sahibini arkasından sürükleyerek, uzaktan koşup geliyordu. Bir anda Brenin'in arkasından üzerine atladı. Brenin böyle şeylerden nefret ederdi ama yapabileceği bir şey yoktu. Sonunda labradorun kafasını ağzına sokup onu zaptetmeye çalıştı. Sahibinin suratını görmeyiz lazımdı. Belki de hatıraların etkisiyle sarhoş olmuşumdur ama hatırlayabildiğim kadarıyla, Kundera'nın testiyle değerlendirsek, bence Brenin çok makûl ve eksiksiz bir ahlaki itibar oluşturmuştu.

İnsan iyiliği ancak karşısında güçsüz bir yaratık olduğunda ortaya çıkıyorsa, o zaman zayıflık da -en azından nispeten zayıflık- kötü insanlar için gerekli koşuldur. Bence insanların temel başarısızlığını, yenilgisini burada görebiliriz. İnsan zayıflık yaratan hayvandır. Kurtları alıp köpek yapıyoruz. Bizonları alıp inek yapıyoruz. Damızlık atları beygir yapıyoruz. Kullanabilmek için zayıflaştırıyoruz. Hayvan krallığında bizi eşsiz kılan bir özellik. İs-

tismar edilen çocuk doğal olarak çaresizdi ama Solomon, Kamin ve Wynne deneyindeki köpekler 15 bin yıllık sosyal ve genetik mühendisliğin, eninde sonunda merhametsizce elektrikli kutuya sürükleyen sürecin ürünleriydi.

Zayıf veya çaresizlere kötü muamele etmek yalnızca insanlara özgü değil. Tüm hayvanlar zayıf olanları ezer. Hoş, bu hususta seçenekleri yoktur. Bir kurt sürüsü ren geyiği sürüsüyle karşılaşınca, içlerinden hangisinin en zayıf halka olduğunu anlamak için bir dizi saldırıya girişir. Anladıkları zaman enerjilerini bilhassa o ren geyiği üzerine yoğunlaştıracaklardır. Anne kurt, yavrularından herhangi bir sıradışı zayıflık işareti aldığında onları öldürür. Hayat, zayıfları güçlülerin arasından ayıklayan çok çirkin bir süreç. Aşırı derecede zalim.

İnsanlarsa hayatın acımasızlığını alır, onu rafine edip yoğunlaştırırlar. Hayatın zalimliğini bir başka seviyeye taşımışlardır. İnsanları tek bir cümlede tanımlayacak olsam, “İnsanlar kendi kötülük ihtimallerini geliştiren hayvanlardır,” derdim.

Bu hayvanlardan olmamız şans eseri gelişmiş bir durum değil. Daha evvel bahsettiğim üzere, maymunlarda sosyal zekâ önde gelir. Maymunların tüm o dalavereleri ve yalanları, kendilerinden zayıf olanlardan daha da güçlü olma çabalarıdır. İlk birbirimiz üzerinde deneyip geliştirdiğimiz için, bu taktiği başka hayvanları güçsüzleştirmekte kullanmakta ustayız. İçimizdeki maymun, diğer maymunları zayıflatma ihtimali üzerinde uzmanlaşmak için tetiktedir. Kötülüğü harekete geçirmek için fırsat kollar hep.

İşin özü: Ne ekersen onu biçersin. Başkalarını bir sömürge ihtimali ya da zayıflatılacak kurban olarak görmek her daim mümkün değildir. Eninde sonunda yaptıklarınız size geri döner ve kendinize dair düşüncelerinizi paramparça eder. Kendimi zayıflatılacak kurban olarak görüyorum, çünkü başkalarına hayatım bo-

yunca hep bu pencereden baktım. İçimizdeki zayıflık, benliğimizi ve gerçekleştirdiğimiz habis eylemleri düşünmenin bir yoludur. Bahanelerimiz vardır, mızımızlanırsınız. Hafifletici şartlar buluruz ağlaya sızlaya. Kendi kendimize ve bizi dinleyen herkese başka seçeneğimiz olmadığını söyler dururuz. Belki de doğrudur ama bunu düşünürkenki zayıflığımızdır asıl önemli olan. Kurtlar bahane bulmaz. Ne yaptıysa odur ya da ne yapmak zorundaysa... Şartlarını kabullenir.

Kötülüğün tıbbi rahatsızlık ya da sosyal bozukluk olması fikri, başkalarına dikkatle yerleştirdiğimiz çaresizliği kendi içimizde de yaratıyor olmamızın bir sonucudur. Artık ahlaki değerlendirmeye layık olmadığımızı düşünüyoruz. İyi ya da kötü biriysek, o zaman bu başka bir şeydir. Başka türlü, ahlak dışı çerçevede açıklanması gerekir, kontrolümüz dışındadır. Ahlaki yargılarımızın dışında çıkararak kötülüklerimize bahaneler bulmak kötülüğün en büyüğünü üretmektir; kendi ruhlarımıza büyük bir azimle dikte ettiğimiz zayıflığın, olabilecek en net şekilde ifade edilmesidir. Ahlakı bambaşka bir olgu olarak görmek... Zayıflık o denli aşikâr ki, yalnızca insanlar görmeden geçebilir. Artık bahaneler olmadan yaşayacak kadar güçlü değiliz. Artık cesurca kendi kanaatlerimize sahip olacak kadar bile güçlü değiliz.

7

Bize evrenin büyük patlamayla oluştuğu anlatılır. Ardından küçük bir toz bulutunda, akla hayale sığmayacak büyüklüğe ulaşmasını sağlayan bir genişleme olmuştur. Bu büyüme sürekli devam etmiş, kozmos oluşmuştur. Daha sonra bu kozmos şekil alabilecek

kadar soğumuş, böylece bugün bildiğimiz evren, madde ve boşluk meydana gelmiştir. Bu madde daha da yoğunlaşarak yıldızları ve sonra gezegenleri oluşturmuştur. Bazı gezegenlerde (en azından birinde, ama belki fazlası da vardır) hayat başlamıştır. Başlangıçta basit organik moleküller daha da küçük bileşenlerden oluşan bir çorba içerisinde yüzmüştür; sonra bu moleküller çorbanın serbest atomları için birbirleriyle rekabete girmiştir. Demek ki bir molekülün karmaşıklığı, bir diğerinin hareketsizliği ya da yenilgisi sayesinde oluşmuş. Her şeyin en başında, hayat sıfırdan başlamıştı. Bazı moleküller diğerlerinin zayıf noktalarını keşfetmekte uzmanlaştı. Bunlar molekül karnivorları haline gelerek keşfettikleri zayıflıktan beslenmiş, molekülleri parçalayarak istedikleri atomları kendilerine almışlardı. Bu süreç milyonlarca yıl devam etmiş, yaşayan daha da karmaşık moleküller oluşmasına sebep olmuştur.

Evrenin bu işte bir parmağı yok tabii. Bildiğimiz kadarıyla herhangi bir yönlendirme ya da yönetme olmaksızın işler bu noktaya geliverdi. Fakat yaklaşık dört milyar yıl geçtikten sonra, evren artık kendisine çeşitli sorular yöneltebilir hale geldi. Evrenin minik parçaları, kendileri, evrenin diğer parçaları ve hatta bir bütün olarak evren hakkında sorular sormaya başladı. En nihayetinde, 1990'ların başında, evrenin biri bu tip sorulara çok düşkün olan iki ürünü, seher vakti Alabama'da koşarken buluverdiler kendilerini. Tuscaloosa sokaklarında zerâfetten uzak bir vaziyette uflaya tıslaya dolanan evrenin minik parçası kendi kendine soruyordu: Değer miydi? Dört milyar yıllık körce, kendiliğinden gerçekleşen gelişmenin ardından evrende ben varım. Değer miydi? Kıyaslayıcı bir soru daha: Dört milyar yıllık körce, düşünmeden gerçekleşen gelişmenin ardından, evrende Brenin de var. Hangimiz için değer?

Bu tip soruları aramızda bir tek ben sorabilirdim, diye varsayıyorum. O zaman bu beni evrenin yarattıkları arasında daha mı

değerli kılar? İnsanlar elbette böyle düşünüyor. 20. yüzyıl Alman filozofu Martin Heidegger'e göre insanın ayırt ediciliği, daha da açmak gerekirse değeri, insan varlığının sorgulanmasına dayanmaktadır. Yani insan, "Ben neyim?" ve "Değer miydi?" gibi sorular sorabilen bir yaratıktır. Çoğu zaman söylendiği üzere, bizi diğer hayvanlardan üstün kılan mantığımız. Fakat burada "üstün" kelimesi tam olarak ne anlama geliyor, anlamak zor. En azından iyi günlerimde, bedenime bir bardak kafein aldıktan sonra, karmaşık mantık ya da kavramsal problemler üzerinde çalışmada üstündüm. Ama Brenin de koşuda benden üstündü. Bu yeteneklerden hangisi daha üstün peki?

"Üstün" kelimesini anlamanın bir yolu, belki de en açık haliyle anlamanın yolu, "daha kullanışlı" olarak kavramaktır. Fakat öyleyse bile, "üstün" illa ki söz konusu yaratıkla ilişkilidir. Benim için daha kullanışlı olan Brenin için olmayabilir, vesaire vesaire... Brenin için hızlı koşmak ve aniden yön değiştirebilmek daha kullanışlı. Zamanında ataları yiyecekleri, şeyleri böyle yakalayabiliyordu. Benim durumumdaysa bunlar daha az kullanışlı yetenekler. Her hayvanın kendi hayat tarzı var. Hangi yeteneklerin daha kullanışlı olduğuyorsa bu hayat tarzıyla belirleniyor.

Mükemmellik açısından "üstün" kavramını anlamaya çalıştığımızda da aynı şey geçerli. Hırslı, sinsi bir rekabetçi maymun olduğumdan ötürü her daim mükemmeliğe ulaşmaya çalıştım. Her daim olmayabilir ama en azından yakın bir zamana kadar öyleydi. Benim için mükemmellik, kavramsal problemler hakkında uzun uzadıya düşünmek, sonunda elde ettiklerimi kâğıda dökmektir. Platon'un fitilini ateşlediği o uzun düşünce geleneğine göre mantık, ayırt edici bir nitelik olarak, insan mükemmeliyetidir. Bu düşünce aynı zamanda farklı hayvan hayat tarzları için farklı mükemmellik ölçütleri olduğu fikrini destekler nitelikte. Çita için mükemmellik

hızda yatar, hız konusunda uzmanlaşmaya çalışır. Kurt için mükemmellik -diğer şeylerin yanı sıra- avının peşinde kırk kilometre hızla koşmasını sağlayan dayanıklılıkta gizlidir. Neyin mükemmel olduğu, tamamen ne olduğunuza bağlıdır.

Mantık, hız ya da dayanıklılıktan üstündür: Belki de karşı koymadığımız bir şekilde kendimizde görüp söylediğimiz budur. Fakat bu iddiayı neye dayandırıyoruz? Ortada bize bu imkânı sağlayan objektif bir “üstün” kavramı yok. Bir kere bunu dile getirdiğimiz anda “üstün” anlamsızlaşıyor. İnsan için üstün olan ve kurt için üstün olan şeyler var, gayet basit. Başka başka üstünlük kavramlarını değerlendirebileceğimiz hiçbir genel standart yok.

Kendimiz hakkında objektif olmakta pek zorlandığımız için, biz insanların bunu anlaması zor tabii. Hatta ben bile bir şeyleri gözden mi kaçırıyorum acaba, diye şüphelenmeden edemiyorum. Haydi bir objektiflik alıştırması yapalım. Ortaçağ filozofları hem güzel hem de önemli olduğunu düşündüğüm bir deyiş kullanırlardı: *sub specie aeternitatis* – sonsuzluğun bakışları altında... Sonsuzluğun bakışları altındayken, evrenin yıldızlı karanlığı arasında kendinizi yalnızca bir zerre olarak görürsünüz. Sonsuzluğun bakışları altında, biz insanlar diğer türler arasında, uzun zaman boyunca var olmamış ve çok da uzun zaman var olacak gibi gözükmeyen, yalnızca bir türüz. Sonsuzluğun bakışları benim karmaşık kavramsal problemler üzerinde çalışma yeteneğimi neden kaale alsın? Sonsuzluğun bakışları, benim yeteneğimi neden Brenin’in yerden bir iki santim yukarıda yüzercesine süzülmesinden daha fazla önemsesin? Sonsuzluğun bakışlarının benim yeteneğimi daha fazla önemsemesi fikri, yalnızca aşâğılık bir kibir.

Ortada onlardan üstün olduğumuza dair tutarlı bir kaynak yoksa, diğer hayvanları yargılayamıyorsak, onlara hayranlık da besleyemeyiz. Hayranlığımız -ne kadar muğlak olsa da- onlarda

bizde olan bir şeyin olmadığını fark etmemizle beraber yön değiştirecektir. Çoğunlukla, hatta tipik olarak, başkalarında kendimizde olmayan şeylere hayranlık besleriz. Peki bu kurdun yanında koşan maymundan ne eksiği vardı da ona hayranlık besliyordu?

Elbette asla taklit edemeyeceğim bir güzellik söz konusuydu. Kurt, en yüksek biçimin sanatsal halidir. Bir kurdun yanındayken bunu ruhunuzda duyumsarsınız. Günlük koşumuza başlamadan evvel ruh halim ne kadar kötü olursa olsun, Brenin yanımda sükûnetle süzüldüğünde hep daha iyi hissederdim. Yaşadığımı hissederdim. Böyle bir güzelliğin yanındayken ona gıpta etmemek, öyle olmayı arzu etmemek mümkün değil.

Kurttaki sanatsallığı taklit edemesem bile altında yatan başka bir şey bulurdum: en azından yaklaşmayı deneyebileceğim bir güç. Aksi, zarafetten uzak, zayıflıkla iş gören bir maymunum ben; başkalarında oluşturmaya çalışılan ve eninde sonunda kendine geri dönen bir zayıflık. Kötülüğün, ahlaki kötülüğün dünyadaki tutunma noktası işte bu zayıflıktır. Kurdun sanatsallığı, gücünde yatar.

Brenin iki aylıkken onu her zamanki gibi ragbi antrenmanına götürmüştüm. Rugger'a zulmetmeye başladığı ve Rugger'ın da ondan hiç hoşlanmadığı zamanlardı. Nihayetinde Rugger kendini kaybedip Brenin'i boynundan yakalayıp yere bastırmıştı. Neyse ki fazla ileri gitmedi. Boynunu oracıkta çalı çırpı gibi kırabilirdi. Pitbull bile Kundera'nın testini geçebiliyormuş. Zihnime asıl kazınan Brenin'in tepkisi olmuştu. Çoğu yavru bu gibi bir durumda korkunun ve yaşadığı şokun etkisiyle çılgık atardı. Brenin ise hırladı. Yavru hırlaması değildi bu. Derinden gelen, sakın ve gür bir hırlamaydı. Gencecik yaşını gizler nitelikteydi. Güç budur işte. Aklımın bir köşesinde tutmaya çalıştığım, daima hatırlayacağımı umduğum türden bir güç. Bir maymun olarak ben o mertebeye erişemem. Ama bir zorunluluğum var. Ahlaki bir zorunluluk: hiç

unutmamak ve olabildiğince taklit etmek. İki aylık bir kurt yavrusu kadar güçlü olabilirim, kötülük benim toprağında boy veremez.

Brenin'in yerinde bir maymun olsa intikamını sonraya bırakır, hemen oradan kaçar. Kendisinden güçlüyü zayıf duruma düşürmek ve aşağılamak için fırsat kollar, planlar yapar. İçindeki şeytan üzerine düşeni yapmış olurdu. Ben doğum kazasıyla maymun olmuşum. Ama en iyi anlarımda, beni yere çakan pitbull'a karşı kendimi savunmaya çalışan bir kurt yavrusuyum. Benim hırlamam, acı çektiğimi itiraf etmektir. Acı hayatın doğasıdır. Sadece bir yavru olduğumun, hayatın bir pitbull suretinde geliverip boyunumu çalı çırpı gibi kırabileceğinin itirafıdır. Fakat ne olursa olsun pes etmeme iradesidir aynı zamanda.

Dindar bir meslektaşım vardı; filozoflar arasında gayet sıradışı bir durumdur. Öğrencilerine hep "yumurta kapıya dayanınca inanacaksınız" derdi. Belki de haklıdır. İnsanlar, yumurta kapıya dayanınca Tanrı'yı arıyorlardır. Bense minik kurt yavrusunu hatırlıyorum.

V

Dalavereci

1

İtalya, Gubbio'da yaşayan bir kurtla Assisili Aziz Francis'in bir hikâyesi vardır. Kurt köyde adeta terör estiriyormuş; Aziz Francis'ten kurdu yatıştırması istenmiş. Kurt ve Aziz Francis şehrin surlarının dışında buluşup bir anlaşmaya varmışlar. Anlaşma şehrin yetkilisi tarafından da onaylanmış. Kurt köydekileri korkutmamayı, sığırlarını rahat bırakmayı kabul etmiş. Bunun karşılığında Gubbiolular kurdu besleyecek, şehrin etrafında özgürce dolaşmasına müsaade edeceklermiş. Aklıma geldikçe gülerim bu hikâyeye, çünkü biz de Brenin'le neredeyse aynı anlaşmayı yapmıştık; şuna benzer bir şeydi:

Tamam Brenin, seni gittiğim her yere götüreceğim: derslerime, dersten sonra ragbi antrenmanlarıma, -kendi sahamızda da olsa deplasmanda da- haftasonları maçlarıma... Alışverişe gidersem sen de gelebilirsin, arabanın içinde beklemen şartıyla. Çabuk gelirim. Elbette seni boğucu sıcakta arabanın içinde bırakmam, neyse ki yakınlarımızda yirmi dört saat açık bir süpermarket var.

Her gün uzun ve eğlenceli bir yürüyüşe çıkmayı sağlayacağım, koşuya gidersem ona da gelebilirsin. Güzel, besleyici yiyeceklerle beslenmeni sağlayacağım. Her gece müthiş eğlenceli ve değişik bir günün yorgunluğunu yaşayacaksın. Şu an pek farkında değilim ama yıllar geçtikçe iyice anlayacağım bir şey daha: Nereye gidersem gideyim aldığım evler düzgün bir bahçesi olsun da sen içinde rahatça koşabil diye hep normalden elli bin daha pahalıya patlayacak. Sen de mümkünse evi mahvetmeme. Tüm istediğim bu aslında. Farkındayım, bazen uzanabileceğin yerlerde unuttuğum Aç Adam Yemeği ağzının suyunu akıtıyor. Aksilikler olur. Üzerine gelmeyeceğim, yedin diye tavır da yapmayacağım. Senden eve bulaşmamamı istiyorum. Evin içindeki eşyayı da mahvetme demek oluyor bu. Genç bir kurtsun, kazalar olabilir, anlıyorum, özellikle geceleri... Ama lütfen halılara işememeye çalış.

Evimi Gubio kenti, beni de Aziz Francis olarak düşünürseniz iki hikâyenin mükemmel derecede örtüştüğünü görebilirsiniz. Lakin ben Aziz Francis'in aksine anlaşılmayı bozdum, on yıl sonra bile aklıma geldiğinde canım sıkılır.

Alabama'yı yedi yıl süren bir parti olarak nitelendirebilirim. Hayatım boyunca pek çok alanda şansım yaver gitti. Üniversite hayatını (hem de her yönüyle: partiler, içmeler, çeşitli spor aktiviteleri vs.) iki kez yaşamam büyük şanstı mesela. İkinci tecrübem çok daha eğlenceliydi, belki de bu sefer param olduğundandır. Belki de tıpkı gençliğin gençlerde heba olması gibi öğrencilik de öğrencilerin elinde heba oluyor. Kim bilir?

Brenin dört, bense otuz yaşına girdiğimizde vahşi günlerimizin sonuna gelmiştik, hem de geri dönülemez bir şekilde... İşin özü-

ne bakarsak zaten bu tip bir hayat için yaşlanıyorduk. Alabama'da işe başladığımda 24 yaşındaydım. O yaştayken öğrenci olmak neyse ama hâlâ ragbi partilerine gitmek biraz üzücü, biraz da ürpertici oluyordu. Asıl sebep benim ilerleyen yaşımdan ziyade babamın ilerleyen yaşıydı. Bir hastalık öbürünü takip etti. Öleceğinden şüphelenir olmuştum. Eve daha yakın olmam gerektiğine karar verdim. Tabii moruk tamamen iyileşti; hâlâ da hayatta. Fakat varil partilerimiz, yarı çıplak ragbi maçları falan çoktan mazi olmuştu...

O zaman öyle gözükmese de yaptığım en iyi şeydi bu. Felsefe konusunda tamamlamam gereken işler vardı. O hovarda, sefih hayatım yüzünden doğru düzgün yazamaz olmuştum. Etrafımda olup bitenleri göz ardı edebilecek kadar disiplinli değildim, hayatımı kökten değiştirmem şarttı. Okyanus aşırı bir ülkeye taşınırken gayet sakin bir yer seçmeye ihtimam gösterdim. Brenin için kırsal bölgede yaşamam lazımdı. En önemlisi, kesinlikle yazmaktan başka seçeneğim kalmaması gerekiyordu. İrlanda'ya taşındık, College Cork Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak işe başladım. Bana iş teklif edecek kadar çaresiz tek okul olması seçimimi önemli ölçüde etkiledi. Son yedi yılda işiniz gücünüz parti yapmak olunca böyle oluyor.

Tek sorun yaşadık orada; Brenin, İrlanda hükümeti tarafından Dublin'in kuzeyinde, Swords'daki Lissadelle islahevinde altı ay geçirdi. O zamanlar hayvan pasaportları çıkmamıştı. Brenin'i altı ay boyunca karantinaya aldılar. O kadar aptalca ve kötü bir sistemdi ki anlatamam. Kuduz aşısı icat edilemeden evvel düzenlenmişti; hem İngiltere hem de İrlanda hükümetleri tıbbın geldiği noktanın yakınından bile geçememişlerdi. Brenin yavruluğundan beri her yıl kuduz aşısını oluyordu, antikorlar zaten kanında mevcuttu. Yine de aynı durumdaki binlerce köpek gibi karantina zamanını doldurmak zorundaydı.

Brenin'i bilmem ama benim yapmak zorunda kaldığım en zor şeydi. Altı ay boyunca hemen her gece ağlayarak uyudum. Onun için doğru bir şey mi yaptım, hâlâ emin değilim. Altı ay bir kurt için oldukça uzun bir müddet. Fakat Brenin her koşula ayak uyduran bir hayvandı; onu diğer köpeklerden ayıran nokta da buydu zaten. Yavruyken bile öyleydi. Hiçbir şey onu ürkütmezdi. Rugger'la yaşananlarda gördünüz... Tek ayak üstünde bile zamanını doldurabilirdi. Fazlasıyla soğukkanlıydı. Pek çok köpek karantinada kaldıktan sonra psikolojik sorunlarla cebelleşirken Brenin'de esamisi okunmuyordu.

Lissadelle'de hayli iyi muamele ettiler ona. Vali Majella, Brenin'e bayılıyordu. Anlaşılabilir bir durumdu sonuçta; İrlanda'ya varlığıyla şeref veren açık ara en güzel "köpekti". O zamanlar Brenin sanki bir malamuteymiş gibi davranıyorduk. Kurtların yasal durumu İrlanda'da çok şaibeliydi. O yüzden bilgilendirme formuna Brenin'in cinsini malamute olarak yazdım. İrlanda'da pek tanınan bir cins değildi; hatta veterinerler bile nasıl görüldüğünü bilmiyordu. Muhteşem güzelliği ve zarif tavırları sayesinde, Majella'dan pek çok iltimas kopardı. En önemlisi, sabahları tüm tesisin etrafında koşmasına müsaade edildi. Brenin bu fırsatı koştuğu her yere işeyerek diğer mahkûmlar üzerinde hâkimiyet kurmak için kullandı. Haftada bir kez onu ziyarete giderdim, perişan durumdaki İrlanda yollarında on saat araba kullanarak... Birkaç saat Brenin'le beraber tesisin etrafında yürürdük. Bir gün kendine hâkim olamayıp Majella'nın alışveriş torbasından donmuş tavuk aşırınca, öncelikleri elinden alındı. Neyse ki çıkmasına az zaman kala olmuştu bu.

Salıverildiğinde yaşadıklarını telafi etmek için elimden geleni yaptım. Her gün uzun uzun koşu yaptık. Haziranda salıverildi, tüm yazı babamların Galler'in batısındaki evinde geçirdik. Aslında pek de babamların evinde denemez; Brenin babamların danuaları,

Bonnie ve Mavi'yi hiç sevmediğinden bahçenin alt tarafındaki karavanda yaşamak zorunda kaldık. Hatta eve gelişinin üzerinden iki saat bile geçmeden Mavi'yi öldürmeye kalktı, hem de birkaç kez. Günlerimizi Freshwater West, Broadhaven South ve favorisi Barafundle sahillerinde koşarak geçiriyorduk. Barafundle kumullarının arkasında zibilyon tane tavşan vardı. Alabama'da yılanlar yüzünden öğretemediğim bir şeyi öğrenme fırsatı buldu orada: avlanmak.

Yazın sonunda İrlanda'ya taşındık. İlk yıl Cork City'nin batı sınırındaki bir banliyöde, Bishoptown'da yaşadık. Brenin'i mümkün olduğunca Alabama'daymış gibi hissettirmeye çalıştım. O yüzden her gün koşuya çıkıyorduk. Genelde Lee Valley Park ve bitişiğindeki tarlalarda koşardık. Bazen de Ballincollig'deki Powdermills Park'a giderdik. Haftasonları rotamız çeşitlenirdi; Inchydoney sahiline, Dublin yolunda Mitchelstown'ı geçtikten sonraki Glengarra Woods'a, Ballycotton'da kayalık gezmeye ve daha pek çok yere. O ara sörf yapmaya başladım. Haftada iki üç kez rüzgârlı Garretstown sahiline giderdik, ben tahtanın üzerinde ayakta durmaya çalışırken Brenin suyla oynardı. Karantinada zor zamanlar geçirmiş olabilir ama burası onun için Alabama'dan çok daha iyiydi. Ha tabii Aziz Patrick sayesinde yılanlar yüzünden endişelenmemize de gerek yoktu.

2

Bir şeyin zorunlu olması onun illa ki tatsız olacağı anlamına gelmez. Tekrar Atlantik ötesine taşınmam gerektiğini biliyordum. Brenin'in karantinaya alınması gerektiğini biliyordum. Ona çok daha uygun bir iklimde ve kırsal bölgede bundan iyi bir hayatı

olacağını biliyordum. Yine de aralık başında Atlanta'ya gidip onu uçağa bindirdiğim günün korkusunu hâlâ atamıyorum üzerimden, hâlâ bununla ilgili kabuslar görürüm. Üstelik uyandığımda da çifte şok yaşarım; çünkü kabuslarımda Brenin'e ihanet ediyorum. Sonra öldüğünü hatırlıyorum. Aziz Francis ve Gubbio kurdunun hikâyesi, kurtla yapılan anlaşma hakkında mutlu bir hikâye. Mutlu, çünkü anlaşmada verilen sözler tutuldu. Fakat kurt ve anlaşmayla ilgili karanlık bir hikâye daha var; anlaşmanın bozulması yüzünden yaşanan korkunç sonuçların hikâyesi.

Fenrisulfr, İskandinav mitolojisinde dev bir kurttur. Oldukça mutsuz bir ailede büyümüş. Midgard yılanı olan kardeşi Jörmungandr, Odin tarafından doğru dürüst -en azından mahkemelerde geçerli olacak kadar düzgün- bir sebep yokken denize hapsedilir. Kız kardeşi Hel, kötülüğü aşikâr, akli dengesi kuşkulu bir kocakarının tek sözüyle ölümler diyarına gönderilir. Buradan tanrılar hakkındaki ilk dersimizi çıkaralım: Onlara güven olmaz. Fenrisulfr, tanrıların ona güvenmemesini gerektiren hiçbir şey yapmamıştır. Aksine, dünyanın sonunda, Rangarok gününde, kaderinin güneşi yutmak olduğu söylentileri yüzünden dev bir kurt için oldukça sade bir hayat sürmüştür. O büyümeye devam ettikçe tanrılar ondan korkmaya başlamış, hayalgücünden gayet yoksun bir şekilde, çözümü Fenrisulfr'i zincire vurup bir köşede unutulmaya terk etmekte bulmuşlardır. Loedingr denilen bir zincir yaparlar evvela, ama bu onu uzun süre zapt etmeye yetmez. Sonra Loedingr'in iki katı sağlamlıkta Dromi adında başka bir demir zincir yaparlar; Fenrisulfr bunu da parçalar. Ardından cücelere başka bir zincir yapmalarını salık verirler. Bu zincir bir kedinin ayak sesinden, bir kadının sakalından, bir dağın temelinden, bir ayının ruhundan, bir balığın nefesinden ve bir kuşun tükürüğünden yapılacaktır.

Burada tanrılar konusunda öğrenmemiz gereken ikinci dersi

görüyoruz. Birinci dersi enikonu açıklar nitelikte. Hepsi pek parlak olmasa da, tanrılar aptal değildir. Çoğu saldırgan ve zararlı olsa da, hepsi için aynısı geçerli değildir. Onların genel özelliği, başkalarının zihinlerinden geçenleri anlamakta kifayetsiz kalmak. Tanrılar hiç zihin teorisi yapamıyor, kendilerini başkalarının yerine koymıyorlar. Empati kuramıyorlar. Dobra dobra konuşmak gerekirse, tanrılar hakkında yapacağım en sağlam genelleme, hepsinin sosyopat olduğunu söylemektir.

Fenrisulfr'in gerçekten buna kanacağını mı sandılar? Aptal bir kurt olduğunu gösteren herhangi bir işaret yok. Onu tarihin en kalın ve ağır demir zincirleriyle zapt etmeyi iki kez deniyorlar, işe yaramayınca neredeyse ipek kuşak gibi gözüken bir şeye bel bağlıyorlar. Fenrisulfr'in hiçbir şeyden şüphelenmeyeceğini mi sanıyorlar? Fenrisulfr işkillenir haliyle. Kesinlikle işin içinde bir acayıplık olmadığını telkin ederler. Odin, annemin üstüne yemin ederim, demiş sözde... Bunu söylerken belki de nükteli bir gönderme yaptığını düşünüyordur kendince. (Zaten nükteli konuşmalar, satır arasında yapılan imalar Odin'in en güçlü tarafı değil, buna dair ortada pek çok yazılı kanıt var.)

Hikâyenin resmî versiyonunda işler bu raddeye geldikten sonra şöyle şekillenir: Tanrılarının en cesuru Tyr, inancının göstergesi olarak elini Fenrisulfr'in ağzına koymak için gönüllü olur; uzuvlarını ulvi bir amaç uğruna asilce feda eder. Fakat mitolojiyi galipler yazar elbette. Belki bir kurtla çok vakit geçirdiğimdendir ama hikâyenin resmi versiyonu bana doğruymuş hissi vermiyor hiç. Hatta bence Tyr bu hikâyeyi sonradan, kendini hikâyenin şampiyonuymuş gibi göstermek inadından uydurdu. Tyr'in tanrılarının cesuru değil, soysuzlaşmış zalimliğiyle en vahşisi olduğundan şüphelenmeden edemiyor insan. Fenrisulfr'in yetiştirilmesine gösterdiği büyük ilgi, çok bilindik ama nedeni belirsiz bir konu.

Fenrisulfr'in yavruluğundan itibaren Tyr yüzünden acı çekmiş olabileceği ihtimali maalesef kuvvetle muhtemel. Şayet böyleyse, ısırılacaklar listesinin en başına Tyr'i koyar. Şüphelendiğim bir başka nokta, Tyr'in elini koymak için gönüllü olması. Bunu Odin emretmiş olabilir; onu uzun ve şiddetli bir acıdan korumak için... Her iki durumda da, Tyr'in Odin'in emrine itaat etmek ya da diğer tanrıların elini zorla Fenrisulfr'in ağzına koymalarına boyun eğmek için gereken cesareti topladığında yüzünün aldığı ifadeyi hayal edebiliyorum. Fenrisulfr Tyr'e göz kırpar, tanrıların en cesuru neredeyse altına pisleyecek kıvama gelir.

Belki de Tyr'in eli buna değer. Belki de Fensulfr tanrıların oyununu oynamaya karar verir. Henüz zamanı gelmemiştir, yıllarca da gelmeyecektir. Ama geldiğinde, Ragnarok'ta, çenesinin üst kısmı gökyüzüne değerken alt kısmı dünyaya değecek kadar büyük olacaktır efsaneye göre. Yine de daha vakit vardır. Zaten oldukça akli başında bir kurt. Zamanını bekleyebilir, tek ayak üstünde bile çeker cezasını. Lyngngvi adasındaki Çığlık adlı kayaya zincirlenmiş olarak geçirir zamanını. Tyr intikam ister elbette. Fensulfr'i sonsuza dek zincirlenmekle yetinmeyen Tyr, kurdun ağzına kılıç sokar. Çenesinden akan salyasından bir nehir oluşur. Bu nehre Umut adı verilir. Onu Ragnarok'a kadar bağlayan zincire de Gleipnir denir, yani Dalavereci.

İşin asıl acı tarafı, Fensulfr'e böyle davranılmasa hikâye nasıl gelişirdi bilinmez. Çokça anlatıldığı üzere, Ragnarok günü Fensulfr Odin'e karşı devlerin yanında olmuş, Odin'in karnını deşerek intikamını almıştır. Tanrılar anlaşmayı bozmasalar ne olurdu, kimse bilmiyor. Hem anlaşmayı bozduktan sonra hangi hakla Fensulfr'in yanlarında yer almasını bekleyebilirler ki?

Atlanta yolunda duyduğum korku sırf Brenin'i çok özleyeceğim için değildi. Özgürlüğüne kavuştuğunda hangi tarafta olacağı-

nı bilememekten kaynaklanıyordu. Tanrıların tarafını mı tutacaktı, devlerin tarafını mı? Acizane bir yorum yapacak olursam -alay ettiğimden de emin olabilirsiniz- tanrılar hangi hakla ihanet ettiklerinden destek görmeyi bekliyorlar?

Efsanenin bazı versiyonlarında tanrılar eylemlerinin kaçınılmaz olduğunu anlıyorlar. Fenrisulfr'i bağlama konusunda başka seçenekleri olmadığını biliyorlar. Ragnarok'ta yenilmeleri gerektiğini biliyorlar; tanrıların devri artık kapanıyor, devlerin devri başlamalı. Fenrisulfr'i zincire vurmanın, onun devlerin tarafında yer almasının yenilgileri için gerekli olduğunu biliyorlar. Gereğini yapacaklarını biliyorlar. Ama bir şeyin gerekli olduğunu bilmek, onu gerçekten yaptığınızdaki ezici yükü azaltmıyor.

Brenin'e Atlanta'da veda etmek içimi burkmuştu. Brenin'im, Buffalo Oğlumun onu bir sonraki görüşümde aynı mı kalacağından yoksa postunun altında yatan başka bir kurda mı dönüşeceğinden emin değildim.

3

Bizim iki kişilik ulusumuzun sözleşme şartları etrafında nasıl şekillendiğini bir filozofun anlaması gayet doğal ve tahmin edilebilir bir durum. Toplum sözleşmesi kavramı, Batılı tarzda düşünce tarihinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bunun öncüsü de 17. yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes'tur.

Hobbes'a göre doğa acımasızdır. Daha sonra Tennyson'ın ta bir edeceği şekilde, eli kanlıdır. İnsanlar da bir zamanlar doğal hayat sürdüler, temelde herkesin savaş halinde olması demektir bu. Kimse güvende değildi, kimseye güvenilemezdi. Ne arkadaşlık

ne de işbirliği mümkündü. Hayvanlar gibi yaşırdık, en azından Hobbes'un düşüncesine göre hayvanlar böyle yaşıyordu. Hayatlarımız genellikle "yalnız, yoksul, pis, vahşi ve kısa"ydı.

Hobbes bir sözleşme, bir anlaşma oluşturduğumuzu iddia etmiştir. Anlaşmanın temeli şuna dayanıyordu: Siz başkalarının hayatına, özgürlüğüne ve mülküne, başkalarının da sizin hayatınıza, özgürlüğüne ve mülkünüze saygı duyması koşuluyla saygı gösteriyorsunuz. Yani siz onları öldürmemeyi kabul ediyorsunuz, onlar da sizi. Başkalarını köleleştirmemeyi kabul ediyorsunuz, onlar da sizi köleleştirmemeyi. Siz başkalarının ev ve mülkünü çalmamayı kabul ediyorsunuz, başkaları da sizinkini. Toplum, "sen benim sırtımı kaşı, ben de senin sırtını kaşıyayım" ilkesine dayanır. Ya da en azından, "siz beni sırtımdan bıçaklamayın, ben de sizi sırtınızdan bıçaklamayayım" ilkesine.

Hobbes vahşilikten, en azından kendi anladığı şekilde vahşilikten medeniyete dönüşümden bahsediyordu. Sözleşme, bu dönüşümü mümkün kılandır. Sözleşmeyi kabul ettiğinizde özgürlüğüne bazı sınırlamalar getirmeyi de kabul edersiniz. Sonucunda daha iyi bir hayat elde etmek için yaparsınız bunu. Toplumun amacı ve gerekçesi budur; ahlakın amacı ve gerekçesi de budur.

Hobbes'un kendimizi eli kanlı, çiğ doğadan medeniyete doğru nasıl taşıdığımız hakkındaki hikâyesi öyle büyük boşluklar barındırıyor ki, 70 kiloluk Brenin bile kolayca geçer o boşluklardan. Hobbes'un hikâyesine göre sözleşmeden önce insanlar vahşidir: eli kanlı, yalnız, yoksul vs. Sözleşmeden sonra medeni olduk, dolaşısıyla hayatımız çok daha iyi bir düzeye taşındı.

Belli ki Hobbes'un hiç aklına gelmeyen bir soru var: O eli kanlı vahşiler nasıl olur da müzakere masasına oturur? Daha da önemlisi, o yaratıkları öyle bir araya getirince neler olur? Sözleşmeden önce Hobbes'un dediği gibi pis ve vahşiysek, anlaşmak için top-

landığımızda bu altın değerindeki fırsatı değerlendirip bir iki rakibimizi öldürmeye ya da o rekabet içerisinde otoritemizi kabul ettirmeye çalışmaz mıydık? Anlaşma toplantısı kan gölüne dönerdi. İnsanlar daha da yoksul, yalnız, pis, vahşi ve hiç kuşkusuz daha kısa yaşardı. İşte mesele de burada: Anlaşmalar ancak medeni insanlar arasında yapılabilir. İnsanların medenileşmesini sağlayan, başlatan bir sözleşme olamaz.

İnsan medeniyetinin toplum sözleşmesiyle kurulmuş olamayacağına dair apaçık gerçeklere rağmen bazı filozoflar medeniyeti bu şekilde biçimlenmiş gibi düşünmenin faydalı olacağını iddia ediyor. Onlara göre, insanların bir anlaşma kurallarına göre yaşamayı kabul ettiğini, daha sonra da kuralları oluşturduğunu hayal ederek adil bir toplumun, eşit bir medeniyetin nasıl olacağını anlayabiliriz. Zamanında bu görüşe katılıyordum ama şimdi aynı fikirde değilim. Artık anlaşmanın öneminin aslında bizimle ilgili neler ortaya koyduğunda yattığını düşünüyorum. Bir kez daha söylüyorum, bu insan doğasının hiç de övünülecek bir yanı değil.

Bazen mesele bir teorinin ne söylediğinden ziyade neyin önemini vurguladığıdır. Teoriler her zaman belli varsayımlara dayanır. Bunların bir kısmı gayet açıktır, teoriyi ortaya koyan bunların farkındadır ve belirtir. Fakat gizli varsayımlar vardır hep. Bazıları hiçbir zaman açığa çıkarılmaz. Bu noktada filozofun kadim bir görevi vardır. Toprağı eşelemek yerine, teorinin derinlerine iner. Yeteneği ve sabrı izin verdiğince teorinin temelinde yatan gizli varsayımları ortaya çıkarır. Teorinin işaret ettikleri, ortaya koyduklarından daha kıymetlidir çoğu zaman.

Toplum sözleşmesi teorisi neye işaret ediyor, ne gösteriyor? Ahlak ve medeniyetin kuruluşu ve meşruiyetine dair bir hikâye olsa gerek. O zaman soru şu: aslında ne hakkında? Yanıt: iki şey hakkında. Bir tanesi diğerinden daha bariz ama ikisi de onur verici, övünülecek şeyler değil.

4

Toplum sözleşmesinin gösterdiği ilk şey, insana, daha doğrusu maymun cinsine has bir güç saplantısıdır. Teorinin aşikâr ettiği sonuç, sizden zayıf olanlara karşı hiçbir ahlaki yükümlülüğünüz bulunmadığıdır. İnsanlarla bir veya iki sebepten ötürü anlaşsınız: size yardım edebilirler diye, size zarar verebilirler diye. Yardıma mı ihtiyacınız var? Endişelenmeyin, ihtiyaç halinde başkasına yardım etmeyi kabul ederseniz o da size yardım edecektir. Kendinizi cina-yet, saldırı ya da kölelikten korumak mı istiyorsunuz? Sorun değil, başkalarına bunları yapmamayı kabul ettiğiniz takdirde onlar da size yapmamayı kabul eder. Fakat bunlar size yardım edemeyecek ya da zarar veremeyecek insanlarla anlaşmanız için hiçbir sebebi-niz olmadığı anlamına gelir. Tüm bu anlaşma kavramı ancak taraf-lar arasında -pürüzlü de olsa- bir güç eşitliği varsayımıyla anlam kazanıyor. Anlaşmayı kabul ederken herkesin aklındaki budur. So-nuç olarak, kendinizden önemli oranda zayıf biri, size ne yardımı ne de zararı dokunacak biri, anlaşmadan muaf oluyor.

Hatırlayalım ki medeniyet, toplum ve ahlak için dayanak ola-cağı beklenen anlaşma bu. Anlaşmadan muaf tutulanlar toplum-dan da dışlanırlar. Ahlak sınırlarının dışında kalırlar. Sizden büyük ölçüde zayıf olanlara karşı herhangi bir ahlaki yükümlülüğünüz yok. Medeniyete anlaşma bağlamında baktığınızda ortaya bu so-nuç çıkar. Ahlakın amacı daha fazla güç edinmektir: toplum söz-leşmesi teorisinin işaret ettiği ilk şey, teorinin dayandığı ilk varsay-ım budur. Vahşilik ya da medeniyet: gerçekte hangisinin eli kanlı?

Daha derinlere indiğimizde ikinci gizli varsayımına ulaşıyoruz. Anlaşma, menfaat beklentisiyle bir şeylerden fedakârlık etmeye dayanıyor. Karşılığında daha iyi şeyler kazanma beklentisiyle bir şeylerden vazgeçiyorsunuz ancak. Korunmak için özgürlüğünüzü

satıyorsunuz, çünkü size göre korunmak özgürlükten üstün bir konumda. Korunma sağlayabilmek için, başkalarının sizin çıkarlarınızı koruması için siz de başkalarının çıkarlarını korumaya gönüllü olmalısınız. Bu zamanınıza, enerjinize, paranıza, güvenliğinize, hatta hayatınıza bile mâl olabilir. Anlaşmanın korunma koşulunu elde edebilmek için yaptığınız fedakârlıklar her zaman ufak tefek olmayabilir, bazen büyük şeyler ortaya koymanız gerekir. Bunu da sırf karşılığında daha iyisini elde edeceğinize inanarak yaparsınız.

İşte kritik boşluk burada yatıyor. İlla ki özgürlüğünüzü satmak zorunda değilsiniz. İlla ki bu fedakârlıkları da yapmak zorunda değilsiniz. Önemli olan aslında o fedakârlıkları yapmanız değil, başkalarının yaptığınızı sanmasıdır. Siz benim arkamı kollarsanız ben de sizinkini kollarım, diyorsunuz. Gerçekten kollayıp kollamamanızın bir anlamı yok. Önemli olan onların öyle sanması. Fedakârlığınızın ne kadar sahici olduğunun önemi yok. Anlaşmada görüntü her şeydir. Şayet ki anlaşmada gerekli kılınan fedakârlıkları yapmadan ödülünüzü alabiliyorsanız, zamanını, hayatını, her şeyini ortaya koyarak fedakârlık yapan o aptallardan çok daha avantajlı bir duruma geçersiniz. Anlaşma doğası itibariyle dalavereleri ödüllendiriyor. Anlaşmanın derininde yatan, yapıtaşlarını oluşturan budur. Eğer dalavere yapabiliyorsanız, hiçbir şeyden ödün vermeden anlaşmanın tüm nimetlerinden faydalanabilirsiniz.

Kendi kendimize yalancının mumu yatsıya kadar, der dururuz. Fakat içimizdeki maymun bunun hiç de doğru olmadığını adı gibi bilir. Beceriksiz ve basit yalancıların mumu elbette söner. Ortaya çıktığında da sonuçlarına katlanırlar. Toplumun dışına itilir, dışlanır, aşağılanırlar. Ama aslında maymun cinsinin aşağıladığı, hakir gördüğü şey yalancının beceriksizliği, toyluğudur. İçimizdeki maymun kandırmanın kendisini aşağılamaz, aksine ona hayranlık duyar. Anlaşma dalavereyi değil, becerikli bir şekilde icra edilen dalavereyi ödüllendirir.

Anlaşma sözde biz insanları medenileştirir. Fakat aynı zamanda kandırmaca yapmaya iten sürekli bir baskı oluşturur. Bizi medenileştiren şey aslında düzenbaz yapandır. Kandırmacanın kuraldan ziyade istisna olduğu durumlarda anlaşma işler. Herkes birbirini başarılı bir şekilde kandırsaydı, toplumsal düzen veya uyum gibi şeyler mümkün olmazdı. Anlaşma sayesinde birer dalavere avcısına dönüştük. Daha becerikli düzenbazlar olma dürtüsü, yapılan dalavereeleri tespit etme konusunda daha da yetenekli hale gelmemizle birlikte ilerledi. İnsan medeniyeti ve nihayetinde insan zekâsı, bir tür silahlanma yarışının ürünüdür; nükleer savaş başlıkları ise yalancılardır. Medeniyseniz ve yalancı değilseniz, muhtemelen iyi bir yalancı olmadığınız içindir.

Bu bize dair ne söylüyor? Ne tür bir hayvan en kıymetli varlığını, ahlakını bir anlaşmaya dayandırır? Ne tür bir hayvan, üyelerinin kabul ettiği farazi bir anlaşma bağlamında adil bir toplumun nasıl olması gerektiğine karar verebileceğimizi düşünür? Bir kurt için bunun yanıtı oldukça aşikârdır: dalavereci.

5

Toplum sözleşmesi hakkında bir kitap yazmıştım. Brenin'in uzmanlığından esinlenerek... İrlanda'da birlikte geçirdiğimiz ilk Noel'de ailemi ziyarete, Galler'e gidiyorduk. Bonnie ve Mavi için içten içe aksini hissetse de, Brenin Galler'e gitmeyi severdi. Annem onu benden farklı yollarla sevindiriyordu; peynir mucizesini ilk orada keşfetti. Ona aldığım etin etrafı peynirle çevrili olurdu ama açık ara en sevdiği şeyin peynir olduğu hiç aklıma gelmezdi. Annem peynirli yemekler pişirdiğinde Brenin'in mutfakta bu-

lunmaması söz konusu bile olamazdı. Yere oturur, başka hiçbir köpekten duymadığım tuhaf, tarif edemediğim bir ses çıkarırdı. Havlamayla uluma arasında kesik kesik, ince bir ses... Kurtlar havlamaz. Köpekler havlar ve bu aslında, “Buraya gel, bana yardım et. Ne olduğunu bilmediğim bir şey var burada...” demektir. Brenin havlamazdı. Gerçi ara sıra ulurdu. Heyecandan yerinde duramazken, “woa, woa, woa” şeklinde bir *stakkato** tuttururdu. Eğer ortada peynir varsa bu kaçınılmazdı. Yerinde zıplayıp durur, hiçbir zaman görmediğim ve göreceğimi de sanmadığım bir şekilde yalvarırdı. Sonunda annem ona bir parça peynir verir ve her şey başa sarardı. Brenin bununla birkaç saat oyalanırdı, hele ki yemeği hazırlamak uzun sürdüyse. Bu, bir noktadan sonra sadece yemeğin hazırlanışıyla sınırlı kalmadı; annem buzdolabına şöyle bir yaklaşırsa Brenin heyecandan kendini kaybeder oldu.

O Noel’de İrlanda feribotuyla Rosslare’den Pembroke’a gidiyorduk. Yolculuk yaklaşık dört saat sürerdi. Brenin’in benimle üst kata çıkmasına müsaade edilmiyordu. Onu güvertedeki kafeslere koymaktansa arabada bırakmayı tercih ettim. Daha evvel yaptığım bir şeydi, kötü bir durumla karşılaşmamıştık. Yola çıkmadan önce -genellikle Rosslare sahilinde- Brenin’i yormak için uzunca bir yürüyüşe çıkarırdım. Tam Milford Haven’dan geçerken, Pembroke’a varmaya çok çok on dakika kala kitaptan kafamı kaldırıncaya Brenin’i görüverdim. Üst kattaki yolcu bölümünün restoranına doğru mutlu mutlu koşturuyordu. Birkaç çalışan onu yakalamaya çalışıyormuş gibi yaptı ama aslında aralarında belli bir mesafe bırakmaya özen gösteriyorlardı. Brenin’e seslendim. Beş yıl evvelki Aç Adam hadisesinde olduğu gibi, yakalandığını anlayınca Çakal gibi olduğu yerde kalakaldı.

Arabanın camını içeri hava girsin diye açık bırakmıştım. Yol-

* Kesik kesik, kısa ve keskin sesler için kullanılan müzik terimi.

culuğun bir aşamasında camı zorlayıp dışarı çıkmayı başarmış. Araba güvertesinin kapısının kapalı olması gerekiyordu ya, kanaldan yukarı çıkarken açık bırakmış olacaklar... Böylece kaçabilmiş. Dört kat yukarı çıkmıştı; belki beni arıyordu, belki de yemeğin kokusunu takip ediyordu. Restorana varabilseydi neler olacağını düşünmek bile istemiyordum. Çantasında yiyecek olup da düzgün kapatmayan öğrencilerle yaşananları gayet net hatırlıyordum. Müşteriler restorandan çılgık çılgıca kaçışırken, Brenin'in pençelerini masaya koymuş vaziyette, ilk önce peynirli olanlardan başlamak üzere arkalarında bıraktıkları yemeğin tadını çıkardığını gözümde canlandırabiliyordum.

Noel dönüşü restoranda herhangi bir katliam yaşanmasın diye önlemimi aldım; camları çok az aralık bıraktım. Sonradan ortaya çıktı ki oldukça yanlış bir karar vermişim. Brenin arabayı parçalamış. Ben neler olduğunu fark ettiğimde işi çoktan bitmişti, geriye kalan şeye araba demeye bin şahit lazımdı. Koltukları lime lime etmiş, kemerleri çiğnemişti, yer döşemeleri parça pinçik haldeydi. Arabanın içinden dışarısı görünmüyordu. Kocaman bir köpek maması paketini parçalayıp kırpıntılarını her köşeye saçması da cabası.

Feribot çalışanları feci eğlenmişti. Beni aşağıya, arabamın, daha doğrusu arabamdan artakalanın yanına çağırdıklarında birkaç dakika inanamayarak gözlerime bakakalmışlardı. Dönüş yolunda arkamı görebilmek için döşemeden sarkan parçaları kesip atmam gerekiyordu. Görevlilerden birinin yanında bıçak olduğunu görünce ödünç istedim. Görevli tuhaf bir şekilde direktip vermek istemedi. Konuşunca anladım, meğer Brenin'i öldüreceğimi sanmış. Sanki yapardım da! Şoka girince hemen öğretmen moduna bürünüyormuşum. Ona olanlardan hiç de memnun olmamama rağmen Brenin'i sorumlu tutamayacağımı açıkladım. Pis pis sırıtan

görevliye bakarak Brenin'in ahlaki sorumlulukları olan bir yaratık olmadığını söyledim. Onun ahlak öznesi değil, ahlak hastası olduğunu söyledim. Yaptığının ne olduğunu anlamıyordu, bu yüzden yanlış olduğunu da kavrayamıyordu. Sadece öyle yapmak istemişti. Brenin tıpkı diğer hayvanlar gibi hakları olan bir yaratıktı, belli bir muameleyi ve hayat tarzını hak ediyordu. Ancak bu haklar yüzünden üzerine sorumluluk yüklenemezdi. Daha sonra kendine saygılı her filozofun bu koşullar altında yapacağını yaptım: Eve gidip bununla ilgili bir kitap yazdım.

Temeldeki fikir, anlaşmayı daha eşit bir hale getirerek hayvanları da toplumsal sözleşmeye dahil etmektir. Bir düşünün, bir grupsunuz ve pizza sipariş ettiniz. Herkesin pizzadan eşit bir dilim almasını nasıl sağlarsınız? Kolay yolu var. Bir kişinin bölmesine izin verin, o kişi payına düşeni en son alsın. Eğer kendilerine hangi dilimin düşeceğini bilmezlerse işlerine gelecek şekilde bölemezler; eşit olarak dilimlemekten başka seçenekleri kalmaz. Şimdi pizzayı toplum olarak düşünün. Pizza meselesinde herkesin eşit dilim almasını, dilimleyen kişinin payına hangisinin düşeceğini bilmeden dilimlemesiyle sağladığımız gibi, eşit bir toplum kurmak için bir kişinin toplumun nasıl düzenleneceğine karar vermesine izin verilsin, ama o kişi bu düzen içerisinde hangi rolde olacağını bilmesin. Bu yaratıcı fikrin babası Harvard filozofu merhum John Rawls'dur. Yönteme de "özgün konum" adını vermiştir.

Rawls özgün konumu anlaşmanın daha eşit olması için kullanır: Rawls'a göre toplumsal adalet eşitliğe indirgenir. Bana kalırsa, bu kuramını geliştirirken önemli bir eşitsizlik kaynağını gözden kaçırmıştır. Toplum düzenlemesi yaparken kim olduğunuzu ve nelere değer verdiğinizi bir kenara koymanız gerektiğinde ısrar eder. Erkek mi dişi mi, beyaz mı siyah mı, zengin mi fakir mi, zeki mi aptal mı olacağınızı bilmiyorsunuz. Dindar mı ateist mi, bencil

mi fedakâr mı olacaksınız, onu bile bilmiyorsunuz. Yine de kim olduğunuzu ve neler yapabildiğinizi bilebiliyorsunuz; insan olduğunuzu, mantıklı bir yaratık olduğunuzu biliyorsunuz. Bence anlaşmanın daha eşit olması için bu tip bilgileri bir kenara koymalısınız. Rawls'un -kendisi farkında olmasa bile- alttan alta bu bilgilerin ayrı tutulması gerektiğini savunduğunu belirtelim. Sonuç, Rawls'un şahsen nefret edeceği türde bir Rawlsçu sözleşmeciliğin ortaya çıkması oldu. İşin iyi tarafı, yalnızca hayvanların değil gelecekteki sözleşmelerden muaf tutulan insanların da sözleşme kapsamına girmesi oldu: bebekler, ihtiyarlar, deliler, vs. Yani kısaca: zayıflar.

6

Ortaya *Animal Rights: A Philosophical Defence* (Hayvan Hakları: Bir Felsefi Savunma) adlı kitap çıktı. İlk basımını bulabilirseniz kapakta Brenin'in resmini görebilirsiniz. İlk kitabım değildi ama Alabama'daki yedi yıllık parti dönemimin ardından kariyerimi tekrar rayına oturtmamı sağlayan kitap oldu. Üstelik karşılığında ödemedim gereken bedel sadece değersiz bir araba ve etsiz bir hayatı.

Brenin'in bir şeyleri mahvetme iştahının bana o günkü getirisi buydu. Elbette halihazırda toplumsal sözleşme açısından ahlak görüşlerini inceliyor olmasam jetonum düşmezdi. O sıra bununla ilgili bir yüksek lisans dersi veriyordum. Olayların talihsiz bir biçimde kesişmesi vejetaryen olarak tatsız bir gelecek edinmeme sebep oldu. Özgün konumda olsaydım, özgün konumun benim önerdiğim daha eşit versiyonunda tabii, hayvanların et için yetiştirildiği bir dünya düzeni oluşturmazdım. Perişan bir hayat sürüp

korkunç ölümlerle yüzleşiyorlar. Hem türlere dair bilgiler cehalet perdesinin ardına gizlenmeli; belki bir gün ben de o hayvanlardan biri olacağım. Özgün konumdayken böyle bir düzen seçmek çok mantıksız olurdu. Bu yüzden böyle bir dünya ahlak dışıdır. Sulu kırmızı eti, kızarmış tavukları özlüyorum, bu yüzden benim açımdan biraz talihsiz oldu. Fakat ahlak da rahatımızı bozmaya eğilimlidir.

Bir süreliğine vegan bile oldum. Ahlaki açıdan konuşmak gerekirse, öyle olmayı sürdürmeliyim de: hayvanlar için tek tutarlı, ahlaki konum bu. Nasıl ki kötülük potansiyelimi tam olarak kullanmıyorsam iyilik potansiyelimi de kullanmıyorum. Brenin'e vejetaryen yemek yedirip aynı intikamı ondan da almak istedim; kabul etmedi. Verdiğim hayvansal ürünlerden tamamen arındırılmış köpek mamasını ağzına bile sürmedi. Haksız da sayılmaz. İçine biraz alıştığı mamalardan karıştırıp versem yedi belki ama o zaman da ne anlamı kalırdı... Sonunda ikimiz de feragat ettik: ben vejetaryen oldum, o da peskateryan* oldu. Vejetaryen kuru mamayla bir kutu ton balığını -yunus dostu olmasına ve cıva seviyesi yüzünden sarıkanat ton balığı olmamasına özen göstererek karıştırdım. Bazen içine birkaç parça peynir koyardım. Umarım et yemeyi benim kadar özlememiştir. Ben hâlâ özlüyorum. Bu yeni beslenme düzenini daha çok sevdiğinden şüpheleniyorum aslında, bilhassa peynir koyduğum zamanlarda. Sevmiyorsa da ne yapayım yani, bunu arabamı parçalamadan önce düşünecekti, güvertedeki görevliye söylediklerime de başlarım şimdi...

Ona yeni bir beslenme düzeni getirmem ahlaki bir davranış değil miydi? Kimileri ahlaki olmadığını söyledi bana. Diğer türlü-sünü düşünelim. Günde birkaç kutu etli köpek mamasına ilaveten bir kutu et. Zaten daha evvel yedikleri birkaç ineğe denk gelmiş-

---

* Vejeteryan gibi, et yemeden ama deniz mahsullerini yiyerek beslenme türü.

tir. Kuru mamanın söylendiği kadar et içermediğini varsaysak bile aynı kapiya çıkar. Brenin yeni yemeğini pek sevmiş gibi görünüyordu. Eskiden nasıl iştahla yiyorsa yine aynıydı. Ayrıca bir kutu ton balığının kuru köpek mamasından lezzetli olduğuna da eminim. Yeni yemek düzeniyle ona verilecek sıkıntı minimum düzeye çekilebildi. Hem böylece birkaç ineğin ölümünün önüne geçebildik. Yemek istemese, daha az yese, kilo verse ya da rahatsızlansa durum başka olurdu tabii. Brenin'in nispeten ufak tefek çıkarlarıyla ineklerin hayati çıkarları arasında bir dengeleme yapmaktı işin özü. Bu da temelde vejetaryenliğin özünde yatan ahlaki durumdur: Hayvanların perişan bir hayat ve korkunç bir ölümden kaçınmaktaki hayati çıkarları, insanların ufak damak zevklerinden üstün gelir. Elbette vejateryen yerine peskateryan olması ton balıkları için biraz kötü oldu ama onlar ineklerden çok daha iyi hayatlar sürüyor. En azından kendime bunu söyleyip durdum.

7

Önceden de anlatmaya çalıştığım gibi, anlaşma iki şey arasındadır: güç ve dalavere. Yakın zamanda anlaşma üzerine yazılan pek çok şey gibi kitabım da güç eşitsizliklerinin ahlaki kararlar üzerindeki etkisinin nasıl en düşük düzeyde tutulabileceği hakkında. Fakat asıl sorun el değmemiş olarak öylece duruyor. Anlaşmadaki asıl yanlışları onu daha eşit bir hale getirerek tespit edemezsiniz. Esas mesele dalavere ve altında yatan: hesap. Anlaşmanın maymunlar arasındaki etkileşimi düzenlemek adına maymunlar tarafından icat edilen bir araç olduğunu düşünüyorum artık.

Neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlaşmanın bize sunduğu

mercekten görürsek, temelde yabancılar için tasarlanan bir ahlak görüşüne çıkarız. Böylesi bir ahlak, birbirini neredeyse hiç tanımayan ve birbirlerinden illa ki hoşlanmayan insanlar arasındaki etkileşimleri düzenlemeyi hedefler. Ahlakı bu açıdan düşündüğümüzde elbette adalet ve eşitliğin en temel ahlaki erdem olduğu kanısına varıyoruz: Rawls'un deyimiyle, toplumsal kurumların "ilk erdemi". Peki ahlaki açıdan, yabancılar birbirlerine eşitliğin dışında nasıl davranmalıdır?

Yabancılar için ahlakın yanı sıra, sürü içerisindekiler için geçerli olan başka bir ahlak söz konusu. Hobbes doğanın elinin kanlı olduğunu düşünüyordu. Doğa denince benim aklıma altı aylık Brenin'i ilk kez evime getirişim geliyor: kocaman, kahverengi, yumuşacık, yıkıp geçen bir oyuncak ayı gibiydi. Çünkü o beraber yaşamaya başlamadan önceki haliydi, benim medeniyetime girmeden önceki hali. Doğa, medeniyet dediğimiz şeyden daha eli kanlı değil; herkesin herkesle savaşıması gibi bir durum da yok. Kurtların ömürleri kısa olabilir, ama bizimkiler de öyle olabilir. Yalnız değil, yoksullukları da sadece bizim ölçtüğümüz şeylerde geçerli.

Eve ilk kez geldiği o mayıs akşamında Brenin'le geçirdiğimiz bir saat, perdelerimin ve klimamın bu yumuşak düşmanını sevme yetmişti bile, her daim de sevecektim. Elbette bana yardım edebilecek durumda değildi, beni kolayca yaralayabilirdi de; üstelik bunları değiştirmek için yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Aramızda bir anlaşma olduysa bile sınırlı bir anlaşmaydı, temel ve ilkel ahlaka dayanıyordu. Bu ahlak, eşitliği değil sadakati salık veriyordu.

Brenin'i peskateryan yapmaya kalkmam bu açıdan sıradışıydı. Hiç tanımadığım, tanımayacağım hayvanların çıkarlarını kendi kurdumun çıkarından üstün tuttuğum sayılı durumdan biriydi. Bu kez sadakat yerine eşitliği benimsedim. İtiraf edeyim, sadakatin talepleri cüzi miktardaydı; Brenin olsa olsa biraz sıkıntı çekerek yeni

beslenme düzenine alışabilirdi. Üstelik eşitliğin getirileri çok açıktı. Ama dediğim gibi, bu nadir rastlanan bir durum. Ahlaki ikilemleri tartıştığımız sırada öğrencilerime hep şunu söylerim; Brenin ve benle bir cankurtaran botuna düşseniz, hakikâten bahtsızsınız demektir. Şaka yaptığımı sanıyorlar.

Sürüdekilerin talepleriyle yabancıların taleplerini dengelemek ahlakın en çetrefil yanlarından biridir: adaletin gereklilikleri ve ısrarlı sadakat çabası. Felsefe tarihinin büyük kısmında ahlakın yabancılar için olduğu açıkça vurgulanmıştır. Hiç de tesadüfi bir durum olduğunu sanmıyorum, maymun kökenlerimizden geliyor. Toplum yabancıardan oluşan bir topluluk olarak düşündüğümüzde, ahlakı da herkes için en iyi sonucu elde etmeyi denediğimiz bir tür hesaplama olarak algılarız, “en iyi” standardı her neyse... İçimizdeki maymunun en iyi yaptığı şey de hesaptır. Kandırırız, fesat çıkarırız, ihtimalleri hesaplarız, olasılıkları tartarız; bu sırada hep bir fırsat kollarız. Hayatımızdaki en önemli ilişkiler artı-eksi, kâr-zarar açısından hesaplanır. Benim için en son ne yaptın? Beni tatmin ediyor musun? Seninle olmak bana ne kazandırır, ne kaybettirir? Daha iyisini bulabilir miyim? Geleceğe yönelik hesaplardan ziyade topluma yöneltilen ahlaki hesaplar bu temel yeteneğin uzantılarıdır. Biz maymunlar için anlaşma bağlamında düşünmek çok doğal. Çünkü anlaşma, kazanç beklentisiyle kasten fedakârlık yapmaktır. Anlaşmanın temeli derinliklerimizde yatan bir şeyi kanunlaştırmak, açıklamaktır. Hesaplama anlaşmanın merkezindedir, içimizdeki maymunun kalbindedir. Anlaşma maymunların maymunlar için yaptığı bir icattır; maymunun kurtla ilişkisi hakkında hiçbir şey söyleyemez.

Neden köpeklerimizi severiz, en azından aramızdan bazıları neden seviyor? Ben neden Brenin’i sevdim? Biraz metaforik konuşmam gerek; bence köpekler ruhumuzun çok uzun zaman ev-

vel unutulmuş, derindeki kısımlarına hitap ediyor. Orada ihtiyar bir halimiz var, maymun olmadan evvelki halimiz. Bir zamanlar olduğumuz kurt var orada. Bu kurt, mutluluğun hesap yaparak ulaşılabilecek bir şey olmadığını farkında. Gerçekten anlamlı bir ilişkinin anlaşılmaya dayanmayacağını biliyor. Sadakat önce gelir. Kıyamet kopsa bile aklımızdan çıkarmamamız gereken budur. Hesaplama ve anlaşma hep daha sonra gelir; ruhumuzun maymun yanı köpek yanından hep sonra gelir çünkü.

VI

Mutluluk ve Tavşan Peşinde

1

İrlanda yıllarımızda Brenin hayatının baharını yaşıyordu. Hakikâten devasa boyuttaydı, omuzlardan yaklaşık 90 santim olmuş, neredeyse 90 kiloya ulaşmıştı. Çocukluğumdaki danualar kadardı boyu, ama onlardan çok daha güçlü bir yapısı vardı. Bacakları tıpkı annesi gibi uzundu, ayakları yumruklarım kadardı. Kalınlaşmış, babası gibi kalıplı olmuştu. Devasa omuzlar üzerine yerleştirilmiş kafası geniş bir takoz gibiydi. Göğsü derin, poposu ufaktı. Onu en çok boğalara benzetirdim. Alabama'daki gençlik günlerinden sonra gerçekleşen bu değişimi düşündüğümde aklıma hep Dylan Thomas'ın *Matem* adlı şiiri, oradaki çelimsiz kedinin kalıplı bir boğaya dönüşmesi gelir. Burnundan doğru uzanan siyah çizgi belli belirsiz kalmıştı. Gözleri hâlâ tuhaf, badem rengiydi. Brenin'in fazla fotoğrafı yok bende, o zamanlar pek çekmezdim, ama şöyle bir geriye dönüp onu gözümde canlandırmaya çalıştığımda üçgenler geliyor aklıma. Bilincimin önünde dolanıp duran hep üçgenler: kafası ve burnundan oluşan üçgen, ön gövdesinden bacaklarına uzanıp ayaklarında biten üçgen... Burnunun siyah çizgisi ve sarı badem rengi gözleri tüm bu üçgenlerin ortasındaki merkez noktası.

Bir yıl kadar Cork'da kaldıktan sonra Brenin'in benden daha çok ayaklı ve ıslak burunlu bir arkadaşa ihtiyacı olduğuna karar verdim. Zamanında tıpkı *Tuscaloosa News*'te bakındığım gibi *Cork Examiner*'da ilanlara bakmaya başladım. Malamute ilanı gördüm. Hem şaşırtıcı hem de rahatsız ediciydi. Malamute, Arktik iklim köpeğiydi, haski benzeri ama daha uzun ve büyük bir kızak köpeği. Dahası, İrlanda'ya sokarken doldurduğum forma Brenin'in malamute olduğunu yazmış, soranlara da öyle söylemiştim. İrlandalılar -nedendir bilinmez- büyük köpeklerden korkar. Birileri kurt olduğunu anlasa sınır dışı edilebilirdik, hatta daha kötüsü bile olabilirdi. İşe giderken yaptığımız günlük yürüyüşlerde uğradığımız bir köşe başı dükkânı vardı. Bir gün dışarıdaki tabelalada "Kurt" başlığını gördüm; altında bir kurt kırmasının (daha küçükçe) sonu kötü biten hikâyesi anlatılıyordu. Evinden kaçıp Kuzey İrlanda'nın kırsallarında dolaşmaya çıkmış. Olay kuzeyde gerçekleşmesine rağmen ülke genelinde basın çıldırmış vaziyeteydi. Tabii bana peynirli sandviç ve kola getiren kadın da öyle. Artık görmeye alıştığı Brenin'e dönüp de bakmadan, her zaman ki cahil zırvalarından birine başladı. Ya çocuklar ne olacaktı? Yasaklanmalılar. Onlar katil. Sonunda muhtemelen yiyeceği var mı diye bakmak için uğradığı aptal bir çiftçi kurdu vurmuş. Esnaf ve Erin'in çocukları huzur içinde uyuyabileceklerdi artık. Yani Clark Kent gibi Brenin'in de kimliğini gizlemesi için yeterli sebep mevcuttu. Bunu da malamute yalanıyla başarabiliyordum. İrlanda'da neredeyse kimse malamuteleri bilmiyordu. Ben de bu şekilde devam edeceğine güveniyordum.

Ertesi gün Country Clare'de, Ennis'in hemen dışındaki küçük köye gittik, yaklaşık üç saatlik mesafedeydi. Yavrunun babası gerçek bir malamuteymiş; neredeyse Brenin kadar büyük, kahverengiydi. Tabii ki Brenin onu hiç sevmedi. Annesiye hiç de malamute

değilmiş. Ufak bir Alman çoban köpeğiydi, hayatımda gördüğüm en çirkin çoban köpeği olabilir.

Tecrübelerime göre, iki alâkasız köpeğin çiftleşmesiyle ortaya çıkan yavru çirkin olan tarafa benziyor. O yüzden bunlara ilişmeyeyim dedim. Ama yavruları görünce fikrimi değiştirdim. Yavrular bir garajda, pislik ve pire içerisindeydi. Birini kurtarmam gerek, diye düşünüp aralarındaki en büyük dişiyi seçtim. Yavrulara hiç dayanmam ama eve gidene kadar midem bulandı. Harika, artık bir on yıl çirkin bir Alman çoban köpeğine mahkûmum, diye düşündüm. Sonradan şanslı olduğum ortaya çıktı. Görebileceğiniz en nazik, cesur ve zeki köpek oldu. Ayrıca hiç de çirkin değildi. Adını Nina koydum. En sevdiğim kitaplardan *Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği*'ndeki Anna Karenina'dan gelen Karenin adlı köpeğin kısaltması olarak seçtim.

Brenin'e köpek cinsinden bir arkadaş olsun diye köpek almak istemiştim ya, hiç de memnun olmadı. Nina yavruyken Brenin'e bir dakika olsun huzur vermedi, ona işkence edip durdu. Kısa zamanda vahşi mirasını ona karşı kullanmaya başladı. Brenin'e yediklerini kusturmayı öğrendi. Birkaç saniye burnunu yalaması bunun için yeterliydi. Brenin kafasını çevirmeye çalışsa da nafiye, Nina hiç vazgeçmezdi. Ondan sonra da Brenin'in çıkardıklarını afiyetle mideye indirirdi. Hem üzücü hem de iğrenç bir sahneydi. Çok geçmeden şişman bir yavru oldu çıktı. Brenin'se zayıfladı. Sonunda Brenin bahçede Nina'nın erişemeyeceği bir yer buldu; neredeyse bir buçuk metrelik dikey bir bankın üzerinden atlaması gerekiyordu. Özellikle yemekten sonra oraya çekilip birkaç saat geçirirdi. Nina da aşağıda beyhude çabalarla zıplar, bağırırdı. Brenin'in tatili anca birkaç hafta sürebildi. Nina yanına çıkabilecek kadar büyüdü. Bu arada kaybettiği kiloları geri alabilmişti neyse ki.

Bitmeyen işkencelere rağmen Brenin, Nina konusunda olduk-

ça korumacıydı. Ne başka köpeklerin ne de başka insanların ona yaklaşmasına müsaade ediyordu. Nina'yı aldığım hafta gerçekten şanslıymışım. O geldikten birkaç gün sonra, gece yarısına doğru bahçeden sesler geldi. Bahçenin etrafı iki buçuk metre uzunluğundaki çitlerle çevriliydi, yani kazara girilmesi imkânsızdı. Sesi ben duymadım ama Brenin duymuş, anında fırlayıp soluğu pencerenin önünde aldı. Ön patilerini pervaza dayayıp dışarı bakmaya başladı. Çıkmasına izin verince eskiden Nina'dan kaçmak için gittiği yere doğru koştu, bir ağacın arkasında gözden kayboldu. Geri döndüğünde bir adam yakalamıştı! Görebileceğim mesafeye kadar getirip yere çakıverdi. Bundan sonrasını anlatmak istemiyorum çünkü pek adetim olmayan biçimde davrandım. Senelerce Amerika'da yaşamıştım, kendimi savunmam gerektiğinde Amerikan haletiruhiyesinden çıkamamış olduğumu anladım. Aklıma ilk gelen düşünce, "Aman Tanrım, ya silahı varsa? Oğlumu vuracak!" oldu. O telaşla bahçeye koştum, "Kımıldama kahrolasica!" gibi Amerikanvari laflarla bağıra çağıra adamı tekmelemeye başladım. Kımıldadı; gerçi boğazına sarılmış bir kurt ve saçma sapan küfür ve tekmeler savuran bir adam varken kımıldamaması zor olurdu zaten. Sonunda ortalık sakinleşti. Benim yaşlarımda, iri yarı bir adamdı. Tek başıma olsam eminim bana çok sorun yaşattırdı. Adamı tek kolunu geriye, diğerini de omzundan doğru bükerek çift kaleye aldım. "Bahçemde ne işin var?" diye sordum. "Hiç..." dedi. Evin dışına sürükleyip sokağa doğru resmen fırlattım adamı.

O zaman telefonum yoktu, polisi arayamadım. Damarlarımdaki adrenalinin etkisi geçmeye başlayınca bunun ne kadar kötü bir fikir olduğunu idrak etmeye başladım. Yaptığımın tiksінçliğı anca dank etti. Bu hadise Amerika'da olsa, komşular da polis de tebrik ederdi. Ama İrlanda'da mülke izinsiz giren kişilere saldırtmak üzere kurt beslemek oldukça münasebetsiz görünecek, büyük

tepki toplayacak bir işti. Neyse ki ekim sonuydu, hava soğuktu da adamın kocaman bir montu vardı. Brenin'in o montun üzerinden fazla zarar verebildiğini sanmıyorum. En azından adamı dışarı atarken herhangi bir yerinin kanadığını görmedim. Her şeyi eni konu düşününce, Brenin'i Dogde dışına çıkarmak için iyi bir zaman olduğuna karar verdim. Aşırı tepki vermiş olabilirim ama kuzeydeki kurt kırmaları hadisesi beni biraz paranoyaklaştırmıştı. Brenin'i birkaç haftalığına annelere bırakmayı planladım, ortalık biraz yatışana kadar... Alelacele bir çanta hazırlar, Brenin ve Nina'yla birlikte gece yola çıkarız, diye düşündüm. Rosslare'de sabah dokuz feribotuna yetişebilir, İrlanda polisleri -namıdiğer Garda Siochana, yani Gardiyanlar- nerede olduğumuzu anlamadan bölgeden uzaklaşmış olabilirdik.

Birden kapı çaldı. Gardiyanlar çoktan gelmişti bile. Perdeyi aralayıp ön kapının oralara bakındım. Düşünceler aklıma hücum ediyordu, bir insan kendini nasıl kuşatma altına sokardı? Silahsız biri bu durumdan nasıl kurtulurdu? Bu durumda tutsak mı oluyordum yoksa? Neyse ki endişelenmeme gerek yokmuş. Meğer o adam yan komşumun eski kocasıymış. Ara sıra ve genelde zil zurna sarhoş vaziyette, kadının kapısına dayanırmış. Kurdum ve kendim için daha da iyi olan kısma geliyoruz, adamın eve 30 metreden fazla yaklaşması mahkeme kararıyla yasakmış ama belli ki bunu pek kaale almamış. Bu şartlar altında adamın beni polise ihbar etme ihtimalinin çok düşük olduğuna kanaat getirdim. Gece yarısı kaçış planımızı da askıya aldım.

O akşamki şansımıza şaşıyorum hâlâ. Gece yarısı bahçemde dolanan biri elbette hayırlı bir iş için gelmiş olamazdı ya öyle bile olsa, bir düşünün, bizi komşu olarak ister miydiniz? Ya bahçedeki bir çocuk olsaydı? Yemek getiren kadın olsa böyle derdi. Sorun olmazdı diye düşünüyorum. Brenin çocuklarla pek haşır neşir ol-

madı fakat tanıştıklarına da beni oldukça etkileyen bir nezaket ve düşüncelilikle yaklaştı. O akşamdan sonra yan komşunun çocuğuyla pek yakınlaştılar mesela. Bir zaman sonra anne de çocuk da Brenin'i çok sevdiler zaten.

Bu hadiseyle birlikte muhtemelen uzun zamandır ön bilincimde dolanıp duran bir şeyin farkına varmıştım, geçmişe dönüp bakınca daha iyi anlıyorum bunu. Brenin ve ben ateşle barut gibiydik. Biraz tehlikeliydik. Kovboy olsak, insanlar bizi tarif ederken tetikteki parmaklarımızın kaşındığını söylerdi. O geceki hareketlerimi düşünce aklıma bu geliyor. Hemen atlayıvermiştim, Brenin'e katılıp tekmelemeye başlamak için acele etmiştim. Birbirimize olan sadakatimiz, başkalarına olan adaletimizden ağır basmıştı. Sürü olmuştuk; iki kişilik ulus haline gelmiştik. Ulusumuzun dışındakiler olması gerektiği kadar önemli değildi bizim için.

Bu hadiseden sonra bazılarınız Brenin'in medeni bir toplumda yeri olmadığını söyleyebilir. Haklı olabilirsiniz ama öyle olsa ben ikaz ederdim, ki etmedim. O akşam, insanlar dünyasından aşama aşama uzaklaşmamızın başlangıcı oldu. Dürüstçe söylemeli; artık dünyadan tiksindirilmiştim. Brenin'i ateşli silahlarla öldürme politikası söz konusuydu, bu yüzden tiksiniyordum. Bir kaçak gibi her an eşyayı toplayıp gidivermeye hazır olmalıydım, bu yüzden tiksiniyordum. Melodramlara yaraşacak cinsten aşırı tepkilerdi bunlar tabii ki. Gerçekte, istediğimi yapabilmemi sağlayan bahaneler vardı. Asıl değişim dünyada değil bendeydi. Alabama günlerindeki sürü halinde yaşayan parti adamından bambaşka bir şeye dönüşmüştüm: bir merdümgerize; uyumsuz, yalnızlığı seven, insanları sevmeyen birine. Hiçbir yere ait olmayan köksüz biri idim. İnsanlardan bıkmıştım. Artık onların pis kokularını bile duymak istemiyordum.

Birkaç ay sonra Cork City'ye taşındık. Yan komşumuz olan kadın ve oğlu gittiğimiz için üzüldüler. Hayatınız kocaman ve vahşi

bir köpek yüzünden perişan hale geldiyse, üstelik medeniyetiniz bu konuda hiçbir şey yapmıyorsa, bazen ihtiyacınız olan sizi kollayacak daha da kocaman ve vahşi bir köpek olabilir.

2

Knockduff yarımadasında, kulübeyi andıran küçük bir ev satın aldım. İrlanda'nın kuzey sahilindeki Kinsale kasabasına birkaç kilometre, Cork City'ye yaklaşık otuz kilometre uzaklıktaydı. Evi görür görmez âşık oldum. Bir süredir ev almak istiyordum aslında ama hep son anda bir aksilik çıkıyordu. Genellikle satıcılar vazgeçiyordu. Kinsale'deki evi ilk gördüğüm anda, daha birkaç dakika bile bakmadan “bu olacak!” dedim. Teklif verdim, on dakikada kabul edildi. 1700'lerde inşa edilmiş, taş duvarları neredeyse on metre kalınlığında, kapı ve pencere çevreleri eskitilmiş taşla kaplı beyaz bir evdi. Duvarların kalınlığından ötürü ön ve arkada sabit kapılar vardı, pencere pervazları da bir metre derinliğindeydi. Dışarıdan ne zaman bir gürültü gelse Brenin ve Nina pençeleri kenarlardan sarka sarka sabit kapılarda durur, kapılar kapalıysa pervazlara çıkıp tehditkâr bakışlar atardı. Kuşkusuz, dünyanın en iyi hırsız savarlarıydılar, neredeyse herkesi kaçırıyorlardı. Postacı Colm arabadan çıkmaya çekinir, ben “her şey sakın” manasında el sallayana kadar korna çalardı; gayet anlaşılabilir bir durum... Sonunda mobil sığınaktan çıkmasına gerek kalmadan postaları bırakabileceği bir yere posta kutusu koydum.

Evin temel nitelikleri iki kelimeyle anlatılabilir: ufak ve basit. Hatta bence Nina ve Brenin bile evi biraz ilkel buluyorlardı. Toplamda yalnızca beş oda vardı: oturma odası, banyo, iki yatak

odası ve mutfak. Hepsi de ufacıktı. Tuhaf bir şekilde -belki tarihi olduğundan belki de garip bir niyetle- evdeki en geniş oda banyo-
ydu. Merkezi ısıtma sistemi vardı, paşa gönlü ne zaman isterse o zaman çalışırdı. Çalışmadığında da dışarıdaki kazana gidip, orayı kendilerine yuva belleyen sıçan ailesinden sorunu düzeltmek için bizzat izin almam gerekirdi. (Neyse ki Brenin ve Nina bu problemi kısa zamanda çözdü.) Satın aldığım ilk evdi bu. İnsanlar kafayı yediğimi düşündü. Bu ufacık, rutubetli, cereyanlı ev için ödediğim miktar, Kinsale'in elit bölgesi olan, sayısız pahalı ve kaliteli restoranın bulunduğu "İrlanda"nın Gurme Merkezi'nden bakanlara bile fahiş görünüyordu. Hiç endişe etmeme gerek yoktu. İrlanda emlak piyasasının gidişatı sayesinde o zamanlar tavuk kümesi bile almış olsam çuvalla para kazanırdım.

Beni asıl çeken evin yeri olmuştu. Rathmore yarımadasındaki Kinsale'den birkaç kilometre ötede-
ydi. Kulübenin bağlı olduğu asıl ev terk edilmişti. Bu da bana, Brenin ve Nina'yla birlikte günlük koşumu yapabileceğim yüz hektarlık bir kırsal alan sağlıyordu. Kapıdan çıkar çıkmaz önümüzde göz alabildiğine arpa tarlaları uzanıyordu. Onların aşağısında ormanlık arazi, ormandan sonra da deniz vardı. Brenin ve Nina kısa zamanda arpa olan yerde sıçan da olduğunu keşfetti. Arpaların arasında sıçanları görebilmek için sinoptik bakış açısına sahip olmaları gerektiğini de öğrendiler. Bunun için zıplamaları gerekiyordu. Sıçanlar korkup kaçışmaya başlıyor, Brenin ve Nina da zıplayıp yukarıdan bakınca nerede olduklarını kestirebiliyor, böylece kovalamaca başlıyordu. Bu sırada tüm görebildiğim, denizin yüzeyine zıplayan somon balığı gibi, arpaların üzerinde zıplayıp sonra da son sürat koşturmalarıydı. Onlar bu kadar eğlenirken kayıtsız kalmanız, sizin de eğlenmemeniz imkânsızdı. Sıçanlar muhtemelen bu fikrime katılmayacaktır.

Arpa tarlaları ormanlık araziye kadar uzanıyordu. Ormanın

tam sınırında pek çok tavşan vardı. Bu noktada Brenin ve Nina'nın tavırları da onlara uygun olarak değişirdi. Arpa tarlalarında zıplayıp dururken, birdenbire takipçi moduna geçerlerdi. Açık alanda güneşlenen bir tavşanı gafil avlayıp ona sokulmaya çalışırlardı. Brenin bu konuda daha becerikliydi; Nina genelde çok erken davranıp kendini ele veriyordu, şükürler olsun ki... *Hayvan Hakları* kitabını yazdıgımdan beri spor veya eğlence amacıyla hayvanların katledilmesine resmî ve açık olarak karşıydım. Hatta sıçanların bile öldürülmesine karşıydım ama kalorifer kazanına girdikleri zaman buna göz yumabilirdim. Karısına şiddet gösteren davetsiz gece yarısı misafirlerine karşı şiddet konusundaki konumum çok daha muğlak... Ama hayvanlara eziyetin sonsuza dek karşısındaydım. Eskisinden de tuhaf biri olmuştum; ahlaki vejetaryen, tuhafların en tuhafı, sefil hayatının geri kalanında hayvan etinin lezzetinden mahrum kalmaya mahkûm biri. Brenin'in tavşan yakalama stratejilerini baltalayarak ona hatanın kendisinde olduğunu hatırlatmayı da ihmal etmiyordum.

3

İrlanda'ya gitmek üzere Alabama'dan yola çıktığımda planım medeniyetten olabildiğince uzak, yazı yazmak dışında hiçbir seçeneğimin olmayacağı bir yerde ev almaktı. Planımın büyük bir kısmına sadık kaldım. Kız arkadaşlarım oldu ama hayatıma giriş-çıkışları o kadar düzenli bir hal almıştı ki, saatlerinizi kurup üstüne bahis bile oynayabilirdiniz. Kibar, canım istediğinde esprili, henüz yıllarca alkol almaktan mahvolmamış suratımla en azından profesyonel bir akademisyene göre sıra dışı denecek kadar yakışıklıydım. Ha-

yatıma girmeyi bu sebeplerden ötürü istediklerini düşünüyorum. Kısa zamanda onlara karşı çok az şey hissettiğimi, cinsel rahatlama haricinde onlarda pek az şey bulduğumu fark ettim ve böylece hayatımdan çıktılar. Hayatımı insanlarla paylaşacak durumda değildim, benim başka meselelerim vardı.

Gerçekte, hiçbir zaman insanlardan hoşlanmadım sanırım. Bu yönümle gurur duymuyorum, rağbet edip geliştirmeye çalıştığım da yok. Ama bu böyle ve ayan beyan ortada. Sınırlı sayıda istisna haricinde, insanlarla kurduğum ilişkiler bir noktadan sonra boğuculaşiyor, beni öldürüyormuş gibi geliyordu. Bu müphem düşünce mütemadiyen zihnimin arka planında döner dururdu. Alkolün hayatıma ilk sızıışı da bu şekilde oldu. Galler, Manchester, Oxford, Alabama, hiç fark etmez, her nerede olursa olsun arkadaşlarımla zaman geçirebilmek için sarhoş olmam şarttı. Eğlenceli vakit geçirmiyordum demek değil bu; aksine çok güzel zamanlardı fakat alkol olmadan bunu başaramazdım. Yalnızca entelektüel olarak dengi insanlarla vakit geçirmeyi tercih eden akademisyen laflarından sanmayın bunu. Akademisyenler hele, beni daha da bunaltıyordu. Arkadaşım dediklerimin suçu değil. Bu benim sorunum. Bende eksik bir şeyler var. Yıllar geçtikçe anlamaya başladım, seçimlerim ve sürdürdüğüm hayat bu eksikliğin sonucuydu. Bu eksik, bence benim en belirgin özelliğim.

Kariyer seçimim de bu eksikliğin ürünü, neredeyse kesin olarak... Soyut matematik veya teorik fiziğin yüksek mertebeleri gibi bazı istisnaların dışında, insanın aklına felsefeden daha az insani hiçbir alan gelmiyor. O soğuk, kristal saflığındaki mantığa tapma; teori ve soyutlamanın sıkıcı, buzlu tepelerini aşmak için gösterilen kararlılık... Filozof olmak demek, varoluşsal olarak soyutlanmak demektir. Filozof deyince aklıma ilk Bertrand Russell geliyor. Beş yıl boyunca her gün kütüphanede oturup matematiği küme

teorisinden ayırmak için akıl almayacak kadar zor ve ustaca -ama muhtemelen de başarısız- bir çaba göstermiş, *Matematik İlkeleri* kitabını yazmıştır. Russell sadece, alaycı bir dille “bazen kullanışlı” dediği küme teorisi düzeneğini kullanarak bir artı birin ikiye eşit olduğunu seksen altı sayfada kanıtlayabilmiştir. Kitabın ne kadar uzun olduğunu siz hayal edin. Ya da Nietzsche geliyor aklıma. Arkadaşsız, ailesiz, parasız, bir ülkeden öbürüne göçüp duran topal seyyah... Umut vaat eden bir başlangıçtan sonra, çalışmaları hor görüldü ve yok sayıldı. Nelerine mal olduğunu bir düşünün. Russell entelektüel olarak bir daha asla aynı olamadı. Gerçi buna frengi de sebep olmuş olabilir ama, Nietzsche de yavaş yavaş delirdi. Felsefe insanı içten içe çürütür. Filozofları teşvik etmek yerine başsağlığı dilsen yeri...

İçimde hep insan sevmeyen bir yan taşıdığımdan, yıllardır günün gelmesini bekleyerek orada yaşayıp gittiğinden şüphelenmeye başlamıştım. İrlanda’ya vardığımda içimdeki merdümگیرizin ortaya çıkma günü artık gelmişti. Manchester’da bir yıl mühendislik okuduğumda gayet iyi görmüştüm, matematik benim alanım değildi. İçimdeki insan-sevmezi beslemek için felsefe biçilmiş kaptandı, en uygun daldı. İnsanların dünyasından kendi kendimi sürgün etmem de büyük ihtimalle bu durumun uzantısıydı. Brenin, o kötü koca kurt, bu uzaklaşmanın simgesi haline geldi. O benim yalnızca en iyi dostum değil, aynı zamanda tek dostumdu. Kendimi onun temsil ettikleri üzerinden algılamaya başlıyordum: Sıcaklık ve dostluk dolu insan dünyasını reddedip, buz gibi soğuk ve soyut bir dünyayı kucaklıyordum. Kutup insanı olmuştum. Isıtma sistemi çoğunlukla çalışmayan, çalışsa da ısıtmayan yeni, rutubetli ve buzulumsu evim, bu yeni duygusal kopuş için oldukça elverişli bir koza sağlamıştı bana.

Anne babam, sağ olsunlar, benim için çok endişelenirlerdi.

“Nasıl böyle yaşayabiliyorsun?” diye soruyorlardı. Sürekli aynı soruya maruz kaldığımdan, onlara git gide daha az uğrar olmuştum.

4

Pek çok filozofa göre, mutluluk doğası gereği değerlidir. Yani mutluluk yalnızca kendisi için değer taşır; başka şeyler için değil. Değer verdiğimiz bir çok şeye bize sağlayabilecekleri ya da getirebilecekleri yüzünden değer veririz. Mesela paraya onunla elde edebileceğimiz şeyler yüzünden değer veririz: yiyecek, barınak, güvenlik, hatta bazılarıımıza göre mutluluk. Tıbbı değer veririz, çünkü sağlığını geri getirebileceğini umarız. Para ve tıp araçsal olarak değerlidir, doğal olarak değil. Bazı filozoflara göre yalnızca mutluluk doğası gereği değerlidir: mutluluk kendisine değer verdiğimiz tek şeydir, karşılığında veya yanında elde edebileceklerimize değil.

Ailemin benim için endişelendiği zamanlarda, yani 1990’lı yılların sonlarına doğru, mutluluk oldukça yüksek bir değer kazanmıştı; felsefede olmasa da gündelik kültürde... Büyük bir iş alanı haline geldi. Milyonlarca hektarlık orman bu uğurda feda edildi, içimizdeki mutluluğu yakalamak adına çokça kitap yazıldı. Bazı hükümetler bu işi yasaya döktü, çeşitli çalışmalara sponsor oldu. Bu çalışmalar bize mütemadiyen atalarımızdan kat kat zengin olmamıza rağmen onlar kadar mutlu olmadığımızı anımsatıp durdu; böylece parayla saadet olmayacağını kanıtladılar. Bence her hükümetin girişmesi gereken, faydalı bir işti.

Sonunda ve tabii kaçınılmaz olarak, iyi konunun kokusunu uzaktan bile tanıyan akademisyenler meseleye el attılar: Sokaklara dökölüp, daha doğrusu yüksek lisans öğrencilerini döküp, insanla-

ra “En çok ne zaman mutlu olursunuz?” gibi saçma sapan sorular sordular. 21. yüzyıl başlarındaki Batı erdemleri arasında çekingenlik ve ihtiyat gibi şeyler yoktu tabii, bu yüzden insanlar bu soruya gerçekten cevap veriyorlardı. Yapılan çalışmaların hepsinin sonucu aynı kapıya çıkıyordu; insanlar sevişirken en mutlu, patronlarıyla konuşurken en mutsuz anlarını yaşıyordu. Peki ya eğer patronlarıyla konuşurken sevişiyorlarsa? O zaman ne oldukları pek belli değil: “Acı-tatlı fırsatçılar” denebilir muhtemelen.

Eğer “En çok ne zaman mutlu olursunuz?” sorusunu “sevişirken” diye cevaplıyorsak, mutluluğu ne olarak algılıyoruz? Mutluluk bizim için bir his olmalı. Daha da belirginleştirecek, zevk hissi olmalı. Eğer biraz düzgün bir şekilde yapıyorsanız, sevişirken bunu elde edersiniz. Patronla konuşurken hissedilen mutsuzluğun da konuşma esnasındaki rahatsızlık, endişe, hatta mide bulantısı ve iğrenmeyle alâkası olmalı. Mutluluk ve mutsuzluk belli bir duygu çeşidine indirgeniyor. Bu fikri, filozofların sunduğu mutluluğun doğası gereği değerli olduğu savıyla harmanlayalım mesela; muhtemelen başka getirileri olduğu için değil yalnızca kendisi için istediğimiz, değer verdiğimiz tek şeydir. İşte bu noktadan basit bir sonuca çıkıyoruz: Hayatta en önemli şey belli bir şekilde hissetmektir. Hayatınız iyi veya kötü nasıl giderse gitsin hiç fark etmez, hayat kaliteniz hissettiklerinizle alâkalıdır.

İnsanları belli bağımlılık türleriyle tanımlamak kullanışlı yöntemlerden biridir. Gorillerdeki bir takım istisnalar haricinde, başka hiçbir hayvanda geçerli olmayan bir durumdur bu. Her ne kadar bir kısmı öyle olsa da, insanlar genellikle farmakolojik bağımlılar değildir. Ama mutluluk bağımlısıdırlar. Mutluluk bağımlıları, aslında onlara herhangi bir şey sağlamayan ve o kadar da önemli olmayan şeyleri sürekli arzu eder ve böylece sıradan, farmakolojik kuzenleriyle ortak paydada buluşur. Mutluluk bağımlılığı aslında

daha kötüdür. Farmakolojik bağımlı mutluluğunun nereden geldiğine, mutluluk bağımlılarıysa mutluluğun ne olduğuna dair yanlış bir kaniya sahiptir. İkisi de hayattaki en önemli şeyi takdir edeme-me çizgisinde birleşir.

Mutluluk bağımlıları her biçimde, her boyda ve toplumun her kesiminden olabilirler. Mutluluk bağımlılarının kollarında, bacaklarında, ayaklarında onları tanımamıza yarayan bir işaret bulunmaz. Hızla boy atacaklar ya da her daim kahkahalarla dolanacaklar diye bir kaide de yok. Bazı insanlar yalnızca 18-30 mutluluk bağımlısı olur. Her cuma, cumartesi akşamı yaşadıkları şehrin merkezine akın edip sarhoş olur, sevişir, bunlar da işe yaramazsa (hatta yaradıysa bile ek olarak) kavga ederler. Sonra yılda bir veya iki sefer İbiza, Korfu, Girit, Cancun ya da o sene neresi modaysa oraya gidip biraz daha yoğun bir şekilde şehir merkezinde yaptıklarını tekrar ederler. Bu, onlar için mutluluktur. Mutluluk zevktir ve zevk her şeydir.

18-30 mutluluk bağımlısı olmak için 18-30 yaşları arasında olmanıza gerek yoktur; cumartesi gecesi şehir merkezine doluşan kalabalığa ya da Korfu'ya giden tarifesiz seferlere az biraz aşına olan herkes bunu söyleyebilir. Bazı insanlar hayatları boyunca 18-30 mutluluk bağımlısı olarak kalır. Diğerleriye yaşlanıp, yavaşlayıp zayıflaştıkça daha entelektüel olurlar aynı zamanda. Önce, mutluluk kavramını 18-30 yaş aralığının karakteri olan hedonistik ve yozlaşmış hislerin ötesine taşırlar. Olgun entelektüeller için mutluluğun tek ya da ilk kaynağı seks, uyuşturucu veya alkol değildir. Daha esaslı hislerin farkındadırlar şimdi. Artık ufak bir göl kadar bira içmekle gelip, elden ayaktan düşüren ama kesinlikle zevk veren o hissin yerini, birkaç kadeh kaliteli şarap içmekle gelen minik ürperti alır. Neredeyse hiç tanımadığınız insanlarla sevişirken hissedilen o heyecan verici zevkin yerini, daha "ciddi" ve hatta cinsel

açıdan kardeşlik sınırına dayanan bir ilişkinin getirdiği inceltilmiş zevkler alır. Kerouac'ın da söylediği gibi, "Yıldızlar arasında patlayınca ışıktan örümcekleri andıran o muhteşem sarı yaldızlı maytaplar gibi yan, yan, yan" çağrısının yerini, bebeklerin salyalarını ya da ilk kelime bile denemeyecek sesler çıkarmasını izlemenin ince sıcaklığı alır.

Bu büyüyen entelektüellik, mutluluk kategorisine dahil edilmek istenenlerin artmasıyla birlikte daha da belirginleşir. Fakat yine de özgün modelin üzerinde yapılanan bir artıştır bu. Mutluluk ne olursa olsun bir tür histir. İnsanları belirleyen budur: ebedi ve nafil bir his arayışı. Başka hiçbir hayvan bunu yapmaz. Yalnızca insanlar, hisleri bu kadar önemser.

Duygular üzerine bu kadar takıntılı bir şekilde yoğunlaşmanın sonucu olarak insanlar nevroz eğilimlidir. Odak, duyguları üretmekten onları sorgulamaya kaydıgında gerçekleşir bu. Hayatınızın gidişatından gerçekten mutlu musunuz? Eşiniz ihtiyaçlarınızı tam anlamıyla anlıyor mu? Çocuklarınızı yetiştirirken gerçekten doyuma ulaşıyor musunuz? Elbette hayatı mercek altına alıp sorgulamanın yanlış bir yanı yok. Hayatımız bütün varımız yoğunumuz; iyi bir hayat sürmek de en önemli gayemiz. Fakat insan her şeyi tersten yapar: Bundan ötürü hayatımızı sorgulamakla duyguları sorgulamanın aynı şey olduğunu sanıyoruz. Duygularımızı incelediğimizde, içimize dönüp orada ne olup ne olmadığını gördüğümüzde, ulaştığımız yanıt genellikle olumsuzdur. İstedığımız gibi ya da olması gerektiğini düşündüğümüz gibi hissetmiyoruz. O zaman ne yapıyoruz? Ne mükemmel mutluluk bağımlılarıyız ki hemen yeni bir arayışa giriyoruz; yeni bir sevgili, yeni bir araba, yeni bir ev, yeni bir hayat, yeni herhangi bir şey... Bağımlı için mutluluk eski ve bildik olanda değil, yeni ve egzotik olandadır her zaman. Bütünüyle başarısızlığa uğrarsa -ki genelde öyle olur- ne mutlu ki

bir tabur dolusu yüksek maaşlı profesyonel hayatımızı nasıl yola koyacağımızı bize söylemek için hep hazırda bekler.

Kısacası, insan ırkının belki de en açık ve basit özelliği şu şekilde ifade edilebilir: İnsanlar hislere tapan hayvanlardır.

5

Beni yanlış anlamayın, duygular ya da cinsellikle hiçbir sorunum yok. Görünüşe bakılırsa Brenin'in de yoktu. İrlanda'da hayatımın en sıcak iki haftasını geçirmekteydim ki bir mayıs akşamı Brenin ortadan kayboluverdi. (Bunu hayatında tek bir kez yaptı.) Nina'yla ikisini bahçeye saldım, iki saniye arkamı döndüm ve yoktu. İki metrelik duvarın üzerinden kuyruğu bir görünüp bir kayboldu. O yükseklikteki duvara tırmanabilmesine değil, tırmanmak istemesine şaşırdım. Daha evvel hiç kaçma eğilimi göstermemişti. Sokağa fırladım ama çoktan gözden kaybolmuştu. Nina'yı arabaya koydum, birlikte aramaya çıktık. Yolun birkaç kilometre aşağısında bir Alman çoban köpeğiyle *cürmümeşhut* halinde bulduk onu. Köpeğin sahipleri duruma öfkelenmişlerdi öfkelenmesine ya, öyle oynak bir köpeği tam da kızışma mevsiminde bahçede başıboş bırakırsanız başınıza gelecek budur.

Köpeğin sahipleri işin sonunda epey kârlı çıktı; yavruları satarak tomarla para kazandılar. Brenin bu olaydan sonra Kinsale'de epey ün kazanmıştı. Yavrularından biri için servet ödemeye razı olanların sayısı hiç de azımsanamazdı. Benim içinse omuzlarıma bir köpeğin daha sorumluluğunun binmesi anlamına geliyordu. Brenin'in çocuklarından en az birini kesinlikle alacaktım. Onu kısırlaştırmaya gönlüm razı olmamıştı. Erkeğim diye öyle oldu her-

halde. Erkekler köpeklerini kısırlaştırmayı düşündüklerinde bile gözleri dolar. Ama iş dışı köpekleri kısırlaştırmaya gelince -çok daha ciddi bir operasyon olmasına rağmen- en ufak bir bahanede yaptırılır. İşte bu yüzden Brenin ve Nina konusunda endişelenme hiç gerek yoktu. Veteriner bana işlemin güvenli olduğunu söyler söylemez Nina'yı kısırlaştırmıştım. Başka bir köpeğe daha hiç ihtiyacım yoktu. Arabanın arka koltuklarını çıkarmıştım ama ikisi yine de arkaya ucu ucuna sığışıyorlardı. Bir köpek daha gelse, önde benim yanıma oturması gerekecekti (ve öyle de oldu zaten). Yaklaşık üç buçuk ay sonra sürümüze yeni bir üye katıldı: Brenin'in kızı. Adını Tess koydum.

Yeni bir köpeğin getireceği dertleri tahmin etmiştim etmesine ya, üstüne bir de ahlaki ikileme düştüm. Başka kurt ve kurt melezi sahiplerinden gelen önerilerin hepsine kulak tıkayıp Brenin'i yavrulatmamıştım. Çünkü yavrularının nasıl olacağını biliyordum: onun gibi. Yavruyken nasıl olduğunu dün gibi hatırlarım. Çoğu kişi benim Brenin'e harcadığım zamanı onun yavrularına harcamazdı, biliyordum. Sonuç olarak çocuklar için işlerin iyi gitmeyeceğine inandım. Hâlâ aklıma gelirler. Şimdiye kocaman köpekler olmuşlardır, umarım iyidirler. İyi bir hayatları olsun diye dua ediyorum, hepsinin bunu bulamayacağından endişeleniyorum. Çok üzgünüm.

Brenin işin sonunu hiç tahmin edememişti. Belki de bu yüzden, cinsel ilişkisinden çok memnunmuş gibi görünüyordu. İlerleyen günlerde aynı şeyi yapmak için çeşitli teşebbüslerde bulundu. Geceleri dışarı kaçmasına izin vermediğimde ağlardı. Kim bilir, Brenin o sokak araştırmalarına katılsaydı, "En çok ne zaman mutlu olursunuz?" sorusuna "Sevişirken!" cevabını verirdi belki. Çok talihsiz olurdu doğrusu. Çünkü o zaman hayatı boyunca sadece bir kez mutlu olabilirdi. Doğal hayatta yaşasaydı hele, şansı

daha da az olurdu: Sürüdeki alfa erkeği değilse sevişmesine izin verilmezdi.

Yine de kurtlar için önemli olanın sevişmek ya da herhangi bir duygu olduğunu sanmıyorum. Kurtlar insanların aksine duyguların peşinden gitmez. Onlar tavşan kovalar.

6

İnsanlar sıklıkla Brenin'in mutlu olup olmadığını sorardı bana. Bu sorunun altında, "Seni zalim, sorumsuz herif, nasıl olur da bir kurdu doğal ortamından koparıp insan kültürü ve daha fazlasıyla sınırlandırılmış yapay bir hayata hapsedersin?" düşüncesi yatardı. Bundan zaten bahsettim ama haydi illa ki karşı çıkılacağını varsayalım... Şayet haklılarsa, Brenin'in en çok doğal şeyleri yaparken mutlu olmasını bekleriz. Sevişmek bunlardan biri olabilir. Ama o zaman avlanmak da olmalı.

Brenin'i avlanırken izleyerek uzun zaman geçirdim ve eğer hissetme yetisi varsa, bu esnada ne hissettiğini anlamaya çalıştım. Bir tavşanı takip ederken ne hissediyordu? Tavşanlar hızlı, zor yakalanan yaratıklar; göz açıp kapayıncaya kadar yön değiştirebiliyorlar. Son hızda dümdüz giderken Brenin daha hızlıydı ama yine de bir tavşanın kıvraklığı yoktu onda. Bu yüzden takip etmek zorundaydı. Takip etmenin özünde, içerisinde bulunduğunuz ortama uyum sağlamak vardır. Takip etmek, sizi güçlendiren ama avınızın gücüne hiçbir katkıda bulunmayan bir dünya oluşturmaktır. Oldukça zor bir süreç, tatsız tarafı ağır basıyor gibi geliyor bana.

Brenin'in sabrı harikuladeydi. Burnu ve ön patileri izlediği tavşana dönük, kasları gergin ve fırlamaya hazır vaziyette yere ya-

tardı çoğunlukla. Tavşan başka bir şeyle ilgilendiğinde, öne doğru bir miktar daha ilerleyip durur, hareket etmek için bir sonraki fırsatı kollardı. Bölünmese buna ne kadar devam eder bilinmez ya, en az on beş dakika boyunca sürdürdüğünü görmüşlüğüm var. Kısa mesafede birdenbire hızlandığında göstereceği maharetin, tavşanın bir anda yön değiştirmesine üstün gelececeği bir pozisyon yakalamaya çalışıyordu. Neyse ki genelde tavşan Brenin'den evvel rüzgârını hissederci. Brenin oyunun bittiğini anlayınca ertelediği hamlesini yapmak için bir anda öne atılırdı. Çoğu zaman eli boş dönerdi.

Brenin böyle mutlu oluyorsa, o zaman onun için mutluluk nedir? Gerginlikle kıvrınma, zihnin ve bedenin kaskatı kesilmesi, güçlü saldırma arzusu ve bunun çok kötü sonuçlanacağını bilmenin verdiği mecburi çatışma... Brenin karşı konulmaz bir arzu duyduğu zamanlarda kendisini durdurmak zorundaydı, tekrar tekrar... İstirabı yalnızca milim milim öne ilerlediğinde bir nebze azalırdı. Durduğunda her şey yeni baştan başlardı. Mutluluk buysa, kendinden geçmekten ziyade ıstıraba benziyor.

Bazıları Brenin'in yalnızca tavşanı yakaladığında mutlu olduğunu söyleyebilir. Umarım öyle değildir, çünkü epey nadir yakalardı. Zaten davranışları da tam aksini işaret ederdi. Sonuç ister başarılı olsun ister başarısız, sonunda aynı heyecanla gözleri parlaya parlaya üzerime zıplardı. İşte bu mutlu bir kurttu. Haklıysam, mutluluğunun dişleri arasında tavşan eti olup olmamasıyla pek de alâkası yok demektir.

Brenin'in avlanması bana hayatımın geri kalanındaki uğraşımı anımsatıyordu: felsefe. Ben tavşanları değil, düşünceleri kovalardım. O genelde yakalayamayacağı tavşanları kovalardı, bense düşünemeyeceğim kadar zor düşünceleri. Yeterince uğraşırsanız, sizin için eskiden çok zor olup da düşünemediğiniz şeyleri düşü-

ne bilmeye başlıyorsunuz. Ama dayanılmaz bir süreç. Önce sizi zorlayan alanlarda samanlıkta iğne ararcasına uğraşmanız gerekir. Baktığınız yerler çamur ve pislikle kaplıdır, yönünüzü bulamaz, uğraşır durursunuz. Sonra, belki haftalar belki de aylar sonra, fikirler zihninize hücum etmeye başlar: Düşünmeye başlarsınız. İşte kovalamacanın başlangıç noktası burasıdır. O düşünceler boğazınızdaki düğüm gibi olur, yavaş yavaş yükselir, yükselir; yükseldikçe gelecek olan rahatlama hissine odaklanırsınız. Fakat çıkmaz sokağa girdiğinizi fark ettiğinizde düğüm olduğu gibi geri gider, sanki kötü bir yemek yemişsiniz gibi tatsız, sert bir şekilde oraya oturur. Bir çıkış gördüğünüzü zanneder, yine umutlanırsınız. Düşüncenin gelişini hissedebilirsiniz, neredeyse oldu, az kaldı... Ama yine hazır değildir ve geri gider. Tavşanı zorlayamadığınız gibi, düşünceleri de zorlayamazsınız. Yalnızca doğru zaman geldiğinde tavşan yakalanır, düşünce de doğru zamanda size gelir. Ama bu süre zarfında düşünceyi göz ardı etmeniz de mümkün değildir. Sadece onu beklersiniz: Gelmesi için üzerindeki baskıyı sürdürmeniz gerekir. Nihayet, yeterince uğraştıysanız ve şanslıysanız, o gelir ve eskiden düşünemediklerinizi düşünmeye başlarsınız. O an elde ettiğiniz rahatlama hissini inkâr edemezsiniz, harikadır. Ancak hiçbir zaman bu kadarla yetinmezsiniz, hemen sonra yeni bir düşünceye odaklanırsınız ve o sıkıntılı süreç sil baştan yaşanır.

Mutluluk sadece hoş bir şey değildir. İçten içe sıkıntılıdır da. Benim için durum böyleydi ve Brenin için de aynısının geçerli olduğundan kuşkulaniyorum. Kötü şeyler yaşamadıysanız iyi zamanlarınızın kıymetini bilemeyeceğinizi söyleyen o harciâlem saftirik zihniyetten bahsetmiyorum, demek istediğim bu değil. O bildik zihniyet, iyinin kıymetini bilmek ve kötü şeyleri yaşamak arasında rastgele bir bağlantı kurar. Kötü şeyler yaşamadıysanız iyi şeylerle karşılaştığınızda onların iyi olduğunun ayırdına vara-

mazsınız. Mutluluk sıkıntılıdır derken benim kastettiğim bu değil. Bu, mutluluğun olmazsa olmazlarından biri. Mutluluk başka türlü olamaz. Mutlulukta güzel ve çirkin şeyler birbirinden ayrılamaz bir bütünü oluşturur. Bu bütün, her şey yıkılmadan ayrıştırılamaz.

7

Brenin kavga etmeyi severdi. Kavga ederken mutluydu bence. Talihsiz bir durum çünkü kavga etmesine müsaade etmezdim. Kişiliğinin bu parçasını yok etmek istesem de çabalarım beyhudeydi. Anca yaşlanıp güçten düşmeye başladığında onu diğer iri erkek köpeklerin yanında güvenle bırakabilmeye başladım. Karakterinin bu kısmına hükmedemesem de en azından onu anlayabiliyordum.

Çocukken amatör olarak boks yapardım, bu işte iyiydim de. Öğrenciyken bu yeteneğimden istifade edip para kazanmaya çalıştım. Ancoats ve Moss Side gibi yerlerde, orada burada gizlice düzenlenen lisanssız boks maçlarına katıldım. Moss Side’da kalmaya çalıştıysam da fazlaca zeki ve hızlı siyahi çocuk vardı, kalamadım. Giriş için elli sterlin koyup akşam boyunca birkaç kere dövüşmeniz gerekirdi, en azından şanslıysanız... İlk maçı kazanırsanız, giriş için ödediğiniz elli sterlini geri alabilirdiniz. İkinci maçı kazanırsanız iki katını alırdınız. Üçüncü maçta 200 sterline kadar kazanabilirdiniz. O zamanlar bu para beni birkaç ay geçindirebilirdi. Ama kaybettığınız anda oyun dışıydınız. Benim amacım üç maç kazanabilmektir. Sıra dördüncü maça gelince bir numarayla kaçacaktım. Ganimeti kapıp, gecenin ilerleyen saatlerinde daha iyi dövüşçülerle karşı karşıya gelip daha fazla hasar almadan gitmeye çalışırdım.

Elbette izleyicilerin hiç hoşuna gitmezdi bu tavrı. Zamanı geldiğinde koro halinde yuhalamaya, atalarım ve cinselliğimle ilgili

çeşitli tehditler savurup, onları sorgulamaya başlarlardı. Ama benim aklıma kazınan bu değildi; ringe yürüyüştü. Coşkun kalabalık kan isterdi. O kadar korkardım ki görüş alanım yalnızca incecek bir tünel kadar kalırdı. Bacaklarım titrer, hâkimiyetimi kaybedecek gibi olurdum. Nefes alırken zorlanır, acı çekmeye başlardım. Kusmamaya çalışırdım, çünkü zaten o zamana kadar kusmuş olurdum. Tüm bu his ve tepkilerim ön hazırlık sırasında da devam ederdi. Fakat ringin köşesinde, rakibime bakarken, kaçmak için hiçbir şansım kalmadığında, ayaklarımdan başıma dek tüm bedenimi inanılmaz bir sükûnet kaplardı.

Korku hiçbir zaman kaybolmadığından tuhaf bir sükûnet olurdu bu. Artık hiç fark etmezdi. Dövüşürken altın bir konsantrasyon balonunun içine çekilirdim. Korku hâlâ vardı, sakın ve olumlu bir korku. Bunun yanında garip bir sevinç de peydah olurdu ya, o sevinci yaşayamazdım. Becerikli olduğum bir şeyi yapmaktan gelen bir sevinçti, ne ki bir anlık dikkatsizliğimin bedelini tüm becerilerimi yitirerek ödeyebilirdim. Belki de bu sevinci en iyi, bir çeşit farkındalık hali olarak tarif edebilirim.

Kavgaya etmek, dövüşmek benim için kişisel bir şey değildi hiç. Altın balonun içindeyken garaz beslemiyorsunuz. Şahsi olmayan, entelektüel bir çaba. Kavgayı entelektüel diyerek tanımlamak çok tuhaf, farkındayım; kavgaya bir çeşit bilgiyi de bünyesinde barındırdığından böyle diyorum. Dövüşe özgü bir bilgi. Rakibiniz size yumruk attıktan sonra elini ne kadar süre tutabilir biliyorsunuz. Görmesenez bile biliyorsunuz. Sağ krosla size vurduğunda ayağıyla ne yaptığını biliyorsunuz. Ayağına bakmasanız bile biliyorsunuz. Konsantrasyon balonunuzdayken, fiziksel ve duygusal becerileriniz sınırdayken, başka türlü bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorsunuz. Size yumruk attıktan sonra elini bir saniyeden kısa bir süre bile fazla havada tuttuğunda, kafanızı geriye alıp rakibinizin kolunun iç kısmına sol kros atarsınız. (Konuya hâkim olanlar -en

azından rakibimin sıradan olduğunu varsaydığımızda- yaptığım tanımlamadan solak olduğumu anlayabilir.) Yumruğunuz çenesiyle buluştuğunda, o bağlantı açık ve net biçimde gerçekleştiğinde, sevinci hissedebilirsiniz. Rakibinizden nefret ettiğiniz için olmaz, dediğim gibi, konsantrasyon balonundayken hiçbir şey hissetmezsiniz. Serinkanlılıkla, sakın sakın ödünüz koptuğu için sevinirsiniz. Dövüşmek yalnızca rakibinizi bilmek değildir, aynı zamanda kendi varoluşsal haletinizi bilmektir: Uçurumun kenarında durduğunuzu ve iki yönden birine yapacağınız en ufak yanlış hamlede sonunuzun geleceğini bilmektir.

Hayatın en ilkel, içgüdüsel ve dolayısıyla en coşkun anlarında, sevinci korkudan ayırmak imkansızdır. Felaketin her adımında sizi takip ettiğini bildiğinizde sevincin en güçlü hallerini tecrübe etmekle kalmaz, felaketin sevincin ayrılmaz bir parçası olduğunu fark edersiniz. Korku ve sevinç, yazı-tura gibidir: Aynı *gestalt*'ın* iki yüzüdür. Sevinç safi güzellik değildir hiçbir zaman; derinde bir sıkıntı, memnuniyetsizlik barındırır.

8

Teodise, yani felsefi tanrıbilim, hayatın kötü yanları için sebep bulma çabasıdır. İsminden de anlaşılabilceği üzere teodistler, yani tanrıbilimciler geleneksel olarak Tanrı'ya başvururlar: O'nun çalışma şekli çok gizemlidir, O bizi deniyor, O bize özgür irade

---

* Gestalt: Daha sonra bileşenlerine ayrılamayacak kadar tam bir bütünlük oluşturan form. Bileşenlerinin özelliklerini taşımaz. Örneğin beton bir gestalt olarak nitelendirilebilir, su ve çimentonun özelliklerini taşımaz ama onlar olmadan da var olamaz. (ç.n.)

verdi, vs. Fakat acı ve ıstırabı güçlenmek için gerekli gören, belki de sınıfının en ünlülerinden Nietzsche gibi Tanrısız tanrıbilimci olarak niteleyebileceğimiz tanrıbilimciler de vardır. Son tahlilde tüm teodistler inançla hareket eder. Öyledirler çünkü hepsi -bile- rek veya bilmeyerek- hayatın bir amacı olduğu inancına tâbidirler. Hayatın bir anlamı vardır ve bir tanrıbilimci korku, acı, ıstırabın nerelerde olması gerektiğini tanımlamakla yükümlüdür. Yapılması en zor şeylerden biri, yalnızca hayatın hiçbir anlamı olmadığını kabul etmek değildir. Bunun altında yatan fikrin bizi hakikâten önemli olanlardan neden uzak tuttuğunu öğrenmek daha zor ve önemlidir.

Acı ve ıstırabı gerekçelendirmeye çalışmıyorum. Tanrıbilim yapma çabasında da değilim. Hayatın hiçbir anlamı yok, en azından insanların genellikle düşündüğü şekilde. Acı ve ıstırabın katkıda bulunabileceği herhangi bir anlam yok yani ortada. Yine de, hayatın bir değeri olabilir; içerisinde gerçekleşen bazı şeyler değer kazandırabilir hayata. Çimlerin üzerinde oturmuş, uzun uzun Brenin'in tavşan kovalamasını izlerken, hayatta önemli olanın tavşanları kovalamak olduğunu fark ettim; hisleri değil, tavşanları... En mutlu olduğumuz anlar diye nitelendirdiğimiz zamanlar, hazzın yanında, derinlerde bir sıkıntı barındırır; hayatımızın en iyi yanı bu çift yönlülüktür. Mutluluk bir his değildir: Bir varoluş şeklidir. Hislere odaklanırsak asıl önemli noktayı kaçıırız. Yakın zamanda bununla alâkalı bir ders alacaktım. Bazen hayatımızın en sıkıntılı anları aslında hayatımızın en değerli anlarıdır. Değerleri, en sıkıntılı an olmalarından kaynaklanır. Yaşayacağım pek çok sıkıntılı an varmış.

VII

Cehennem Mevsimi

1

İrlanda'da beş yıl kadar zaman geçirdikten sonra, hayatımız hem tahmin edilebilir hem de kariyerim açısından kâr getiren bir rutine oturmuştu. Sabahları canım kaçta isterse o zaman kalkardım. Sonra Brenin'i ve kızlarımı alıp önce tarlalara, oradan da deniz kenarına koştururduk. Sonra da Cork'a yollanır, öğretmenlik vazifelerimi yerine getirirdim. Oradan spor salonuna gider, saat 6 gibi eve dönerdim. Akşamı da genelde gece 2'ye kadar yazmakla geçirirdim.

Nina geldikten sonra artık işe giderken Brenin'i evde bırakmaya karar vermiştim. Gençliğindeki ziyankârlığından eser kalmamıştı. Nina büyük bir çabayla ondan boşalan yeri doldurmaya çalışıyordu ya, en fena olduğu zamanlarda bile mahvetme mahareti ve kudreti Brenin'le kıyaslanamazdı. Brenin evde kalmaktan memnun değildi, ben de onun ofiste ve sınıfta yanımda olmasını özlüyordum doğrusu. Bazen dersin ortasında onu göreceğim diye sınıfın köşesine bir bakar, evde bıraktığımı hatırlayana kadar kısa bir şok geçirirdim. Fakat Nina gibi ufak bir köpeği evde tek başına bırakmanın, özellikle de Brenin'le birlikte arabaya binip gittiği-

mizi göreceği düşünülürse, haksızlık olacağını düşündüm. Neyse ki Tess'in gelişiyile Nina'ya arkadaşlık edecek biri çıktı; böylece Brenin'le eski rutinimize döndük.

Tess yarı kurt haliyle, Brenin'in gençliğinin yarısı kadar yıkıcıydı. Yine de yeterince fenaydı. Neredeyse evdeki her şeyi yedi. Büyükannemden yadigâr kalan kıymetli antika sandalyeler, Tess'in kemirmelerine anca birkaç hafta dayanabildi. Mutfağı çamaşır odasından ayıran duvar harçsız taş duvardı. Bir gün, yalnızca bir öğleden sonrasını buna ayırarak duvarı yedi. Belki de arka bahçeye çıkmak için canını dişine takarak çabalamıştı ama en nihayetinde nafile bir çabaydı. Genç Brenin'in perdelere düşkünlüğünden Tess de nasibini almıştı. Kısa zamanda dolap kapaklarını açıp, yenirmiş yenmezmiş hiç ayırt etmeden, içindekilerden kendine ziyafet çekmeyi öğrendi. Dolap kapaklarına çocuk kilitlerinden taktım, onları bile yedi. Sonunda etrafı dağıtmaktan vazgeçip dolapları yedi. Yine bir akşam talanında evin tapusunu bile kaybettim: Tess mideye indirdi. En azından ben, o yaptı diye düşünüyorum. Evde Nina'yla birlikte kaldıklarından, hangisini suçlayacağımdan hiç emin olmadım. Her halükârda olan bana oldu. Üçünü birden derslerime götürmem mümkün değildi elbette.

Akşam eve gelip talan edilenleri topladıktan sonra yazmaya başladım. Yazarken yanımda illa ki bir şişe Jack Daniels ya da Jim Beam Bourbon ya da İrlanda viskisi Paddy olurdu. Neredeyse sekiz saat yazdığımдан çoğu zaman nasıl yattığımı hatırlamazdım. İrlanda'da geçirdiğim beş yılın ardından, her gece sarhoş olmama rağmen, zihnin ve bilincin doğasından tutun da hayvan haklarına kadar pek çok konuda altı veya yedi kitap yazdım. Görünüşe bakılırsa, kitaplar kıymetsiz de değildi. Hâlâ şaşıyorum ya, iyi dergilerde kitaplarıma dair eleştiriler de yayımlandı. Daha şaşırtıcı olan, neredeyse bütün değerlendirmelerin olumlu olmasıydı.

Alabama'dan ayrıldığı sıralarda benimle çalışmaya tenezzül etmeyen kurumlardan iş teklifleri yağmaya başladı.

İlk başta taşınma fikrine çok direndim. Brenin ve kızlar kırsalı, yaşadığımız bölgeyi pek seviyordu; onları buradan mahrûm etmek istemedim. Yine de sonunda uçlar arasında dolaşmayı seven yanım galip geldi, bir yıl kadar Londra'da yaşamayı deneyelim de nasıl oluyormuş bir bakalım, diye düşündüm. Cork'tan izin alıp Londra'daki Birkbeck Üniversitesi'nin teklifini kabul ettim.

Taşınmayı başarıp başaramayacağımız konusunda endişeliydim en başta; bu kararı uygulayabilecek miydik? Şu son birkaç sayfayı okuduktan sonra söyleyin, ev sahibi olsanız evinizi bana kiralar mıydınız? Alkolik bir yazar ve beraberinde üç adet yıkıcı vahşi köpek. Aklınızı kaçırmış olmanız lazım! Londra'da yanınızda bir buçuk kurt ve bir buçuk köpekle ev kiralamaya karar verdiğinizde yapacağınız şey bellidir: saklamak. “Ufak bir köpeğim var, sorun olur mu?” Pek de yalan söylemek sayılmaz. Abartmanın zıttı, azaltma diyebiliriz... Bir amaç uğruna, daha az göstererek söylemek... Amaç, size evini kiralayacak birini bulabilmektir. Tamam tamam, buna yalan denir. Bundan sonra da ev sahibinin nerede ikamet ettiğini sorarsınız: “Ev sahibi buralarda mı oturuyor? Kenya mı? Tamam, tutuyorum!”

Böylece Noel'den hemen önce, Brenin ve Tess arkada, Nina pek sevdiği ön koltukta, yola çıktık. Feribotla İngiltere'ye, annemlerin yanına gidip Noel'i onlarla geçirdik; oradan da Londra'ya geçtik. Irish Ferries'te yaşanan talihsizliğin ardından artık Stena'yla yolculuk ediyorduk. Bu şirketin feribotlarında yolculuk esnasında köpekleri koymak için kocaman tahta dolaplar vardı. Brenin bu dolapları hiç sevmez, memnuniyetsizliğini de onları tahrip ederek gösterirdi. Yolculuğun sonuna doğru aşağı indiğimde araba güvertesinde özgürce bir o yana bir bu yana koştururken bulurdum hep

onu. Bu esnada henüz kafesten kurtulamayan kızlar da Brenin'in koşturmasına kesik kesik havlamalarla eşlik ederdi. Stena'yla birkaç yolculuk ettikten sonra, bir seferinde yolculuğun sonunda aşağı indim. Pek minnettar bir marangoz hasar görmüş köpek dolaplarını onarıyordu; belli ki ona ekstra iş sağlayan adamla tanışmaktan ötürü memnuniyet duyuyordu. Genel durumu da oldukça güzel bir şekilde özetlemişti: "Sizinle yukarı çıkmasına neden müsaade etmiyorlar anlamıyorum. Sonuçta yolcuların yarısı bu köpekten daha pis!" Sizin de takdir edebileceğiniz üzere, yakın gelecekte bir deniz yolculuğu daha yapmak zorunda kalmak istemiyordum. Zaten yakında Stena'nın yasaklı yolcular listesine gireceğimizden emindim.

Birkaç hafta önce Brenin ve kızları bir günlüğüne annemlere bıraktım. Wimbledon Common'a birkaç adım mesafede, iki yatak odalı ufak bir ev bulabildim. 450 hektarlık alanın, hatta yanı başındaki Richmond Park'ı da sayarsak 1620 hektarlık alanın, hayattaki tüm amacı kovalanmak olan bir sürü tüylü küçük hayvanla dolu olacağını düşününce Brenin ve kızlar için çok uygun olacağına karar verdim. Öyle de oldu.

Her sabah hep beraber koşuya giderdik, çünkü işe gitmeye cüret edebilmem için onları yormam gerekiyordu. Köpeklere gezme hakkı vermesi açısından belki de dünyada tek olan Londra İskoç golf sahasında ve alternatif ağaçlık alanda koşardık. Toplamda sekiz kilometrelik bir parkurdu ama Brenin ve kızlar bunun en az üç katı kadar koşardı. Ne zaman bir sincap görseler peşi sıra ağaçların ortasına seğirtirlerdi. Hatta görmelerine bile gerek yoktu, çalılardan gelen ufak bir haşırtı sesi onları çıldırtmaya yeterdi. Neyse ki sincaplar hızlıydı, Brenin de yavaşlıyordu. Nina ve Tess, avlanmakta hiçbir zaman onun kadar ustalaşamadılar. Kısa gezilerimizle alâkalı tavşan ve sincap ölümleri oldukça sınırlı sayıda kalabildi

böylelikle. Oradaki ilk yılımızda yalnızca bir tane sincap öldürmeyi başarabildiler diye hatırlıyorum. Üçünün bu kovalamacadan aldığı muazzam hazza kıyasla oldukça cüzi bir hasar olsa gerek. Bence gayet kabul edilebilir. Her kovalamanın ardından gözleri parlayarak, hopluya zıplaya yanıma koşarlardı. Ben de “Hey, Animals Like Us kitabını yazan adamın köpekleri böyle mi davranır hiç!” derdim.

Arabaya binip dönme zamanı geldiğinde üçü de, ama özellikle yavaş yavaş orta yaştan yaşlılık evresine geçen Brenin, yorgunluktan perişan olurdu. Günün geri kalanının büyük kısmını uyuyarak geçirirdi. İlerleyen yaşı yüzünden Londra metrosunun gizemi ve tuhafliklarına ayak uydurabileceğini sanmıyordum; bu yüzden onu yanımda işe götürmem artık söz konusu değildi. Onları evde bırakırken, Broadway’deki evcil hayvan ürünleri satan bir dükkândan aldığım pişmiş kemik parçaları verirdim. Ev sahibini büyük bir tahripten kurtarmak için peskateryan diyetlerinden kısmen ve geçici olarak feragat ederdik. O yıl bana epey pahalıya patlamıştı. Kemik parçalarının her biri beşer dolardı ya, muhtemelen ev sahibine yeni bir mutfak yaptırmaktan ucuzdu. İnanılmaz ama orada kaldığımız tüm zaman zarfında kızlar evi hiç tahrip etmedi. Evden çıkarken halıları temizletip gittim; görseniz o evde bir köpeğin yaşadığına inanamazdınız. Nina ve Tess tam da o zamanlarda olgunlaştılar diye miydi, bilemiyorum. Belki kemik parçaları oyalanmalarına yetmiştir; belki de Brenin onları hizaya getirmiştir. Her halükârda, fazla sorgulamadan hayatımın şanslı olayları arasında saydım.

Böylece her akşam harap olmuş bir evle karşılaşmaktan kurtuldum, sahiden minnettarım. Bir keresinde eve geldiğimde çok komik bir sahneye rastladım. O olaya, “üç şişman köpek gecesi” adını verdim; doğru bir başlık olmadı aslında ama “iki şişman köpek ve bir şişman kurt”tan daha kolay söyleniyor... Birkbeck’te

yalnızca akşam dersleri verirdik. Dersten sonra da, hiç adetim olmamasına rağmen, Londra Üniversitesi Öğrenci Birliği'nden arkadaşlarla sakın sakın birkaç kadeh atmak için bir araya geldik. Son metroya binip gece yarısından sonra eve geldim. Üçü, köpek mamalarını koyduğum kilerin kapısını bir şekilde açmayı başarmış ve yirmi kiloluk mama paketinin büyük bir kısmını mideye indirmişlerdi. Sarhoş sarhoş eve girdiğimde, her yaramazlıktan sonra yaptıkları kandırma ve teskin etme danslarına başladılar. Kulaklar arkaya yatmış, kafalar aşağı eğilmiş, burunlar yere değer vaziyette bana doğru koşuştururlardı. Kuyruklarını da o kadar abarta abarta sallarlardı ki, yalnızca kuyrukları değil tüm vücutları sallanır gibi olurdu. Nina ve Tess neredeyse her gün bu dansı yapardı. Brenin de pek aşınaydı buna ama o akşam nedense bir başkaydı. Üçü de doğru dürüst hareket edemeyecek kadar şişmişti. Bana doğru koşturmaya çalıştılar ama yarım yamalak sendelemekten başka bir şey beceremediler. Sonra her zamanki kuyruk gösterisini yapmayı denediler ama eni boyuna eşit bir vücutla pek mümkün olmadığından onu da yapamadılar. Çok geçmeden pes edip yere yığıldılar. Biraz ayık olsam, kendilerine kalıcı zarar verdiler mi acaba, diye endişelenirdim ama gülüp geçtim, uyumaya gittim. Ertesi sabah “Yürüyüşe gidelim mi?” dedim. Normalde bunu söylediğimde evin içerisinde oradan oraya zıplar, daha hızlı olayım diye burunlarıyla beni itelerlerdi. İlk kez hiç tepki vermediler. Kafaları yere yapışmış gibi öylece kalakaldılar. Gözlerini kaldırıp baktılar; bence o an hiçbir şey yaptırmamam için yalvarıyorlardı. Köpekler içip içip de akşamdan kalsa, herhalde böyle bir şey olurdu. Onları anlayabiliyordum. Dinlensinler diye rahat bıraktım. Gerçi taraflar değişse ve aynı şartlar altında olsak onlar benim için aynısını yapmazdı.

2

Jean-Michel altmışlarının ortasında, pek neşeli, yaşlı bir adamdı. Hayatın tadını çıkarırdı. Çok brendi, çok sigara içerdi. En büyük eğlencesi balık tutmaktı sanırım; onunla tanışmam da bu sayede oldu. Yaşadığım yerde balık tutardı. İşe hep geç kalırdı, üstelik öyle azıcık geç kalmak gibi de değildi, sahiden geç, çok geç kalırdı. Ama yavaşlık Güney Fransa'da neredeyse bir hayat tarzı olduğundan pek önem taşımazdı. Hem zaten kendi işiydi. Béziers'de veteriner kliniği vardı. Talihim hiç beklemediğim bir anda tam ters istikamette akmaya başlamasa Jean-Michel Audiquet'yle tanışmazdım. Hayatım lunaparktaki hız treni gibi doludizgin ilerlerken aniden tersyüz oldu. Böyle dönüşleri illa ki daha da tatsız şeyler takip eder, hep böyledir... Bu da istisnalar arasına giremedi.

Önce iyi olan kısımdan başlayalım. Tembelliğim ve antisosyalliğim yüzünden Londra işi yürümedi. Gidip dersimi anlatırdım, ama sadece o kadar. Hiçbir çalışma arkadaşım ile tanışma zahmetine girmedim. Hatta okulda doğru dürüst yüzümü gören bile yoktu; çok geçmeden bana "hayalet" lakabını taktılar. Yine de zamanımı tamamen çar çur ettiğim söylenemez. Londra'dayken yazılarımı ikiye böldüm; akşam üzeri yedide yazmaya oturur, ilk dört beş saat ciddi felsefi yazılar yazardım. "Ciddi"den kastım, muhtemelen en fazla birkaç yüz kişinin okuyacağı oldukça teknik yazılar... Bu tip yazılarınız birkaç bine ulaşırsa akademik alanda bir süperstar olursunuz. Oxford, Cambridge, MIT gibi üniversite yayınevlerinin bastığı profesyonel felsefe kitaplarında, dergilerinde yer alan cinsten yazılar... Çalışmamın ikinci ayağı gece yarısı civarında, yanımdaki Jack, Jim ya da Paddy'nin etkisi kendisini göstermeye yüz tuttuğunda başlardı; o zaman bambaşka yazılar yazardım. Gişe rekorları kıran bilimkurgu filmleri üzerinden felsefeye giriş nite-

liğindeki *The Philosopher at the End of the Universe* isimli kitabım bu çalışmaların sonunda ortaya çıktı. Kitabı okursanız, değişik sarhoşluk aşamalarında yazıldığını kolayca anlayabilirsiniz. Yine de herkesi -özellikle de yayıncıları- şaşırtacak şekilde kitabın satışları gayet iyiydi. Hatta daha yayımlanmadan, yurtdışı yayın hakları sayesinde para yağmaya başlamıştı. Londra sefaletimin ardından kendimi para yığınının içinde buluverdim böylece; çok da büyük bir yığın sayılmazdı ama beni bir süre götürecektik kadar vardı. Parayla ne yapacağıma dair en ufak fikrim yoktu. Mütemadiyen yağın yağmurdan da iyice bezmiştim; size yemin ederim İrlanda'da yaşadığım süre boyunca istisnasız her gün yağmur yağdı. Güney Fransa'da bir ev tutup sürekli yazmayı bırakırım, diye düşünmeye başladım. Böylece hep beraber Languedoc'un göbeğinde ufak bir eve taşındık.

Ev bir köyün hemen bitişiğindeydi. Evi çevreleyen muhteşem doğal rezerv River Orb kıyı deltasını oluştuyordu. Rezerv kısmen tuzlu su göletiydi; *maire* diyordu oralılar, İngilizce'deki *mire* yani çamur kelimesiyle eş anlamlı, telaffuzu da biraz benzer bir Oksitan kelimesi... Bölgeye has kara boğalar, beyaz midilliler ve pembe flamingolarla doluydu ortalık. Her sabah rezervden sahile inip yüzerdik. Brenin ve kızların Fransız hayat tarzını benimseyeceğini düşünmüştüm ve haklı çıktım.

Taşındıktan bir ay kadar sonra Brenin hastalandı. Londra'dan ayrılmadan evvel onda bir ağırkanlılık olduğunu fark etmiştim aslında. Başlarda yaşlılığına yordum. Fakat akşam yemeklerine burun kıvırmaya başlayıp da yesin diye Brenin'e mütemadiyen dil dökmek zorunda kalınca, derhal veterinerin yolunu tuttum. Fransa'da tanıdığım sayılı insanlardan biri ve tek veteriner Jean-Michel Audiquet'ye yaptığımız bu ziyaret için pek de hevesli değildim. Jean-Michel tek kelime İngilizce konuşmazdı ve okulda

öğrendiğim Fransızca, basit de olsa bir veteriner görüşmesini koltarmaya, tıbbi danışmanlık almaya yetecek durumda değildi. Ciddi bir sorun olabileceği aklımın ucundan geçmiyordu. Brenin yaşı, havalarda sıcak, eskisi kadar yemek istememesi gayet doğal, falan der, diye düşünmüştüm.

Şansımıza, Jean-Michel işini çok ciddiye alırdı. Çarşamba sabahı 11:00’de oraya vardık, 11:15’te kan testlerini bitirdi, 11:30’da da Brenin’i ameliyata aldı. Muayene esnasında Jean-Michel, Brenin’in karın bölgesinde bir yumru hissetti. Yumrunun dalakta bir tümör olduğu anlaşıldı; Jean-Michel’in dediğine göre patlamak üzereydi. Belli ki dalaksız yaşıyordu; ameliyatla dalağını aldı. Şok olmuş vaziyette eve döndüm. Brenin akşam kendine geldi, inanılmaz ama, biraz dengesiz de olsa ayaklanmıştı. Jean-Michel onu alıp eve götürebileceğimi söyledi. Başka bir kanser belirtisi görmemişti. Test sonuçları bir haftaya gelecekti, biz de o zaman daha ayrıntılı bilgiye alacaktık. Birinci değil ikinci derece bir tümör olmasını umuyordu. Onu eve götürüp dinlenmesini sağlayacak, iki gün sonra yine kliniğe getirecektim.

Veterineriniz Jean-Michel’sede tedavinin gidişatının iyi olup olmadığını ya da iyi gidecek gibi görünüp görünmediğini kolayca anlayabilirdiniz. İşler iyiye hemen kendini en büyük eğlencelelerinden birine kaptırıyor: zırvalamak. Fransızca güçlü yanılarından biri değildi. Çoğu zaman söylenenlerden pek bir şey anlamazdım. Jean-Michel’in yaptığı şakaların iyi olup olmadıklarını, hatta şaka olup olmadıklarını bile kavrayamıyordum. Ciddi bir surat ifadesiyle dik dik bana bakıp *Ce n’est pas bon!* derdi. “İyi değil” demekti. Kafasını sallardı. Sonra yine bana bakıp ağzı kulaklarına varıncaya kadar sırtır, *C’est très bon!* yani “Çok iyi!” derdi. Ben de tabii ki Fransızcam kötü olduğundan ve ne söylediklerine kulak kabartıp fazlaca odaklandığımdan her seferinde kanardım.

Ameliyattan iki gün sonra kliniğe gittiğimizde Jean-Michel yine bu tip şakalar yapmaya başladı. Morali düzelmiş, geçirdiğim son iki güne nazaran daha iyi hissetmeye başlamıştım. Jean-Michel alabildiğine olumlu yaklaşmıştı. Ben de her şey yoluna gidecek diye umutlandım. Brenin artık on yaşına girmişti, uzun zamanının kalmadığının farkındaydım. Ama henüz onu kaybetmeye hazır değildim. Sanki bir gün hazır olabileceğim gibi... Yine de bu seferki badireyi kolay atlatacağını umuyordum.

Eve dönünce arabadan inmesine yardım ederken Brenin'in arka tarafının kan olduğunu gördüm; gerisin geri kliniğe döndük. Anal salgı bezlerinden biri enfeksiyon kapmıştı. Kanamaya başlayınca kadar ne ben fark etmiştim, ne de Jean-Michel. Böylece Brenin sağrısının tıraşlanmasının utancını da yaşamak zorunda kaldı. Jean-Michel anal salgı bezini kesip içindeki enfeksiyonun akmasını sağladı ve çeşit çeşit antibiyotikle dolu bir reçete yazdı. Ben de onu eve götürdüm. Asıl dehşet anları da burada başladı.

Jean-Michel söz konusu bölgenin temiz tutulmasının hayati önemi olduğu konusunda beni bilgilendirmişti. Bu da iki saatte bir ılık suyla ve benim tercümeme göre "kadın sabunu" gibi bir şeyle Brenin'in sağrısını yıkamam gerektiği anlamına geliyordu. Fransızlara özgü bir şeydi belli ki, herhangi bir eczacıdan istediğinizde bulabiliyorsunuz. Yapmaya can attığım bir başka görev beni bekliyordu: Köy eczanesine gidip, Fransızcamın yetmediği yerde pandomim yaparak, tezgâhın ardındaki hoş kadından "kadın sabunu" istemek! Zavallı yaşlı Brenin'in arkasını itinayla temizledikten sonra salgı bezine enjeksiyon yapmam gerekiyordu. Yani bir şırıngayı alıp, antibakteriyel solüsyonla doldurup, açık olan iltihaplı anal salgı bezine batırarak enjekte etmem gerekiyordu. Bunu da her iki saatte bir yapmam lazımdı, gece gündüz hiç fark etmeden. Enfeksiyonun Brenin'in ameliyat yarasına bulaşmamasının iyileşmesi için en mühim faktör olduğunu söylemişti Jean-Michel bana.

Yine Jean-Michel'in söylediği üzere, ertesi gün Brenin'i kliniğe götürmem gerekiyordu. Gözüme bir damla uyku girmeden yola düştüm. Kliniğe vardığımızda Brenin'in diğer salgı bezi de gitti, her yere kan fışkırıyordu. Jean-Michel *Mon Dieu* deyip önceki günkü prosedürü tekrarladı. Sağrısının geri kalanını tıraş edip diğer salgı bezini de kesti. Eve döndüğümde, gece gündüz, her iki saatte bir yıkama ve enjeksiyon yapma görevimi yapacağım uzun bir hafta sonu vardı önümde. Enjeksiyonlar arasında kalan zamanda uyuyabilirsem ne âlâ! Yaralarını yalamasın diye takılan kocaman bir ameliyat tasmaından nefret ettiği belliydi. Tepkisini tasmayı duvarlara, masalara, televizyonlara ve önüne çıkan her şeye çarparak gösteriyordu.

Tedavi elbette Brenin'in hoşuna gitmiyordu. Onun açısından bakılırsa olaylar şöyle gelişmişti: Kendini kötü hissettiği için çarşamba günü veterinerine gitmiştik, o günden beri de her iki saatte bir zulme maruz kalıyordu. Eskisi kadar gücü kuvveti yerinde olmasa da hâlâ epey kuvvetliydi. Elinden gelse sağrısına dokunmama izin vermeyecekti. Bu yüzden ona yaklaşıp köşeye sıkıştırmam, tasmaından yakalayarak sabunlu suyla şırınganın olduğu yere kadar sürüklemem gerekiyordu. Sonra onu zorla yere yatırıp, o çırpınırken üzerine yatmam gerekiyordu. Çırpınmaktan bitap düşünce yıkama ve enjeksiyon faslına geçebiliyorduk. Ben görevlerimi yerine getirirken Brenin öylece uzanır, yalnızca inlerdi. O iniltiyi dinlemek hayatımda yaptığım en zor şeylerden biriydi.

Brenin'i tekrar kliniğe götürdüğümde Kara Pazartesi gelip çatmıştı. Kara Pazartesi diyorum çünkü bu enfeksiyon hadisesi Kara Cuma'da patladı, Kara Cumartesi diğer salgı bezine sıçradı. Kara Pazartesi kliniğe gittiğimizde anladık ki sağrısındaki enfeksiyon ameliyat yarasına sıçramış. Artık çok, çok hasta bir kurttu. Antibiyotikler de işe yaramıyordu. Jean-Michel, enfeksiyonun türünü

ve Brenin'in hangi antibiyotiklere duyarlı olduğunu öğrenmek için cuma günü numune alıp laboratuvara göndermişti. Sonuçların gelmesine daha birkaç gün vardı. Biz de bu arada çok dirençli vakalar üzerinde başarı sağladığı kanıtlanan Efloroxacine adlı antibiyotiği denedik. Jean-Michel enfeksiyonu temizlemek için Brenin'in ameliyat yarasını bir daha açmak zorunda kaldı. İki saatte bir yapılan temizleme ve enjeksiyon işine sonraki birkaç gün boyunca da devam edilmesi gerekiyordu. Bir farkla; artık aynı işlemi karnına da uygulamam gerekiyordu ve elbette başka bir şırıngayla.

Çarşamba günü yeniden kliniğe gittiğimizde havadisler kötüydü. Ama en azından beklemediğimiz cinsten değildi. Brenin pek çok açıdan MRSA'ya benzeyen antibiyotiklere karşı oldukça dirençli bir E. Coli bakterisinden mustarıptı. Bakteri ameliyattan önce de bağırsaklarındaymış; ameliyat bağışıklık sistemini zayıflatınca saldırıya geçmiş. Sonuç olarak, öleceği kesinleşmişti.

Jean-Michel son şansını denemek için çok eski bir yöntemle başvurdu; antibiyotik çağı öncesinden kalma bir yöntem... İnsanların diz ya da omuz eklemlerinin yenilenmesi için bir dizi ameliyat geçirdiklerini duymuşsunuzdur; zavallı Brenin'in sağrısının da böyle bir şeye ihtiyacı vardı. Dışarıdan kusursuz görünse de, sağrısı bakteri doluydu. Salgı bezlerinin alt kısmında şişlik olduğunu gördükten sonra Jean-Michel, evrimin anal salgı bezleri konusunda pek de mükemmel bir iş çıkarmadığına kanaat getirdi. Kendi alanını işaretlemek için koku depo etme hususunda oldukça etkili olabilirlerdi ama istenmeyen bakteriyel enfeksiyonları atma konusunda pek de işe yaramıyorlardı. Jean-Michel, Brenin'i bir kez daha ameliyat masasına yatırdı. Eğer Fransızcam beni yanıltmıyorsa, salgı bezlerini bir iki cm aşağıya kaydırmaktan bahsetti. (Bu mevzu konuşulurken iki tarafın da ne kadar çok pandomim ve çizim yapmak zorunda kaldığını tahmin edebilirsiniz.) Ayrıntılara veya

işin mekaniğine çok hâkim değildim ya, temel olarak Jean-Michel, operasyon sonrasında enfeksiyonun salgı bezlerinde toplanmayacağını, doğal yollarla dışarı atılabileceğini söylemişti. İkimiz de pek umutlu değildik.

3

O akşam Brenin'i alıp eve, adeta ölüme götürdüm. O günlerin yalnızlık, çaresizlik ve kendini dışarıdan soyutlama halini anlatmak çok güç. Beni asıl korkutan onu kaybetme düşüncesi değildi. Herkes bir gün ölür. Karantinada kaldığı altı aylık sürenin haricinde Brenin'in sürdüğü hayattan gayet memnundum. Onun da öyle olduğuna inanıyorum. Yaşadığım asıl dehşet, onu hayatta tutmak için çabalamak zorunda olmamdı. Yaraları iğrenç durumdaydı; çürük kokuyordu ve tüm eve sinmişti. Beni dehşete düşüren bu da değildi; işin asıl korkunç yanı Brenin'e acı çektirmek zorunda olmamdı. Her iki saatte bir onu türlü türlü acılara gark etmek zorundaydım. Üstelik neredeyse hiçbir işe yaramayacağı halde... Bu ıstırapın merkezinde bir tür yalnızlık olduğunu düşünüyorum. Benim yalnızlığım değil; benimkinin bunla ilgisi yok. Bu, oğulcuğumun yalnızlığıydı.

Çok korkuyordu; yatıştırmak için ne kadar çabalarsam çabalayayım durum aynıydı. Büyük ihtimalle de ciddi bir acıyla boğuşuyordu. Gerçi bundan tam olarak emin olamıyorum ama iki saatte bir yaralarını temizlerken canının çok yandığını biliyordum. Onu temizleyip iyileştirmek için gösterdiğim gayret, belli belirsiz inlemelerden tiz çığlıklara kadar çeşitli acı belirtileriyle karşılık buluyordu. Artık beni sevmediğini düşünmeye başlamıştım. Can

sıkıcı bir düşünceydi ama önemli olan bu değildi. İyileşsin istiyordum sadece, hayatının geri kalanında benden nefret etse bile gam değil, yeter ki iyileşsin. Uyku yoksunluğu psikozlarım esnasında Tanrı'yla yaptığım pazarlıklardan biri de buydu. İşler sahiden sarpa sarmıştı; benim yavru kurdum yaşlanmış, gözümün önünde can veriyordu. Ya Brenin artık onu sevmediğimi düşünüyorsa? İşte asıl korkuncu bu olurdu. Hayatının son demlerinde onu sevdiğini sandığı adamdan işkence gördüğünü hatırlayacak, diye düşündüm durdum. Ona ihanet etmiş, onu terk etmiştim. Sadece ben olsam neyse... Nina ve Tess, Brenin'in kocaman plastik ameliyat tasma-sından korkuyor, yanlarına yaklaşıp odanın öbür ucuna kaçıyorlardı. İçim acırdı bunu gördükçe. Sanırım bir yanımda hep buruk kalacak bu yüzden. İnsanlar genellikle dramatik olmaya çalışırken, herkesin yalnız öldüğünü söyler. Doğru mudur değil midir bilemiyorum. Fakat Brenin'in son günlerinde ne kadar yalnız ve ihanete uğramış hissettiğini, hayatını beraber geçirdiği mahlûklar tarafından terk edildiğini, onlardan gaddarlık gördüğünü düşündüğünü düşünmek dayanılmaz...

Ahlaki meselelere "sonuççu" yaklaşırım. Eylemin doğru veya yanlış olmasının yalnızca sonucuna bağlı olduğu kanaatindeyim. Cehenneme giden yolun iyi niyet taşlarıyla döşendiğine inanmıyorum. Niyetlere hiç mi hiç güvenmiyorum. Bence niyet dediğimiz şey aslında maskedir. Hem de çoğu kez maske altındaki maskedir. Asıl niyetlerimizin, saiklerimizin çirkinliğini gizlemek için onları kullanırız. Aynı durumda bana nasıl davranılmasını istiyorsam Brenin'e de öyle davranacaktım, kendi kendime böyle söyledim. Sırf yaşatmak için yaşatmayacaktım onu, çünkü ben de sırf bunun için yaşatılmak istemezdim. Ama iyileşip mutlu mesut bir hayat sürebilme olasılığım varsa, o an ne yapmaya çalıştıklarını anlamasam da, birilerinin benim için uğraşmasını dilerdim. Brenin

o sırada ne yaptığımı anlamasa, hatta yapmamı istemese de onun için savaşmam, uğraşmam gerektiğine kani oldum böylece. Kendi kendime sürekli bunu telkin edip duruyordum. Ama işin aslında, belki sadece henüz onsuz yaşamaya hazır değildim, yeterince güçlü değildim bunun için. Belki de görünürdeki prensibim, yani başkalarının bana yapmasını istediğim şeyleri Brenin'e yapmak, henüz hazır olmamamı gizleyen bir maskeydi. Asıl saikimin ne olduğunu kim bilebilir ki? Hatta ortada asıl saik diye bir şey olup olmadığını kim bilebilir? Samimi olmak gerekirse, kimin umurunda zaten?

Brenin'i bu şekilde acı çekmeye, böyle ölmeye zorlayarak sonuççu tarafımla kumar oynuyordum. Son on yıl boyunca hayatımın en önemli ve tek daimi parçası olan şeyi, sevdikleri tarafından terk edildiğini hissettiği, acı ve korku dolu bir ölüme sürüklüyordum. Brenin ölürse eylemlerimin affedilir yanı olmayacaktı. Bağışlanmayacaktım, ki bağışlanmamalıydım da. Öte yandan, ya sadece pes ettiysem? Tam Brenin iyileşmek üzereyken pes ettiysem? Bence sonuçlar affedici olmadığı için niyetlerimize bu denli sıkı sarılıyoruz. Sonuçlar sorumluluğu bizim üstümüze yükler, yaptıklarımızın ve hatta yapmadıklarımızın sorumluluğunu. Biz sonuççular için, bizi kurtarabilen yalnızca şans, enayi şansdır.

4

Brenin daha iyi oldu: inanılmaz ama gerçek. Tam zaman verebilmek konusunda hiç iyi olamadım, sanırım aşağı yukarı bir ay kadar sonraydı. Birkaç dakikalık bir şekerlemeden sonra gözlerimi açtığımda Brenin'de bir farklılık olduğunu gördüm. Tam ne olduğunu kestiremiyordum ama bir başkalık vardı. Ne olduğunu şimdi şimdi

anlıyorum: Brenin bana bakıyordu. Son bir aydır gözlerini ben-
den kaçırmış, yeni fark ediyorum. Belki de göz göze gelirsek
ona acı çektirecek işlemleri tekrar etmem gerektiğini hatırlarım
diye korkuyordu. O zaman bunun farkında değildim. Aklıma ilk
gelen “buraya kadarmış” demek oldu. Pekçok insanın ve köpeğin
ölümüne şahit olmuştum. Genellikle ölmeden önceki son birkaç
saatte iyileşmiş gibi görünürlerdi. Çok daha güçlüymüş izlenimini
uyandırır, ama bu yalnızca öleceklerine dalalettir. Brenin ölme-
di. Takip eden birkaç günde git gide iyileştiğini görebiliyordum.
Sağlık, kalabalığa fısıldanan bir dedikodu gibi tüm vücuduna ya-
yılıyordu; dedikodu zamanla umuda dönüştü. İştahı açıldı, gücü
kuvveti yerine gelmeye başladı. Bir hafta sonra, flamingolara bak-
mak için rezervlere sakın bir yürüyüş yapmaya hazırдық. Elbette
yaraları temizlemeye ve enjeksiyon yapmaya devam ediyordum,
önümüzdeki birkaç hafta boyunca da bırakmayacaktım. Enfeksi-
yon kırılmıştı. Brenin görevimi yapmama artık engel olmuyor, işi-
mi bitirene kadar yerde öylece uzanıyordu.

O günlere dönüp bakınca hiç de gerçek gibi gelmiyor.
Brenin’in tedavisini yapabilmek için bir ay boyunca gözüme doğru
dürüst uyku girmemişti. Yorgunluktan dalıp giderdim bazen ama
o da en fazla birkaç dakikalığına. Bazen uyandığımda Brenin’in
hasta olduğunu unutturdum. Sonra burnumu dolduran o çürük
koku tüm dehşeti, umutsuzluğu, içinde bulunduğumuz durumu
acı acı çarpardı yüzüme. Böyle geçen birkaç günün ardından uyku-
suzluktan sanrılar görmeye başladım; en çok da ölüp sonsuza dek
cehennemde kaldığımı görürdüm.

İlk Hristiyanların engadhar ve ahlaksızlarından Tertullianus’un
tasvirine göre cehennemde şeytanlar, kurtarılmamış ruhların ar-
kalarına ateş gibi yabalar saplayarak işkence ederdi. Kurtarılmış
ruhlarsa cennetteki köşelerinde oturur, lanetlenenlerin çektikleri

işkencelere keyifle gülerdi. Tertullianus ve onun derin küskünlüğünün bir sonucu gibi duran cennetle cehennem algısı, insanda alaycı bir tebessüm ve küçümsemeden ötesini uyandırmıyor. Cennet, Tertullianus için kindar bir yerdi, ki bu da onun kindar ruhunun yansımasından başka bir şey değil. Fakat cehenneme bakışı, bence oldukça ılımlı.

Cehennem, gaddarca zulüm ve işkencelere uğrayacağınız değil de, en sevdiklerinize gaddarca zulüm ve işkenceler yapmak zorunda bırakılacağınız bir yer olsaydı çok daha beter olurdu. Dayanılmaz ve iğrenç bulsanız bile yapmak zorunda kalacaksınız; zamanla bu azap ve tiksinti ruhunuzun en derinlerine işleyecektir. Bedeli hayatta en çok değer verdiğiniz şeyi, onların sevgisini kaybetmek olsa da bunu yapmaya mecbursunuz. Bir şekilde yaparsınız da, zira cehennemin dehası tam da burada gizlidir: Bu zulüm ve işkencenin onların iyiliği için olduğuna inandırır sizi. Cehennem size seçme şansı verir, siz yine de onun dediğini yaparsınız; çünkü diğer seçenek daha da fenadır. İşte bu Tertullianus'un cehenneminden katbekat beter. Böylesi bir cehennemden Tertullianus'un lanetlilerinin olduğu cehenneme geçebilme şansım olsa, bir an bile düşünmezdim. Brenin'in adım adım ölüme ilerlediği günlerde, sevgili kurduma iyiliği için işkence ederken, cehennem böyle bir yer olsa gerek diye düşündüm. Tıpkı Tertullianus'un tuhaf cenneti gibi tuhaf bir cehennem tahayyülü elbette. Onun cenneti kin duyan insanlarla doluydu; benim cehennemimse seven insanlarla. Kindarların cennete, sevenlerin cehenneme gitmeyeceğine inanmak isterim. Ama içimdeki sonuççu buna müsaade etmez.

5

İnsanlar köpeklerini sevdiklerini söylerler hep. Öyle düşündüklerine de eminim. Fakat inanın bana, köpeğinizin kokmuş, iltihaplı, hasta poposunu bir ay kadar iki saatte bir temizlemeden anlayamıyorsunuz. Genelde sevginin sıcak, pofuduk pofuduk bir his olduğunu zannederiz. Oysa sevginin pek çok yüzü vardır ve bu da onlardan biriydi.

Brenin hastayken, sevgi denebilecek kadar daimi olmayan ya da öne çıkmayan hislerin, duyguların ve arzuların rastgele karışımının, bir *mélange*'ın etkisindeydim. Suratıma yumruk yemiş gibiydim çoğu zaman: Nefessiz, güçsüz, başı dönen, midesi bulan bir adamdım. Bazen bataklıkta ilerliyormuş gibi hissederdim: San ki etrafımı saran kalın yapışkan bir tabaka vardı, az biraz sızan havayla idare ediyordum, her türlü spontan eylem, hatta düşünmek bile imkânsızdı. Uyuşmuş vaziyetteydim. Bunu itiraf etmek hiç hoşuma gitmiyor ama bir noktada, onu yıkayıp enjeksiyon yapmaya gittiğimde uyanmasa belki de en hayırlısı bu olur, diye düşündüm; bu beni rahatlatı.

Hisler, hisler, hisler: hepsi çok güçlü, bazıları ise baskın. Fakat hiçbir Brenin'e duyduğum sevgiyi anlatmaya kabil değil. Söz konusu sevgiye Aristoteles *philia* demiştir. Aile sevgisi, sürü sevgisidir. Tutkulu erotik sevgi olan *eros* ve Tanrı'yla insanlığa duyulan kişilerüstü sevgi *agape*'den ayrı tutulur. Brenin'e olan sevgim erotik değildi. Bunun yanı sıra İncil'de öğütlenen Tanrı'yı ya da komşumu sevme şeklinde de sevmiyordum. Kardeşim olarak seviyordum onu. Bu sevgi, *philia*, hiçbir duyguya benzemiyor.

Hisler *philia*'nın dışavurumu olabilir, ona eşlik de edebilirler, ancak *philia* değildirler, olamazlar. Neden uyuşmuştum ve midem bulanıyordu? Brenin'in aniden ölmesi düşüncesiyle nasıl rahat-

layabildim? Çünkü onu çok seviyordum ve acı çekmesine sebep olmak dayanılmaz geliyordu. Dayanabildiğim için Tanrı'ya şükre-
diyorum. Bu hisler ne kadar çeşitli, apayrı ve alâkasız olursa olsun,
sevginin dışavurumudur. Fakat sevgi bu hislerden biri değildir.
Philia'ya farklı bağlamlarda eşlik eden pek çok his vardır ama *philia*
bunların hiçbiri ile tanımlanamaz; *philia* bunlardan herhangi biri
olmadan da var olabilir.

Sevginin pek çok yüzü vardır. Seviyorsanız, bunların hepsini
görecek gücünüz olmalıdır. Bence *philia*'nın özü itiraf edebilece-
ğimizden çok daha sert, çok daha acımasız. *Philia*'nın o olmadan
var olamayacağı bir tek şey vardır; hislerle değil, iradeyle alâkalıdır.
Philia, sürü sevgisi, hiç yapmak istemeseniz de, dehşet ve tiksinti
duysanız, sonunda çok büyük bir bedel, hatta altından kalkabile-
ceğinizden fazlasını ödemek zorunda kalsanız bile, sürünüzdekiler
için bir şeyler yapma iradesidir. Onlar için en iyisinin bu olduğu-
nu düşündüğünüz için yaparsınız bunu. Yapmanız şart olduğu için
yaparsınız. Belki de hiçbir zaman bunu yapmak zorunda kalmazsı-
nız. Ama hep hazır olmalısınız. Sevgi bazen korkunçtur. Sevgi sizi
sonsuz dek lanetleyebilir. Sevgi sizi cehenneme gönderecektir.
Ama şanslıysanız, çok çok şanslıysanız, sizi geri getirecektir.

VIII

Zamanın Oku

1

Brenin'e son söylediğim cümle şuydu: Rüyalarda buluşacağız. Veteriner ön sağ ayağındaki damara deri altı iğnesi yaparken söyledim. Ayağını da, damarı da çok iyi hatırlıyorum. Vücuduna ölümcül dozda narkoz enjekte edildi. Ben cümlemi bitirene dek ölmüştü. Orada olmadığını düşünmek istiyorum. Alabama'da annesinin kürküne sıрнаştığını düşünmek istiyorum. Knockduff'da Nina ve Tess'le birlikte güneş sisli altın renginde yükselirken arpa tarlalarının üzerinde zıplayıp durduğunu düşünmek istiyorum. Yine Wimbledon'da olduklarını, sincap ve tavşan kovaladıklarını düşünmek istiyorum. Ve yine Nina ve Tess'le beraber ılık Akdeniz dalgalarıyla oynadığını düşünmek istiyorum.

Bir yıl evvel geçirdiği hastalıkla birlikte baş gösteren kanser nüksetti; bu sefer vücuduna yayılmıştı ve geri dönüşü olmayan bir şekilde kötücüldü. Lenfosarkomdu. İnsanlarda tedavi edilebilir ancak köpeklerde neredeyse hep ölümle sonuçlanıyor, veterinerliğin geldiği nokta onları kurtarmaya yetmiyor. Bu kez Brenin'i iyileştirmek adına yapılacak her türlü müdahalenin karşısında durdum. Yeni bir ameliyatı kaldırabileceğini düşünmüyordum, hele ame-

liyat sonrası komplikasyonlara hiç dayanamazdı. Onu eski yöntemleriyle hayata döndüren Jean-Michel'in de geçen sene kansere yakalanıp öldüğünü öğrendiğimde şok olmuştum. Yeni veteriner teşhis koyunca, artık zamanının geldiğini anladım.

Onu mümkün olduğunca rahat ettirmeye çalıştım. Hayatında ilk kez benimle birlikte yatakta uyumasına izin verdim. Nina ve Tess böylesine çekici ve eşsiz bir muameleden mahrum bırakıldıkları için oldukça üzüldüler. Ağrı kesiciler işe yaramamaya başlayıp ısrabı dayanılmaz raddeye ulaştığında Brenin'i alıp uyutulması için Béziers'e götürdüm. Yıllar önce ragbi, parti, kadın ve bira peşinde koştuğumuz, Birleşik Devletler'in neredeyse tüm güney doğusunu gezdiğimiz arabanın arkasında öldü.

Bahçeye gömemezdim. Ev sahipleri kesin karşı çıkardı. Bu yüzden her gün yürüyüşümüz sırasında duraksadığımız, kayın ağaçları ve bodur meşelerle çevrili ufak bir meydana gömdüm. Zemin kumluydu, kısa sürede kocaman bir çukur açtım. Brenin'i içine koyduktan sonra mezarın üzerine *digue*'den aldığım taşlarla bir yığınak yaptım: Kışın fırtınaların sürükleyip götürmesini engellemek için. *Digue* birkaç yüz metre mesafede olduğundan uzun ve güç bir işlemdi bu; gece oluncaya dek uğraştım. Sonra dalgaların sürüklediği odunlardan bir ateş yaktım ve gecenin kalanında kardeşimle birlikte oracıkta oturmaya karar verdim.

Hikâyenin bu kısmını anlatmayı pek istemiyorum aslında... Tam bir psikozlu olmuştum yine, tıpkı eskiden olduğum gibi. Nina, Tess ve iki litrelik Jack Daniel's eşlik ediyordu bana; bu gecenin yakınlaştığını anlayınca viskiyi zulalamıştım. Brenin için en doğru kararı vermek adına son birkaç haftadır ağzıma içki sürmemiştim. Alkolün tetiklediği bir melankoliyle onu zamanından bir dakika bile önce uyutmama sebep olacak bir karar alsaydım, buna dayanamazdım. Alkolün verdiği coşkuya kapılıp, değmeyeceği hal-

de Brenin'i yaşamaya zorlama ihtimalimi düşünmek bile istemezdim. Yıllardır ilk kez bir iki günden fazla ayık kalıyordum. Bu gece ayıklığı sona erdirmeye kararlıyım. Brenin'i gömdükten sonra, yaktığım ateşin etrafına dizildik. Nina ve Tess sessiz sessiz ateşin karşısında uzanmış, benim viski kafasıyla umut ışığının sönüp gitmesine öfkelenmemi dinliyorlardı. İkinci litreye başladığımda ölümden sonra hayat olasılığı hakkında sakın sakın kafa yorarken, şişenin dibi görünmeye yüz tutunca Tanrı'ya küfürler dizmeye başladım. Aşağı yukarı şöyleydi: "Haydi o zaman, s*****'n herifi! Göster bana! Yaşamaya devam ediliyorsa s***k herif, şimdi göster bana!"

Bir sonraki aşama muhtemelen bol keseden uydurulmuş gibi gelecek ama yemin ederim ki doğru. Ben Tanrı'ya bunları söyledikten hemen sonra ateşe baktım ve onu gördüm: Brenin'in taştan hayaletini gördüm.

Bu esrarengiz olayın altını çizmek isterim. Brenin'in mezarına bir yığınak yapmak için uygun, kayalardan kopmuş makûl büyüklükte taşlar arıyor, *digüe*'de bir aşağı bir yukarı dolanıyordum. Bulduklarımı Brenin'in mezarına, birkaç yüz metre uzaklıktaki o küçük meydana götürdüm. Gidince de taşları öylece mezarın üzerine bırakıverdim. Bunu beş saat boyunca tekrar tekrar yaptım. Taşları mezarın üzerine tamamen rastgele koymuştum. Ne dizmiş ne yerleştirmiştim, oraya öylece yığdım. Kafamda bir plan yoktu, yığının veya mezarın neye benzeyeceğini düşünmemiştim bile. Aksine, bir an evvel bitsin de kör kütük sarhoş olayım istiyordum.

Ama o an, orada, alevlerin ardından bana bakan Brenin'in taş hayaletini görüyordum işte! Yığının ön kısmı Brenin'in kafasıydı: elmas şekilli bir taş, onun en sevdiği yatışı, burnu yere değer pozisyonunda; taşın keskin ucundaki leke kesinlikle Brenin'in burnunu andırıyordu. Yığının geri kalanı karda kıvrılmış yatan bir kurt

şeklindeydi. Brenin, Arktikalı atalarından miras bu alışkanlığı bir türlü atamamıştı; Alabama ya da Languedoc'un yaz sıcağında bile o pozisyonunda yattığı olurdu. Öfkemin doruğuna ulaşmışken, en çok muhtaç olduğum anda bana bakıyordu.

Freud, Jung ya da türevlerinin görüşlerini benimseyen derinlik psikologları, Brenin'in görüntüsünü bilinçaltımda oluşturduğumu, taşları yığarken de aslında mezara Brenin'in heykelini dikmek, ona bir anıt mezar yapmak isteyen bilinçaltımdaki bir arzu tarafından yönlendirildiğimi söyleyebilirler. Belki de haklıdırlar ama bu açıklama bana oldukça mantıksız geliyor. Yığının yapılışında şansın oynadığı rolü açıklamıyor mesela. Yığına bir taş götürdüğümde onu yerleştirmiyordum ki; öylece bırakıp yenisini aramaya gidiyordum. Taşların bir kısmı bıraktığım yerde kaldı, büyük çoğunluğu da ulaşabilecekleri en alt seviyeye dek yuvarlandı. Yuvarlanıp yuvarlanmamaları ve yuvarlandıkları yer tamamen şans eseriydi. İşte bu noktada derinlik psikolojisi açıklama yapmaya yetmiyor. Bilinçaltımın eylemlerimi kontrol etmesi başka şey, şans kontrol etmesiye bambaşka şey.

Brenin'in taştan hayaletini alkolün etkisindeyken gördüğüm bir sanrı ya da uydurma olarak açıklamak kolay olurdu. Hatta bunu bir düş olarak görmek çok daha kolay olurdu. Hakikâten rüyalarda buluşurduk. Fakat Brenin'in hayaleti hiç yok olmadı. Ateşin yanında, yerde uyuyakalmışım. Ateş sönünce büyük olasılıkla donarak öldümdüm, neyse ki aniden gelen bir kusma arzusuyla uyandım. Uyandığımda hayalet hâlâ oradaydı. Hatta bugün bile oradadır.

2

Brenin'in son yılı hem onun için hem de benim için bir armağandı. Hiç bitmeyen bir yazdı sanki. Hiç zaman takıntısı olan bir adam olmadım. 1992'de Güney Carolina, Charleston'da poker oyununda saatimi kaybettim, yerine yenisini almadım. İnsanın saatinin olmaması onu zamanın sınırlarından özgür kılmıyor ne yazık ki. Hayatımın yarısını insanlara saat sorarak geçirdim. Fakat Fransa'da yaşamamanın en güzel tarafı, yaşamı zamanı hesaba katmadan sürdürebilme hürriyetiydi; zamandan münezzeh bir varoluşa ancak bu kadar yaklaşılabilir! Saate göre değil güneşe göre yaşırdık. Kimi kandırıyorum ki? Elbette saate göre yaşırdık ama benim saatim değil Nina'nın saatiydi.

Güneşin doğuşuyla birlikte uyanırdım. Yazın bu saat altı civarını buluyordu. Güneşin doğduğunu bilirdim çünkü Nina gelip nerem açıkta kaldıysa yalamaya başlardı; elim ayağım dışarı çıkmadıysa onları görene kadar çarşafı çekiştirirdi. Dizüstü bilgisayarım elimde, ragbi günlerimden yadigâr şiş dizimin verdiği sabah ihtiyatıyla dik ahşap merdivenden aşağı dikkatlice inerdim. Evin ön tarafındaki terasa oturur, sineklerin uçtuğu sabah sisinde yazı yazardım. Brenin bahçenin kuzey köşesinde tıpkı karda yatarmışçasına kıvrılır, burnunu boylu boyunca yere uzatırdı. Bizim sürünün ayaklı saati Nina, boncuk gözlerini üzerime dikmiş vaziyette kapının önünde uzanır, birkaç saat sonraki yürüyüşü sabırsızlıkla beklerdi. Sürünün prensesi Tess, ben yazıya dalana kadar bekler, sonra sessizce evin arkasına süzülüp bana fark ettirmeden yatağıma yatıp yatamayacağına bakardı, genelde de yatardı zaten.

Hava iyice ısınmadan evvel, saat 10 gibi Nina kalkıp yanıma gelir, başını kucağıma koyardı. Eğer istediği gibi yazıyı bırakmazsam burnuyla sürekli ellerimi dırter, yazmamı imkânsızlaştırırdı.

Sözsüz mesajını iletmeye çalışırdı: sahile gitme zamanı! Askeri operasyon gibi değildi. Önce plaj şemsiyesi, top, frizbi gibi sahil alet edevatı toplanırdı. Sürüdekilerin kalanına yakında yola çıkacağımızı haber verirdi bu. Çok geçmeden yükselen havlama ve ulumalarsa tüm kasabaya bizim yola çıktığımızı duyururdu. Nina hevesli ve başarılı bir yüzücüydü, frizbi onun içindi. Plaj şemsiyeleriye Brenin ve Tess için. Genelde sığ suda gezinirlerdi. Denizin sakın ve açık olduğu dalgasız günlerde doğru düzgün yüzmeye ikna edebilirdim etmesine ya, hiç de eğlenmezlerdi. Bana doğru yüzerken suratlarında paniğin eşiğindeki gerginliği görebilirdim. Bana ulaştıktan sonra hemen arkalarını dönüp gerisin geri sahile yüzer, çoğunlukla orada zaman geçirmeyi tercih ederlerdi. Git gide daha da ısınan havada nefes nefese kalmalarından bıkınca her birine bir plaj şemsiyesi aldım. Şimdi o zamanları düşününce çok “tuhaf” olmaya başladığımı görüyorum; çok kedili kadınlar gibi bir tuhaflık... İşin güzel yanı, yaz aylarında Fransa’nın güney sahillerini mesken tutan hırsızlar yanımıza pek yanaşamazdı. Tabii diğer köpekler de.

Sahil yürüyüşü sırasında belli bir sıra ve adap içerisinde yapılması gereken şeyler vardı. Komşu köpeklere selam verilmeli, gerekli durumlarda münasip bir tavırla gözleri korkutulmalıydı. Nina ilk önce dişi İngiliz av köpeği Vanille’e gözdağı verir, Tess de Nina’ya destek çıkardı. Brenin olaya seyirci kalır, umursamaz ama yine de dostane bir selam vermeyi tercih ederdi. Sırada Rouge, büyük erkek ridgeback vardı. Brenin, Rouge’un bahçesindeki çitlere işerdi. Nina ve Tess’s’e haddini aşan bir coşkuyla karşılarlardı onu. Sonra o dogo argentino vardı; daha evvel bahsetmiştim, Tess’e saldırma gafletinde bulunan dişi köpek... Tess ona daha farklı muamele ederdi. Sabahki ilk dışkısını dogo argentinonun evine varana kadar tutar ve çitin elinden geldiği kadar yakınına yapıverirdi. Bel-

ki de dogo argentinonun beni her gördüğünde ısırmaya çalışması bu yüzdendi.

Tess taktiksel dışkı bırakma konusunda uzmandı. Wimbledon'da bir golf sahasının yanından yürürken nefes kesici bir performans sergiledi: Yakınlara düşen bir golf topunun tam üzerine dışkılamayı başardı. "Sizin yerinizde olsam yenisini getirirdim," şeklindeki tavsiyem de öfkeli ve daha ziyade pimpirikli Londra İskoç Golf Kulübü üyesini sakinleştirmeye yaramadı.

Son evleri de geçince üzüm bağlarının arasından yürümeye başladık, daha doğrusu solmuş üzüm bağlarının. Tuzlu zemin ve sık sık yaşanan fırtına sebebiyle uzun zaman önce kaderine terk edilmişti buralar. Üzüm bağlarından doğru, *digue*'den sahilin kuzey kıyısına akan *maïre* üzerinden yürürdük. Yılın belli zamanlarında *maïre* pembe flamingolarla kaplanırdı; açık ara daha güzel bir dil olan Fransızca'da "flaman gülleri" denirdi onlara. Flamingolardan biri sahilde gezinmeye kalkarsa, Nina ve Tess kendi bölgesine uçana kadar kovalardı onu. Neyse ki ikisi de bugüne dek yakalayacak kadar yaklaşamadılar. Onlar beceriksizce flamingoları kovalarken Brenin bana dönüp "Ah zamane gençleri, ben bir iki yaş genç olacaktım ki..." derdi sanki.

Sahile varınca Nina hemen denize girer, zıplamaya başlar, bağıra çağıra frizbisini isterdi. Yaz aylarında sahilde çok katı bir "Köpekler Giremez" ilkesi vardı. Gerçi kimse kurtlar giremez demiyordu... Zaten Fransızlar yasaları şarttan ziyade tavsiye gibi algıladıkları için kimse bu kurala da pek uymuyordu. Sahil köpek kaynıyordu. Jandarmalar arada bir görünüp ibret olsun diye birkaç kişiye ceza yazardı. Onlar gelince sahilde ilerleyip uzaklaşmaya başladık; hiçbirinin o kadar yürümeye zahmet etmeyeceğini biliyordum. Gerçi birkaç kere yakalandık. Cezanın miktarından ziyade dinlemek zorunda kaldığı nasihatler canını sıkardı insanın.

Şans, saman altından su yürütmek ve saf numarası yapmak sayesinde toplamda 100 euro'nun altında cezayla bütün yazı geçirmeyi başardım.

Sahil faslından sonra ve dükkânların öğle tatili için kapanmasından önce köye, elbette *boulangerie*'ye, yani fırına doğru yürüydük. Gitme zamanının geldiğini haber veren hep Nina olurdu. Fırından aldığım çikolatalı kruvasanı üçe böler, paylaştırırdım; bu bölüşüm kuralları belirlenmiş bir ritüel gibiydi. Fırının birkaç metre ilerisindeki taş banka oturur, kese kâğıdından çıkardığım kruvasanı parçalara ayırır, sırayla her birine yedirirdim; bolca saçtıkları salyaların üstüme gelmemesine dikkat ederek... Yüzmek acıktırır. Sonrasında Yvette'in barına giderdik. Ben kimseye tavsiye etmeyeceğim kadar şarap içerken *-rosé*: Languedoc'un en popüler gündüz içkisi- köpeksever Yvette bizimkilere bir kase su verip Brenin'le oynardı. Ardından köyün arka kısmındaki ormanlık arazinin içinden eve doğru yürüydük.

Eve varınca, gün boyu maruz kaldığımız sıcaklığın etkisinden kurtulmak için her birimiz birer gölgelik bulurduk kendimize. Tekrar yazacağım bunu. Günün bu saatlerinde ev Tess için fazla sıcak olduğundan, terastaki masanın altına, ayaklarımın üzerine yatmayı yeğlerdi. Nina terasın çatısıyla gölgelenen duvarın dibini mesken tutardı. Bahçenin kuzey tarafı çok güneş aldığından Brenin gölge köşe bulmak için üst kattaki terasa giderdi; üst kattan yakın çevrenin manzarasına hâkim olur, eve ilginç bir şey yaklaşacak olursa hemen fark ederdi. Saat 7 civarında gölgeler iyice büyümeye başlayınca hareketlenirdik. İlk önce dört ayaklıların yemeğini verirdim. Sonra iki ayaklı ben için birkaç aperatif hazırlardım. Ardından çıktığımız yürüyüş genelde en sevdiğimiz restoran La Réunion'da son bulurdu.

Kasten "benim" en sevdiğim değil, "bizim" en sevdiğimiz restoran diyorum. Ben akşam yemeğim için, Brenin ve kızlarsa ikinci

akşam yemeği için giderdik oraya. Mülk sahipleri Lionel ve Martine bizim için her zaman köşede bir masa ayırırlardı, köpeklerin rahat rahat gerinebilecekleri kocaman yuvarlak masalardan. Dört çeşit yemeği tadını çıkara çıkara yedim; tabii ki hayvancıklarım hepsinin hatırı sayılır bir bölümüne el koyarlardı. Fransa'da yaşamış olan herkes bilir ki burada vejetaryen olmak imkânsızdır. Beslenme şeklimi ilk anlattığımda Lionel suratıma boş boş bakıp tavuk önermişti. Nihayet Brenin ve kızların ardından ben de peskateryan oldum. Başlangıç olarak St. Jacques salatası alıyordum; tadı muhteşemdi ve içerisinde irili ufaklı envai çeşit deniz ürünü vardı. Üç parça deniz ürünü Brenin ve kızlara giderdi. İkinci aşamada üç şerit füme somon paylaşırdım. Çoğu zaman takiben *sole menuiere** alırdım. Balığın derisinin neredeyse hepsi, kuyruğu ve kafası üçüncü aşama olarak yine bizim dört ayaklılara giderdi. Lionel bizimkilere paylaştırmam için bir krep ikram ederdi sonrasında bana; müessesenin köpek menüsüne nazik bir katkısı... Tabii ki şarabımı ve muskat üzümünden mamul brendimi, yani *marc de muscat*'ımı kendime sakladım. Sonra da eve doğru kibar kibar yürürdük; *digue*'nin kenarından geçip giderken ben sarhoş, köpek dostlarımsa tok olurdu. Hep iyi uyurduk.

Brenin'in son yılının tüm yaz akşamları bu şekilde geçti. Languedoc'ta yazlar uzun ve güzeldi. Kış beraberinde çeşitli değişiklikler getirdi. Maalesef La Réunion kasım ortasından mart ortasına kadar kapalıydı; Lionel ve Martine bu dönemde kayak tesislerinde çalışırdı. Yüzmeye pek gidemezdik, Nina için geçerli değilse de en azından benim için öyle... Nina sabah 8'e kadar uyumama müsaade ederdi. Sabah yazılarımı da açık havada değil, evin içinde yazıyordum artık. Akşamları gidecek mekânım kalmadığından Yvette'in barındaki öğle misafirliklerim uzardı. Ama günün genel çerçevesi ve ruhu hemen hemen hep aynıydı.

---

* Fransızlara özel bir çeşit dilbalığı yemeği.

İster yaz olsun ister kış, Nina her zaman saat görevini üstleniyordu. Bu konuda Fransa'daki ilk zamanlarda başımıza gelen çok karanlık ve trajik bir olayın parmağı var; bu olay hâlâ Nina'nın canını yakıyor gibi geliyor bana. Suç benimdi, tüm sorumluluğu da üzerime alıyorum. Bilgisayar başında fazla mı zaman geçirdim, yoksa Akdeniz'in serin sularında fazla mı oyalandım bilemiyorum. Sebep ne olursa olsun, o gün köye vardığımızda fırın öğle tatilindeydi. Languedoc'un uzun güzel öğle tatilleri...

Objektif olarak bakıldığında bu tabii ki büyük bir mesele değildi, ki benim bu şekilde bakabilmem hiç zor değil. Yvette'in barında normalden bir saat kadar fazla zaman geçirmem gerekti; seve seve de geçirdim. Fırın öğleden sonra saat 4 gibi yeniden açılacaktı zaten. Fakat işin ucunda yemek varsa Nina objektif olamıyor. Bar da geçirdiği fazladan bir saat Nina için ıstıraplı bir kafa karışıklığı, bitap düşüren varoluşsal bir sıkıntı halini aldı. (Yvette'in barında yemek servisi olmadığını eklememe gerek yok sanırım.) Gözlerinde çılgın bir ışıltıyla barın içinde volta atıp durdu, bir an dahi durmadı. Olması gereken bu değildi. Bu, Nina'nın ruhunun uzun ve karanlık öğle arasıydı.

Saat 4'ü gösterdiğinde hayat anlamını tekrar kazandı, gün kaldığı yerden devam edebilirdi artık. O günden sonra Nina iki korkuyla yaşadı: gittiğinde fırını kapalı bulma korkusu ve La Réunion'a gidememe korkusu. Hele bir akşam restorana farklı bir yoldan gitmeye kalkışayım... Restoranın birkaç yüz metre yakınına ulaştıysak, biz gitsek de gitmesek de Nina yoluna devam eder.

Brenin ölüp de ben Fransa'dan taşındıktan sonra, o yıl hayatımın ne kadar da sıkı bir rutine oturduğunu fark ettim. İrlanda ve Londra'daki yaşam tarzımızın devamı gibiydi bana kalırsa. Hayatımın tekerrür eden sıradanlığına bakan herkes aşırı monoton ve sıkıcı olduğunu söyler kuşkusuz. Fakat o günlerde öğrendikleri-

mi hiçbir zaman, hiç kimseden öğrenmedim. Öğrendiklerimin en önemli noktası çok aldatıcı bir soruda gizli aslında: Brenin öldüğünde ne kaybetti?

3

Aya uluyan ve Tanrı'ya öfkelenen benim, Brenin öldüğünde çok şey kaybettiğim açık. İnsanlar yıllarca sürdüğüm üzücü ve yalnız hayatın bir işlevi olduğunu söyleyeceklerdir, söylediler de. Belki doğrudur. Ama ben kendi kaybettiklerimle ilgilenmiyorum; Brenin'in kaybettikleriyle ilgileniyorum.

Ölüm hangi açıdan bakıldığında kötüdür? Başkaları için değil, ölen kişi için? Ölümünüz sizin için hangi açıdan kötüdür? Ölüm ya da her neyse, hayat içinde başımıza gelen bir şey değildir. Wittgenstein, ufku gibi hayatının da sınırsız olduğunu söylemiştir zamanında. Bununla sonsuza dek yaşadığımızı kastetmediği aşikâr; ki Wittgenstein 1951'de kanserden öldü. Ölümün hayatın sınırı olduğundan bahsediyordu; yani ufuk sınırının ufuk içerisinde oluşmaması gibi, hayatın sınırı da hayat içerisinde oluşmaz demek istiyordu. Ufuk sınırını göremezsiniz; görmediğiniz şeyler sayesinde varlığından haberdarsınızdır. İşte sınır meselesi budur; sınır bir şeyin parçası değildir, parçasıysa sınır değildir.

Bu görüşü kabul ettiğimiz anda bir sorunla karşılaşırız: Ölüm, ölen kişiye zarar veremez gibi gözüküyor. Sorunun klasik versiyonu Wittgenstein'dan 2.000 yıl evvel Epikür adlı Antik Yunan filozofu tarafından ortaya konmuştur. Epikür ölümün bize zarar veremeyeceğini savunmuştur. Ölüm biz sağken gerçekleşmediği için bize zarar da veremez. Hayatımızın sınırı olduğu için hayat

içerisinde gerçekleşmez, bu nedenle de herhangi bir zarar görmemiz söz konusu değildir. Buradan varılan sonuç ölümün kötü bir şey olmayabileceğidir, en azından ölen kişi açısından.

Epikür'ün savındaki sorun nedir? Daha doğrusu, herhangi bir sorun var mıdır? Neredeyse evrensel bir fikir birliğiyle olduğunu düşünüyor insanlar. Sorunun ne olduğuyla ilgili de hatırı sayılır bir fikir birliği var: Ölüm, bizden aldıkları nedeniyle zarar vericidir. Filozoflar ölümü “mahrumiyet zararı” olarak nitelemekte. Fakat bu işin kolay tarafı. Ölümün elimizden hiçbir şey alnamaz durumda olmamıza rağmen bizden nasıl bir şeyler alıp götürebileceğini anlamaktır asıl zor olan.

“Ölüm bizden hayatımızı aldığı için zarar verir,” cevabı bize pek mesafe kat ettirmez. Eğer Wittgenstein haklıysa, yani ölüm hayatın sınıırıysa, hayatın içinde gerçekleşmeyen bir şeyse, öldüğümüzde hayat zaten elimizde değil, demektir. Yalnızca sahip olduğumuz bizden alınıp götürülebilir. O zaman ölüm bizden artık sahip olmadığımızı nasıl alabilir?

Olasılıkları kaybettiğimizi söylemek daha umut vaat eden bir cevap bana göre. Ölüm elimizden tüm olasılıkları aldığı için bize zarar verir. Fakat yine bir çıkmaz sokağa düşüyoruz. Bir kere olasılık denen şey fazlasıyla gelişigüzel; ortada çok fazla olasılık var ve olasılıklar kimsenin mülkiyetinde değil. Olasılıklar arasında hiç ilgimi çekmeyenler var. Olasılıklarım arasında tamirci, terzi, asker, denizci olmak da, dilenci ya da hırsız olmak da mevcut. Oysa bunların hiçbirini gerçekleştirmeye niyetim yok. Yarın da ölebilirim, elli yıl sonra da; halbuki ikinci olasılığın gerçekleşmesini birincisine kıyasla tercih ederim. Olasılığın bini bir para. Hepimizin sınırsız sayıda, hiç değilse çok büyük ve tanımsız sayıda, olasılığı var. Bunların yalnızca ufaklık bir kısmını gerçek kılmak istiyoruz. Olasılıklarımızın çoğundansa haberdar bile değiliz.

Dahası, olasılıklarımızın büyük bir kısmı gerçekleşmesini asla istediğimiz şeyler... Çoğumuz dilenci veya hırsız olma olasılığının peşinden gitmeyi istemeyiz. Herhangi birimiz katil, işkenceci, pedofili ya da deli olabiliriz. Eğer gerçekleşebileceğini farz edebiliyorsa o olasılıktır: Olasılığın bir tanımı da budur. Ne kadar ihtimal dışı olduklarını düşünürsek düşünelim, bunlar hâlâ birer olasılık. Bazılarının gerçekleşmesini umar, bazılarının ise gerçekleşmemesi için dua ederiz. Olasılıklarımız arasında kabullendiklerimiz de var, en sert şekilde reddedeceklerimiz de. Bu yüzden ölümün umurumuzda olmayan olasılıkları elimizden alarak bize zarar verebileceğinden kuşkuluyum. Vücudumuzun her zerresiyle reddedeceğimiz olasılıklarımızı alıp götürerek zarar veremeyeceğinden eminim. Belli olasılıkların gerçekleşmesini görmektense ölmeyi tercih ederiz. Ölüm, bunlardan mahrum bırakarak bize zarar veremez.

Olasılıklar kavramının bizi çok daha umut vaat eden yaklaşımlara yöneltmesi mümkün. Olasılıkların sadece bir bölümü ölümün verebileceği zararlar alâkalıdır: gerçekleşmesini istediklerimiz, umduğumuz. Bu olasılıkların her birine karşılık gelen bir arzu vardır: gerçekleşme olasılığına duyulan arzu. Eğer bu arzu hususunda ciddiysek ve hemen hayata geçirebilecek konumda değilsek, o zaman bu, gelecek hedeflerimiz arasında yer alır. Bu hedefi gerçekleştirmek zorsa, tüm enerjimizi ve zamanımızı bu hedefe yönelik bir projeye vakfetmiş halde bulabiliriz kendimizi. Arzu, hedef ve proje kavramları açısından bakılırsa, ölümün neden ölen kişi için kötü olduğu daha net kavranabilir.

Epikür sorununa dair hiçbir yol katetmemişiz gibi görünebilir. Ölüm hayatın sınırıysa, hayat içinde gerçekleşen bir durum değilse, öldüğümüzde arzu, hedef ve projeler de dahil olmak üzere hiçbir şeyden mahrum kalacak konumda olmayız. Fakat arzu, hedef ve projeler Epikür sorunu için çok önemli bir ortak paydada

buluşuyor. Bunların hepsini gelecek yönelimli olarak nitelendirebiliriz: Doğaları gereği bizi şimdiki zamandan geleceğe yönlendiriyorlar. Arzularımız, hedeflerimiz, projelerimiz olduğu için geleceğimiz var: Gelecek, hepimizin şimdiki zamanda sahip olduğu bir şey. Ölüm elimizden geleceğimizi alarak zarar verir bize.

4

Üzerinde biraz kafa yorarsanız geleceği kaybetme düşüncesi oldukça tuhaf. Bu da gelecek fikrinin tuhaflığından kaynaklanmakta. Henüz gelecek yok. Öyleyse nasıl kaybedebiliriz? Şu an bir geleceğimiz olduğuna inandığımız için... Peki henüz var olmayan bir şeye nasıl sahip olabilirsiniz? Sahip olmak ve kaybetmek kavramlarının bu bağlamda normalden daha başka bir anlam kazandığını gösterir bu. Geleceğiniz olabilir ancak bu olasılık daha geniş omuzlara veya Rolex saate sahip olma anlamında değildir. Katilin biri sizi geleceğinizden mahrûm ettiğinde, ilerleyen yaştan geniş omuzlarınızdan ya da hırsızın tekinin saatinizden mahrûm etmesinden farklı bir durum yaşarsınız.

Şayet ölüm geleceğimizi elimizden aldığı için kötüyse, o zaman geleceğe şu anda, şimdiki zamanda sahip olmalıyız demektir. Geleceğimiz var çünkü fiilen ve şu anda bizi geleceğe yönlendiren ya da ona bağlayan durumlar söz konusu. Bu durumlar arzu, hedef ve projelerdir. Martin Heidegger'in de söylediği gibi biz "geleceğedoğru-varlık"larız. Tabiatımız itibarıyla henüz var olmayan bir geleceğe yöneliyoruz. Ve en azından bu manada, geleceğimiz olmadığı söylenebilir.

Arzulardan başlayalım... Arzuların en temel özelliği, karşıla-

nabilir ya da ket vurulabilir olmasıdır. Brenin'in bir şeyler içme arzusu, odanın diğer ucuna yürüyüp kâsesinden içmesiyle karşılaşacaktır. Odanın öbür ucuna gider de kâsesini boş bulursa arzusu na ket vurulmuş olacaktır. Arzuları karşılamak zaman alır. Elbette arzulara ket vurulması da zaman alır. Brenin'in kasesine kadar yürümesi zaman alan bir süreç; bu nedenle, arzusunun karşılanması ya da önüne geçilmesi de zaman alır. Arzuların gelecek yönelimli olmasının en temelinde bu yatar: Arzuları karşılamak zaman alır. Aynı durum, doğaları gereği uzun vadeli arzular olmaları sebebiyle hedef ve projeler için de geçerlidir. Arzular karşılanabilir ya da önüne geçilebilir; hedefler ve projeler gerçekleştirilebilir ya da gerçekleştirilemez. Bunları karşılamak da gerçekleştirmek de zaman alır.

Geleceğimizin olabileceği kanısıysa çok daha karmaşıktır. Arzu, hedef veya projeler, bizi iki çok farklı yolla geleceğe yönlendirebilir. İlk olarak, arzuların tatmin edilmesinin zaman alacağına inandırarak; Brenin'in su içme arzusunda olduğu gibi mesela. Brenin bu arzusunu karşılamak istiyorsa şimdiki zamanın ötesinde bir direnç göstermelidir; en azından kâsesinin yanına gidene kadar dayanmalıdır. Fakat bazı arzuların gelecekle bağı bundan çok daha güçlü ve sıkıdır. Bazı arzular, bünyelerinde çok özel bir gelecek bağlamı barındırır. Su içmek için odanın bir ucundan diğer ucuna yürümek bir şey, hayatınızı sahip olmak istediğiniz gelecek doğrultusunda planlamak bambaşka bir şeydir.

Diğer hayvanlara kıyasla biz insanlar yapmayı hiç ya da pek tercih etmediğimiz şeyler için zamanımızın önemli kısmını harcıyoruz. Arzu ettiğimiz geleceğin hayaliyle yapıyoruz bunu. Uzun uzadıya aldığımız eğitimimiz ve hemen ardından başlayan iş hayatımızla ortaya koyduğumuz çabanın tüm dayanak noktası budur. Hepimiz kariyerin ne kadar nankör olabileceğinin farkındayız;

profesyonel bir eğitimci olarak ben bile öğrenim hayatının neşe dolu olduğunu söyleyemem. Yine de bunları yapıyoruz çünkü bir takım arzularımız var; hemen ya da yakın zamanda karşılayamayacağımız arzular, ama yeterince şanslıysak, yetenekliyse, yeterince sıkı çalışırsak gelecekteki belirsiz bir zaman diliminde karşılama olasılığımız var. Mevcut faaliyetlerimiz bize sağlayabilecekleri geleceğin hayali etrafında şekillenirler; odaklanır ve uygularız. Bu tip arzulara sahip olmak için gelecek kavramınız olmalıdır: Yani geleceği gelecek olarak düşünebilmelisiniz.

Geleceğimiz derken bunun da iki farklı türü olabilir. Birinci/İçsel anlamda: karşılanması zaman alan arzularımız var. İkinci/Dışsal anlamda: hayatımızı bir gelecek tahayyülü etrafında yönlendirip şekillendiriyoruz. Fakat içimizdeki maymun bu ayrımı fark etmeyegörsün, hemen bunu kendi için bir avantaja dönüştürmek ister. Bu iki türden hangisinin daha doğru ve kolay uygulanabilir olduğunu hesapladıktan sonra, onun daha üstün olduğunu iddia etmeye başlar. İnanın bana, iyi biliyorum; ben o maymunum.

İnsanları diğerlerinden ayıran ikinci tür, yani dışsal anlamdaki gelecektir. Diğer hayvanların zamanlarını ve davranışlarını bir gelecek tahayyülü uğruna şekillendirip şekillendirmediklerini bilemiyoruz. Geç gelen tatmin, insanlara özgü değildir belki ama, diğer hayvanlara kıyasla en çok onlar için söylenir. İçimizdeki maymun bu olgusal savdan, yine ona dayanan bir ahlaki evrim fikrine kayar. Kaçınılmaz olarak ikinci tür, dışsal anlamdaki geleceğe sahip olmanın ilkinden üstün olduğunu düşünürüz. Bizler akıllı hayvanlarız, bu ahlaki evrimi destekleyebiliriz. Hayatımızı bir gelecek tahayyülü etrafında şekillendiriyorsak geleceğe daha sıkı bağlanmış durumdayız demektir. Geleceğimizle aramızdaki bağ tüm hayvanlara kıyasla daha güçlü, sağlam ve önemli. İki atlet düşünün; ilki kendisini işine adanmış bir çalışan, diğeriye yetenekli bir miskin. Olim-

piyatlarda her ikisinin de madalyaya ramak kala ipi göğüsleyememiş, o zafere ulaşamamış olduklarını farz edelim. Hayatı çelik bir disiplin ve kusursuz bir çalışma çerçevesinde şekillenmiş ilk atlet, elinden gelenin en iyisini yapmayan ikinci atletten çok daha fazla kayba uğramış gibi görünür. İlk atletin kaybı daha büyüktür çünkü işine yaptığı zaman, çaba, enerji ve duygu yatırımı çok daha büyüktür. Öldüğünüzde kaybettiğiniz, o hayata yaptığınız yatırımın işlevidir. İnsanlarda gelecek kavramı bulunduğundan, istedikleri geleceği elde etmek adına şimdiki zamanı düzenleyip yönlendirebildikleri için, diğer hayvanlara kıyasla hayatları üzerine çok daha fazla yatırım yaparlar. Bu yüzden öldüklerinde diğer hayvanlardan çok daha fazla kayıp yaşarlar. Ölmek insanlar için diğer hayvanlara nazaran çok daha kötüdür. Tam tersi açıdan, insan hayatı herhangi bir hayvanın hayatından çok daha önemlidir. İnsan üstünlüğünün diğer bir yüzüdür bu: Öldüğümüzde daha büyük kayıp yaşıyoruz.

5

Eskiden bu hikâyeye inanırdım. Hatta son iki bölümü *Animals Like Us* adlı kitabımda oluşturdum; *The Philosopher at the End of the Universe* adlı kitabımda da üstünkörü anlattım. O zamanki kavrayışimdaki büyük eksikliğe ve çirkin maymun önyargılarıma utançla bakıyorum şimdi. Yatırım: Daha ne kadar maymun olabildirdim ki? Ölümçül hata kavramın kendisinde yatmıyor; bunu da yeni anlıyorum. Biz insanlar ölümü bir çeşit mahrûmiyet zararı olarak algılamaya mahkûmuz, ölümü bizi kayba uğrattığı gerekçeyle kötü görmeye mahkûmuz. Haklı olmayabiliriz lakin başka türlü düşünmemiz mümkün de değil. Bazılarımıza göre ölüm bir

son anlamına gelmiyor; yalnızca başka bir yaşam formuna, ölümden sonraki hayata geçiş bu. Kim bilir? Haklı olabilirler ama benim derdim bu değil. Ben ölen kişi için ölümün kötü olup olmadığıyla ilgiliyim. Ölümün ne zaman ya da nasıl gerçekleştiğinin de önemi yok. Ölümden sonra yaşama inanıyorsanız muhtemelen Tanrı, ruh inancınız da vardır. Ve Tanrı kadirimutlak olduğundan ruhları helak edebilir. Tanrı bunu yaparsa sonunuz gelmiş demektir. Öyleyse bu kötü müdür? Sizin için kötü müdür? Asıl bununla ilgileniyorum. Biz ve sonumuz arasındaki ilişkidir önemli olan; sonumuz ne şekilde gelirse gelsin...

Anlattığım hikâyenin doğru olduğunu farz edelim: İnsanlar öldüklerinde ya da sonları geldiğinde, her neyse, diğer hayvanlara kıyasla daha büyük kayıp yaşarlar. İnsanın ölmesi, bir kurdun ölmesinden çok daha trajiktir. Asıl hata bu görüşten yola çıkarak insanın üstün olduğu sonucuna varmaktır. Öldüğümüzde daha büyük kayba uğramamız üstünlük belirtisi değildir; lanetlendiğimizizin göstergesidir aksine. Ölüm kavramımız belli bir zaman anlayışıyla şekillenmiştir; zaman anlayışımızsa hayatın anlamı olduğu fikriyle.

Ölüm kavramına yerleşen zaman anlayışı aslında bilindik bir şeydir: zamanın oku. Geleceğe şu anda, şimdiki zamanda sahibiz; oysa bu hiç de mümkün değil. Geleceğimiz var çünkü bizi geleceğe iten durumlarımız var: arzu, hedef ve projeler. Bunları geleceğe saplanan oklar olarak hayal edelim. Okların bir kısmı dolaylı yoldan bizi geleceğe yönlendirir. Çünkü arzunuzu karşılamak için fırlattığınız okların hedefi vurması zaman alır. Oklar o noktaya ulaşana kadar hayatta kalmalısınız. Kurtların ve köpeklerin arzuları böyledir. Ama bazı oklar farklıdır; gecenin karanlığında yana yana ilerler ve geleceği bizim için aydınlatırlar. İnsanları gelecek tahayyüllerine yönlendiren ve gelecekle bağlarını sıkılaştıran arzu,

hedef ve projeler bu tip oklardandır mesela. Ölüm herhangi bir yaratığa zarar verebilir; arzu oklarının yolunu keserek yapar bunu. Ama onun en çok zarara uğrattıkları, geceyi ve geleceği aydınlatan okların sahipleridir.

Bu tip metaforlarla zamanı anlamaya çalışıyoruz. Geçmişten yola çıkıp şimdide ilerleyip geleceğe varan bir ok olarak düşünüyoruz zamanı. Geçmişten geleceğe akan bir ırmak olarak ya da... Geçmişten şimdiki zamana ilerleyip bilinmeyen geleceğe giden bir gemi olarak da görebiliriz. Fani varlıkları, akışa kapılıp gidiyoruz. Tıpkı diğer hayvanlar gibi arzu oklarımız bizi bu fani akışın içine çeker. Diğer hayvanların aksine, arzu okları bu akışı ısıtmaya muktedir; onu görebilmemizi, anlayabilmemizi ve belki de şekillendirebilmemizi sağlarlar.

Bunların hepsi elbette metafor. Dahası, bunların hepsi uzamsal metafor. Kant da -başka pek çok insan gibi- zamanı anlamaya çalışırken uzay benzetmesi yapmaya eğilimli olduğumuzu fark etmiş. Bu metaforlar hayatta neyin önemli olduğuna dair belli bir anlayışı da beraberinde getirir, hayatın anlamıyla ilgili belli bir anlayış...

Metaforlara göre hayatın anlamı, hedeflememiz gereken bir şey veya ilerlememiz gereken bir yol olmalıdır. Şimdiki zaman akıp gidiyor, zamanın oku bir noktadan diğerine durmaksızın yol alıyor. Eğer hayatın anlamı o anlara bağlıysa, o da sürekli akıp gidiyor demektir. Hayatımızın anlamının arzu, hedef ve projelerimize bağlı olması gerektiğini, işlevsel olması gerektiğini düşünürüz. Hayatın anlamı ilerlediğimiz yolun sonundaki hedef olmalıdır. Tüm önemli başarılar gibi bu da hemen değil, çizginin ileriki noktalarında gerçekleşir elbette.

İlerideki o noktada anlam değil anlamın yokluğuyla karşılaşacağımızı da biliyoruz. O çizgiyi yeterince takip edersek anlam

değil ölüm ve yıkımla karşılaşırız. Tüm okların önünün kesildiği noktaya ulaşırız. Anlamın bittiği yere gelmiş oluruz. Hepimiz gelecek yönelimliyiz; anlamlı bir hayatımız olması ihtimal dahilinde demek bu. Fakat aynı zamanda ölüm yönelimliyiz. Zamanın oku hem kurtuluşumuz hem de lanetimiz. Bu okun izinden gitmeyi hem çekici hem de itici hale getiriyor bu. Bizler anlam veren yaratıklarız. Hayatımızda diğer hayvanlarınkinde olamayacak bir anlam olduğunu sanırız. Ölüme bağlı yaratıklarız. Başka bir hayvanın yapamayacağı şekilde ölümün izinden gittiğimizi düşünürüz. Hayatımızın anlamı da, sonu da çizginin ötesinde bir yerlerde. Bu yüzden çizgi hem büyüleyici hem de korkutucu. İşte bu da temel olarak insanın varoluşsal açmazıdır.

6

Edgar Allan Poe'nun *Kuzgun* şiirinden alıntı: birdahaasla. Belki de bir-daha-asla, kuzgunların benimsediği bir kavramdır. Köpeklerin benimsediğini sanmıyorum. Nina, Brenin'i severdi. Yavruluğundan itibaren Brenin yanındaydı, onunla büyüdü. Uyanık olduğu her ânı da onunla geçirmek isterdi. Fransa'ya gittiğimizde, hatta belki de Londra'da bile Brenin'e duyduğu ilgiyi Tess'le kıyaslamak mümkün değildi. Nina'nın başka köpeklere veya kurtlara olan ilgisi onunla ne kadar güreşip oynadıklarıyla orantılıydı. Fransa'ya yerleştığımızda Brenin artık sert uğraşmaları kaldıracak halde değildi. Nina ona karşı oldukça sevecen davranıyordu. Brenin'den bir saat bile ayrı kalsa, gördüğü anda burnunu eni konu yalardı.

Brenin'i veteriner kliniğinde uyutup eve getirince olanlara çok şaşırdım. Nina onu görünce burnunun ucuyla şöyle bir kokladı,

sonra da belli ki daha çok ilgisini çeken bir aktiviteyi, Tess'le bir köşede boğuşmayı tercih etti. Brenin artık orada değildi. Nina'nın bunu anladığını biliyorum. Fakat aynı zamanda Brenin'in bir daha-asla olmayacağını anladığını sanmıyorum.

Bizler bunu hayvan zekâsının daha aşağı seviyede olmasıyla ilişkilendirmeye meyilliyiz. Hayvanlar ölümü kavrayamaz; yalnızca insanlar kavrayabilir. Bu nedenle onlardan daha iyiyiz. Bir zamanlar buna ben de kanmıştım. Artık delillerin aksi yönde olduğundan şüpheleniyorum fakat.

Sizi her gün aynı sahile götürdüğümü, aynı yoldan gidip aynı şeyleri yaptığımızı hayal edin. Her gün aynı fırına uğradığımızı, her seferinde aynı çikolatalı kruvasanı aldığımızı, frambuazlı ya da sade değil de hep çikolatalı kruvasan aldığımızı düşünün. Eminim buna tepkiniz, "Yine mi çikolatalı kruvasan? Başka bir şey alamaz mısın? Bir kerecik bile? Bıktım senin kepaze çikolatalı kruvasanlarından artık!" şeklinde olurdu.

İşte biz insanlar böyleyiz. Hayat süremizi bir çizgi olarak görür, bu çizgiyle ilgili çeşitli duygular barındırırız. Arzularımızın, hedeflerimizin ve projelerimizin okları bizi bu çizgiye bağlar. Hayatımızın anlamlı olabilmesi ihtimalini bu noktada buluruz. Lakin bu çizgi aynı zamanda ölümün bu manayı alıp götüreceğini işaret etmektedir. Böylece bu çizgiden hem çok hoşlanır hem de tiksiniyoruz; hem çekicidir hem korkutucu. Hep farklı farklı şeyler istememizin altında yatan sebep de bu korkudur. O çikolatalı kruvasanı ağzımıza aldığımız anda istemeden de olsa çizginin ilerisinde ve gerisinde dizili diğer çikolatalı kruvasanları görürüz. Hiçbir zaman ânın tadını çıkaramayız; zaten bizim için ânın getirdikleri asla görüldüğü gibi değildir. Biz anları ilerisiyle ve gerisiyle birlikte öteleyiyoruz. Şu an geçerli olan, geçmişte yaşananlardan edindiğimiz tecrübeler ve gelecekte beklenenimizin birleşimidir. Bizim için

“şimdi” diye bir şey yok desek yeri. Şimdiki zamanın ânı ötelenmiş, zamana yayılmıştır: o an gerçek değildir. An hep bizden kaçır. İşte bu yüzden bize göre hayatın anlamı hiçbir zaman “o an”da yatamaz.

Tabii ki bu rutin ve ritüelleri seve seve yerine yerine getirenlerimiz de var, ancak insan genelde hep farklı olana göz diker. Karşımda oturan üç köpeğin ben kruvasanı bölerkenki bakışları görülmeye değerdi. Hem de her gün. Titrek beklentileri, şırl şırl salyaları, neredeyse acı verici derecedeki konsantrasyonları... Onlara kalsa sonsuza dek çikolatalı kruvasanla devam edebilirlerdi. Çikolatalı kruvasanı ağızlarına attıkları an kendi içerisinde tamdı. Zamana yayılmış başka an olasılıklarının araya girmesine müsaade etmiyorlardı. Mazi ya da gelecek yüzünden o ânın daha kıymetli hale gelmesi ya da kıymetsizleşmesi söz konusu değildi. Bizler içinse hiçbir an kendi içerisinde tamamlanmış değildir. Her an mazinin anılarıyla ya da gelecek beklentileriyle kirlenir, ziyan edilir. Zamanın oku yüzünden her nefesimizde can çekişiyoruz, mosmor vaziyette... Diğer hayvanların tamamından üstün olduğumuz algısı da buradan geliyor.

Nietzsche bir zamanlar “sonsuz dönüş” ya da “aynı olanların sonsuz dönüşü”nden bahsetmiştir. Nietzsche’ye iki farklı ama birbiriyle bağdaşan yorum getirebiliriz. En azından, filozof bunlardan birine kur yaparken diğerini tasdik etmiştir. İlk yorumu sonsuz dönüşün metafizik yorumlaması olarak nitelendirebiliriz. Bu bağlamda “metafizik” kelimesi, varlıkların aslında nasıl olduğunun tanımlanması demektir. Sonsuz dönüşü metafiziksel öğreti olarak anlamak için, gerçekleşecek ya da halihazırda gerçekleşmiş olanın sonsuz kere tekrarlandığını düşünmek gerekir. Evrenin atom ya da atom altı sınırlı sayıda partikülden oluştuğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu sınırlı sayıdaki partikülün sınırlı sayıda kombinasyon oluşturabileceğini görüyoruz. Nietzsche evrenin sınırlı

miktarda güçten oluştuğunu düşünmüştür ama ona göre bunlar bir araya gelme ve tekrar bir araya gelme şansına sahip olduğundan durum aynı kalır. Zamanı da sınırlı olarak düşündüğünüzde, aynı partikül veya güç miktarı kombinasyonlarının yeniden oluşması gerektiği sonucuna varılır. Hatta bu yineleme tekrar tekrar gerçekleşmelidir. Aslında benliğiniz, çevreniz, hayatınız haline getirdiğiniz olaylar en nihayetinde yalnızca partikül kombinasyonudur. Böylece benliğiniz, dünyanın ve hayatınız yinelenerek yeniden meydana gelmelidir. Eğer zaman sonsuzsa, siz de sonsuzca yeniden meydana gelmelisiniz.

Sonsuz dönüşü evrenin sınırlı ve zamanın sonsuz olduğu varsayımlarına dayanarak ele almak tartışma götürür. Bunu inkâr ederseniz, örneğin zamanın evrenin yaratılmasıyla birlikte yaratıldığını ve yine evrenle birlikte öleceğini düşünürseniz, bu sav geçersiz olacaktır. Nietzsche sonsuz dönüşü bu şekilde yorumlamayı sevmesine rağmen yayımlanan çalışmalarında açık açık tasdik etmemiştir.

Yayımlanan çalışmalarında tasdik ettiği yönteme, “sonsuz dönüşün varoluşsal yorumlanması” adını verebiliriz. Bu yorumlamada, sonsuz dönüş görüşü bize bir çeşit varoluşsal sınav sunmaktadır. Nietzsche *Şen Bilim* adlı kitabında bu sınavı şu şekilde açıklamaktadır:

En ağır yük – Ya bir gün veya gece, şeytan en yalnız olduğunuz anda sizi yakalar ve derse ki, “Şu an yaşamakta olduğun ve daha evvel yaşadığın hayatı bir kere daha ve sonsuz kere tekrar yaşamak zorundasın; üstelik hiçbir yenilik de olmayacak... Ama hayatındaki her acı, sevinç, düşünce, iç çekiş, söylenemeyecek kadar ufak veya büyük her şey aynı oranda ve aynı sırada sana geri dönecek. Bu örümcek, ağaçların ara-

sındaki bu ay ışığı bile, hatta şimdiki zaman ve bizzat ben de. Varoluşun sonsuz kum saati tekrar tekrar çevrilip duruyor ve sen içinde yalnızca bir kum zerresisin!” Kendinizi kaybeder, dışlerinizi gıcırdatmaya başlayıp bu sözleri sarf eden şeytana küfürler etmez misiniz? Yoksa, “Sen tanrısın ve hayatımda duyduğum en kutsal şeysin!” cevabını verebileceğiniz muazzam bir tecrübe edinmişliğiniz var mı? Eğer bu düşüncenin esiri olduysanız, o noktadan sonra ya değişirsiniz ya da mahvolursunuz.

Sonsuz dönüş burada dünyanın tarifi gibi sunulmamıştır; ama hayatınızın gidişatını ve nasıl bir insan olduğunuzu anlamak isteyip istemediğinizi sorgulamanızı gerektiren bir şey olarak tanımlanır. Nietzsche’nin belirttiği üzere, mutluluk sonsuzluğu arzular. Hayatınızın seyrinden memnunsanız onu tekrar tekrar yaşama düşüncesini gayet kolay benimseyebilirsiniz. İşler pek de iyi gitmiyorsa muhtemelen bu fikir dehşet vericidir. Bu, meselenin alenen ortada olan yanı. Muallakta olan yanıysa şeytanın söyledikleri karşısında vereceğiniz tepkidir.

Diyelim ki biri size ebediyette kiminle olmak istediğinizi sordu. Yıllar önce Knockduff’da bir kapıyı çalma hatasına düşmüş Yehova Şahitleri’nin dudaklarından yanlışlıkla dökülmüş bir soru olabilirdi bu. Brenin ve Nina benimle birlikte arka bahçedeydi kapı çaldığında; kimin geldiğine bakmak için hemen o tarafa seğırttiler. Kapıya vardığımda Şahitlerden birinin suratı duvara dönüktü, ağlıyordu. Brenin ve Nina endişeli ifadelerle adamı kokladılar. O gün bana ne sormaya geldiklerini hiç öğrenemedim, alelacele gittiler. Ama biz doğal olarak o klasik dinsel soruyu anlamıştık: “Ebediyette kiminle olmak istersiniz?” Ebediyet, ölümden sonra hayat demek; fiziksel bedenlerimizin ölümünden sonra hayat çizgimizin

devamı... Bu soru aslında sonsuza dek asla kaçamayacağınız kişiyi gözden geçiriyor: siz. Dinin bu noktada yönelttiği soru ise: Ebediyette beraber olmak isteyeceğiniz gibi bir insan olduğunuzdan emin misiniz? Güzel bir soru.

Nietzsche bu soruyu çok daha kaçınılmaz kılmıştır. Ebediyet hayat çizginizin devamıysa elde ettiğiniz varoluşsal ilerlemeyi bir sonrakine taşıyarak sürdürebilmeniz gerekir. Hayat ruhumuzu oluşturma yolculuğuysa, bu tip bir tanrıbilimsel yaklaşımla, bu yolculuk bedenlen ölümünüzden sonra da devam edebilir demektir. Ama hayatın bu kadar olduğunu varsayalım. Hayatınızın çizgi olmadığını düşünelim. Zaman bir döngü, hayatınız sürekli yinelenen ve Nietzsche'nin şeytanının dediği gibi sonsuza dek yeniden meydana gelecek diyelim. Siz yine sonsuza dek beraber olacağınız kişisiniz. Lakin bu sefer sonsuzluk çizgi şeklinde değil, döngü şeklinde ilerliyor; yani artık kendinizi geliştirme şansınız da yok. Ne yapmanız gerekiyorsa şimdi yapmalısınız.

Nietzsche, yeterince güçlüyseniz şu an ne yapmanız gerektiğini düşünüyorsanız yapacağınızı öne sürmüştür. Nietzsche'nin dediği gibi, hayatınız ve ruhunuz üstünse kendinizi sonsuza dek beraber olmak isteyeceğiniz türden bir insana dönüştürmek isteyeceksiniz. Fakat zayıfsanız, ruhunuz düşüşteyse, yorgunsanız kaçışı ertelemeye bulacaksınız: Yapmanız gerekeni bir sonraki seferde, bir sonraki hayatınızda başarabileceğiniz fikrine sığınacaksınız. Sonsuz dönüş, üstün bir ruh mu yoksa düşüşteki bir ruh mu olduğunuzu sorgulama yoludur. Varoluşsal sınav derken kastettiğim buydu.

Sonsuz dönüş fikrinin bir işlevi daha var ki bence en önemlisi bu: Çizgisel zaman anlayışına dayanan hayatın anlamı kavramını çürütmektedir. Zamanı çizgi olarak düşündüğümüzde hayatın anlamını çizginin ilerisinde bir hedef olarak algılar hale geliyoruz.

Anlar parmaklarımız arasından kayıp gidiyor, yani hayatın anlamı o anların içerisinde yakalanamaz hale geliyor. Her ânın önemini belirleyen çizgi üzerindeki konumu, yani geçmişin hatıraları ve gelecekte beklenenlerle olan ilişkisi oluyor. An, bünyesinde geçmiş ve geleceğin hayaletlerini taşır. Bu nedenle hiçbir an kendi içerisinde tamamlanmış değildir. Her ânın içeriği ve manası ertelenir, zamanın okunun çizdiği yol boyunca dağıtılır.

Zaman çizgiden ziyade döngüye ve insanların hayatları sonsuza kendilerini tekrarlıyorsa, hayatın anlamı çizgi üzerindeki belli bir noktaya ilerlemekle elde edilemez. Ortada öyle bir nokta yoktur çünkü ortada bir çizgi yoktur. Anlar kaybolup gitmez, tam tersine sonsuza dek kendilerini tekrar eder. Ânın önemi çizgi üzerindeki konumundan gelmez; öncesi ve sonrasındakilerle arasındaki bağın da önemi yoktur. Geçmiş ve geleceğin hayaletlerini taşımaz. Her an neyse odur; kendi içinde tam ve eksiksizdir.

Hayatın anlamı oldukça farklı bir noktaya taşındı böylece. Çizginin belli bir noktasında ya da bölümünde olmanın önemi yok; anlam artık anlar içerisinde. Tabii ki tüm anların değil, fakat bazılarının... Hayatın anlamı tüm hayata yayılmış olabilir, tıpkı Knockduff tarlalarına ekim zamanı saçılan tohumlar gibi. Doruk noktalarını oluşturan anlar da olabilir. Bu anların her biri kendi içerisinde tamdır; onu gerektelendirecek, önemli kılacak başka bir âna muhtaç değildir.

İnsanların nadiren geçtiği Nietzsche'nin varoluşsal sınavını kurtların ve köpeklerin rahatlıkla geçebildiğini Brenin'in son yılın da öğrendim. Onların yerinde bir insan olsa muhtemelen, "Bugün de aynı yerde yürümeyelim. Değişiklik olsun diye başka bir yere gidemez miyiz? Sahilden bıktım artık. Yine çikolatalı kruvasan alayım da deme, içimde çikolatalı kruvasan ağacı çıkacak!" minvalinde laflar ederdi. Zamanın okunun hem çekici hem de itici tarafı

yüzünden yaşadığımız tiksinti, mutluluğu sürekli yeni şeylerde, zamanın okundan sapmakta aramamıza sebep oluyor. Lakin okun çekici tarafı, çizgiden yapılan herhangi bir sapmanın yeni bir çizgi oluşturması demektir; mutluluğumuz artık bu yeni çizgiden de sapmamıza bağlı olacaktır. Böylelikle insanların mutluluk arayışı kısır ve nafil bir çaba halini alır. Çizgilerin sonundaysa sadece bir-daha-asla'lar vardır. Güneşi yüzünüzde bir-daha-asla hissedememek, gülümsediklerinde sevdiklerinizin dudaklarının aldığı şekli bir-daha-asla görememek ya da onlara bir-daha-asla göz kırpamamak. Hayatımızı ve hayatın anlamını, kaybetme kaygısı etrafında kurmuşuz. Zamanın okunun hem çekici hem de korkunç olmasına şaşmamak lazım. Mutluluğu okun çizgisinden yapılan -küçücük de olsa- bir sapmada, yeni ve alışılmadık olanda bulmaya çalışmamıza şaşmamak lazım. Direnişimiz nafil bir kasılmadan öteye geçemeyebilir ama kesinlikle anlaşılabilir. Zaman anlayışımız lanetimiz. Wittgenstein yanılıyordu, hiç belli etmese de kati surette yanılıyordu. Ölüm hayatın sınırı değildir. Ben ölümümü hep yanımda taşıdım.

Sanırım kurtların zamanı çizgi değil döngü halinde. Kurtların hayatlarının her dakikası kendi içinde tamamlanmıştır. Onlar için mutluluk aynı şeyin sonsuz tekrarında yatıyor. Zaman döngü olduğunda, bir-daha-asla diye bir şey olmaz. Kimsenin varlığı ve hayatı, kaybetme kaygısıyla şekillenmez. Brenin'in son yılında yaşantımızın kazandığı düzen ve rutin sayesinde sonsuz döngü denen şeye kısacık da olsa bir bakış atma, ne olduğunu biraz da olsa anlama imkânı buldum. Bir-daha-asla diye bir şey yoksa herhangi bir kayıp hissi de olmuyor. Kurtlar veya köpekler için ölüm hakikâten hayatın sınırı. Bu nedenle ölümün üzerlerinde herhangi bir hâkimiyeti yok. İşte kurt, köpek olmak bu demek sanırım.

Nina Brenin'i belki de dünyadaki her şeyden çok severdi. Ama

o öldüğünde verdiği tek tepkinin cesedini şöyle bir koklayıp geçmek olmasını anlayabiliyorum. Aramızda zamanı en iyi anlayan Nina'ydı. Saatten o sorumluydu; aynı olanın sonsuz döngüsünün azılı gardiyanıydı. Her gün saat tam 06:00 olduğunda hisseder, kalkıp işe koyulmam gerektiğini bilirdi. Her gün saat tam 10:00 olduğunda hisseder, yazmayı bırakma vaktimin geldiğini belirtmek için kafasını kucağıma koyması gerektiğini, sahile gitme zamanının geldiğini bilirdi. Fırın öğle yemeği için kapanmadan evvel sahilden ayrılmamız gerektiğini ve o saatin gelip gelmediğini bilirdi. Her gün -yaz kış ayırt etmeden- saat tam 19:00 olduğunda hisseder, akşam yemeğinin ne zaman önüne koyulması gerektiğini, tatlı için ne zaman La Réunion'a gitmemiz gerektiğini bilirdi. Aynı olanın sonsuz döngüsünü muhafaza ve garanti etmek Nina'nın hayat gayesiydi. Hiçbir şey değişmez, hiçbir şey farklı olamazdı. Gerçek mutluluğun aynı olanda, değişmeyende yattığını anlıyordu; sonsuz ve sabit olanda... Nina hakikâtin tesadüflerde değil, temelde yattığını anlıyordu. Mutluluğun sonsuzluğu arzuladığını anlıyordu; bir ana evet dediğinizde diğer tüm anlara da evet demiş oluyordunuz. Nina'nın hayatı "bir-daha-asla"yla bağ kurmamanın kanıtıydı.

IX

Kurdun Dini

1

Anların ardını görürüz ve bu yüzden an bizden kaçar. Kurt ânı görebilir ama ardını göremez. Zamanın oku ondan kaçar. Bizler ve kurtlar arasındaki fark budur. Bizim zamanla daha değişik bir ilişkimiz var. Kurtlar ve köpeklerden farklı fanileriz biz. Hatta Heidegger'e göre fanilik insanların özüdür. "Zaman aslında nedir?" sorusuyla ilgilenmiyorum. Heidegger de ilgilenmemiş. Bazı biliminsanlarının coşkun ifadelerini bir kenara koyarsak, kimse zamanın aslında ne olduğunu bilmiyor; kimsenin bileceğini de sanmıyorum. Bizim için önemli olan zamanı tecrübe etmektir.

Aslında bu söylediğim pek de doğru değil. Felsefe eğitimim yüzünden ortada keskin ayrımlar arıyorum, ortada öyle ayrımlar olmasa dahi... Felsefe, sınır ve ayrımlarımızı aslında onlara uymayan ve onları kabullenmeyen bir dünyaya benimsetmeye çalıştığımız bir iktidar hamlesi, güç oyunudur. Bazıları buna kibir de diyebilir. Dünya bizim için fazlasıyla kaypaktır. Sınırım bulmak istediğimiz kesin ayrımların yerine, çeşitli derecede benzerlik ve farklılıklarla dolu dünya. Kurt an kadar zamanın da yaratığıdır. Biz onlara nazaran zamanın yaratığı olmaya yatkınız, andan ziyade za-

manın... Ânın ardını görmekte kurtlardan iyiyiz. Kurtlarsa anları görme konusunda bizden daha maharetli. Kurt, anla kurduğumuz ilişki biçiminin bize kazandırdıklarını ve kaybettirdiklerini gösterecek bir ayna tutabilir bize. Eminim kurtlar konuşsa onları anlardık.

İçimizdeki maymun bir farklılığı fırsata çevirmekte ustadır: Herhangi bir tanımlayıcı farklılık derhal evrimin bir basamağı haline gelir. Maymun ânın ardına bakmaktaki ustalığımızın bizi kurtlardan üstün kıldığını öne sürer. Kurtların ânı görmekteki üstünlüğünü rahatlıkla göz ardı edebilir. Brenin’le yaşantımdan öğrendiğim bir şey varsa o da üstünlüğün bir veya diğer bir açıdan üstünlük manasına geldiğidir. Üstelik, bir açıdan üstünlük muhtemelen başka bir açıdan eksiklik olarak baş gösterir.

Fanilik, zamanı geçmişten geleceğe uzanan çizgi halinde tecrübe etmek, avantajların yanında dezavantajlar da getirmektedir. Faniliğin avantajlarını yere göğe sığdıramayacak bolca maymun var. Bu maymunun amacı dezavantaja dikkat çekmektir: Hayatlarımızın asıl anlamını idrak edemiyoruz, tam da bu yüzden mutlu olmak bizim için çok zor.

Brenin’in son haftalarında yaşadığımız bir olay sayesinde, zamanın yaratığından ziyade ânın yaratığı olmanın, yani ânın ardından ziyade âna bakmaya yatkın bir yaratık olmanın nasıl bir şey olabileceğini anladım. Artık Brenin’in öleceğini biliyordum. Duygusal olarak inatla reddetsem de en azından mantiken anlıyordum. Birkaç günlüğüne Nina ve Tess’ten uzaklaşması gerektiğine karar verdim. Sürekli Brenin’le uğraşıyorlar, uyumaya kalktığında bile rahat vermiyorlardı. Zaten son günlerde zamanının büyük bir kısmını uyuyarak geçiriyordu. Onların da suçu yoktu. Brenin’i evde yalnız bırakmaya gönlüm elvermediği için beraber yürüyüşe çıkamıyorduk. Yorgun argın ama kararlı bir şekilde ayağa kalkmaya çalışmasını, Nina ve Tess’in sabırsız heyecanı ile sürüklenişini

ve bizimle gelemeyeceğini söylediğimde yaşayacağı hayal kırıklığını tahmin edebiliyordum. Son günlerini bu şekilde yaşamasına müsaade edemezdim. Böylece Brenin'in son haftalarında Nina ve Tess ya arka bahçeye ya eve tıklandı. Tabii gitgide daha hareketli oldular. Biraz kafa dinlemenin ona iyi geleceğini düşündüm. Nina ve Tess'i alıp, Montpellier tarafına doğru arabayla bir saatlik mesafedeki Issanka köyündeki köpek kulübelerine götürdüm. Brenin biraz dinlenene kadar birkaç gün orada kalmalarına karar verdim.

Issanka'ya gelmek için ısrar etmişti. Eve döndüğümüzde aşama aşama tuhaf bir dönüşüm geçirdi. Hatta dinlenmek aklındaki son şey gibiydi. Evin içinde hoplara zıplaya, heyecanlı çığlıklar eşliğinde beni takip etti. Kendime bir tabak spagetti yapınca ona da vermemi istedi. Halbuki uzun zamandır böyle bir şey yapmamıştı. Ben de "Yürüyüşe çıkmak ister misin?" diye sordum. Eski Buffalo Oğlum gibi olmasa da oldukça etkileyici bir karşılıkla, koltuğun üzerine çıkıp uluyarak istediğini belirtti. *Digue* tarafına bir gezinti yapar, oradan da birkaç yüz metre yürürüz diye düşünmüştüm ama kapıya çıkınca Brenin doğa rezerviyle aramızdaki hendeğin yanında bir oraya bir buraya zıplamaya başladı. Ben de bugün bile pek inanmadığım bir şey yaptım.

Fransa'ya taşındıktan sonra koşmamıştım, neredeyse bir yıl oluyordu yani. Buraya ilk gelişimizde koşmayı denedim ama birkaç kilometre sonra Brenin geride kalmaya başlamıştı, hiç de hoşuna gitmiyordu bu. Ben farkına varamadan yaşlanmıştı. Koşular yerine uzun yürüyüşlere başlayıp sahilde yüzmeyi ve fırınla La Réunion'a gitmeyi ekledim. Egzersiz de yapmıyordum. Geldiğimde birkaç ağırlık ve benç almıştım ama çok nadir kullanıyordum. Terasta paslanıp duruyorlar, nasıl da kendimi saldıgımı hatırlatıyorlardı o kadar.

Brenin yaşlanıp güçsüzleştikçe ben de yaşlanıp güçsüzleştim. Köpeklerle yaşayınca böyle oluyor. Fransa'daki hayatımı erken

emeklilik gibi geçirdim; genellikle yazıyor ve şarap şişelerinin dibini buluyordum. Elbette Nina ve Tess uzun uzun koşmaya teşneydiler ama Brenin istemiyordu, biz de onun yerine yürüyüş yapıyorduk. Belki de aramızdaki tuhaf yakınlık yüzünden, Brenin'in fiziksel düşüşü bana da yansıyor. Onun hendeğin yanında koşturup durduğunu görünce, "Haydi yapalım oğlum! Rowlands oğlanları için son bir gösteri... Ne dersin?" demekten kendimi alamadım. Şortumu kaptığım gibi koşmaya çıktık. Gözüm üzerindeydi; çabuk yorulmasını bekliyordum ama yorulmadı. Çok tuhaf görüldüğümüzden eminim: bir ayağı çukurdaki kurt ve kırkına merdiven dayamış biçimsiz herif. Canal du Midi'ye doğru uzanan ağaçlık alan boyunca, bankları çevreleyen kayın ağaçlarının gölgesinde koştuk. Brenin hemen yanımda koşuyor, bana kolayca ayak uyduruyordu. Rezervden, *digue*'nin aşağısındaki kara boğa ve beyaz midilli tarlalarından geçtik. Yorulmuyordu. Eskiden olduğu gibi zeminin bir iki santim üzerinde süzülüyor gibiydi. Bense yanında oflayıp pufleyen, aksırıp tıksıran zarafet yoksunu maymundum, beceriksizce tökezleyerek ilerliyordum.

Kim bilir? Belki de bir süre benimle yalnız vakit geçirmek istemiştir. Belki de veda etmek istemişti de Nina ve Tess sürekli ayağına dolandığı için doğru düzgün edememişti. Sebebi ne olursa olsun o gün enerjisinde ve tavrında kesin bir yükselme söz konusuydu. O günden sonra da bu yükselme kaybolmadı. Nina ve Tess dönünce bile değişmedi. O günden sonra, hiç o günkü kadar enerjisini toplayamadığı için koşmadık ama çoğunlukla yürüyüşe çıktık. İyiydi. Neredeyse öldüğü güne kadar iyiydi.

Ben kanser olsaydım diye kendimi onunla kıyaslamadan edemiyorum. Brenin için kanser ânın hastalığıydı. Bir an gayet iyi hissediyordu. Bir saat sonrasında başka bir anda hastalanıyordu. Fakat her an kendi içerisinde tamamlanmıştı ve diğerleriyle bağ-

lantısı yoktu. Ben olsam zamanın hastalığı olurdu, ânın değil. Kanser korkunç yanı tüm ciddi hastalıklardan daha hızlı yayılmasıdır. Korkunç yanı arzu, hedef ve proje oklarımızın önünü keseceği gerçeğinde yatıyor ve bunu biliyoruz. Ben olsam evde kalır dinlenirdim; o an muhteşem hissetsem bile evde kalırdım. Kanser olunca böyle yaparsınız. Bizler fani yaratıklarız; ciddi hastalıklarımız da fani felaketlerdir. Korkutucu yanları o an değil, zaman içerisinde yaptıklarında gizlidir. Bu nedenle bizim üzerimizde ânın yaratıklarının üzerinde kuramadıkları bir hâkimiyet kurarlar.

Kurt, her ânı kendi nitelikleriyle kabul eder. İşte biz maymunların yapmakta en çok zorlandığı şey de budur. Bizim için her an sonsuza dek ertelenir. Ânın önemi diğerleriyle ilişkisine bağlıdır ve içeriği geri döndürülemez bir şekilde diğer anlarla kirlenir. Bizler zamanın yaratıklarıyız ama kurtlar ânın yaratıklarıdır. Bizler için an şeffaftır. Bir şeyleri elde etmeye çalışırken vardığımız şeylerdir onlar. Yarı saydamdır. Bizim için an denilen şey hiçbir zaman tam olarak gerçek değildir. Asla orada değildir. Anlar geçmiş ve geleceğin hayaletleri, olmuşun yansıması, olabileceğin beklentisidir.

Zamanı tecrübe edişimiz hakkındaki klasik analizinde Edmund Husserl, “şimdi” dediğimiz deneyimin üç farklı ampirik bileşeni olduğunu savunmuştur. Bunlardan biri, “asli şimdi” adını verdiği deneyimdir. Sıradan zaman bilincimizde asli şimdi deneyimimiz, hem muhtemel gelecek deneyimi beklentileriyle hem de yakın geçmiş anlarıyla şekillenir. Önceki bileşene “ampirik ön-hafıza”, sonuncusunaysa “muhafaza” adını vermiştir. Ne demek istediğini anlamak için elimize yayılacak bir şey alalım. Örneğin bir kadeh şarap tutuyoruz. Parmaklarımız kadehin tamamına değmiyor, yalnızca bazı kısımlarına temas ediyor. Öyle bile olsa, elimizde kadeh parçaları olduğunu değil bir kadeh tuttuğumuzu hissediyoruz. Kadehi tutma tecrübemiz ellerimizin sınıрыyla kısıt-

lanmamıştır. Peki neden? Husserl'a göre kadehi tutma deneyimi-
miz -yahut şu an yaşadığımız herhangi bir deneyim- belirli koşullar
çerçevesinde deneyimimizin nasıl değişeceğine dair beklentiler ve
yakın geçmişte bunların değişimine dair anılardan oluşmaktadır.
Örneğin parmaklarımızı aşağı kaydırduğumuzda kadehe temas ala-
nımızın daralacağını ve kadehin haznesinden ziyade sapını tutaca-
ğımızı tahmin ediyoruz. Benzer bir şekilde daha evvel parmakları-
mızı aşağı kaydırduğumuz zaman bu şekilde bir değişim yaşandığını
hatırlayabiliriz. Husserl, şimdi deneyiminin geçmiş ve geleceğin
deneyimleriyle ayrılmaz bir bağı olduğunu savunmuştur.

Buraya kadar anlattıklarım eminim ki hem insanlar hem kurt-
lar için geçerlidir. Şimdiyi hiç de bu şekilde tecrübe etmiyoruz; aslı
şimdi bir soyutlamadır ve deneyimlerimize karşılık gelmemekte-
dir. Şimdi dediğimiz kısmen geçmiş kısmen de gelecektir. Fakat
derece farklılıkları tıpkı tür farklılıkları kadar önemli olabilir. Biz
insanlar bu durumu tamamen yeni bir seviyeye taşımış durum-
dayız. Hayatlarımızın büyük kısmı geçmişte ya da gelecekte ya-
şamakla geçiyor. Belki yeterince çabalarsak şimdiyi tıpkı bir kurt
gibi, geçmişteki anılarımız ve gelecekte beklenenlerimiz üzerine
kurmadan deneyimleyebiliriz. Lakin normalde dünyayı bu şekil-
de algılamıyoruz. Normal deneyimlerimizde şimdi yok edilmiştir:
Hiçlik haline gelmiştir.

Fani bir yaratık olmanın pek çok dezavantajı vardır; kimi gayet
açık, kimi biraz daha belirsiz. Gayet açık olanlarından bir tanesi,
zamanımızın büyük kısmını -belki de fazlasıyla çoğunu- artık ol-
mayacak bir geçmiş ve henüz yaşanmamış bir gelecek üzerinde du-
rarak harcıyoruz. Hatırladığımız geçmiş ve arzuladığımız gelecek
burası ve şimdi olarak nitelendirdiklerimizi şekillendirmektedir,
garip ve net bir şekilde. Faniler, ânın yaratıklarının asla olamayaca-
ğı kadar nevrotik olabilirler.

Faniliğin bazı dezavantajlarıysa hem çok önemli hem de kolaylıkla göze çarpmayan şeylerdir. Yalnızca insanların mustarip olduğu fani bir felaket vardır mesela. Çünkü yalnızca insanlar bu hastalığın ortaya çıkabileceği kadar uzun süre geçmiş ve gelecekte yaşar. Fani hayvanlar olduğumuzdan, âna değil de ânın ardına bakmakta üstün olduğumuzdan, hem hayatımızın bir manası olmasını istiyor hem de bunun nasıl olacağını anlamıyoruz. Faniliğin getirdiği armağan, anlayamadığımıza duyulan arzudur.

2

Sisifos, bir şekilde tanrıları kızdırmış bir ölümlüdür. Tam olarak ne yaparak kızdırdığı bilinmemekle birlikte çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. En meşhurlarından biri şöyledir: Sisifos, öldükten sonra çok acil bir iş için geçici bir süreliğine dünyaya gönderilmeyi talep eder Hades'ten. İşi biter bitmez de geri döneceğine söz verir. Fakat gün ışığını görüp güneşin sıcaklığını tekrar yüzünde hissedince, karanlık yeraltı dünyasına dönmeyi hiç istemez. Dönmez de. Defalarca ikaz edilmesine rağmen çağrılarını açıkça göz ardı eder ve dünya üzerinde uzun yıllar yaşamayı başarır. Nihayetinde tanrıların buyruğuyla zorla yeraltı dünyasına geri döndürülür. Onun için bir taş hazırlanmıştır.

Sisifos taşı bir tepeye yuvarlayarak çıkarma cezasına çarptırılır. Kan ter içerisinde günlerce, haftalarca, belki de aylarca taşı yukarıya çıkarır, taş tekrar tepenin ta en dibine geri yuvarlanır, Sisifos aynı işi yeniden yapmak zorunda kalır. Sonsuza dek bu böyle sürüp gider. Hakikâten korkunç bir ceza bu. Belki de yalnızca Tanrıların yapabileceği cinsten bir zulümle örülmüş. Fakat tam olarak hangi açıdan korkunç?

Efsanenin çeşitli versiyonlarında Sisifos'un işinin ne kadar zor olduğu öne çıkıyor. Taş genel olarak heybetli ve taşıyamayacağı kadar büyük olarak tarif ediliyor. Bu yüzden Sisifos'un her adımı kalbini, sinirlerini ve kaslarını son raddeye kadar zorluyor. Fakat Richard Taylor'ın da belirttiği üzere, cezasının yaşadığı zorluktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı muallak... Tanrıların Sisifos'a kocaman bir taş yerine kolayca cebine koyup götürebileceği bir çakıl taşı verdiğini varsayalım. Tepeye de kolayca çıktığını farz edelim. Çakıl taşı aşağı yuvarlanır, Sisifos'un işi yeniden başlar. Görevi artık o kadar çetin değil lakin cezasının korkunçluğunda büyük bir azalma olduğunu düşünmüyorum.

Bizler hayattaki en önemli şeyin mutluluk olduğunu düşünen hayvanlarız. Bundandır ki cezanın asıl korkunç tarafının Sisifos'un bundan nefret etmesi, mutsuz olması olduğunu düşünüyoruz. Doğru değil bana kalırsa. Sisifos'un kaderini yerdığını yalnızca varsayabiliriz. Tanrıların hikâyede anlatılardan daha az intikamcı olduğunu, asıl amaçlarının Sisifos'a kaderine razı gelmeyi öğreterek mutsuzluğunu azaltmak olduğunu düşünelim. Bunu da tepeye taş çıkartmak gibi mantıksız ve oldukça yoğun bir zorunluluğa sokaarak yaptılar diyelim. Nasıl yaptıklarıyla çok da ilgilenmemize gerek yok; önemli olan neticedir. Neticede Sisifos şimdi tepeye taş çıkarttığı zamandan daha mutlu değil. Hatta artık tepeye taş çıkartmasına müsaade edilmediğinde hüsrana uğruyor ve depresif hissediyor. Böylece tanrılar önceleri Sisifoss'a ceza diye verdiklerini, artık arzusunu yerine getirmek için ona bir lütuf gibi bahşeder durumdadırlar. Hayattaki tek gayesi tepeye taş çıkartmak olmuştur ve sonsuza dek bu yapabileceğinin garantisi verilmiştir. Tanrıların bu insafı şüphesiz ki kötü huyludur ama yine de insaftır.

Hatta bu insafkendi içinde o kadar tamamlanmıştır ki Sisifos'u cezaya çarptırılmış bir mahkûm gibi göremeyiz. Her halükârda,

cezadan ziyade ödöldür artık. Eğer mutluluk hayattan memnun olmak, her şeyin muhteşem olduğunu düşünmekse Sisifos'un yeni tecrübesi mükemmel duruyor. Hiç kimse ondan daha mutlu olamaz; en derin arzusu sonsuza dek ona bahşedilmiş. Eğer mutluluk hayattaki en önemli şeyse, onunkinden daha iyi bir hayat hayal etmek imkânsızdır.

Yine de bence Sisifos'un cezasının korkunçluğu tanrıların insafla bir nebze bile azalmadı. Bazen tanrıların ödülleri cezalarından fena olabiliyor. Bence şu durumda onun için eskisinden fazla üzülmeliyiz. Tanrıların "insaf"ından evvel Sisifos'un bir çeşit saygınlığı vardı en azından. Güçlü fakat habis varlıklar ona kaderini benimsetti. İşinin ne kadar nafiye olduğunun farkındaydı; yapmak zorunda olduğu için yapıyordu. Elinden başka bir şey gelmiyordu, ölemiyordu bile. Onu buna mecbur bırakan tanrılardan nefret ediyordu. Bu saygınlık tanrıların insafa gelmesiyle beraber kaybolur. Şimdi nefretimiz -biraz sempatiyle karışmış olabilir ama yine de nefretimiz- onu bu hale getiren tanrılar kadar Sisifos'a da yönelmelidir: saf Sisifos, aldatılmış Sisifos, aptal Sisifos. Belki de tepeden aşağı yorgun argın yürürken tanrılar insafa gelmeden evvelki zamanlarını hatırlıyordu. Belki de ruhunun derinliklerinde kısık ama ısrarlı bir ses ona sesleniyordu. Ve belki de kısa bir an için duyduğu yankılar ve fısıltılar sayesinde Sisifos başına ne geldiğini anlıyordu. Eksilmiş birine dönüştüğünün, azaldığının farkına varıyordu. Çok önemli bir şeyi, şu anki mutluluğundan daha önemlisini kaybettiğini anlıyordu. Tanrıların insaflı, Sisifos'un elinden hayatının -aslında bu durumda ölümden sonraki hayatının demek daha doğru olacak- kötücül bir şakadan fazla anlam ifade etme ihtimalini alıp götürmüştür. Onun mutluluğundan daha önemli olan işte tam da bu olasılıktır.

Mutlu olabilecek türden hayvanlar olabileceğimiz konusunda

şüpheliyim. En azından bizim düşündüğümüz bağlamda mutlu olabileceğimizden... Hesaplamalar, maymun kandırmacalarımız ve dalaverelerimiz, mutlu olamayacağımız kadar ruhumuzun derinliklerine işlemiş durumda. Başarılı yalan ve entrikalarımızla gelen hislerin peşindeyiz; onların başarısızlığıyla ortaya çıkan hislerdense kaçıyoruz. Yeni bir işaret görür görmez takip ettiğimiz işareti bırakıverip peşinden gidiyoruz. Her daim yapma halindeyiz; bu esnada mutluluğumuz avuçlarımızdan kayıp gidiyor. Hissetmek ânın yarattığı bir durumdur. Mutluluğun da bir his olduğunu sanıyoruz. Bizim için an yoktur. Her an sonsuza dek ertelenmiştir. Bu nedenle bizim için mutluluk söz konusu olamaz.

Fakat en azından hislere olan takıntımızı anlayabiliriz: Çok daha derin bir şeyin belirtisi bu. Hisleri hayattaki en önemli şey saymamız, geçmişte ve gelecekte yaşamanın bizden çaldığını geri alma teşebbüsüdür: Ânı geri alma teşebbüsüdür. Bu bizim için artık gerçek bir olasılık değil. Mutlu olabilsek bile, gerçek mutluluk ihtimali olan yaratıklar olsak bile, mesele bu değil.

4

Sisifos'un cezasının asıl korkunç tarafı ne cezasının zorluğunda ne de onu çaresizce mutsuzluğa sürüklemesinde... Ceza büsbütün nafle ve gereksiz olduğu için bu kadar korkunç. Bu sadece Sisifos'un görevinin hiçbir kapıya çıkmamasıyla da ilgili değil. Başaramadığınız gayet anlamlı bir görevle de karşı karşıya gelebilirsiniz. İşte o noktada tüm çabanız boşa gider. Üzüntü ve pişmanlık duyabilirsiniz. Fakat bunun korkunç bir yanı yoktur. Sisifos ister sevsin ister sevmesin, ister kolay olsun ister zor; görevin korkunçluğu

başarılammamasında değil, ortada başarı sayılabilecek hiçbir şey olmamasında gizlidir. Tepeye kadar çıkarsa da çıkarmasa da taş aşağı yuvarlanır ve her şeye sil baştan başlaması gerekir. Emegi boşadır. Hedefsizdir. Görevi o taş kadar boştur.

Böyle söyleyince Sisifos'un görevine bir hedef bulabilsek her şey yoluna girer gibi düşünebilirsiniz. Hedef hayattaki en önemli şeydir, diye düşünebilirsiniz, hatta mutluluktan bile önemlidir hedef, ister Sisifos'un hayatı olsun ister başkasının... Bir kez daha söyleyeyim, bunun doğru olabileceğini hiç sanmıyorum. Nedenini anlamak için Sisifos'un emeğinin bir manası olduğunu varsayalım. Çabalarının belli bir hedefi olduğunu varsayalım. Taşın aşağı yuvarlanmadığını, tepede kaldığını varsayalım. Bu sefer tepeden aşağı yorgun argın inerken amacının aynı taşı değil, başka taşları taşımak olduğunu varsayalım. Tanrıların heybetli, güzel, yüceliklerine yaraşır bir tapınak inşa etmeyi buyurdıklarını düşünelim. Hatta isterseniz bu insafılı tanrıların Sisifos'a tapınağı inşa etmek için güçlü bir arzu aşıladıklarını da düşünelim. Amansızca didinip uğraştığı zorlu bir süreçten sonra görevinde başarılı olduğunu da düşünebiliriz. Tapınak tamamlanmıştır artık. Şimdi o yüksek dağın tepesinde dinlenip emeğinin meyvesinin hazzına varabilir. Yalnızca tek soru kalır: peki şimdi?

Sorun da burada zaten. Eğer hayattaki en önemli şeyin hedef olduğunu düşünürsek, gerçekleştirdikten sonra hayatın hiçbir manası kalmaz. Hikâyenin özgün versiyonunda Sisifos'un varlığının hiçbir amacı olmadığı için hayatının anlamsız olduğu anlatılmıştır. Benim aktardığım versiyonda da bu görüş geçerliliğini koruyor. Sisifos'un varlığı, amacını gerçekleştirdiği anda tüm manasını yitiriyor. Yüksek bir dağın tepesinde oturmuş, artık hiçbir katkı yapamayacağı ya da değiştiremeyeceği hedefe bakarken, tepeye çıkardıkça yuvarlanan taşla uğraşması kadar anlamsızdır hayatı.

Zamanı geçmişten geleceğe uzanan bir çizgi, hayatımızı da bu çizginin üzerindeki belirli bir kesit olarak kabul ediyoruz. Belki bu yüzden hayatta önemli olanın belli bir şeye doğru ilerlemek, onu hedef almak olduğunu düşünmek bize bu kadar doğal geliyordur. Hayatta önemli olan, kendisine doğru yol almamız gereken şeyi bulmaktır. Hayatımızın işlevi hedeflerimizin ve projelerimizin işlevidir. Yeterince çalışırsak, yeterince yetenekliyse ve belki de yeterince şanslıysak başarabiliriz. Elbette bunun tam ne zaman olacağı belli değil. Bazılarına göre hayattaki en önemli şey bu hayat içerisinde gerçekleştirilebilir. Pek çok insansa bunun bir sonraki hayatta gerçekleştirileceğine ve bu hayatın yalnızca bir sonrakine hazırlık mahiyetinde olduğuna inanır. Oysa Sisifos söylencesine şöyle bir bakıp düşünmek bile, hayatın anlamının bu olamayacağını anlatabilmelidir. Hayatın anlamı ne olursa olsun, herhangi bir hedef veya bitiş noktası barındırmamalıdır; ister bu hayatta olsun ister bir sonrakinde.

Sisifos efsanesi elbette insan hayatı hakkında bir alegoridir. (Varoluşçu Fransız filozofu Albert Camus de bu bağlamda kullanmıştır.) Alegori hiç de üstü kapalı değildir. Hayatlarımız Sisifos'un zirve yolculuğuna benzer, her günümüz onun bir adımıdır. Tek farkla: Sisifos düşen taşı geri çıkarmak için yine kendisi giderken, biz bayrağı çocuklarımıza bırakıyoruz.

İşe, okula ya da her nereye gitmeniz gerekiyorsa oraya giderken telaşlı kalabalığa bir bakın. Ne yapıyorlar? Nereye gidiyorlar? İçlerinden birine odaklanın. Belki dün yaptıklarının aynısını yapacağı ve bugünkülerin aynısını yarın tekrarlayacağı bir ofise gidiyordur. Kalbi enerjiyle ve amaçla atıyordur içten içe. Rapor saat 3.00'te By X'in masasında olmalıdır, önemlidir. Saat 4.30'da Bay Y ile toplantı unutulmamalıdır; eğer iyi geçmezse performans sonuçları Kuzey Amerika piyasasında çok tatsız yankılanır. Tüm

bunları çok önemli şeyler addediyordur. Belki zevk bile alıyordur, belki de almıyordur. Yine de yapıyordur çünkü bir evi ve ailesi vardır, çocuklarını yetiştirmelidir. Neden? Birkaç yıl sonra onlar da hemen hemen aynı sebeplerle aynı şeyleri yapsın, kendi çocuklarını yetiştirsin ve sonunda onların çocukları da aynısını yapsın diye. Artık raporlarla, toplantılarla, Kuzey Amerika piyasası performanslarıyla onlar uğraşacaktır.

Sisifos'un ortaya koyduğu varoluşsal ikilem budur. Bay X ve Y ile buluşan, Kuzey Amerika piyasasıyla uğraşan adam misali, biz de hayatımızı ufak hedeflerle doldurabiliriz. Fakat hedefler hayatımıza anlam katmaz. Onlar yalnızca tekerrürlerini hedefler; biz veya çocuklarımız aracılığıyla, hiç fark etmez... Hayatımıza anlam katacak kadar yüce bir amaç bulabilirsek, ne gibi bir amaç olabileceğine dair hiçbir fikrim olmamakla birlikte, ne pahasına olursa olsun o amacı gerçekleştirmemeye çalışmalıyız. Çünkü gerçekleştirdiğimiz anda hayatımız anlamını yine yitirmiş olur. Hayatımıza anlam katan o yüce hedefe ulaşmayı son nefesimize denk getirebilirsek şahane olurdu ama ne gibi bir amacı en zayıf ânımızda gerçekleştirebiliriz ki? Ve eğer en zayıf olduğumuz anda gerçekleştirebiliyorsak neden daha önce gerçekleştirememiş olalım? Hayatın anlamını kancaya takılı bir balığın kurtulmak için ölmeyi beklemesi gibi mi düşünmeliyiz? Nasıl bir anlam bu? Ve tüm gücü çekilirken, yalnızca suyun dışında kancadan kurtulabilecek bir balık ne kadar gerçek olabilir?

Eğer hayatın anlamının bir hedefte bulunabileceğini varsayarsak, hiçbir zaman gerçekleşmemesini umut etmeliyiz. Hayatın anlamı bir amaçta yatıyorsa, hayatımızı her daim anlamlı kılabilmek için o amaca ulaşamamamız şarttır. Bu, hayatın anlamını hiçbir zaman gerçekleştiremeyecek bir umuda dönüştürmek demek. Peki hiçbir zaman gerçeğe dönüşmeyecekse umut etmenin ne manası var?

Boş umut hayata anlam katamaz. Sisifos belli ki tepeye çıkardığı taşın bu kez aşağı yuvarlanmayacağına dair boş bir umut besleyip durmuş. Fakat bu Sisifos'un hayatına anlam katmadı. Sanırım, hayatın anlamının herhangi bir bitiş noktası ya da hedefe ilerlemekte yatmadığı sonucuna varıyoruz. Sonda hiçbir anlam yok.

4

Hayatın anlamı mutluluk ve hedefe sahip olmak değilse nedir? Ne gibi bir şey olabilir ki? Felsefi sorunlardan bahsederken hokkabazlık numaralarındaki en kritik noktayı örnek veren Wittgenstein, çözümsüz olarak görülen bir sorunun bilinçaltımızdaki varsayımlara dayandığını, bu varsayımların muhakeme sürecine de kaçak yollardan sızdığını düşünmüştür. Bu varsayım sorunu belli bir yolla düşünmemize neden olur. En nihayetinde kaçınılmaz olarak ulaştığımız kördüğüm sorunun kendisi değil, sorunu o şekilde ele almamıza sebep olan varsayımların dışavurumudur.

Hayatın anlamı hususunda, hokkabazlıktaki en kritik an için bir önerim var. Hayatta önemli olanın bir şeylere sahip olmak olduğunu farz ettik. Hayatlarımız arzu oklarımızın çarpışmasından oluşan bir çizgiyse, bu okların kapsadığı her şeye sahip olabiliyoruz demektir. 19. yüzyılda Batı Amerika'da bir uygulama vardı; bir günde gidebilecekleri genişlikte arazi yerleşimcilere hibe ediliyordu. Buna "arazi kapma" deniyordu. Arzu, hedef ve projelerimizin kapsayabileceği her şeye sahip olabileceğimizi düşünürüz, en azından prensipte... Hayattaki en önemli şey, yani hayatın anlamı ne olursa olsun kapabiliriz onu; yetenek, sanayi ve belki de şans sayesinde. Bu ister mutluluk olsun ister amaç. İnsan bunların ikisine

de sahip olabilir. Fakat Brenin'den öğrendiğim, hayatın anlamının böyle bir şey olmadığı... Hayattaki en önemli şey, isterseniz hayatın anlamı diyelim, tam da sahip olamadıklarımızdadır.

Hayatın anlamını sahip olunabilen bir şey olarak düşünmek açgözlü maymun ruhumuzun mirası olsa gerek. Maymun için sahip olmak çok önemlidir; kendisini sahip olduklarıyla ölçer. Kurt için olmak, sadece olmak, sahip olmaktan önemlidir. Belli bir şeye sahip olmakla ilgilenmez o. İşte bu tam bir kurttur. Bunu bilsek bile maymun ruhumuz vakit kaybetmeden mülkiyetin temellerini yeniden kurmaya çalışacaktır. Tam bir maymun olmaya çabalayabiliriz. Sahip olabileceğimiz hedeflerden biri olabilir bu. En çok istediğimiz maymuna dönüşmek içinse mesafe kat etmemiz gerekir. Yeterince akıllı, yeterince çalışkan ve yeterince şanslıysak başarabiliriz.

Hayatta öğrenmemiz gereken derslerin en önemlisi ve en zoru, işlerin bu şekilde yürümediğidir. Hayattaki en önemli şey sahip olabileceğimiz cinsten değildir. Hayatın anlamı fani yaratıkların asla sahip olamadığı şeylerde gizlidir: anlarda. İşte bu yüzden hayatımıza mantıklı bir anlam yüklemek bu kadar zor. Maymunlar anlara sahip olamaz. Bir şeylere sahip olmayı anları yok etmeye dayandırıyoruz; arzularımızın hedeflerine sahip olmak için anlardan faydalanırız. Değer verdiklerimize sahip olmak isteriz, üzerlerinde hak iddia ederiz; hayatlarımız kapılmak için bekleyen kocaman bir arazi. İşte bu yüzden bizler ânın değil zamanın yaratıklarıyız: an her daim avuçlarımızdan kayıp gider, tutamayız.

Hayatın anlamının anlarda gizli olduğunu söylerken “âni yaşa” diye kafamıza kakılan ucuz vaatleri yinelemiyorum. İmkânsız bir şeyi gerçekleştirmeye çalışmanızı asla tavsiye etmem. Daha ziyade, hepsi olmasa da, bazı anlar vardır ki gölgelerindeyken hayatımızdaki en önemli şeyleri keşfederiz. İşte bunlar doruk anlarımızdır.

5

“Doruk anları” dediğimizde hayatın anlamı konusunda reddetmemiz gereken bakış açısına yöneldiğimiz oluyoruz. Doruk anları üç şekilde algılamaya meyyalızdır ve bunların her biri diğerinden beterdir. İlk yöntem, doruk anlarımızı ulaşılacak anlar olarak algılamaktır. Bu bakış açısına göre bu anlara ulaşmak için hayatımızı ortaya koymalı, yeteneklerimizi ve emeğimizi bu yolda sarf etmeliyiz; ancak bu şekilde erişebiliriz. Fakat doruk anları hayatımızın sonuç noktasında değildir; hayatımızın çeşitli kısımlarına dağılmış durumdadır. Zamana yayılmış anlardır: Bir kurdun Akdeniz’in ılık sularını etrafa saçarken oluşturduğu dalgacıklardır.

Hayatta önemli olanın kendini iyi hissetmekle aynı şey sandığımız mutluluk olduğunu düşünmeye o kadar koşullanmış durumdayız ki, doruk ânı dediğimizde aklımıza istemsiz olarak zevk konusunda Nirvana’ya ulaştığımız anlar gelecektir. İkinci yanlış yöntem budur. Aslında doruk anlarımız nadiren güzel anlardan oluşur. Bazen aklınıza gelebilecek en kötü anlardır; hayatınızın en karanlık anları. Doruk anlarımız en iyi olduğumuz zamanlarımızdır. Bunun gerçekleşmesi için çoğunlukla korkunç bir şey olmalıdır.

Doruk anları konusunda bu ikisinden daha belli belirsiz, sinsî olduğu kadar da hatalı bir anlayış daha bulunmaktadır. Doruk anlarımızın asıl benliğimizi ortaya çıkardığı inancıdır bu. Buna göre bizi tanımlayan doruk anlarımızdır. Batı düşünce tarzında insanı veya benliği tanımlanabilir olarak görmek gibi ısrarcı bir eğilim söz konusudur. Shakespeare’den alıntı yapacak olursak: Gerçek benliğinize dürüst olun. Bu deyişe göre ortada gerçek bir benlik var, siz bu benliğe ya dürüst olursunuz ya olmazsınız. İşlerin bu şekilde yürüdüğünden ciddi manada kuşkulaniyorum. Gerçek bir benliğin varlığından şüphe ediyorum; yanlış olabilecek tüm yol-

ların ötesinde ve her şekilde var olan bir benlik ya da kişi. Hatta Shakespeare'in bile buna inandığını düşünmüyorum, yoksa bunları Polonius gibi bir aptala söyletmezdi. (Ayrıca bu konuda beni ikna ettiği için Colin McGinn'e teşekkürü bir borç bilirim.)

Yanlış benliğin karşısında bir gerçek benlik olup olmadığından da şüpheliyim. Yalnızca ben varım, yalnızca bir benlik var. Hatta onun bile var olup olmadığından bile şüphelenir oldum. Belki ben ya da benlik dediğim şey psikolojik ve duygusal olarak bağlı olan birçok farklı insanın bileşkesidir; hepsi de gerçek benlik yanılması altında birleşmiştir. Kim bilir? Gerçi pek önemi de yok. Önemli olan şu: Benim doruk anlarım kendi içinde tamamlanmış anlardır; kim ve ne olduğumu tanımlamak gibi bir rol oynamaları şart değil. Önemli olan o anların kendisidir; ortaya çıkarmaları gereken kişi değil. Bu anlayıştaki hata burada yatmaktadır. Zor ders budur.

Profesyonel filozofum ve bu nedenle inatçı şüphecilik her daim en önemli araçlarımdan biri olmalıdır. Zavallı ihtiyar Tanrı, benle ne kadar uğraşırsa nafile... Brenin'in taştan hayaleti gibi absürt ve olağanüstü bir müdahalesiyle karşılaştıktan sonra bile, hâlâ O'na inanamıyorum. İnanabilseydim *Under Milk Wood*'da Eli Jenkins'in dualarındaki Tanrı olmasını umardım; her zaman en kötülerini değil, en iyi yanlarımızı görmeye çalışan Tanrı. Doruk anlarımız en kötü değil en iyi tarafımızı ortaya çıkarır. En kötü ben de tıpkı en iyi ben kadar gerçek. Ne ki, şayet değerliysen beni değerli kılan en iyi halimdir.

Fransa'daki ilk zamanlarımızda Brenin'in ölümüne karşı çıkarırken en iyi halimdeydim, buna çok inanıyorum. Uykusuzluk beni delilik sınırına getirmişti. Ölüp cehenneme gittiğimi sanmıştım. Hayatımda olup bitenlere bakış açım Tertullianus'un kesinlikle haklı olduğunu düşünmemi sağlıyordu. Parça parça olabilecek

durumdaydım; yine de bunlar hayatımın doruk anları arasındadır. Sisifos da nihayetinde bunu anlamıştı. Daha fazla devam etmenin hiçbir manası yokken, daha fazla ilerlemek için ortada hiçbir umut yokken aslında en iyi halimizdeyiz. Fakat umut dediğimiz de aslında bir çeşit arzudur. İşte bizi fani yaratık yapan budur; umut oklarımız keşfedilmemiş gelecek ülkesine doğru son sürat yol alır. Zaman zaman da umudu rafa kaldırmak, o ufak adi kutusuna koymak gerekir. Yine de devam ederiz, bir hedefimiz vardır. (Tabii ki bu tüm bunları yapma sebebimiz değil, sebep dersek önemini azaltmış oluruz.) O anlarda Olimpos tanrılarına da, bu dünyanın ve bir sonraki dünyanın tanrılarına da, sonsuza dek bizi tepeye taş çıkartmaya mecbur kılan cezalarına ya da işleri çocuklarımızın başına yıkma planlarına da s****r çekeriz. En iyi halimizde olmamız, umudun tükenip gidecek bir yerin kalmamasına, köşeye sıkışmamıza bağlıdır. Ve biz yine de devam ederiz.

Ölümün nefesini ensemizde hissederken ve elimizden hiçbir şey gelmiyorken, zamanımız dolduğunda en iyi halimizde oluruz. Hayatlarımızın çizgisine “S****r!” deriz ve ânı kucaklarız. Öleceğim ama şu an iyi ve güçlü hissediyorum. İçimden geleni yapacağım. Bu an kendi içerisinde tamamlanmış ve ne gelecek ne de geçmişteki anların onu anlamlı kılmasına gerek vardır.

Kırk beş kiloluk pitbull boğazımıza yapışıp bizi yere çaktığında en iyi halimizde oluruz. Yalnızca üç aylık bir yavruyuzdur ve canımızı kolayca alabilir. Acı çekeceğiz, biliyoruzdur ve hiç umut yoktur ama yine de sızlanıp yardım dilenmeyiz. Hatta mücadele bile etmeyiz. Bunun yerine genç yaşımızı ve varoluşsal narinliğimizi gizleyerek sakın ve gürültülü bir şekilde hırlarız. İşte bu hırlama “S****r!” demektir.

Neden buradayım? Dört milyar yıllık körlemesine ve kendiliğinden bir gelişmenin sonucunda evren beni ortaya çıkardı. Buna

değer miydi? Çok kuşkuluyum. Yine de tanrılar beni umutsuz bıraktığında, pitbull Cerberus beni boynumdan yere mıhladığında, her şeye rağmen “S****ı!” demek için buradayım. Bunlar en mutlu anlarım değil. Ama şimdi anlıyorum ki en önemli anlarım olduğu için doruk anlarımdır bunlar. Beni tanımlama konusunda oynadıkları sözde rol yüzünden değil, kendi içlerinde oldukları şey yüzünden önemliler. Şayet değerliysen, evrenin verdiği emeğe değdiysen, beni değerli kılan işte bu anlardır.

Ve sanırım tüm bunları açığa çıkaran bir kurttu. O ışığı, ben- se onun gölgesinde kendimi görebiliyordum. Öğrendiklerim dinin antiteziydi aslına bakarsanız. Din her daim umutla ilgilidir. Hristi- yan da olsanız Müslüman da, sizi ayakta tutan cennete girebilme umududur; Budistseniz hayatın ve ölümün yükünü omuzlarınız- dan atıp Nirvana’ya erişme şerefine nail olma umudu... Yahudi- Hristiyan dinlerinde umut temel erdemdir ve inancın niteliğini değiştirmiştir.

Umut, insan varoluşunun ikinci el araç pazarlamacısıdır; ar- kadaş canlısı ve makul. Ama ona güvenemezsiniz. Umudunuz tü- kendiğinde geride kalan sizsiniz önemli olan. Zaman sonunda her şeyi alıp götürecek; yetenek, sanayi veya şansla kazandığımız her şeyi. Zaman gücümüzü, arzularımızı, hedeflerimizi, projelerimi- zi, geleceğimizi, mutluluğumuzu ve hatta umudumuzu alır. Sahip olacağımız, başaracağımız her şeyi gün gelecek bizden koparacak. Zamanın asla elimizden alamayacağı şey, en iyi anlarımızda kavuş- tuğumuz benliktir.

6

Alfred von Kowalski'nin *Yalnız Kurt* adlı bir resmi vardır. Karlı tepede durup aşağıdaki ufak kulübeye bakan bir kurt resmedilmiştir. Kulübenin bacasından duman tütmekte, penceresinden sıcacık bir ışık yansımaktadır. Kulübeye bakınca hep aklıma Knockduff gelir. Bir akşam yine yürüyüşten dönüyorduk; Brenin ve kızlar önüm sıra giderken, karanlığın arasından, evden çıkarken açık bıraktığım ışığın penceredeki yansımasını görmüştüm. Kowalski'nin resmi elbette alegoriktir; birinin sıcak, samimi, huzurlu hayatına dışarıdan birinin bakışını tasvir eder. Belki de kurtta kendimi ve hayatımı gördüğüm için kulübe bana Knockduff'ı hatırlatıyordu.

Öyle ya da böyle, bu hayatın da sonu geldi. Languedoc'ta Brenin'i gömüp Tanrı'ya sövdüğüm ve neredeyse ölene kadar içtiğim o karanlık ocak gecesinin ardından sonuç bölümüne girdik artık. O gece hakikâten öldüm mü acaba, çok merak ediyorum. Descartes, ruhunun uzun ve karanlık gecesinde sığınacak bir Tanrı bulmuştu, onu kandırmayacak bir Tanrı... Descartes hemen her şeyden kuşkulanırdı; etrafında fiziksel bir dünya olmasından, hatta kendisinin de fiziksel bir bedene sahip olmasından. Çok yetenekli bir matematikçi ve mantıkçi olmasına rağmen matematik ve mantığın gerçeklerinden de şüphe ederdi. Nazik ve iyi bir Tanrı'nın varlığından kuşku duymazdı lakin. İnançlarına kıymet verip özenle yaklaştığı müddetçe bu Tanrı onun kandırılmasına müsaade etmeyecekti.

Bence Descartes bu konuda tamamen yanılıyordu. İyi Tanrı ile Nazik Tanrı arasında fark var. İyi bir Tanrı kandırılmamıza müsaade etmeyebilir ama nazik bir Tanrı kesinlikle edecektir. Doruk anlarımız çok zorlu ve yıpratıcı anlardır. Hayatımızın anlamının bu anlarda ortaya çıkması boşuna değil. Başka türlü ortaya çıkarabile-

cek kadar güçlü değiliz. Geleneksel anlamda dindar biri olduğum söylenemez ama Brenin'i gömdüğüm gece alevlerin arasında beliriveren taştan hayaleti gördüğüm zamanı anımsayınca, Tanrı'nın bana şöyle dediğini sanıyorum: "Her şey yolunda Mark, gerçekten. Hayat hep bu kadar zor olmayacak. Güvendesin..." diyordu. İnsan dinlerinin temelinde yatan his bu olsa gerek.

Belki de o çarpıcı güzellikteki hayal Descartes'ın İyi Tanrısından ziyade Nazik Tanrı tarafından bahşedilmiştir. Bu Tanrı benim kandırılmama müsaade edecektir çünkü o nazık bir Tanrı. Son nefesimde sövdüğüm de yine aynı Tanrı'ydı.

Böyle düşünüyorum çünkü o gece Tanrı bana görünüp de elime kalem kâğıt tutuşturarak hayatımın bu noktadan sonra nasıl olmasını istediğimi yazmamı söylese, sanırım daha iyisini yazamazdım. Şimdi Emma'yla evliyim. Kendisi yalnızca hayatımda gördüğüm en güzel kadın değil aynı zamanda en nazık insan; kesinlikle gayet açık ve kapatılamaz bir fark var aramızda: sınıfsal olarak benden üstün.

Kariyer basamaklarını hızla tırmandım. Sıradan bir üniversitede kimsenin tanımak istemediği sıradan bir öğretim görevlisiyken, artık ABD'nin en prestijli okullarından hayal edemeyeceğim kadar dolgun maaşlarla iş teklifleri alır oldum. Kitaplarım en çok satanlar arasına girdi. En azından akademik yayınlar arasında en çok satanlar arasında kabul edildi. Üstelik artık şartlar ya da sebepler ne olursa olsun tek oturuşta iki litre viski içmiyorum. Bırakın içmeyi, aklımın ucundan bile geçirmiyorum. Siz de bilirsiniz ya, uzun zaman istikrarlı ve kararlı bir şekilde pratik yapmayınca bu kadar büyük bir miktarı tüketmek mümkün değil.

Bunları böbürlenmek, kendimden ne kadar memnun olduğumu anlatmak için söylemiyorum. Aksine, son derece şaşkıyım. Şaşkıyım çünkü biliyorum ki bunların hiçbirisi sonunda beni değer-

li kılmayacak. Gururluyum demesem yalan söylemiş olurum ama aynı anda bu gurur beni ürkütüyor. İçimdeki maymunun gururu bu, somurtkan ve inatçı maymun ruhumun gururu: İnsanın araçsal bir akıl rehberliğinde kendini yığının en üst noktasına taşımasının hayattaki en önemli şey olduğuna inanan bir ruhun... Fakat Brenin'i anımsadığımda, tüm hesaplar yanlış çıktığında, dalaverelerin sonu geldiğinde ve yalanlar boğazda düğümlendiğinde, elinizde kalanın hayattaki en önemli şey olduğunu anlıyorum. Nihayetinde bunların hepsi şanstır ve tanrılar canları istediğinde elinizden alabilirler. Önemli olan, şanssız yitip bittiğinde olduğunuz kişidir.

Brenin'i gömdüğüm gece yakıtığım cenaze ateşinin pembemsi sıcaklığı ve Languedoc'un keskin soğukunda insanın en temel hallerinden birini buluyoruz. Elimizden gelse hepimiz pembemsi sıcaklık ve umudun nezaketinde yaşanmış bir hayatı seçerdik. Seçmemek delilik olurdu. Fakat zaman geldiğinde en önemlisi hayatınızı bir kurdun soğukluğuyla yaşamak olacaktır. Böyle bir hayat fazlasıyla zor ve soğuktur; elimizden gelen sadece çürüyüp gitmektir. Fakat yaşayabileceğimizde o anlar da gelir, bizi değerli kılan anlar. Çünkü sonunda bizi kurtaracak olan direnişimizdir yalnızca. Kurtların dini olsaydı bize bunlar anlatılırdı.

7

Brenin'in kemiklerini Güney Fransa'da öylece bırakmadım. Gittim aynı köyden bir ev satın aldım. Günlük yürüyüşlerimizde taş hayaletine selam verirdik. Yine de bu son satırlarımı Miami'den yazıyorum. Eninde sonunda az evvel bahsettiğim dolgun maaşlardan birine tav oldum. Emma'yla birkaç ay evvel buraya taşındık. Nina

ve Tess hâlâ hayattalar; bizle beraber geldiklerini söylememe gerek yok herhalde. Nina her sabah saat 6.00'da beni uyandırmaya devam ediyor. Ellerim ayaklarım açıkta değilse çıkarana kadar çarşafı çekiştiriyor. Yalıyor da yalıyor: Gidip görmemiz gereken insanlar ve yerler var, unuttun mu? Ama onlar da yavaş yavaş yaşlanmaya başladı. Günlerinin büyük kısmını ya havuzun yanında ya bahçede ya da kanepede uyuyarak geçiriyorlar. Artık onlarla koşuya çıkamıyorum. Brenin öldükten sonra yeniden koşmaya başlamıştık; Nina ve Tess de bu durumdan oldukça hoşnuttu ancak ilk kilometreden sonra geride kalmaya başladılar. Pek bir manası kalmadı yani. Belki de Brenin'le olduğu gibi kızlarla beraber de kilo alıp yavaşlarım. Old Cutler Road tarafında yaptığımız yürüyüşleri seviyorlar; bu esnada karşılaştıkları Amerikan köpeklerini rahatsız etme enerjisini kendilerinde buluyorlar. Hepsi Nina ve Tess'in tercihlerine göre fazlasıyla genç, heyecanlı ve hareketli. Bölgedeki bütün köpeklerin onlardan çekinmesi ikisinin de çok hoşuna gidiyordur eminim. Bizi gördüklerinde köpekler de sahipleri de yollarını değiştiriyor. Ama hiç sorun değil. Nina ve Tess'i biraz olsun tanıyorsam bölgedeki en yüksek rütbeli köpekler olmak hoşlarına gidiyordur. İkiisi de yaşıyor artık. Sıcak hava Nina'nın eklemlerindeki kireçlenmelere iyi geliyor. İnanın nasıl hissettiğini gayet iyi biliyorum.

Bazen tuhaf bir hisse kapılıyorum. Sanki bir zamanlar kurtmuşum da artık salak bir labrador olmuşum gibi... Brenin hayatımın artık olmayan bir bölümünün temsilcisi sanki. Hem tatlı hem de acı bir his bu. Üzgünüm, çünkü artık o kurt değilim. Mutluyum, çünkü artık o kurt değilim. Fakat hepsinden öte, bir zamanlar kurttum. Zamanın yaratığımı ama biliyorum ki doruk anları tarlaya saçılan tohumlar gibi hayatınıza yayılmış durumdadır ve nerede başladığınızı, nerede bitirdiğinizi önemsemezler. Belki insan hayat boyu kurt olarak kalamaz ama zaten asıl mesele de hiçbir zaman

bu olmamıştır. Günün birinde Tanrılar yine elimde avucumda ne kadar umut varsa almaya karar verecek. Belki de çok yakında... Olmamasını umut ediyorum fakat olacağını biliyorum. İşte o zaman geldiğinde pitbull'un yere çaktığı üç aylık kurt yavrusunu hatırlamak için elimden geleni ardıma koymayacağım.

Ortada bir de sürünün gerçekliği vardır: Anlarımız asla bizim değildir. Bazen Brenin'le ilgili anılarım tuhaf bir şaşkınlıkla gelir. Kısmen üst üste binen iki görüntüden oluşuyorlarmış gibi hissederim. Görüntülerin arasında çok önemli bir bağlantı olduğu seziliyor ama tam anlaşılamayacak kadar bulanıklar. Sonra bir anda çiçek dürbünlerindeki gibi iki görüntü üst üste binip netleşir. Tuscaloosa'da ragbi sahasının kenarında onunla yan yana yürüdüğümüzü hatırlıyorum. Maçtan sonra partide Alabamalı güzel kızlar, "Köpeğini çok sevdim!" derken onun yanımda oturuşunu hatırlıyorum. Tuscaloosa sokaklarında koştuğumuzu; daha sonra o sokakların İrlanda kırlarına dönüştüğünü; yanımızda ufak bir sürüyle koşmaya başladığımızı, hızlarını kolayca bana uydurabilmelerini hatırlıyorum. Üçünün tarlalarda su yüzüne zıplayan balıklar gibi koşuşturduklarını hatırlıyorum. Veteriner iğne vurduktan sonra Brenin'in arabanın arkasında, kollarımın arasında öldüğünü hatırlıyorum. Görüntüler üst üste bindikten sonra, bu gerçekten ben miyim acaba, diye düşünüyorum. Bunları yapan gerçekten ben miydim? Bu gerçekten benim hayatım mı?

Bu farkındalık bazen biraz gerçeküstü bir keşif olarak gerçekleşiyor. Tuscaloosa'da sahanın kenarında yürüyen ben değildim, yanımdaki kurttu. Partide hatırladığım ben değildim, yanımda oturan kurttu ve kızlar da bize onun için yaklaşmıştı. Tuscaloosa sokaklarında ya da Kinsale tarlalarında koşan ben değildim; hızlarını bana uyduran kurtlardı. Kendimle ilgili hatıram yok. O anılarda benimle ilgili hiçbir şey yok; bazen keşfedilmesi gereken tesadüfi bir bonus olabiliyor.

Kendimi hiç hatırlamıyorum. Yalnızca başkalarının anıları üzerinden hatırlayabiliyorum kendimi. İşte bu noktada egoizm yanılgısıyla karşı karşıyayız: maymunun temel hatası. Önemli olan sahip olduklarımız değil, en iyi halimizde kim olduğumuzdur. Ve en iyi halimizde kim olduğumuz yalnızca doruk anlarda ortaya çıkar. Ama anlarımız asla bizim değildir. Tamamen yalnız olduğumuzda bile, pitbull boynumuzdan yere çaktığında bile, kolaylıkla can verebilecek bir yavruyken bile kendimizi değil köpeği hatırlarız. En muhteşem ve en korkunç anlarımız, diğerleri iyi de olsa kötü de, yalnızca o diğerlerinin hatıraları aracılığıyla bizim olur. Anlarımız sürüye aittir ve kendimizi bunlar dolayımıyla hatırlarız.

Maymun yerine kurt olsaydım o zaman sürü bozan olarak nitelendirilirdim. Bazen kurt, sürüsünü bırakıp bir daha geri dönmemek üzere ormana kaçır. Bir yolculuğa başlar ve asla eve dönmez. Kimse bunun nedenini bilmiyor. Bazıları genetik üreme özellikleriyle sürü hiyerarşisinde üst sıraya çıkmayı bekleyememeleri birleşince böyle yaptıklarını ileri sürüyor. Bazıları sürü bozanların diğer kurtlarla beraber olmaktan hoşlanmayan, anormal ve asosyal hayvanlar olduklarını savunuyor. Şahsen iki tarafa da destek verebilirim ama doğrusu nedir kim bilir? Belki bu kurtlar dışarıda kocaman bir dünya olduğunu ve ellerinden geldiğince keşfetmeleri gerektiğini düşünüyorlardır. En nihayetinde bunun hiçbir önemi yok. Bazı sürü bozanlar yalnız ölür. Şanslı olanlarsa başka sürü bozanlarla karşılaşır kendi sürülerini kurar.

Kaderin tuhaf bir oyunuyla hayatım hiç olmadığı kadar iyi hale geldi; en azından ne kadar mutlu olduğuma bakarak değerlendirecek olursak... Ben bu satırları yazarken Emma işe gitmeye hazırlanıyor. Hazırlanıyor dedim ya, son birkaç gündür bunu bekliyordu. Rahminden çeşitli sesler geliyor ama hiçbirisi tamam de-dirtecek kadar düzenli değil. Yine de umutla yaşıyorum. Her an

beni arayacak da onu Güney Miami Hastanesi'ne götürecekmiş gibi hazırım. Bu yüzden kısa kesmem gerek. Kırk yıl süren köksüz ve hareketli sürü bozan hayatımın ardından sonunda kendime bir insan sürüsü edindim. İlk evladım, oğlum, bugün yarın doğacak. Hatta içimde bugün doğacağına dair kuvvetli bir his var. Umarım ona çok büyük bir yük olmaz ama adını Brenin koyabilirim.

Brenin: Benden dört bin kilometre ötede, Fransa'da gömülü kemiklerin konusunda çok endişeliyim. Umarım çok yalnız değildir. Seni özlediyorum, her sabah taş hayaletini görmeyi de... Kismetse çok yakında Languedoc'un bitmek bilmeyen yazında orada olacağız. O zamana kadar iyi uykular kurt kardeşim. Yine rüyalar da buluşacağız.

Dizin

A

Afrika vahşi köpekleri 71
Apollon 15
Aquinas, St. Thomas 98
Arendt, Hannah 103
Aristoteles 90, 178
Assisili Aziz Francis 114

B

Babun 78
Beethoven, Ludwig van 70
Bekoff, Marc 1, 72, 73
Byrne, Richard 67, 76, 77, 78

C

Camus, Albert 22, 219
Cork 116, 118, 138, 142, 143, 161, 163
Çakal 65, 128

D

Darwin, Charles 73
Descartes, René 57, 227, 228
de Waal, Frans 2, 74

E

Eichmann, Adolf 103
Empati 120
Epikür 191

F

Fenrisulfr 119, 120, 121, 122
Frank, Harry 38

G

Gleipnir 121
Goodall, Jane 73

H

Hearne, Vicki 36
Heidegger, Martin 22, 110, 193, 208
Hobbes, Thomas 122, 123, 134
Husserl, Edmund 212, 213

I

İrokua 16

K

Kant, Immanuel 84, 103, 198
Kerouac, Jack 151
Kinsale 143, 144, 152, 231
Knockduff 143, 180, 203, 205, 227
Koehler, William 36, 37, 41, 42, 43, 50, 53
Kowalski, Alfred von 227
Kundera, Milan 22, 105, 106, 112

L

Languedoc 168, 183, 187, 188, 189, 227, 229, 233
Londra 163, 164, 165, 166, 167, 168, 186, 189, 199
Luria, Anton 40

M

McGinn, Colin 98, 99, 224
Mech, David 26

Mutluluk bağımlılığı 149

N

Nietzsche, Friedrich 1, 22, 45, 147,
160, 201, 202, 203, 204, 205

O

Odin 119, 120, 121

Ölüm 190, 191, 192, 193, 197, 198,
206

P

Philia 179

Platon 110

Poe, Edgar Allan 199

R

Ragnarok 121, 122

Russell, Bertrand 146, 147

S

Sartre, Jean-Paul 47, 48

Seton, Ernest Thompson 72

Sisifos 214, 215, 216, 217, 218,
219, 220, 221, 225

Sonsuz dönüş 203, 204

Şempanze 78

T

Taammüt 83, 84

Taylor, Richard 22, 215

Teodise 159

Tertullianus 176, 177, 224

Tilki 49

Tuscaloosa 24, 25, 26, 81, 109,
138, 231

V

Vygotsky, Lev 40

W

Whiten, Andrew 67, 76, 77, 78

Wimbledon Common 164

Wittgenstein, Ludwig 36, 66, 190,
191, 206, 221

Kadeh ve Kılıç, kültürel köklerimizden hikâyesine yeni bir soluk katıyor. Bu yeni hikâye, savaş ve cinsiyetler savaşını belirleyen ne tanrısal ne de biyolojik sebepler olduğunu gösterirken, daha iyi bir geleceğin mümkün olduğunu ve aslında geçmişimizde yaşanmış ve hala peşimizi bırakmayan dramlarla da sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu bütün gerçekliğiyle anlatıyor.

“Bazı kitaplar vahiy gibidir, ruhumuzu hayal bile edilemeyen olasılıklara açar. Kadeh ve Kılıç dünyada köklü değişiklikler başlatabilecek o muhteşem kilit kitaplardan biri.”

-Isabel Allende, Ruhlar Evi'nin yazarı-

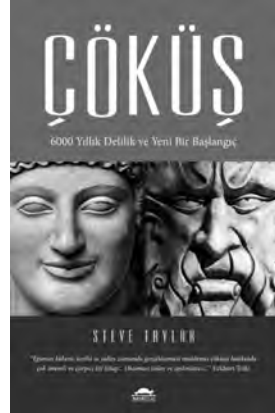
“Bu açık ve düzenli çalışma büyüleyici bir okuma imkânı sunuyor.”

-Booklist-

“Egonun kökeni, tarihi ve yakın zamanda gerçekleşmesi muhtemel çöküşü hakkında çok önemli ve çarpıcı bir kitap... Okuması kolay ve aydınlatıcı...”

-Eckhart Tolle-

Esas mesele, egomuzun deliliğe varan aşırılıklarını artık olağan karşılamaya başlamış olmamız. Eğer delilik böylesine normalleşmişse, hiç kimse artık mantıklı, sağlıklı ya da akla uygun davranışın ne olduğunu bilmiyor demektir. En saçma ve garip eylemler bile olağanlaşır ve doğal görünmeye başlar. İnsanların birbirini öldürmesi; erkeklerin kadınlara, ebeveynlerin çocuklara baskı uygulaması; küçük bir insan grubunun insanlığın geri kalanı üzerinde güç kullanması “doğal” hale gelir. Doğanın çevre felaketlerine yol açacak derecede sömürülmesi, insan bedeninin hor görülmesi ve tamamıyla doğal arzulara sahip olmaktan duyulan suçluluk olağanlaşır. İnsanın asla ihtiyaç duymayacağı büyüklükte bir servete sahip olmak için çırpınması, durmaksızın başarı, iktidar ve şöhret peşinde koşması -hatta servete ve üne kavuştuğunda bile asla tatmin olmaması doğallaşır.

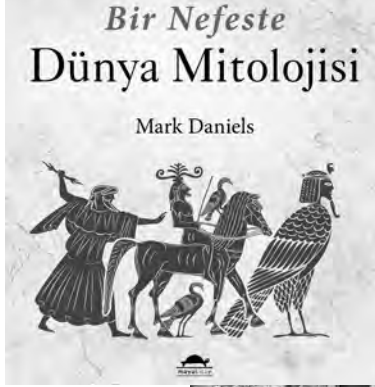

Bir Nefeste
Dünya Tarihi

Bir Nefeste
Dünya Mitolojisi

Bir Nefeste
Cinsellik Tarihi

ÖĞRETMEN ÖĞRENCİLERİNİ ARIYOR.

Dünyayı kurtarmak için içten bir arzu duyulması şarttır. Şahsen başvurun.

Gazetedeki bu üç satırlık ilan, yaşam boyu sürececek bir maceranın başlangıcıydı ...

Tarih boyunca yazılmış en etkileyici ruhsal maceralardan biri olarak kabul edilen İsmail, basıldığı andan günümüze kadar yirmiden fazla dile çevrildi. Dünya çapında geniş ve tutkulu bir okuyucu kitlesi edinen bu roman, her zaman daha fazlasını arzulayan kültürümüzün tüm dünyayı nasıl bir sona yaklaştırdığını gözler önüne seriyor. Onu benzersiz kılsansa, görmezden geldiklerimizi yüzümüze çarpıp, tartışılmaz kabul ettiklerimizi bir bir yıkarken geride yine de umut bırakması. İsmail insanlığa alternatif bir rol, akla gelmeyen bir çıkış yolu gösteriyor.

Alanlar'dan mısınız, Birakanlar'dan mı?

İSMAİL'i okuduğunuzda bunu bir kez daha düşüneceksiniz.

“Daniel Quinn yakın geçmişin en sinir bozucu ve etkileyici iki kitabını yazdı. İlki İsmail'di; diğeri de Batı medeniyeti ve geleceğimiz hakkında öğrendiğiniz ya da öğrendiğinizi düşündüğünüz her şeyi çözen, sarsan ve yeniden düzenleyen zorlu bir 'insan masalı' olan B'nin Hikayesi.”

-Paul Hawken *The Ecology of Commerce*'in yazarı

Peder Jared Osborne'a üstleri sıra dışı bir görev verir: Orta Avrupa'da ortalığı karıştıran gezgin bir vaizi soruşturmak. Takipçilerinin B adını verdiği bu adamı düşmanları farklı bir isimle çağırmaktadır: Deccal. Oysa Osborne'un barlarda, kabarelerde ve köhne toplantı salonlarında izini sürdüğü, eski çağlardaki insanların kazığa bağlayıp yakarak öldüreceği bu adam dine küfreden bir canavar değildir. B, taş a ya da parşömene değil de genlerimize yazılmış bir öğretiyi müjdelediğinden, insanlık için geleneksel peygamberlerin hayal bile edemeyeceği ruhani bir yol açmaktadır. Üstleri tarafından bir sonuca varması için sıkıştırılan Osborne, B'nin en yakın dostları arasına sızar. Çok geçmeden kendine, inancının temellerini sarsan bir işbirlikçi bulur.

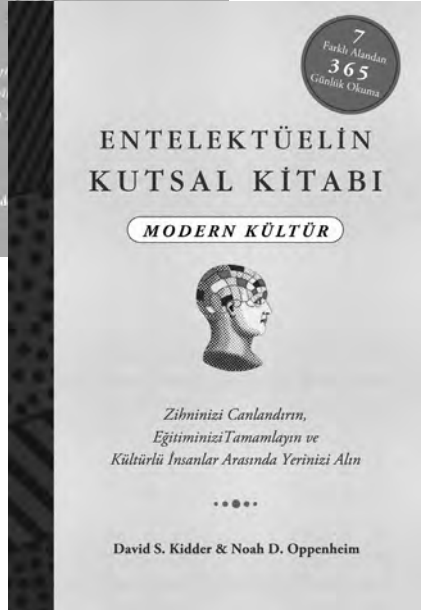

**Entelektüelin
Kutsal Kitabı**

**Entelektüelin
Kutsal Kitabı
*Biyografiler***

**Entelektüelin
Kutsal Kitabı
*Modern Kültür***

'Popüler felsefede yılın en orijinal ve bilgilendirici kitabı... bir insanla hayvan arasında oluşabilecek bağın harika bir portresini çiziyor'
Julian Baggini, *Financial Times*

Yazarımız Mark Rowland 27 yaşında genç bir felsefe profesörüyken kendisine yavru bir kurt alır. Brenin adlı bu kurt, hareketli ve yaramaz gençlik döneminde her tarafı altüst ettiği için, Mark onu üniversitedeki felsefe derslerine de götürmek durumunda kalır. Böylece bu ikili hayatı paylaşmaya, birbirlerine gerçek anlamda hayat arkadaşlığı etmeye başlar.

Rowland, *Filozof ve Kurt*'ta Brenin'in gençliğinden başlayıp 11 yıl sonraki ölümüne kadar süren dostlukları boyunca sevgi, mutluluk, varoluş hakkında öğrendiklerini, bir felsefe profesörünün gözünden anlatıyor.

'*Filozof ve Kurt*, hayatımdaki en yoğun okuma deneyimlerinden biri oldu. Beni kendisine çekmeyen, bir durup düşünmemi sağlamayan tek bir cümlesi yoktu.'
-Jeffrey Masson, yazar

'Rowlands, hayvan olmanın ne demek olduğuna bakarak insan olmanın ne demek olduğuna dair yeni bir anlayış getiriyor'
-James Carney, *Sunday Business Post*

'Rowland'ın hatıratı hayat dolu, sürükleyici, duygu ve düşüncelerle işlenmiş'
- Mark Vernon, *TLS*

U362686

